

INTERNATIONAL PERGE SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

CONFERENCE BOOK

EDITOR: ASSOC. PROF. AHMET KURTOGLU

INTERNATIONAL PERGE SCIENTIFIC
STUDIES CONGRESS

JULY 12-14 2024,
ANTALYA, TURKIYE

EDITOR: ASSOC. PROF. AHMET KURTOGLU

COPYRIGHT © 2024

BY ARCENG ACADEMY

PUBLISHING COMPANY LIMITED

ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUBLISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATIONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERMITTED BY COPYRIGHT LAW. ASESS CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.

ARCENG ACADEMY – 2024©

LICANCE KEY: 2022/ 6 3715

29.07.2024

ISBN: 978-625-94535-5-2

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

INTERNATIONAL PERGE SCIENTIFIC
STUDIES CONGRESS

DATE AND PLACE

JULY 12-14 2024,
ANTALYA, TURKIYE

ORGANIZATION

ARCENG (ACADEMIC EVENTS- CONFERENCE - CONGRESS)

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

CHAIRMAN OF THE ORGANIZING BOARD

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. ELMAN QULIYEV

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EBRU ONEM

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ERDAL YABALAK

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ERGUN AKTURK

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc.Prof. Davut KARAMAN

ALANYA ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Fahri OZSUNGUR

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HUSEYIN BOZ

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. Gulhan SEN

MEHMET AKIF ERSOY UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. OGUZ HAN OZTAY

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. TUBA DEMIREL

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. ULKER BAHSIYEVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

DR. VARVARA GETMANTSEVA

THE KOSYGIN STATE UNIVERSITY OF RUSSIA (RUSSIA)

KOORDINATOR

MAHINUR ASLAN

SCIENCE BOARD

Prof. Dr. BENRETEM ABDELOUAHAB

UNIVERSITE BADJI MOKHTAR ANNABA (ALGERIA)

Prof. Dr. FATMA ILKER KERKEZ

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HASSAN ZARIOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (MOROCCO)

Prof. Dr. MEHMET KAYGUSUZOGLU

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MEHMET SERKAN UMUZDAS

TOKAT GAZIOSMANPASA UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MELAHAT AKDENIZ

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MOHANNAD TARRAD

AL ALBAYT UNIVERSITY (URDUN)

Prof. Dr. MUHAMMAD SAFDAR BHATTI

THE ISLAMIA UNIVERSITY OF BAHAWALPUR (PAKISTAN)

Prof. Dr. MUKADDES ORS

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SACİDE VURAL

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTİN SARI

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BAMBANG HADI SANTOSO

SEKOLAH TINGGI ILMU EKONOMI INDONESIA SURABAYA (ENDONESIA)

Assoc. Prof. DERYA ATLAY ISIK

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Elif CELEBI KARAKOK

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMINE YILMAZ BOLAT

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KEZBAN SONMEZ

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KHAYALA ALIGULIYEVA

SUMQAIT STATE UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. Koray CELENK

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MEHMET BUGRA OZHAN

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MUSTAFA TUYSUZ

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SELMAN ABLAK

SIVAS CUMHURİYET UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SERPİL YUKSEL

NECMETTİN ERBAKAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Sinan KOPUZLU

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assos. Prof. SUKRAN KARACA

SIVAS CUMHURİYET UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Turan BASKONUS

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. YILMAZ YURTSEVEN

AKDENİZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ALISHER YUNUSOV

FERGANA STATE UNIVERSITY (UZBEKISTAN)

Assist. Prof. AYHAN ATIGAN

KARABUK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. AYSUN BEYDOLA

YAKIN DOĞU UNIVERSITY (KKTC)

Assist. Prof. BUSRA YARANOGLU

BALIKESİR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. FATMA ALASLAN

YAKIN DOĞU UNIVERSITY (KKTC)

Assist. Prof. FULYA HARP CELIK

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. GULSAH GURKAN

TURGUT OZAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. Mehmet BOZKOYUN

HARRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. OKTAY KIZKAPAN

NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist Prof. PELİN ERTEKIN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ROZINA KHATTAK

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Assist. Prof. SABIHA GOKCEN ZEYBEK

YAKIN DOGU UNIVERSITY (KKTC)

Assist. Prof. SARBU OXANA

NICOLAE TESTEMITANU STATE UNIVERSITY (MOLDOVA)

Assist Prof. SERHAT ERDEM

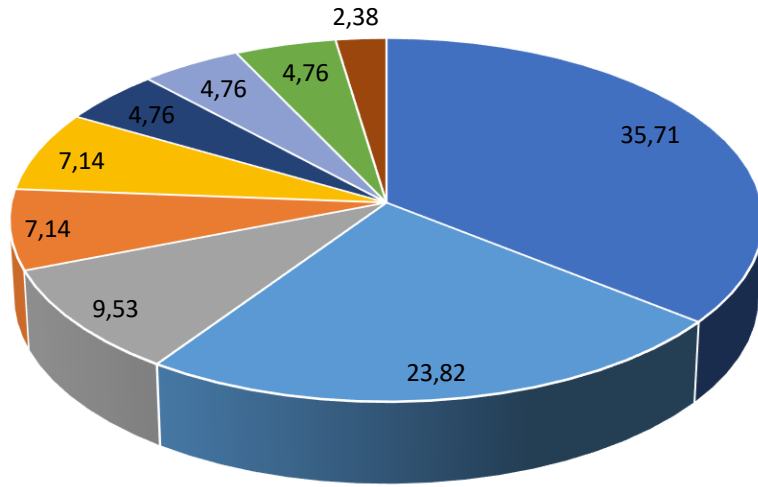
ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	15	35,71%
AZERBAIJAN	10	23,82%
PAKISTAN	4	9,53%
INDONESIA	3	7,14%
MOROCCO	3	7,14%
ALGERIA	2	4,76%
INDIA	2	4,76%
TRNC	2	4,76%
KAZAKHISTAN	1	2,38 %
TOTAL	42	100%

INTERNATIONAL PERGE SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS
JULY 12-14 2024, ANTALYA, TURKIYE
CONFERENCE STATISTICS

- TURKIYE
- AZERBAIJAN
- PAKISTAN
- INDONESIA
- MOROCCO
- ALGERIA
- INDIA
- TRNC
- KAZAKHISTAN

INTERNATIONAL PERGE SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

JULY 12-14, 2024,
ANTALYA, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

13.07.2024
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Assoc. Prof. Elif Tunalı ÇALIŞKAN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Doğan GÖNEN Assoc. Prof. Tezcan KARTAL	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	CROSS-SECTIONAL INVESTIGATION OF PRESERVICE TEACHERS' SELF-EFFICACY BELIEFS TOWARDS SCIENCE TEACHING
Prof. Dr. Sedat MADEN Emre DEMİRER Assist. Prof. Emrullah BANAZ	Bayburt Üniversitesi	THE EFFECT OF WHISPER GROUPS TECHNIQUE ON LEARNING ARGUMENTATIVE NARRATIVE STYLE: 7TH GRADE EXAMPLE
Doğan GÖNEN Assoc. Prof. Tezcan KARTAL	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	INVESTIGATION OF PRESERVICE TEACHERS' SELF-EFFICACY BELIEFS TOWARDS ONLINE LEARNING
Ahmet Talha DOĞAN	Denizbank	PETROL, DOĞALGAZ VE AVRUPA BİRLİĞİ HİSSE SENEDİ PİYASASI ARASINDA DİNAMİK YAYILMA ETKİLERİ: MAKRO OLAYLARDAN ÖRNEKLER
Assoc. Prof. Elif Tunalı ÇALIŞKAN Prof. Dr. Özge ANDIÇ ÇAKIR Assoc. Prof. Fırat SARSAR Assoc. Prof. Aylin ŞENDEMİR Tuğçe DOĞAN	Ege Üniversitesi	COLLABORATIVE SOLUTIONS IN THE DIGITAL AGE: THE SYNERGY OF NGOS AND UNIVERSITIES IN CO-CREATION PROJECTS
Lect. Dr. Gül AYDIN	Batman University	DAMAGE AND INTERVENTION IN CONCEPTUAL ART, A CONTEMPORARY ART FORM
Dr. Musa YILMAZ	Bağımsız Araştırmacı	A SOCIOLOGICAL ASSESSMENT OF THE FACTORS FOR LIFE SATISFACTION IN TURKIYE
Mira SADVAKASSOVA Prof. Dr. Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	KAZAK TÜRKÇESİNİN KULLANIMINI GENİŞLETME MEKANİZMASI: KAZTEST

13.07.2024
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Assist. Prof. Zeliha TONYALI

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Adnan KIRAL Assist. Prof. Zeliha TONYALI	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	A CASE STUDY ON THE EVALUATION OF THE SEISMIC RESPONSE OF A REINFORCED CONCRETE HIGHWAY BRIDGE INCORPORATING LINEAR AND NONLINEAR VISCOUS DAMPERS
Elmas CAN Elif ERDOGAN ELİUZ Erdal YABALAK	MERSİN ÜNİVERSİTESİ	PREPARATION, CHARACTERIZATION, ANTIMICROBIAL ACTIVITY, AND SKIN PERMEABILITY ANALYSIS OF CHICKEN NAIL HYDROCHAR-BASED ESSENTIAL OIL EMULSION GELS
İbrahim TEĞİN Gurbet CANPOLAT Erdal YABALAK	SİİRT ÜNİVERSİTESİ MERSİN ÜNİVERSİTESİ	EMPLOYING PHOSPHORIC ACID-ACTIVATED BIOWASTE FOR THE REMOVAL OF MALACHITE GREEN FROM AQUEOUS SOLUTION
İbrahim TEĞİN Erdal YABALAK	SİİRT ÜNİVERSİTESİ MERSİN ÜNİVERSİTESİ	INNOVATIVE H ₂ S-BASED FLOTATION TECHNIQUE FOR GOLD RECOVERY FROM RAMAT
Lect. Dr. Samineh ESMAEILZADEH Res. Assist. Mehmet AYGÜN	Yakın Doğu Üniversitesi	THE EFFECTIVENESS OF A VIRTUAL GAME APPLICATION DEVELOPED TO ALLEVIATE THE FEAR OF NURSING STUDENTS DURING INVASIVE PROCEDURES: A SYSTEMATIC REVIEW
Assoc. Prof. Filiz YANGILAR	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	RELATIONSHIP OF POLYPHENOL COMPONENTS WITH MICROBIOTA AND HEALTH
Merve KARAHAN	İstanbul Çapa Tıp Fakültesi	HASTANELERİN SOSYAL HİZMET BİRİMLERİNDE ÇALIŞAN SOSYAL ÇALIŞMACILARIN ÇALIŞMA KOŞULLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
Assoc. Prof. Filiz YANGILAR	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	AN EXAMINATION TO PROCESSED FOODS TERMINOLOGY: LEAN AND INTENSIVELY PROCESSED FOODS

13.07.2024
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 3 / MODERATOR
Prof. Dr. Elman QULIYEV

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Elman QULIYEV	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	DRAMATURGY OF NAZIM HIKMAT
Prof. Dr. Elman QULIYEV	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	ARTISTIC PROSE OF RASHAD NURI GUNTAKIN
Assoc. Prof. Qüdrət UMUDOV	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	THE ARTISTIC EXPRESSION OF LOVE OF THE NATION AND THE COUNTRY IN THE POETRY OF ABBAS SAHHA
Prof. Dr. BABAYEV YAGUB MAHARRAM	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	BRAVE SOLDIER OF ARMY OF AZERBAIJAN (View to creativity of H. Miralamov)
Dr. ULKER BAHSIYEVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	THE ROLE OF JALIL MAMMADGULUZADE IN THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN NATIONAL PRESS
Dr. ULKER BAHSIYEVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	COMPARATIVE ANALYSIS OF "MOLLA NASRADDIN" AND "FUYUZAT" MAGAZINES IN THE RESEARCH OF MIRZA IBRAHIMOV
Dr. Günel Hümətova (Pəniyeva) SALEH	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	MİR CƏLALIN UŞAQ HEKAYƏLƏRİNİN TƏHLİLİ
Dr. Ulduz QƏHRƏMANOVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	MIRZA ALAKBAR SABIR'S ARTISTIC RESPONSE TO THE EASTERN CLASSIC HAFIZ SHIRAZI
Dr. Elvin ABDURAHMANLI	Azərbaycan Cumhuriyeti Diaspora Bakanlığı	HYBRID WARFARE: THE INTERSECTION POINT OF TRADITIONAL AND MODERN CONFLICT
Dr. Ulduz QƏHRƏMANOVA	Azərbaycan Devlet Pedagoji Universiteti	PLOT AS THE STRUCTURE OF A WORK OF ART

13.07.2024
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 4/ MODERATOR
Zohaib Hassan SAIN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Zohaib Hassan SAIN	Superior University	PROMOTING THE DEVELOPMENT OF MODERN SKILLS: INCORPORATING AI FOR ADVANCING EDUCATION CREATIVELY
Zohaib Hassan SAIN	Superior University	COMPREHENDING PAKISTAN'S EDUCATION SYSTEM: TACKLING ISSUES, PROBLEMS, AND NEW CHALLENGES
Moufida BOUMOUS	Mouhamed Cherif Mesaadia University	TECHNOLOGICAL UTOPIANISM AND THE IRONY OF SURVEILLANCE: A DYSTOPIAN ANALYSIS OF DAVE EGGERS' THE CIRCLE
TariK Rharmoui Prof. Dr. HASSAN ZARIOUH	MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (FAS)	PROXEMICS AT THE SERVICE OF THE TEACHER IN THE FLE CLASS
Tasya ALIFAH Dinda AFRAKASTURI KASVI Surya DARMA Lect. Khairul AMRI	Universitas Islam Negeri Ar-Raniry	ZAKAT DISTRIBUTION AND POVERTY REDUCTION: A CROSS DISTRICT EVIDENCE FROM ACEH PROVINCE, INDONESIA
MOHAMED I. MUSE Lect. Khairul AMRI	Universitas Islam Negeri Ar-Raniry	ZAKAT & WAKAF AS SOURCES FOR VENTURE CAPITAL FUNDING
Putri ZAHIRAH Lect. Khairul AMRI Nilam SARI	Universitas Islam Negeri Ar-Raniry	POOR GROUP'S WELFARE IMPACTS OF LOCAL GOVERNMENT HOUSING ASSISTANCE PROGRAMS IN MAQASHID SYARIAH PERSPECTIVE: AN EMPIRICAL EVIDENCE FROM ACEH PROVINCE, INDONESIA

13.07.2024
SATURDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 5/ MODERATOR
Assist. Prof. Subhashish DEY

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Amina ZERGOUG	Yahia-Fares University	EPIDEMIOLOGICAL ANATOMOPATHOLOGICAL AND IMMUNOHISTOLOGICAL STUDY OF BREAST CANCER IN THE REGION OF MEDEA (ALGERIA)
Assist. Prof. Subhashish DEY	Gudlavalleru Engineering College	AN EXPERIMENTAL STUDY ON MECHANICAL PROPERTIES OF CONCRETE PARTIALLY REPLACING FINE AGGREGATE WITH MARBLE POWDER AND COARSE AGGREGATE WITH RECYCLED AGGREGATE
Res. Assist. SADIA AFSHEEN AYESHA AMIN AYESHA MALIK	Government College University Faisalabad	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF POLYURETHANE ADHESIVE
M. BENDAOU M. SARIH H. ZARIOUH	Moulay Ismail University	PRESERVERS OF THE CONDITION SPECTRAL RADIUS OF OPERATORS
M. BENDAOU M. SARIH H. ZARIOUH	Moulay Ismail University	NONLINEAR PRESERVERS OF THE CONDITION SPECTRUM OF OPERATÖR SKEW SEMI-TRIPLE PRODUCTS
Dr. Vidya PADMAKUMAR Murugan SHANTHAKUMAR	Bangalore University	A COUPLED HYDROLOGICAL AND BIOGEOCHEMICAL MODEL FOR SIMULATING RIVERINE CARBON AND NITROGEN DYNAMICS UNDER DIFFERENT LAND USE SCENARIOS

13.07.2024
SATURDAY / 10:00-12:30
POSTER PRESENTATION

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Lect. Dr. Samineh ESMAELZADEH NAZANIN GHARAEI MILANI	Yakın Doğu Üniversitesi	EXAMINING THE EFFECT OF NURSING PRACTICES ON THE INSULIN FEAR OF DIABETIC PATIENTS: A SYSTEMATIC REVIEW

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Doğan GÖNEN Tezcan KARTAL	CROSS-SECTIONAL INVESTIGATION OF PRESERVICE TEACHERS' SELF-EFFICACY BELIEFS TOWARDS SCIENCE TEACHING	1
Doğan GÖNEN Tezcan KARTAL	INVESTIGATION OF PRESERVICE TEACHERS' SELF-EFFICACY BELIEFS TOWARDS ONLINE LEARNING	13
Ahmet Talha DOĞAN	PETROL, DOĞALGAZ VE AVRUPA BİRLİĞİ HİSSE SENEDİ PİYASASI ARASINDA DİNAMİK YAYILMA ETKİLERİ: MAKRO OLAYLARDAN ÖRNEKLER	26
Sedat MADEN Emre DEMİRER Emrullah BANAZ	THE EFFECT OF WHISPER GROUPS TECHNIQUE ON LEARNING ARGUMENTATIVE NARRATIVE STYLE: 7TH GRADE EXAMPLE	27
Elif Tunah ÇALIŞKAN Özge ANDIÇ ÇAKIR Fırat SARSAR Aylın ŞENDEMİR Tuğçe DOĞAN	COLLABORATIVE SOLUTIONS IN THE DIGITAL AGE: THE SYNERGY OF NGOS AND UNIVERSITIES IN CO-CREATION PROJECTS	38
Gül AYDIN	DAMAGE AND INTERVENTION IN CONCEPTUAL ART, A CONTEMPORARY ART FORM	40
Musa YILMAZ	A SOCIOLOGICAL ASSESSMENT OF THE FACTORS FOR LIFE SATISFACTION IN TURKIYE	42
Mira SADVAKASSOVA Mustafa TALAS	KAZAK TÜRKÇESİNİN KULLANIMINI GENİŞLETME MEKANİZMASI: KAZTEST	44
Adnan KIRAL Zeliha TONYALI	A CASE STUDY ON THE EVALUATION OF THE SEISMIC RESPONSE OF A REINFORCED CONCRETE HIGHWAY BRIDGE INCORPORATING LINEAR AND NONLINEAR VISCOUS DAMPERS	47
Elmas CAN Elif ERDOGAN ELİUZ Erdal YABALAK	PREPARATION, CHARACTERIZATION, ANTIMICROBIAL ACTIVITY, AND SKIN PERMEABILITY ANALYSIS OF CHICKEN NAIL HYDROCHAR-BASED ESSENTIAL OIL EMULSION GELS	48
İbrahim TEĞİN Gurbet CANPOLAT Erdal YABALAK	EMPLOYING PHOSPHORIC ACID-ACTIVATED BIOWASTE FOR THE REMOVAL OF MALACHITE GREEN FROM AQUEOUS SOLUTION	49
İbrahim TEĞİN Erdal YABALAK	INNOVATIVE H₂S-BASED FLOTATION TECHNIQUE FOR GOLD RECOVERY FROM RAMAT	58
Samineh ESMAEILZADEH Mehmet AYGÜN	THE EFFECTIVENESS OF A VIRTUAL GAME APPLICATION DEVELOPED TO ALLEVIATE THE FEAR OF NURSING STUDENTS DURING INVASIVE PROCEDURES: A SYSTEMATIC REVIEW	65
Filiz YANGILAR	THE EFFECTS OF POLYPHENOL COMPOUNDS ON THE HUMAN MICROBIOTA AND THEIR RELATIONSHIP WITH HEALTH	67
Filiz YANGILAR	AN EXAMINATION TO PROCESSED FOODS TERMINOLOGY: LEAN AND INTENSIVELY PROCESSED FOODS	74

Merve KARAHAN	HASTANELERİN SOSYAL HİZMET BİRİMLERİNDE ÇALIŞAN SOSYAL ÇALIŞMACILARIN ÇALIŞMA KOŞULLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	83
BABAYEV YAGUB MAHARRAM	BRAVE SOLDIER OF ARMY OF AZERBAIJAN (View to creativity of H. Miralamov)	84
Elman QULIYEV	DRAMATURGY OF NAZIM HIKMAT	89
Elman QULIYEV	ARTISTIC PROSE OF RASHAD NURI GUNTAKIN	94
Qüdrət UMUDOV	THE ARTISTIC EXPRESSION OF LOVE OF THE NATION AND THE COUNTRY IN THE POETRY OF ABBAS SAHHAT	101
ULKER BAHSIYEVA	THE ROLE OF JALIL MAMMADGULUZADE IN THE DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN NATIONAL PRESS	107
ULKER BAHSIYEVA	COMPARATIVE ANALYSIS OF "MOLLA NASRADDIN" AND "FUYUZAT" MAGAZINES IN THE RESEARCH OF MIRZA İBRAHİMOV	111
Günel Hümətova (Pəniyeva) SALEH	MİR CƏLALIN UŞAQ HEKAYƏLƏRİNİN TƏHLİLİ	115
Ulduz QƏHRƏMANOVA	MİRZA ALAKBAR SABİR'S ARTISTIC RESPONSE TO THE EASTERN CLASSIC HAFİZ SHIRAZI	116
Ulduz QƏHRƏMANOVA	PLOT AS THE STRUCTURE OF A WORK OF ART	119
Elvin ABDURAHMANLI	HYBRID WARFARE: THE INTERSECTION POINT OF TRADITIONAL AND MODERN CONFLICT	124
Zohaib Hassan SAIN	PROMOTING THE DEVELOPMENT OF MODERN SKILLS: INCORPORATING AI FOR ADVANCING EDUCATION CREATIVELY	126
Zohaib Hassan SAIN	COMPREHENDING PAKISTAN'S EDUCATION SYSTEM: TACKLING ISSUES, PROBLEMS, AND NEW CHALLENGES	127
Moufida BOUMOUS	TECHNOLOGICAL UTOPIANISM AND THE IRONY OF SURVEILLANCE: A DYSTOPIAN ANALYSIS OF DAVE EGGERS' THE CIRCLE	128
TariK Rharmaoui HASSAN ZARIOUH	PROXEMICS AT THE SERVICE OF THE TEACHER IN THE FLE CLASS	130
Tasya ALIFAH Dinda AFRAKASTURI KASVI Surya DARMA Khairul AMRI	ZAKAT DISTRIBUTION AND POVERTY REDUCTION: A CROSS DISTRICT EVIDENCE FROM ACEH PROVINCE, INDONESIA	131
MOHAMED I. MUSE Khairul AMRI	ZAKAT & WAKAF AS SOURCES FOR VENTURE CAPITAL FUNDING	132
Putri ZAHIRAH Khairul AMRI Nilam SARI	POOR GROUP'S WELFARE IMPACTS OF LOCAL GOVERNMENT HOUSING ASSISTANCE PROGRAMS IN MAQASHID SYARIAH PERSPECTIVE: AN EMPIRICAL EVIDENCE FROM ACEH PROVINCE, INDONESIA	133
Amina ZERGOUG	EPIDEMIOLOGICAL ANATOMOPATHOLOGICAL AND IMMUNOHISTOLOGICAL STUDY OF BREAST CANCER IN THE REGION OF MEDEA (ALGERIA)	134

Subhashish DEY	AN EXPERIMENTAL STUDY ON MECHANICAL PROPERTIES OF CONCRETE PARTIALLY REPLACING FINE AGGREGATE WITH MARBLE POWDER AND COARSE AGGREGATE WITH RECYCLED AGGREGATE	135
SADIA AFSHEEN AYESHA AMIN AYESHA MALIK	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF POLYURETHANE ADHESIVE	136
M. BENDAOU M. SARIH H. ZARIOUH	NONLINEAR PRESERVERS OF THE CONDITION SPECTRUM OF OPERATOR SKEW SEMI-TRIPLE PRODUCTS	137
M. BENDAOU M. SARIH H. ZARIOUH	PRESERVERS OF THE CONDITION SPECTRAL RADIUS OF OPERATORS	138
Vidya PADMAKUMAR Murugan SHANTHAKUMAR	A COUPLED HYDROLOGICAL AND BIOGEOCHEMICAL MODEL FOR SIMULATING RIVERINE CARBON AND NITROGEN DYNAMICS UNDER DIFFERENT LAND USE SCENARIOS	139
AYESHA AMIN HAMNA NAWAZ IFFAT ALMAS TAHIRA KHALID UMM-E-HABIBA SIDDIQUA USAMA KHALID TOUQEER NASIR SUMAIRA ZULFIQAR MUHAMMAD AOWN HASHMI AYESHA MALIK	NEW NICKEL (II), COPPER (II) AND COBALT (II) COMPLEXES BASED SALICYALDEHYDE SCHIFF BASE: SYNTHESIS AND THEIR CHARACTERIZATION	140
Samineh ESMAEILZADEH NAZANIN GHARAEI MILANI	EXAMINING THE EFFECT OF NURSING PRACTICES ON THE INSULIN FEAR OF DIABETIC PATIENTS: A SYSTEMATIC REVIEW	141
Гаухар Касымова	MODERN EDUCATIONAL METHODS AND THEIR APPLICATION IN THE BIOLOGY CLASS	143

CROSS-SECTIONAL INVESTIGATION OF PRESERVICE TEACHERS' SELF-EFFICACY BELIEFS TOWARDS SCIENCE TEACHING

ÖĞRETMEN ADAYLARININ FEN ÖĞRETİMİNE YÖNELİK ÖZYETERLİK İNANÇLARININ KESİTSEL OLARAK İNCELENMESİ

Doğan GÖNEN¹, Tezcan KARTAL²

¹Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Eğitimi, 0009-0007-5140-4960

²Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Eğitimi, 0000-0001-7609-3555

Özet

Fen öğretimi öz yeterlik inancı, teknolojik dönüşümlerin ve bilimsel okuryazarlığın artan önemi düşünüldüğünde büyük önem taşır. Yüksek öz yeterlik, öğrencilerin bağımsız öğrenciler olmasını teşvik eden öğretmen davranışlarıyla ilişkilidir. Düşük yeterliğe sahip öğretmenler ise bireylerin davranışları konusunda kaygılıdır ve başarısızlıklarından başkalarını sorumlu tutar. Öğretmen adaylarının fen öğretimindeki rollerini algılama biçimleri öz yeterliklerinden etkilenir ve bu durum sınıf içi davranışlarını etkiler. Bu bakımdan öğretmenlerin fen öğretimine yönelik inançları oldukça önemlidir. Öğretmen adaylarının fen öğretimiyle ilgili inançları, kötü tasarlanmış öğrenme deneyimlerine yol açabilir. Fen öğretimi yeterlik inancı, Kişisel Fen Öğretimi Yeterliği ve Fen Öğretimi Sonuç Beklentisi olmak üzere iki yapıdan oluşur. Yüksek sonuç beklentisi ve yüksek öz yeterlik, öğretmenlerin istenen davranışları sergilemesine ve etkinlikleri tamamlamada ısrarcı olmasına neden olur. Bu bakımdan öğretmen adaylarının fen öğretimine yönelik özyeterliklerinin araştırılması önemlidir. Bu çalışmada öğretmen adaylarının fen öğretimi özyeterliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada betimsel araştırma desenlerinden olan kesitsel tarama modeli kullanılmıştır ve katılımcılar basit seçkisiz örnekleme kapsamında seçilmiştir. Araştırmanın evreni Orta Anadolu da öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Araştırma örneklemi Orta Anadolu'da fen bilgisi ve sınıf öğretmenliği bölümü 3. ve 4. sınıfta öğrenim görmekte olan toplam 472 öğretmen adayından oluşmaktadır. Verilerin elde edilmesinde Tekkaya ve diğerleri (2004) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Fen Bilgisi Öğretimine Yönelik İnançlar Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Betimsel analizlerin yorumlanmasında frekans ve standart sapma değerleri kullanılmıştır. İkili değişkenler için (cinsiyet, branş) t testi, 3 ve daha fazla değişken için (internet kullanma düzeyi, internet erişim yeri vb.) Anova testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, cinsiyet değişkeninde ölçek genelinde ve sonuç beklentisi faktöründe kadınlar lehine anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Bu farka yönelik etki büyüklüğüne bakılmış ve düşük düzeyde bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca öğretmen adaylarının bilgisayar kullana düzeylerine yönelik analizi sonuçları incelenmiş ve özyeterlik alt faktöründe iyi düzeyde bilgisayar kullanan öğretmen adayları ile başlangıç düzeyinde bilgisayar kullanan öğretmen adayları arasında bir farkın olduğu ve bu farkında iyi düzeyde bilgisayar kullanan öğretmen adaylarının lehine olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: *öğretmen adayları, özyeterlik, fen öğretimi*

Abstract

Science teaching self-efficacy beliefs are of great importance given the increasing importance of technological transformations and scientific literacy. High self-efficacy is associated with teacher behaviors that encourage students to be independent learners. Teachers with low efficacy, on the other hand, are concerned about the behavior of individuals and put the blame on others for their failures. The way pre-service teachers perceive their role in science teaching is affected by their self-efficacy beliefs which also affects their classroom behaviors. In this respect, teachers' beliefs about science teaching are very crucial. Pre-service teachers' weak beliefs about science teaching can lead to poorly designed learning experiences. Science teaching efficacy beliefs consist of two constructs: Personal Science Teaching Efficacy and Science Teaching Outcome Expectancy. High outcome expectancy and high self-efficacy promote teachers to exhibit desired behaviors and to be persistent in completing activities. In this respect, it is important to investigate pre-service teachers' self-efficacy towards science teaching. In this study, it was aimed to examine pre-service teachers' science teaching self-efficacy. The cross-sectional survey model, which is one of the descriptive research designs, was used in the study and the participants were selected within the scope of simple random sampling. The population of the study consists of pre-service teachers studying in a university at Central Anatolia. The research sample consisted of 472 pre-service teachers studying in the 3rd and 4th grades of science and primary education departments in Central Anatolia. "The Science Teaching Efficacy Belief Instrument," adapted into Turkish by Tekkaya et al. (2004), was used to obtain the data. SPSS program was used to analyze the data. Frequency and standard deviation values were used to interpret descriptive results. T-test was used for binary variables (gender, department) and the ANOVA test was used for 3 or more variables (internet usage level, internet access location, etc.). According to the findings, it is seen that there is a significant difference in favor of female participants in the overall scale and in the outcome expectancy factor. The effect size for this difference was examined and it was seen that it had a low-level effect. In addition, the results of the analysis of pre-service teachers' computer usage levels were examined and it was seen that there was a difference between pre-service teachers who used computers at a good level and pre-service teachers who used computers at a beginner level in the self-efficacy sub-factor and this difference was in favor of pre-service teachers who used computers at a good level.

Keywords: preservice teachers, self-efficacy, science teaching

1. Giriş

Öğretmenlerin sahip olması gereken yeterlikler ile bu yeterliklerin kazandırılması ve geliştirilmesi konusunda yapılması gerekenler üzerinde yıllardır çalışılmaktadır. Yapılan bu çalışmalar, içinde bulunulan zaman dilimindeki gelişmelere bağlı olarak değişiklik göstermekte ve günün şartlarına göre öğretmenlerin sahip olması gereken yeterlikler yeniden belirlenmektedir. Buna ek olarak, 2019 yılı Kasım ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve 2020 yılı mart ayı içerisinde ülkemizi de içine alacak şekilde bütün dünyada görülen Covid-19 pandemisi nedeniyle, insanların birbiriyle fiziksel etkileşiminin minimum düzeye indirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Bunun sonucunda eğitim ihtiyacının karşılanması adına tüm dünyada olduğu gibi ülkemizdeki tüm okullarda da uzaktan eğitime geçilmiştir. Bu çalışmada da öğretmen adaylarının uzaktan eğitim süreci ile birlikte fen öğretimi öz-yeterlik inançlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Öz-yeterlik, bir kişinin becerilerini belirli koşullar altında gerçekleştirilebileceğine yönelik inancıdır (Bandura 1986). Öz-yeterlik inançları, bireyin yaptığı seçimleri ve izlenen eylem yollarını etkiler. Kişinin hayatı üzerindeki etkilerinden dolayı, özyeterlik inançları insan motivasyonu ve davranışlarının önemli bir yönüdür. Güçlü öz-yeterlik duygusu, insan başarısını ve kişisel refahı zenginleştirir (Bandura, 1997). Öz-yeterlik, öğrenci başarısı ve motivasyonu, öğretmenlerin yenilikçi ve etkili öğretim stratejilerini benimseme istekliliği, belirli konuları öğretmek için harcanan zaman, kültürel yeterlilik, öğretmenlik mesleğine daha fazla adanmışlık ve daha düşük mesleki tükenmişlik ile ilişkilendirilmiştir (Zee ve Kooman, 2016). Richardson (1996), öğretmen özyeterliklerinin alana özgü öğretim durumları ile ilişkili olduğunu ve özyeterliğin öğretmenlerin konu alanı hakkındaki inanç ve düşünme şekillerini etkilediğini belirtmiştir. Fen öğretimi yeterlik inancı, öz-yeterlik inancından türetilmiştir. Öğretmenlerin fen öğretimi öz-yeterliklerinin düşük olduğu konu alanlarına daha az zaman harcadıkları görülmüştür (Enochs ve Riggs, 1990; Riggs 1991). Fen öğretiminde, öz yeterlikleri düşük olan öğretmenlerin öğretmen merkezli bir öğretim sürecinin olma olasılığı daha yüksektir (Czerniak, 1990).

Fen öğretimi öz yeterlik inancı toplumda meydana gelen teknolojik dönüşümlerde bilimsel okuryazarlığın ve yetkinliğin artan önemi düşünüldüğünde büyük önem taşımaktadır (Cantrell, Young ve Moore, 2003). Yüksek öz-yeterlik, ilköğretimdeki öğrencilerin otonom öğrenenler olmasını istemek ve öğretim stratejilerini buna göre seçmek gibi diğer olumlu öğretmen davranışlarıyla ilişkilidir. Aynı çalışmada düşük yeterliğe sahip olan öğretmenler çocukların davranışları hakkında kaygılı ve diğerlerinin başarısızlıklarından sorumlu tuttukları görülmüştür. Riggs ve Enoch (1990) öğretmen adaylarının kendilerini ve fen öğretimindeki rollerini görme biçimlerinin kısmen öz-yeterliklerinden kaynaklandığını ve böylece kalıcılığı, sınıfın akademik odağını ve diğer sınıf davranışlarını etkilediği sonucuna varmıştır. Araştırmacılar (Cantrell ve diğ., 2003; Enoch ve Riggs, 1990; Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy, 2001) özellikle öğretmenlerin fen ile ilgili öğrenmelerini etkileme becerisinde pratik yapma ve öğretmen adaylarının güven düzeyine ilişkin algıları ifade eden fen öğretimi yeterlik inançları kavramını tanıttılar. Davis, Petish ve Smith (2006) fene özgü öğretim yöntemleri dersleri hem öğretmen adaylarının fen öğretimi anlayışına hem de öğretim yeterliğinin artmasına katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Ginns ve Watters (1990) öğretmen adaylarının, fen öğretimine ilişkin yetenekleri ve yetersizlikleri hakkındaki inançlarının, kötü tasarlanmış ve öğrencilerin çaba ve zamanı anlamsız ve aşırı bir biçimde kullanmalarına neden olan etkisi düşük öğrenme deneyimlerinin uygulanmasında kendini gösterebileceğini iddia etmiştir. Riggs ve Enoch'a (1990) göre, fen öğretimi yeterlik inanç yapısı Bandura (1977)'nin teorisine uygun olarak spesifik ve ilişkisiz iki inanç türünden oluşmaktadır: *Kişisel Fen Öğretimi Yeterliği* ve *Fen Öğretimi Sonuç Beklentisi*. Enoch ve Riggs (1990) *kişisel fen öğretim yeterliğinin* öğretmenin feni etkili öğretme yeteneğine ilişkin inançları ile ilgili olduğunu belirtmiştir. *Fen Öğretimi Sonuç Beklentisi* ise bir öğretmenin öğretim sürecinde öğrenciler üzerindeki olumlu etkisine ilişkin beklentileri ile ilgilidir (Riggs, 1988). Sonuç beklentisi ve kişisel yeterlikleri yüksek olan bireyler istenilen ve kararlı davranışlar gösterir ve ilgili etkinliğin tamamlanmasında ısrarcı olurlar. Düşük kişisel öz-yeterlik, fen kaygısının, fene karşı zayıf tutumların ve sonuçta feni öğretmek için yeterli zaman ve kaynak harcama isteksizliğinin temelini oluşturabilir. Düşük öz yeterliğe sahip öğretmenler ders kitabı dışında laboratuvar etkinlikleri ve materyallerini birleştirmek için zaman harcamaya pek meyilli olmayabilirler. Güçlü bir öz yeterliğe sahip öğretmenler ise sınıfında yeni bir öğretim yöntemini veya fen etkinliğini denemekten çekinmeyebilir. Yüksek öz-yeterlik ve düşük sonuç beklentisine sahip bireyler çabalarını geçici olarak yoğunlaştırırlar, ancak sonunda hayal kırıklığı yaşayabilirler.

Hem öz yeterlik inançları hem de sonuç beklentileri düşük olan bireyler ise istenen sonuçlara hemen ulaşamaması durumunda daha kolay vazgeçebilirler (Bandura, 1982). Öğrenmenin etkili öğretimden (sonuç beklentisi inançları) etkilenebileceğine inanan ve ayrıca kendi öğretim yeteneklerine (öz yeterlik inançları) güvenen öğretmenler, sınıfta daha fazla akademik odaklanmayı sağlar ve farklı geri bildirim türleri kullanırlar. Bu bakımdan öğretmen adaylarının fen öğretimine yönelik yeterlik inançlarının araştırılması ve güncel verilerin sunulması önemlidir. Fen öğretimi yeterlik inançlarını (FÖYİ) incelemek amacıyla, fen ve sınıf öğretmeni adayları özelinde şu alt problemlere yanıt aranmıştır;

Öğretmen adaylarının,

1. FÖYİ ve alt faktörlerine yönelik inanç düzeyleri nedir?
2. FÖYİ ve alt faktörlerine yönelik inançları demografik özelliklere göre farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, sayısal verilerin toplanması ve analiz edilmesi yoluyla gerçekleştirilen nicel bir çalışmadır. Betimsel araştırma desenlerinden kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, belirli bir zaman diliminde katılımcıların durumlarını incelemeyi amaçlar (Creswell, 2012).

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubu Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırıkkale Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesinde öğrenim görmekte olan 3. ve 4. sınıf fen ve sınıf öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Araştırmaya 472 öğretmen adayının katılmıştır. Katılımcılar, her bireyin örnekleme dahil edilme şansının eşit olduğu basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle seçilmiştir (Cohen, Manion ve Morrison, 2007). Bu örnekleme yöntemi ile araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliğinin artırılması hedeflemiştir. Katılımcılardan 101 kişi erkek, 371 kişi ise kadındır. Katılımcılardan 279 öğretmen adayı sınıf eğitiminden, 193 kişi ise fen bilgisi eğitiminden katılmıştır. Sınıf eğitimi öğrencilerinden 144 kişi üçüncü sınıfta, 135 kişi ise dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir. Ayrıca sınıf eğitiminde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarından 58'i erkek, 221'i ise kadındır. Fen bilgisi eğitimi öğrencilerinden 102 kişi üçüncü sınıfta, 91 kişi ise dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir. Ayrıca fen bilgisi eğitiminde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarından 43'ü erkek, 150'si ise kadındır. Ayrıca öğretmen adayları arasında pandemi öncesinde uzaktan eğitim deneyimine 239 kişinin ($f_{Fen}=86$; $f_{Sınıf}=153$) sahip olduğu görülmektedir.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Uygulama Süreci

Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda cinsiyet, yaş, branş ve sınıf düzeyi yer almaktadır. Ayrıca bilgisayara olan ilgi düzeylerini ve internete erişim imkanlarını belirlemek amacıyla kendine ait sürekli kullandığı bir bilgisayar olup olmadığı, son bir haftada bilgisayar kullanma süresi ve bilgisayar kullanma düzeyini içeren değişkenler yer almaktadır. Bandura'nın (1995) özyeterlik kavramını kullanarak Enochs ve Riggs (1990) tarafından geliştirilen, Tekkaya ve diğerleri (2004) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Fen Bilgisi Öğretimine Yönelik İnançlar Ölçeği (FÖYİ)"nin orijinal hali korunarak çalışmada kullanılmıştır. Ölçek "Kesinlikle Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Karasızım", "Katılıyorum", "Kesinlikle Katılıyorum" olmak üzere 5'li likert tipindedir. Ölçme aracı 2 faktör (Kişisel Fen Öğretim İnançları, Sonuç Beklentisi) ve 23 maddeden oluşmaktadır. Tekkaya ve diğerleri (2004) tarafından ölçme aracının güvenilirlik analizleri yapılmış ve Kişisel Fen Öğretimi İnançları faktörü ($\alpha=.89$) 13 (5 olumlu ve 8 olumsuz madde) maddeden, Sonuç Beklentisi faktörü ($\alpha=.79$) ise 10 (8 olumlu ve 2 olumsuz madde)

maddeden oluşmaktadır. Araştırma sürecinde ölçeğin güvenirlik analizleri yeniden yapılmış ve örnek maddeler Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1

Cronbach alfa güvenirlik düzeyleri ve özellikleri

Faktörler	Madde Sayısı	Örnek Madde	Madde Numaraları	Cronbach α
Kişisel Fen Öğretimi İnancı	13	Fen konularını öğretmek için sürekli daha iyi yöntemler bulacağımı düşünüyorum.	M1, M2, M3, M4, M5, M6, M7, M8, M9, M10, M11, M12, M13	0.805
Sonuç Beklentisi	10	Öğrencinin fen bilgisi dersindeki başarısı, öğretmenin etkili fen öğretimi ile doğrudan ilgilidir.	M14, M15, M16, M17, M18, M19, M20, M21, M22, M23	0.755
Ölçeğin Geneli	23			0.768

Cronbach'ın alfa değerleri 0 ile 1 arasında değişir ve daha yüksek değerler daha fazla iç tutarlılığı gösterir. Güvenirlik katsayısının ,70 ve üzerinde olması test puanlarının güvenirliği için yeterlidir (Pallant, 2020). Bu çalışmada da ölçeğin geneli ve alt faktörleri açısından güvenirlik değerlerinin ,70 ve üzerinde olduğu görülmektedir.

2.3. Verilerin Analizi

Verilerin normallik varsayımları (i) mod-medyan-aritmetik ortalama (\bar{x}), (ii) çarpıklık-basıklık ve (iii) kolmogrow-simironov testleri ile incelenmiştir. Araştırma verilerinin yorumlanmasında tanımlayıcı [frekans (f), aritmetik ortalama (\bar{x}), standart sapma (Ss)] ve çıkarımsal (t-testi, anova) istatistik testleri kullanılmıştır. İkili değişkenler için t testi, ikiden fazla değişkenler için anova analizi yapılmıştır. Ayrıca bu testlerin kullanımı sonucunda p değerinin ,05 düzeyinde anlamlı çıkması durumunda t testi için Cohen d, varyans analizi için ise η^2 (eta-kare) etki büyüklüğü değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 2

Normallik analiz sonuçları

Değişkenler	\bar{x}	Ss	Çarpıklık	Basıklık	Mod	Medyan	Kolmogorov-Smirnov	
							Z	p
FÖYİ Genel	3,678	,340	,032	-,170	3,57	3,652	,041	,054

*p<0.05

Elde edilen verilerin 29'dan daha fazla olması durumunda normallik analizi için kolmogrow-simironov testinin kullanılması gerekmektedir (Kalaycı, 2010). Tablo 2'yi incelediğimizde, kolmogrow-simironov testi analiz sonuçlarında p değerinin anlamlı olamaması nedeniyle verilerin normal dağıldığı görülmektedir. Ayrıca verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 1,5$ arasında olması da verilerin normal dağıldığını göstermektedir (Tabachnick ve Fidel, 2019).

3. BULGULAR

Öğretmen adaylarını fen öğretimine yönelik yeterlik inançlarına ait betimsel analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 3

FÖYİ ve alt faktörlerine ilişkin betimsel analiz sonuçları

	\bar{x}	Ss	Düzye
Sonuç beklentisi	3,548	,424	Katılıyorum
Özyeterlik	3,779	,452	Katılıyorum
Genel	3,678	,340	Katılıyorum

Tablo 3 incelediğinde öğretmen adaylarının fen öğretimine yönelik katılıyorum düzeyinde bir genel inanca sahip oldukları görülmektedir ($\bar{x}=3,678$; $Ss=,340$). Öğretmen adayları sonuç beklentisi faktöründe katılıyorum düzeyinde en düşük inanca sahiptirler ($\bar{x}=3,548$; $Ss=,424$). Diğer yandan katılıyorum düzeyiyle en yüksek inanca özyeterlik faktöründe sahip oldukları görülmüştür ($\bar{x}=3,779$; $Ss=,452$).

Tablo 4

FÖYİ'nin cinsiyet değişkenine göre analiz sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{x}	Ss	df	t	p	Cohen d
Genel	Erkek	101	3,589	,376	470	-3,030	,045*	0.326
	Kadın	371	3,703	,326				
Sonuç Beklentisi	Erkek	101	3,488	,467	470	-1,588	,027*	0.172
	Kadın	371	3,564	,411				
Özyeterlik	Erkek	101	3,665	,454	470	-2,879	,964	-
	Kadın	371	3,810	,447				

* $p<0.05$

Tablo 4 incelendiğinde FÖYİ'nin cinsiyet değişkenine göre öğretmen adayları arasında kadınlar lehine aritmetik olarak bir fark olduğu, bu farkın da istatistiksel olarak anlamlı olduğu ifade edilebilir ($t=-3,030$; $p<0,05$). Bu anlamlı farka ilişkin etki büyüklüğü ise ,326 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre öğretmen adaylarının FÖYİ konusunda cinsiyetin düşük düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olduğu görülmüştür. FÖYİ'yi oluşturan alt faktörlere bakıldığında, sonuç beklentisi alt faktöründe erkek adaylar ($\bar{x}=3,488$; $Ss=,467$) ile kadın adaylar ($\bar{x}=3,564$; $Ss=,411$) arasında kadın adaylar lehine bir farkın olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($t=-1,588$; $p<0,05$). Bu sonuca göre öğretmen adaylarının fen öğretimine yönelik sonuç beklentileri konusunda cinsiyetin düşük düzeyde bir etki büyüklüğüne sahip olduğu görülmüştür. Özyeterlik alt faktöründe ise erkek ve kadın adaylar arasında aritmetik olarak fark görünse de bu farkın anlamlı olmadığı ifade edilebilir ($t=-2,879$; $p>0,05$).

Tablo 5

FÖYİ'nin branş değişkenine göre analiz sonuçları

	Branş	N	\bar{x}	Ss	df	t	p
Genel	Sınıf Öğretmenliği	279	3,621	,331	470	-4,506	,716
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	193	3,761	,338			
Sonuç Beklentisi	Sınıf Öğretmenliği	279	3,537	,436	470	-,627	,320
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	193	3,562	,408			
Özyeterlik	Sınıf Öğretmenliği	279	3,685	,437	470	-5,602	,936
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	193	3,915	,440			

*p<0.05

Tablo 5'te FÖYİ branş değişkenine göre incelendiğinde istatistiksel olarak bir fark olmadığı görülmüştür (t=-4,506; p>,05). FÖYİ'yi oluşturan alt faktörler incelendiğinde branş değişkeni, sonuç beklentisi (t=-,627; p>,05), ve özyeterlik (t=-5,602; p>,05) alt faktörlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmamıştır. Bir başka deyişle sınıf öğretmeni ve fen bilgisi öğretmen adaylarının, FÖYİ ve alt faktör (sonuç beklentisi, özyeterlik) inançları arasında branşa göre bir fark olmadığı söylenebilir.

Tablo 6

FÖYİ'nin sınıf değişkenine göre analiz sonuçları

	Sınıf düzeyi	N	\bar{x}	Ss	df	t	p
Genel	3.Sınıf	246	3,674	,352	470	-,253	,244
	4.Sınıf	226	3,682	,328			
Sonuç Beklentisi	3.Sınıf	246	3,576	,434	470	1,506	,310
	4.Sınıf	226	3,517	,412			
Özyeterlik	3.Sınıf	246	3,751	,451	470	-1,424	,781
	4.Sınıf	226	3,810	,452			

*p<0.05

Tablo 6'da FÖYİ sınıf değişkenine göre incelendiğinde istatistiksel olarak bir fark olmadığı görülmüştür (t=-,253; p>,05). FÖYİ'yi oluşturan alt faktörler incelendiğinde sınıf değişkeni, sonuç beklentisi (t=-1,506; p>,05) ve özyeterlik (t=-1,424; p>,05) alt faktörlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmamıştır. Bir başka deyişle 3. sınıf ve 4. sınıf öğretmen adaylarının, FÖYİ ve alt faktör (sonuç beklentisi, özyeterlik) inançları arasında sınıf düzeyine göre bir fark olmadığı söylenebilir.

Tablo 7

FÖYİ'nin sürekli kullandığı kendine ait bilgisayar olması değişkenine göre analiz sonuçları

	Kişisel bilgisayar sahip olup-olmama	N	\bar{x}	Ss	df	t	p
Genel	Evet	393	3,687	,344	470	-1,235	,810
	Hayır	79	3,6351	,319			
Sonuç Beklentisi	Evet	393	3,544	,428	470	-,450	,265
	Hayır	79	3,567	,408			
Özyeterlik	Evet	393	3,797	,456	470	-1,975	,331
	Hayır	79	3,687	,424			

*p<0.05

Tablo 7 incelendiğinde öğretmen adayları arasında FÖYİ sürekli kullandığı kendine ait bilgisayar olması değişkenine göre incelendiğinde istatistiksel bir farkın olmadığı görülmüştür (t=-1,235; p>,05). FÖYİ'yi oluşturan alt faktörler incelendiğinde sürekli kullandığı kendine ait bilgisayar olması değişkeni, sonuç beklentisi (t=-,450; p>,05), ve özyeterlik (t=-1,975; p>,05) alt faktörlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmamıştır. Diğer bir ifadeyle öğretmen adaylarının, FÖYİ ve alt faktör (sonuç beklentisi, özyeterlik) inançları arasında sürekli kullandığı kendine ait bilgisayar olup olmamasına göre bir fark olmadığı söylenebilir.

Tablo 8.

FÖYİ'nin bilgisayar kullanma düzeylerine göre analiz sonuçları

	Bilgisayar kullanma düzeyi	N	\bar{x}	Ss	F	p	Fark	η^2
Genel	Başlangıç (a)	31	3,586	,338	1,578	,194	-	-
	Orta (b)	300	3,668	,326				
	İyi (c)	131	3,722	,360				
	İleri (d)	10	3,704	,475				
Sonuç Beklentisi	Başlangıç (a)	31	3,616	,410	,574	,632	-	-
	Orta (b)	300	3,553	,422				
	İyi (c)	131	3,526	,424				
	İleri (d)	10	3,450	,548				
Özyeterlik	Başlangıç (a)	31	3,563	,509	4,801	,003*	c>a	0,182
	Orta (b)	300	3,756	,425				

İyi (c)	131	3,872	,463
İleri (d)	10	3,900	,656

*p<0.05

Tablo 8 incelendiğinde, genel olarak FÖYİ’de bilgisayar kullanım düzeylerine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık yoktur (F=1,578; p>,05). Bu durum genel olarak bilgisayar kullanma düzeylerinin FÖYİ’yi etkilemediğini göstermektedir. FÖYİ’yi oluşturan alt faktörler incelendiğinde ise sadece özyeterlik alt faktöründe bilgisayar kullanım düzeylerine göre bir farklılığın olduğu görülmektedir. Bu farklılığa ilişkin post-hoc testi incelendiğinde, farkın iyi düzeyde bilgisayar kullananlar (\bar{x} =3,872; Ss=,463) ile başlangıç düzeyinde bilgisayar kullananlar (\bar{x} =3,563; Ss=,509) arasında olduğu ve bu farkın iyi düzeyde bilgisayar kullananlar lehine olduğu görülmektedir (F=4,801; p<,05; η^2 =,182). Sonuç olarak iyi düzeyde bilgisayar kullananların fen öğretiminde yeterli olacaklarına, başlangıç düzeyinde bilgisayar kullananlara göre daha fazla inandıkları söylenebilir. Fakat FÖYİ’yi oluşturan sonuç beklentisi (F=,574; p>,05) alt faktörlerinde ise bilgisayar kullanma düzeyine göre farklılık göstermediği görülmüştür.

Tablo 9.

FÖYİ’nin son bir haftada bilgisayar kullanma süresine göre analiz sonuçları

	Bilgisayar kullanma süresi	N	\bar{x}	Ss	F	p	Fark
İnançlar (Genel)	Günde 1 Saatten Az (a)	120	3,657	,348	,417	,837	-
	Günde 1-3 Saat (b)	112	3,688	,360			
	Günde 3 Saatten Fazla (c)	82	3,717	,318			
	Haftada 1 Saatten Az (d)	60	3,661	,345			
	Haftada 1-3 Saat (e)	53	3,655	,311			
	Haftada 3 Saatten Fazla (f)	45	3,691	345			
Sonuç Beklentisi	Günde 1 Saatten Az (a)	120	3,559	,460	,283	,923	-
	Günde 1-3 Saat (b)	112	3,534	,442			
	Günde 3 Saatten Fazla (c)	82	3,584	,392			
	Haftada 1 Saatten Az (d)	60	3,508	,416			
	Haftada 1-3 Saat (e)	53	3,553	,385			
	Haftada 3 Saatten Fazla (f)	45	3,529	,408			
Özyeterlik	Günde 1 Saatten Az (a)	120	3,733	,459	,629	,677	-
	Günde 1-3 Saat (b)	112	3,806	,438			
	Günde 3 Saatten Fazla (c)	82	3,820	,464			
	Haftada 1 Saatten Az (d)	60	3,778	,465			

Haftada 1-3 Saat (e)	53	3,733	,394
Haftada 3 Saatten Fazla (f)	45	3,815	,502

*p<0.05

Tablo 9 incelendiğinde, genel olarak FÖYİ’de son bir haftada bilgisayar kullanma süresine göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılık yoktur ($F=,417$; $p>,05$). Bu durum genel olarak son bir haftada bilgisayar kullanma süresinin FÖYİ üzerinde bir etkisi olmadığını göstermektedir. FÖYİ’yi oluşturan alt faktörler incelendiğinde, hem sonuç beklentisi ($F=,283$; $p>,05$), hem de özyeterlik ($F=,629$; $p>,05$) alt faktörlerinde son bir haftada bilgisayar kullanma süresine göre farklılık göstermediği görülmüştür. Sonuç olarak son bir haftada bilgisayar kullanma süresinin FÖYİ’ye bir etkisi olmadığı ifade edilebilir.

4. SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Fen öğretimi öz-yeterliği, öğretmen adaylarının mesleki deneyimlerinde doğrudan öğrenciler üzerinde etki yaratacağı için önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Öz-yeterlik gelişimi incelendiğinde, doğrudan deneyimler, bireylerin öz-yeterlik gelişimindeki en önemli etken olarak görülmektedir (Bandura, 1986). Pandemi sonrasında öğretmen adaylarının doğrudan deneyimledikleri uzaktan öğrenme, öğretmen adaylarının düzeylerinin belirlenmesini önemli hale getirmiştir. Bu bakımdan fen derslerini temel düzeyin ilerisinde alan öğretmen adayları ile fen öğretimi öz-yeterlikleri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, FÖYİ ve alt faktörlerinin betimsel analiz sonucuna bakılmış ve ölçeğin genelinde, sonuç beklentisi faktöründe ve genel öz-yeterlik faktöründe "Katılıyorum" düzeyinde bir inanca sahip oldukları görülmüştür. Bu sonuç, öğretmen adaylarının fen öğretimine yönelik öz-yeterliklerinin olumlu olduğunu, kişisel olarak fen konularını öğretmede kendilerini yeterli gördüklerini ve ayrıca sınıf içindeki öğrencilerin başarısının fen bağlamında nereden kaynaklanabileceğini belirlemeye yönelik pozitif inanç sergilediklerini gösterir. Bu sonuçlar Kızıltepe (2020) ile benzerlik göstermektedir. Kızıltepe (2020), verileri pandemi öncesinde toplanmıştır ve örneklem grubu sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik olarak benzerlik göstermektedir. Bu bakımdan örneklemin inanç düzeylerinin pandemi öncesi ve sonrası karşılaştırıldığında inanç düzeylerinde bir değişiklik olmadığı, her iki çalışmada da "katılıyorum" düzeyinde olduğu görülmüştür. Araştırmanın bir diğer bulgusu, FÖYİ öz-yeterlik alt faktöründe cinsiyet bazında istatistiksel bir fark olmadığıdır. Ancak, ölçek genelinde ve sonuç beklentisi faktöründe, istatistiksel fark olduğu ve bu farkın kadınların lehine olduğu görülmüştür. Bu sonuç, FÖYİ’nin cinsiyete göre değiştiğini göstermektedir. Bu sonuçlar literatürde, Bozkurt Uluçay ve Akıllı (2021) çalışması ile öz-yeterlik faktöründe benzerlik göstermektedir ve her ikisinde de anlamlı fark görülmemiştir. Ancak ölçek geneli ve sonuç beklentisi faktöründe Bozkurt Uluçay ve Akıllı (2021) ile farklılıklar göstermektedir. Bu farklar, genel olarak çalışmaların evrenin aynı olması ama örneklem grubunun farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak fen öğretimine yönelik öz-yeterliklerin genel olarak cinsiyet bazında değişkenine göre değiştiği görülmektedir. Öğretmen adaylarının branşlarına göre öz-yeterlik düzeyleri incelenmiş ve fen bilgisi öğretmen adayları ile sınıf öğretmen adayları arasında istatistiksel fark olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar Aslan, Taş ve Gürgah-Oğul (2016) bulguları ile farklılık göstermektedir. Öğretmen adaylarının kendine ait bilgisayarı olup olmama değişkenine göre öz-yeterlikleri incelenmiş ve anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde Kızıltepe (2020) kişisel bilgisayar olup olmama değişkenine göre anlamlı bir farka sahip olmadığını belirtmiştir. Ancak, Chibisa, Tshabalala ve Maphalala (2021) bilgisayar olup olmamanın öz-yeterlik gelişimi üzerinde etkiye neden olduğunu belirtmiştir. Bilgisayar kullanma düzeyleri bakımından FÖYİ incelenmiş ve sadece öz-yeterlik faktöründe istatistiksel olarak fark olduğu görülmüştür. İyi düzeyde bilgisayar kullandığını düşünen öğretmen adayları, kişisel fen

öğretimi öz-yeterliklerinde diğer düzeylere göre kendilerini daha yeterli görmektedirler. Bunun sebebi pandemi döneminde online olarak eğitime devam edilmesi ve bilgisayar ile kişisel olarak iç içe uzun zaman geçirmelerinden dolayı olabilir. FÖYİ, son bir haftalık bilgisayar kullanma düzeyine göre incelendiğinde ölçek genelinde ve alt faktörlerinde anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Bu fark, bilgisayar kullanma sürelerinin öğretmen adaylarının FÖYİ üzerinde bir farka neden olmadığını göstermektedir.

4.1. Öneriler

Bu çalışma, sınıf ve fen bilgisi öğretmen adayları ile sınırlıdır ancak fen öğretimi dersi, okul öncesi bölümünde de verilmektedir ve YÖK kur tanımına göre beşinci yarıyılıda yer almaktadır. Örneklem grubu ve branş değişkeni artırılarak çalışma genişletilebilir. Ayrıca, orta Anadolu'da öğrenim gören öğretmen adayları örneklem sınırlılığı olarak yer almaktadır; bu bakımdan örneklemin genişletilerek daha büyük çalışma gruplarında çalışılarak kapsamlı olarak değerlendirilmesi önerilebilir. Çalışma, nicel ve tarama boyutundan oluşmaktadır; bu tür çalışmalarda nicel verilerin yorumlanması sınırlı olabilir. Ancak çalışmaya nitel boyutun eklenmesi, araştırmadaki katılımcıların inanç düzeylerini derinlemesine incelemeyi sağlayacağı için bu boyut önerilmektedir. Nitel veriler, öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının daha ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bu sayede, öğretmen adaylarının fen öğretimine yönelik öz-yeterliklerinin geliştirilmesine yönelik daha etkili stratejiler belirlenebilir ve uygulanabilir.

5. KAYNAKÇA

Aslan, D., Tas, I., & Ogul, I. G. (2016). Pre-and in-service preschool teachers' science teaching efficacy beliefs. *Educational Research and Reviews*, 11(14), 1344-1350.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological review*, 84(2), 191-215.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: a social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: W. H. Freeman and Company.

Cantrell, P., Young, S., & Moore, A. (2003). Factors affecting science teaching efficacy of preservice elementary teachers. *Journal of Science Teacher Education*, 14(3), 177-192.

Chibisa, A., Tshabalala, M. G., & Maphalala, M. C. (2021). Pre-service teachers' computer self-efficacy and the use of computers. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 20(11), 325-345.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th Edition). London and New York: Taylor & Francis Group.

Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Boston: Pearson Education

Czerniak, C. M. (1990). *A study of self-efficacy, anxiety, and science knowledge in preservice elementary teachers*. National Association for Research in Science Teaching, Atlanta, GA.

Davis, E. A., Petish, D., & Smithey, J. (2006). Challenges new science teachers face. *Review of Educational Research*, 76(4), 607-651.

Enochs L. G., and Riggs, I. M. (1990). Further development of an elementary science teaching efficacy belief instrument: A Preservice elementary scale. *School Science and Mathematics*, 90(8), 694-706.

Ginns, I. S., & Watters, J. J. (1990). *A longitudinal study of preservice elementary teachers' personal and science teaching efficacy*. ERIC document. ED 404127.

Kızıltepe, İ. S. (2020). *Öğretmen adaylarının epistemolojik ve öz-yeterlik inançları açısından teknoloji kabullerinin incelenmesi*. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir.

Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS* (7th Ed.) Routledge, London.

Richardson, V. (1996). The role of attitudes and beliefs in learning to teach. *Handbook of research on teacher education*, 2(102-119), 273-290.

Riggs, I. M. (1991). Gender differences in primary science teacher-efficacy. *Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association*, Chicago, IL.

Tabachnick, B. G., & Fidel, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7th Ed.). Boston: Pearson.

Tekkaya, C., Cakiroglu, J., & Ozkan, O. (2004). Turkish pre-service science teachers' understanding of science and their confidence in teaching it. *Journal of Education for Teaching*, 30(1), 57-68.

Tschannen-Moran, M., & Hoy, A. W. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive construct. *Teaching and Teacher Education*, 17(7), 783-805.

Uluçay, Ö., & Akıllı, M. (2021). Sınıf öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik öz yeterlilik inançlarının incelenmesi ve kaynak etkilerinin modellenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 745-777.

Zee, M., & Koomen, H. M. (2016). Teacher self-efficacy and its effects on classroom processes, student academic adjustment, and teacher well-being: A synthesis of 40 years of research. *Review of Educational Research*, 86(4), 981-1015.

**INVESTIGATION OF PRESERVICE TEACHERS' SELF-EFFICACY BELIEFS
TOWARDS ONLINE LEARNING****ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇEVİRİM İÇİ ÖĞRENMEYE YÖNELİK
ÖZYETERLİK İNANÇLARININ İNCELENMESİ****Doğan GÖNEN¹, Tezcan KARTAL²****¹Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Eğitimi, 0009-0007-5140-4960****²Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Eğitimi, 0000-0001-7609-3555**

Özet: Uzaktan eğitim, internetin yaygınlaşmasıyla hızla popüler hale gelmiş ve çevrimiçi öğrenme olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Çevrimiçi öğrenme, internet üzerinden eğitici ve öğrenen arasında iletişim kurulabilen, destek alınabilen ve eğitim kaynaklarına erişilebilen bir öğretim sistemi olarak tanımlanır. Teknolojik gelişmeler, bilgiye erişim ve iletişimde sınırları ortadan kaldırmış, bu da çevrimiçi eğitimi kaçınılmaz bir gerçek haline getirmiştir. İnternet erişiminin yaygınlığı ve teknolojik araçların kullanımının artması, öğretim faaliyetlerinin yüz yüze eğitimden çevrimiçi eğitime dönüşmesine neden olmuştur. Covid-19 pandemisi, çevrimiçi öğrenmeyi zorunlu kılmasıyla birlikte yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Nitelikli çevrimiçi öğretim için öğretmen adaylarının hem alan bilgisi hem de teknolojik araçları kullanma konusunda yüksek özyeterlik inancına sahip olması gerekmektedir. Bu bakımdan öğretmen adaylarının çevrimiçi öğrenmeye yönelik özyeterliklerinin araştırılması önemli olmuş ve bu çalışmada da öğretmen adaylarının çevrimiçi öğrenmeye yönelik özyeterlik inançlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma betimsel araştırma yöntemlerinden biri olan kesitsel tarama ile yürütülmüştür. Araştırmanın evreni Orta Anadolu'da öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarından oluşmuştur. Çalışmanın örneklem grubu, Orta Anadolu'da öğrenim görmekte olan fen bilgisi ve sınıf eğitimi öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Bu kapsamda 3. ve 4. sınıf öğretmen adayları arasından basit seçkisiz örnekleme yöntemi kapsamında çalışma grubu oluşturulmuştur. Araştırma verileri, Yörük ve Özçetin (2021) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Çevrimiçi Öğrenmeye Yönelik Öz Yeterlik Ölçeği" kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre teknoloji kullanım özyeterliğinde erkeklerin lehine anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Çevrimiçi öğrenme alt faktöründe ise branş bazında sınıf öğretmen adaylarının lehine anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Sınıf bazında bakıldığında ise çevrimiçi öğrenme özyeterliği faktöründe dördüncü sınıf öğretmen adayları lehine anlamlı fark vardır. Bilgisayar kullanma düzeylerine bakıldığında ise, bilgisayar kullanma düzeyi arttıkça, çevrimiçi öğrenmeye yönelik özyeterliğin ölçek genelinde ve her bir alt faktörde istatistiksel olarak arttığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: *öğretmen adayları, çevrim içi öğrenme, özyeterlik*

Abstract: Distance education has rapidly become popular with the widespread use of the internet and has started to be called online learning. Online learning is defined as a teaching system in which communication between instructor and learner can be established, support can be received, and educational resources can be accessed via the internet. Technological developments have eliminated the boundaries in access to information and communication, making online learning an inevitable reality. The prevalence of internet access and the

increasing use of technological tools have led to the transformation of teaching activities from face-to-face education to online education. The Covid-19 pandemic has made online learning mandatory and caused it to become widespread. For quality online teaching, pre-service teachers should have high self-efficacy beliefs in using technological tools and have a strong content knowledge. In this respect, it was important to investigate pre-service teachers' self-efficacy beliefs towards online learning and this study aimed to examine pre-service teachers' self-efficacy beliefs towards online learning. The study employed cross-sectional survey, one of the descriptive research methods. The population consisted of pre-service teachers studying in a university at Central Anatolia. The sample group of the study was the pre-service science and primary education teachers studying in this region. In this context, the study group was selected via the simple random sampling method among 3rd and 4th grade pre-service teachers. The research data were obtained using the "Online Learning Self-efficacy Scale," adapted into Turkish by Yörük and Özçetin (2021). According to the results of the research, it was seen that there was a significant difference in favor of males in technology use self-efficacy. In the online learning sub-factor, it is seen that there is a significant difference in favor of pre-service primary teachers. Considering the grade, there is a significant difference in favor of fourth grade pre-service teachers in the online learning self-efficacy factor. Considering the level of computer use, it was seen that as the level of computer use increased, self-efficacy for online learning increased statistically throughout the scale and in each sub-factor.

Keywords: *preservice teachers, online learning, self-efficacy*

1. Giriş

Eğitim sisteminin niteliği, eğitim yürütülmesinde çok büyük rol oynayan öğretmenlerle belirlenir (Allen, Rowan ve Singh, 2020). Eğitim sürecinde teknoloji kullanımının artmasının bir sonucu olarak, öğretmenlerin de bu teknoloji destekli öğrenme ortamlarında önemi ve görevi de artmıştır. Bu sebeple öğretmenler eğitim sürecinde de teknolojiyi çok iyi kullanabilir durumda olması beklenmektedir. Çünkü teknoloji yeterlilikleri öğretmen yeterliliklerinin ayrılmaz bir parçasıdır (Seferoğlu, 2004). Uluslararası eğitim teknolojisi standartlarına göre öğretmenler; dijital çağın öğrenme deneyimlerini tasarlayarak öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştıran ve yaratıcı düşüncelerini teşvik eden, dijital çağın çalışma anlayışına öncülük eden, bir dijital vatandaşın sahip olduğu sorumlulukları bilen ve okul içinde ya da dışında mesleki gelişim ve liderlik etkinliklerine katılan 21. yüzyıl becerisi sergileyen bireylerdir. Whitcomb, Borko ve Liston (2009)'a göre öğretmenlerin, sınıf içi uygulamalarda teknoloji kullanmalarını desteklemek amacıyla Uluslararası Eğitim Teknolojisi Birliği'nin (ISTE) öğretmenler için geliştirdiği eğitim teknolojisi standartlarına yönelik teknoloji entegrasyonu çerçevesinde yeterliklere sahip olmaları gerekmektedir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Uzaktan eğitim; öğrenme grubunun fiziksel olarak farklı yerlerde olduğu, öğrencilerin eğitim kaynaklarını ve eğitimcileri birbiriyle buluşturmak için etkileşimli iletişim sistemlerinin kullanıldığı kurumsal tabanlı, örgün bir eğitim olarak tanımlanmaktadır (Simonson ve Schlosser, 2009). Uzaktan eğitim, teknolojiyle bire bir entegre olarak algılanması sebebiyle yeni bir kavram olarak düşünülmektedir. Ancak uzaktan eğitim toplum tarafından algılananın aksine günümüzden yaklaşık 300 yıl öncesine dayanmaktadır. Amerika'da ilk olarak 1700'lü yıllarda mektup yoluyla başlayan uzaktan eğitim, kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Daha sonraki yıllarda yaşanan teknolojik buluşlar ve gelişim neticesinde mektupla yapılan uzaktan eğitimin yerini televizyon ve bilgisayar gibi teknolojik aletler almıştır. Uzaktan eğitim asenkron (eş zamanlı olmayan) ve senkron (eş zamanlı) olarak iki şekilde uygulanmaktadır (Eti ve

Karaduman, 2020). Zaman kısıtlaması olmadan öğrencilerin seçtikleri bir zamanda ve mekânda derslere katılma olanağı sağlayan uzaktan eğitim türüne asenkron eğitim denilmekteyken katılımın eş zamanlı olarak yapıldığı türüne de senkron eğitim adı verilmektedir (Öztaş ve Kılıç, 2017).

Uzaktan eğitim, yıllardır dünya çapında ve Türkiye’de birçok sektör ve kademedeki kullanılan bir eğitim modelidir (Düzgün ve Sulak, 2020). Türkiye’de yükseköğretime olan talebin yarısına yakınına karşılaman üniversiteler (Anadolu Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi) tarafından uzaktan eğitim kullanılmaktadır (Türküresin, 2020). Doğal afetler (deprem, sel, yağmur, fırtına gibi kötü hava koşulları vb.), terör olayları ve salgın hastalıklar gibi eğitimin durmasına ya da aksamasına neden olan olaylar karşısında uzaktan eğitim uygulamalarıyla hızlı çözüm bulma yoluna gidilebilmektedir (Kahraman, 2020). Uzaktan eğitim, 2019 yılı Kasım ayında Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve 2020 yılı içerisinde ülkemizi de içine alacak şekilde bütün dünyada görülen Covid-19 pandemisi sonucunda zorunlu olarak hayatımıza girmiştir. Dünya Sağlık Örgütü’nün tavsiyesi doğrultusunda Türkiye’de de ilk olarak 16 Mart 2020 tarihi itibarıyla ilk, orta ve lise düzeyindeki okullar bir hafta tatil edilerek akabinde 23 Mart 2020 tarihinden itibaren uzaktan eğitime geçilmiştir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ise 23 Mart 2020 tarihinde, yaşanan salgın nedeniyle ara verilen eğitimin uzaktan eğitim yoluyla sürdürüleceğini ilan etmiş ve uzaktan eğitim düzenlemesini üniversitelere bırakmıştır (Serçemeli ve Kurnaz, 2020).

Covid-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitime çok hızlı geçiş yapılması doğal olarak beraberinde pek çok sorunu getirmiştir (Düzgün ve Sulak, 2020). Yeterli alt yapının bulunmaması, alanda uzman personelin azlığı, içerik eksikliği ve en önemlisi öğrenci ve öğretim üyelerinin yeterli hazır bulunuşluğa sahip olmayışı sayılabilir (TEDMEM, 2020). Covid-19 pandemisi öncesinde öğretmen adaylarının uzaktan eğitime ilişkin görüşlerini ele alan çalışmalar incelendiğinde; eğitimin en etkili şekilde gerçekleşmesi için yüz yüze eğitimin gerekli olduğu (Kıralı ve Alıcı, 2016), eğitimin başarısının öğrenene bağlı olduğu ve uzaktan eğitim ile öğrenmenin başarısız olduğu (Öztaş ve Kılıç, 2017) gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Covid-19 pandemi döneminde yapılan çalışmalarda ise, bu dönem için en uygun eğitim sisteminin uzaktan eğitim olduğu, ancak uzaktan eğitimle etkileşimin kısıtlı olduğu (Terenko ve Ogienko, 2020), öğretmen adaylarının uzaktan eğitimi geleneksel eğitime göre daha az tercih ettikleri (Karatepe, Küçükgençay ve Peker, 2020), rahat ve kolay bir sistem olmasına rağmen uygulama dersleri için uygun olmadığı (Ekiz, 2020) ve öğretmenlik uygulamasının gerçekleştirilememesi sebebiyle öğretmenlik mesleği kimliğinin olumsuz etkilendiği gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Yine Anderson (2020) okulun sadece eğitim ve öğretim yapılan bir yer olmaktan ziyade öğrencilerin sosyalleşebildikleri bir ortam da olduğunu belirterek öğrencilerin bundan yoksun kalmalarının korona virüs salgının olumsuz etkilerinden biri olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun yanında motivasyon sağlamada yaşanan güçlük, öğrencilerin hem birbirleriyle hem de öğretmenleriyle daha az iletişime girerek sosyalleşmeyi azaltması, anında geri bildirim almada yaşanan zorluk, teknolojiye olan sürekli bir ihtiyaç durumu, teknolojik altyapıların uzaktan eğitim için yetersiz olması ve bazı kurumlar uzaktan eğitim altyapısına sahip olsalar da personel ve öğrencilerin bu yeni platforma uyum sağlamakta zorluklar yaşaması, uzaktan eğitimin dezavantajlı noktalarından bazılarıdır (Allen ve diğ., 2020; Düzgün ve Sulak, 2020). Ancak yapılan bazı çalışmalarda (Davis, Gought ve Taylor, 2019; Düzgün ve Sulak, 2020; Özdoğan ve Berkant, 2020) ise senkron ve asenkron olarak yapılan uzaktan eğitimlerde fiziksel mekanlardan bağımsız olarak istenildiği zaman eğitim alınabilmesi, okul gibi fiziki mekanlara gidilmediği için zaman kaybının önlenmesi, öğrencilerin kendi öğrenme hızına göre çalışmasına imkan vermesi, ekonomik olarak daha az maliyetli olması ve sağlık sorunlarının önüne geçilmesi gibi avantajlarının olduğu da ortaya konmuştur. Pandemi

sonrasında oluşması beklenen “Yeni Dünya Düzeninde” eğitimin baş unsurlarından biri olarak kabul edilen öğretmenlerin ve geleceğin öğretmeni olacak olan öğretmen adaylarının düzeylerinin belirlenmesi sistemin sağlıklı işlemesi açısından önemlidir gereklidir. Bu çalışmada ise şu araştırma sorularına cevap aranması amaçlanmıştır:

Öğretmen adaylarının,

1. Çevrim içi öğrenmeye yönelik özyeterlik inançları (ÇÖYÖ) ve alt faktörlerinin düzeyleri nedir?
2. ÇÖYÖ ve alt faktörleri demografik özelliklere göre değişmekte midir?

2. YÖNTEM

Araştırma süresince kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Kesitsel tarama modeli, katılımcıların mevcut durumlarının belirlenmesi amacıyla kullanılan bir araştırma yöntemidir. Bu model, belirli bir zaman diliminde, katılımcılardan elde edilen sayısal verilerin toplanması ve analiz edilmesi sürecini kapsar. Kesitsel tarama modeli, mevcut durumun anlık bir fotoğrafını çekmek için kullanılır ve bu sayede katılımcıların özellikleri, davranışları, tutumları veya durumları hakkında bilgi edinilmesi sağlanır (Creswell, 2012).

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmaya Orta Anadolu’da devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 3. ve 4. sınıf fen ve sınıf öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Toplamda 472 öğretmen adayının katılmıştır. Katılımcılar araştırmaya random yolla seçilmiştir ve her katılımcının örnekleme yer alma ihtimalleri eşittir (Cohen, Manion ve Morrison, 2007). Katılımcıların demografik özellikleri tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1.

Çalışma grubunun demografik özellikleri

Branş	Sınıf Düzeyi	Cinsiyet			Pandemi öncesinde uzaktan eğitim deneyimi		
		Erkek	Kadın	Toplam	Evet	Hayır	Toplam
Sınıf Öğretmenliği	3. Sınıf	26	118	144	79	65	144
	4. Sınıf	32	103	135	74	61	135
	Toplam	58	221	279	153	126	279
Fen Bilgisi Öğretmenliği	3. Sınıf	22	80	102	46	56	102
	4. Sınıf	21	70	91	40	51	91
	Toplam	43	150	193	86	107	193
Genel	3. Sınıf	48	198	246	125	121	246
	4. Sınıf	53	173	226	114	112	226
	Toplam	101	371	472	239	233	472

Tablo 1 incelenmiş ve araştırmaya 472 öğretmen adayının katıldığı görülmüştür. Katılımcılardan 101 kişi erkek, 371 kişi ise kadındır. Katılımcılardan 279 öğretmen adayı sınıf eğitiminden, 193 kişi ise fen bilgisi eğitiminden katılmıştır. Sınıf eğitimi öğrencilerinden 144 kişi üçüncü sınıfta, 135 kişi ise dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları ve Uygulama Süreci

Katılımcıların kişisel bilgilerinin belirlenmesi amacıyla kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının çevrimiçi öğrenmeye yönelik öz yeterliklerinin belirlenmesi amacıyla, Sun ve Rogers (2021) tarafından geliştirilen ve orijinal adı “Online Learning Self-efficacy Scale (OLSS)” olan ölçme aracı Yörük ve Özçetin (2021) tarafından Türkçe’ye “Çevrimiçi Öğrenmeye Yönelik Öz Yeterlik Ölçeği” olarak uyarlanmıştır. Ölçme aracı 4 faktör (Teknoloji Kullanımı Öz-yeterliği, Çevrimiçi Öğrenme Öz-yeterliği, Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Öz-yeterliği, Öz-denetim ve Motivasyon Etkinliği) ve 31 maddeden oluşmaktadır. Teknoloji Kullanımı Öz-yeterliği faktörü ($\alpha=,957$) 7 maddeden, Çevrimiçi Öğrenme Öz-yeterliği faktörü ($\alpha=,951$) 4 maddeden, Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Öz-yeterliği faktörü ($\alpha=,957$) 7 maddeden, Öz-denetim ve Motivasyon Etkinliği faktörü ($\alpha=,977$) ise 13 maddeden oluşmaktadır. Çalışmada ölçek maddelerinin güvenirlik değerleri yeniden hesaplanmış ve tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 2.

ÇÖYÖ güvenirlik analiz sonuçları

Faktörler	Madde Sayısı	Örnek Madde	Madde Numaraları	Cronbach α
Teknoloji Kullanımı Öz-yeterliği	7	Bir web sitesinden bir yazılım veya uygulama indirip yüklemek konusunda kendime güvenirim.	M1, M2, M3, M4, M5, M6, M7	,872
Çevrimiçi Öğrenme Öz-yeterliği	4	Çevrimiçi bir sınavı girme konusunda kendime güvenirim.	M8, M9, M10, M11	,806
Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Öz-yeterliği	7	Çevrimiçi derslerde başkalarıyla bağlantıda olduğumu hissedirim.	M12, M13, M14, M15, M16, M17, M18	,861
Öz-denetim ve Motivasyon etkinliği	13	Çevrimiçi bir derste sunulan en zor materyalleri anlamaya kendimi teşvik edebilirim.	M19, M20, M21, M22, M23, M24, M25, M26, M27, M28, M29, M30, M31	,887
Ölçek Geneli	31			,924

Tablo 2 incelendiğinde, Cronbach α güvenirlik değerleri *teknoloji kullanımı öz-yeterliği* faktörü için ,872 olarak, *çevrimiçi öğrenme öz-yeterliği* faktörü için ,806 olarak, *öğretici ve akran etkileşimi ve iletişimi öz-yeterliği* faktörü için ,861 olarak ve *öz-denetim ve motivasyon etkinliği* faktörü için ,887 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca güvenirlik analizi *ölçeğin geneli* için de yapılmış ve ,924 olarak hesaplanmıştır. Cronbach α değerinin ,70 ve üzerinde olması elde edilecek olan test puanlarının güvenilirliği için yeterlidir (Cohen, 1988; Pallant, 2020). Bu çerçevede ölçme aracının geneli ve alt

faktörleri açısından elde edilen sonuçların ölçme aracının güvenilirliği açısından yeterli olduğu söylenebilir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin yorumlanmasında tanımlayıcı [frekans (f), aritmetik ortalama (\bar{x}), standart sapma (Ss)] ve çıkarımsal (Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis) istatistik testleri kullanılmıştır. İkili değişkenler için Mann-Whitney U testi, ikiden fazla değişkenler için Kruskal-Wallis analizi yapılmıştır. Normallik dağılıma ilişkin değerler.

Tablo 3

Normallik analiz sonuçları

Değişkenler	\bar{x}	Ss	Çarpıklık	Basıklık	Mod	Medyan	Kolmogorov-Smirnov	
							Z	p
ÇÖYÖ Genel	3,829	,442	-,270	-,967	3,87	3,871	,084	,000*

*p<0.05

Tablo 3'te ÇÖYÖ ölçme aracının geneline ilişkin normallik analiz sonuçları incelendiğinde çarpıklık değerinin -,270, basıklık değerinin ,967, p değerinin ise ,000 olduğu görülmektedir. Ölçme aracından elde edilen verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,50 ile +1,50 arasında olmasına rağmen, Kolmogorov-Smirnov testi analiz sonuçlarında ölçme aracının geneli için p değerinin anlamlı olması durumunda veriler normal dağılım göstermemektedir (Tabachnick ve Fidel, 2019). Yapılan analiz sonucunda elde edilen veriler çevrimiçi öğrenmeye yönelik özyeterlik ölçme aracının normal dağılım göstermediğini ifade etmektedir.

3. BULGULAR

Bu kısımda öğretmen adaylarının ÇÖYÖ'yü oluşturan her bir alt faktöre ilişkin betimsel analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 4

Çevrimiçi öğrenmeye yönelik özyeterlik ve alt faktörlerine ilişkin betimsel analiz sonuçları

	\bar{x}	Ss	Düzye
Teknoloji kullanımı özyeterliği	4,028	,594	Katılıyorum
Çevrimiçi öğrenme özyeterliği	4,051	,585	Katılıyorum
Öğretici ve akran etkileşimi ve iletişimi özyeterliği	3,541	,416	Katılıyorum
Öz denetim ve motivasyon etkinliği	3,758	,511	Katılıyorum
Genel	3,829	,442	Katılıyorum

Tablo 4 incelediğinde öğretmen adaylarının ÇÖYÖ'de katılıyorum düzeyinde bir genel özyeterliğe sahip oldukları görülmektedir (\bar{x} =3,829; SS=,442). öğretici ve akran etkileşimi ve iletişimi özyeterliği faktöründe katılıyorum düzeyinde en düşük inanca sahiptirler (\bar{x} =3,541; SS=,416). Diğer yandan katılıyorum düzeyiyle en yüksek inanca çevrimiçi öğrenme özyeterliği faktöründe sahip oldukları görülmüştür (\bar{x} =4,051; SS=,585).

Tablo 5

Cinsiyet değişkenine göre çevrimiçi öğrenmeye özyeterliklerine İlişkin Mann Whitney u testi sonuçları

Cinsiyet	N	Ortalama Dağılım				
		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Genel
Erkek	101	265,38	252,73	223,99	245,99	256,81
Kadın	371	228,64	232,08	239,91	233,92	230,97
Mann-Whitney U		15818,5	17096,5	17471,5	17777,5	16684,5
Z		-2,422	-1,378	-1,046	0,790	-1,689
p		,015*	,168	,296	0,430	0,091

*p<0.05

Faktör 1: Teknoloji Kullanımı Özyeterliği

Faktör 2: Çevrimiçi Öğrenme Özyeterliği

Faktör 3: Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Özyeterliği

Faktör 4: Öz Denetim ve Motivasyon Etkinliğine

Tablo 5'te cinsiyet değişkenine göre ÇÖYÖ incelendiğinde; erkeklerin toplam puanlarının kadınlardan yüksek olduğu, ancak gruplar arasında aritmetik puan olarak fark olmasına rağmen bu puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($U=16684,5$; $p>.05$). Alt faktörler incelendiğinde; teknoloji kullanımı özyeterliği boyutunda erkek ve kadın öğretmen adayları arasında aritmetik olarak erkek öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($U=15818,5$; $p<.05$). Ancak çevrimiçi öğrenme özyeterliği ($U=17096,5$; $p>.05$), öğretici ve akran etkileşimi ve iletişimi özyeterliği ($U=17471,5$; $p>.05$) ve öz denetim ve motivasyon etkinliği ($U=17777,5$; $p>.05$) alt boyutlarında erkek ve kadın öğretmen adayları arasında aritmetik olarak puan farkı olsa da bu farkın anlamlı olmadığı görülmüştür.

Tablo 6

Branş değişkenine göre ÇÖYÖ özyeterliklerine İlişkin Mann-Whitney U testi sonuçları

Branş	N	Ortalama Dağılım				
		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Genel
Sınıf Öğretmenliği	279	231,71	249,39	216,30	246,74	244,86
Fen Bilgisi Öğretmenliği	193	243,42	217,87	265,69	221,70	224,41
Mann-Whitney U		25587,0	23328,0	21289,0	24067,5	24591,0
Z		-,926	-2,522	-3,888	-1,964	-1,602
p		,355	,012*	,000*	,049*	,109

*p<0.05

Faktör 1: Teknoloji Kullanımı Özyeterliği

Faktör 2: Çevrimiçi Öğrenme Özyeterliği

Faktör 3: Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Özyeterliği

Faktör 4: Öz Denetim ve Motivasyon Etkinliği

Tablo 6’da branş değişkenine göre ÇÖYÖ incelendiğinde; sınıf öğretmenliği bölümünde öğrenim görenlerin toplam puanlarının fen bilgisi öğretmenliği bölümünde öğrenim görenlerden yüksek olduğu, ancak gruplar arasında aritmetik puan olarak fark olmasına rağmen bu puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($U=24591,0$; $p>.05$). Alt faktörler incelendiğinde; çevrimiçi öğrenme özyeterliği ($U=23328,0$; $p<.05$) ve öz denetim ve motivasyon etkinliği ($U=24067,5$; $p<.05$) boyutlarında sınıf öğretmenliği ve fen bilgisi öğretmenliği bölümünde öğrenim görenler arasında aritmetik olarak sınıf öğretmenliği bölümünde öğrenim görenler lehine, öğretici ve akran etkileşimi ve iletişimi özyeterliği ($U=21289,0$; $p<.05$) boyutunda ise fen bilgisi bölümünde öğrenim görenler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Ancak teknoloji kullanımı özyeterliği alt boyutunda sınıf öğretmenliği ve fen bilgisi öğretmenliği bölümünde öğrenim görenler arasında aritmetik olarak puan farkı olsa da bu farkın anlamlı olmadığı görülmüştür ($U=25587,0$; $p>.05$)

Tablo 7

Sınıf düzeyi değişkenine göre ÇÖYÖ’ye ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları

Sınıf	N	Ortalama Dağılım				
		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Genel
3. Sınıf	246	224,89	215,23	234,75	226,08	222,64
4. Sınıf	226	249,14	259,66	238,41	247,85	251,59
Mann-Whitney U		24941,0	22564,5	27366,5	25233,500	24388,0
Z		-1,948	-3,613	-,293	-1,736	-2,305
p		,051	,000*	,769	,083	,021*

* $p<0.05$

Faktör 1: Teknoloji Kullanımı Özyeterliği

Faktör 2: Çevrimiçi Öğrenme Özyeterliği

Faktör 3: Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Özyeterliği

Faktör 4: Öz Denetim ve Motivasyon Etkinliği

Tablo 7’de sınıf düzeyi değişkenine göre ÇÖYÖ incelendiğinde; 4. sınıfta öğrenim görenlerin toplam puanlarının, 3. sınıfta öğrenim görenlerin toplam puanlarından yüksek olduğu görülmüştür. Gruplara arası puan farkları ise istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde 4. sınıfta öğrenim görenler lehine oluşmuştur ($U=24338,0$; $p<.05$). Bu anlamlı fark; çevrimiçi öğrenme özyeterliği ($U=22564,5$; $p<.05$) alt boyutundan kaynaklanmaktadır. Bu sonuçlar 4. sınıf öğretmen adaylarının 3. sınıf öğretmen adaylarına göre ÇÖYÖ’lerinin daha yüksek olduğu ve özellikle çevrimiçi öğrenme özyeterliği boyutlarından kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 8

Pandemi öncesi uzaktan eğitim deneyimi değişkenine göre ÇÖYÖ'ye ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları

Pandemi Öncesi Uzaktan Eğitim Tecrübesi Var mı?	N	Ortalama Dağılım				
		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Genel
Evet	239	238,32	238,38	236,71	248,08	245,34
Hayır	233	234,63	234,57	236,29	224,62	227,43
Mann-Whitney U		27408,5	27394,5	27794,0	25076,0	25731,0
Z		-,296	-,310	-,034	-1,872	-1,427
p		,767	,757	,973	,061	,154

*p<0.05

Faktör 1: Teknoloji Kullanımı Özyeterliği

Faktör 2: Çevrimiçi Öğrenme Özyeterliği

Faktör 3: Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Özyeterliği

Faktör 4: Öz Denetim ve Motivasyon Etkinliği

Tablo 8'de öğretmen adaylarının pandemi öncesi uzaktan eğitim tecrübelerine göre ÇÖYÖ incelendiğinde; pandemi öncesi uzaktan eğitim tecrübesi olanların toplam puanlarının pandemi öncesi uzaktan eğitim tecrübesi olmayanlardan yüksek olduğu görülmüştür. Ancak gruplar arasında aritmetik puan olarak fark olmasına rağmen bu puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($U=25731,0$; $p>.05$).

Tablo 9.

Sürekli kullandığı kendine ait kişisel bilgisayar olup olmaması değişkenine göre ÇÖYÖ'ye ilişkin Mann-Whitney U testi sonuçları

Sürekli Kendine Ait Kişisel Bilgisayar Var mı?	N	Ortalama dağılım				
		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Genel
Evet	393	240,36	242,55	238,49	237,41	239,23
Hayır	79	217,29	206,42	226,62	231,96	222,91
Mann-Whitney U		14006,0	13147,0	14743,0	15165,0	14449,5
Z		-1,384	-2,195	-,709	-,325	-,971
p		,166	,028*	,478	,745	,331

*p<0.05

Faktör 1: Teknoloji Kullanımı Özyeterliği

Faktör 2: Çevrimiçi Öğrenme Özyeterliği

Faktör 3: Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Özyeterliği

Faktör 4: Öz Denetim ve Motivasyon Etkinliği

Tablo 9’de sürekli kullandığı kendine ait kişisel bilgisayarı olup olmaması değişkenine göre ÇÖYÖ incelendiğinde; sürekli kullandığı kendine ait kişisel bilgisayarı olanların toplam puanlarının, sürekli kullandığı kendine ait kişisel bilgisayarı olmayanlardan yüksek olduğu görülmüştür. Ancak gruplar arasında aritmetik puan olarak fark olmasına rağmen bu puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($U=14449,5$; $p>.05$). Alt faktörler incelendiğinde; çevrimiçi öğrenme özyeterliği boyutunda sürekli kullandığı kendine ait kişisel bilgisayarı olanlar ve sürekli kullandığı kendine ait kişisel bilgisayarı olmayanlar arasında aritmetik olarak sürekli kullandığı kendine ait kişisel bilgisayarı olanlar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($U=13147,0$; $p<.05$). Ancak teknoloji kullanma özyeterliği ($U=14006,0$; $p>.05$), öğretici ve akran etkileşimi ve iletişimi özyeterliği ($U=14743,0$; $p>.05$) ve öz denetim ve motivasyon etkinliği ($U=15165,0$; $p>.05$) alt boyutlarında sürekli kullandığı kendine ait kişisel bilgisayarı olan ve olmayanlar arasında aritmetik olarak puan farkı olsa da bu farkın anlamlı olmadığı görülmüştür.

Tablo 10

Son bir hafta bilgisayar kullanma süresi değişkenine göre ÇÖYÖ’ye ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları

Son Bir Hafta Bilgisayar Kullanma Süresi	N	Ortalama Dağılım				
		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Genel
Günde 1 Saatten Az	120	209,75	212,42	209,54	211,05	211,47
Günde 1-3 Saat	112	236,27	239,67	254,54	254,94	254,44
Günde 3 Saatten Fazla	82	265,50	278,54	250,91	259,90	261,22
Haftada 1 Saatten Az	60	239,94	229,22	239,16	217,34	221,83
Haftada 1-3 Saat	53	245,43	215,74	224,10	215,05	221,78
Haftada 3 Saatten Fazla	45	240,44	250,37	248,30	266,64	250,43
Kruskal Wallis Chi-Qquare (χ^2)		8,783	14,051	8,449	13,386	10,463
df		5	5	5	5	5
p		,118	,015	,133	,020	0,063

* $p<0.05$

Faktör 1: Teknoloji Kullanımı Özyeterliği

Faktör 2: Çevrimiçi Öğrenme Özyeterliği

Faktör 3: Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Özyeterliği

Faktör 4: Öz Denetim ve Motivasyon Etkinliği

Tablo 10’da son bir hafta bilgisayar kullanma süresi değişkenine göre çevrimiçi öğrenmeye yönelik özyeterlik inançları incelendiğinde, gruplar arasında farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir ($\chi^2=10,463$; $p>.05$). Ancak, ölçeği oluşturan çevrimiçi öğrenme özyeterliği ($\chi^2=14,051$; $p<.05$) ve özgüven ve motivasyon etkinliği ($\chi^2=13,386$; $p<.05$) alt boyutlarda ise son bir hafta bilgisayar kullanma süresi arasında anlamlı farklılık vardır. Gruplar arası puanlar incelendiğinde; çevrimiçi öğrenme özyeterliği alt boyutunda günde 3 saatten fazla bilgisayar kullananların; özgüven ve motivasyon etkinliği alt boyutlarında ise haftada 3 saatten fazla bilgisayar kullananların ÇÖYÖ’lerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 11

Bilgisayar kullanma düzeyi değişkenine göre ÇÖYÖ’ye ilişkin Kruskal Wallis testi sonuçları

Bilgisayar Kullanma Düzeyi	N	Ortalama Dağılım				Genel
		Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	
Başlangıç Düzeyi	31	159,85	187,89	177,31	190,10	172,66
Orta Düzey	300	210,92	221,67	235,91	229,77	223,19
İyi Düzey	131	298,51	270,07	254,33	253,42	270,38
İleri Düzey	10	429,05	392,25	204,25	360,65	390,05
Kruskal Wallis Chi-Qquare (χ^2)		68,584	29,715	8,736	14,676	30,436
df		3	3	3	3	3
p		,000	,000	,033	,002	,000

* $p<0.05$

Faktör 1: Teknoloji Kullanımı Özyeterliği

Faktör 2: Çevrimiçi Öğrenme Özyeterliği

Faktör 3: Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Özyeterliği

Faktör 4: Öz Denetim ve Motivasyon Etkinliği

Tablo 11’de bilgisayar kullanma düzeylerine göre çevrimiçi öğrenmeye yönelik özyeterlik inançları incelendiğinde, bilgisayar kullanma düzeyleri arttıkça ÇÖYÖ inançlarının da arttığı ve gruplar arası bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($\chi^2=30,436$; $p<.05$). Bu anlamlı farkın, ölçeği oluşturan *Teknoloji Kullanımı* ($\chi^2=68,584$; $p<.05$), *çevrimiçi öğrenme* ($\chi^2=29,715$; $p<.05$), *öğretici ve akran etkileşimi ve iletişimi* ($\chi^2=8,736$; $p<.05$) ve *öz denetim ve motivasyon etkinliği* ($\chi^2=14,676$; $p<.05$) alt boyutlarından kaynaklandığı görülmektedir. Gruplar arası puanlar incelendiğinde; alt boyutların tamamında ileri düzeyde bilgisayar kullananların ÇÖYÖ inançlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma, pandemi döneminde uzaktan eğitimi deneyimlemiş öğretmen adaylarının pandemi sonrasındaki çevrim içi (uzaktan) öğrenmeye yönelik öz yeterliklerini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda düzeylerin belirlenmesi için nicel bir çalışma yürütülmüştür. Nicel çalışmalar sadece düzeyleri belirlemektedir; yani derinlemesine bir yorumlama imkânı sağlamaz. Bu sebepten, bu çalışmanın bir sınırlılığı olarak görülmektedir. Analiz sonuçlarına

bakıldığında, genel olarak ölçek geneli ve alt faktörlerinde katılıyorum düzeyinde bir inanca sahip oldukları görülmektedir. Bu düzey, çevrim içi öğrenme ortamlarında online araçları tanıma ve kullanabilme konusunda kendilerinden emin olduklarını göstermektedir (Yörük ve Özçetin, 2021). Cinsiyet değişkenine göre çevrim içi öz yeterlikler incelenmiş ve ölçek genelinde aritmetik olarak farkların olduğu ancak, Teknoloji Kullanımı Öz Yeterliği faktöründe erkeklerin lehine bir fark olduğu görülmüştür. Bu, erkek öğretmen adaylarının teknolojiyi kullanmada kadınlara göre kendilerini daha yeterli gördükleri anlamına gelmektedir. Bu sonuçlar, Hanham, Lee ve Teo (2021) çalışması ile farklılık göstermektedir. Hanham ve diğerlerinin çalışmasında teknoloji kullanımı öz yeterliklerinde kadınların lehine fark olduğu ortaya koyulmuştur. Öğretmen adaylarının branşlarına göre çevrim içi öğrenme öz yeterlikleri incelenmiştir. Ölçek genelinde anlamlı fark olmamasına rağmen, alt faktörler içinde Çevrimiçi Öğrenme Öz Yeterliği, Öğretici ve Akran Etkileşimi ve İletişimi Öz Yeterliği ve Öz Denetim ve Motivasyon Etkinliği boyutlarında fark olduğu görülmüştür. Ancak Çakır ve Horzum (2015), pandemi öncesinde yaptıkları teknoloji öz yeterlik çalışmalarında teknoloji öz yeterliklerinde genel olarak bir fark olmadığını belirtmiştir. Uzaktan eğitim deneyimi ile öz yeterlik düzeylerinde değişiklik olduğu söylenebilir. Çevrim içi öğrenme öz yeterliği sınıf düzeyine göre incelenmiş ve genel olarak fark olduğu görülmüştür. Bu farkın 4. sınıfların lehine olduğu belirlenmiştir. Bunun nedeni, 3. sınıf öğretmen adaylarının pandemi döneminde lise döneminde olması, 4. sınıfların ise üniversite hazırlık dönemlerinde daha fazla teknolojik ders içerikleri ile iç içe olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öğretmen adaylarının bilgisayar kullanma düzeylerine göre çevrim içi öğrenme öz yeterlikleri araştırılmış ve hem ölçek genelinde hem de alt faktörlerde anlamlı fark olduğu görülmüştür. Bilgisayar kullanım düzeyleri, öğretmen adaylarının öz yeterlik düzeylerinin değişmesine sebep olabilir. Ayrıca öğretmen adaylarının bilgisayar kullanma düzeylerine göre çevrim içi öz yeterlikleri incelenmiş ve anlamlı fark olduğu görülmüştür. Bilgisayar kullanma düzeylerinin öğretmen adaylarının öz yeterlikleri üzerinde farklılığa neden olduğu söylenebilir.

4.1. Öneriler

Bu çalışma, özellikle 3. ve 4. sınıf öğretmen adayları ile sınırlıdır. Çalışma kapsamına ayrıca sınıf öğretmenliği ve fen bilgisi öğretmen adayları da dahildir, bu nedenle bu iki grup çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Gelecek çalışmalarda, daha kapsamlı bir tarama çalışması yapılarak tüm öğretmen adaylarının katılımıyla ilişki analizleri yapılması önerilmektedir. Bu çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise, öğretmen adaylarının öz bildirimleri ile sınırlı olmasıdır. Bu nedenle, nicel araştırmaların daha derinlemesine yürütülebilmesi için, özellikle çevrim içi öğrenmelere yönelik çalışmalarda, nitel boyutların da dahil edilmesi önem arz etmektedir. Bu nitel boyutlar arasında görüşme, gözlem ve doküman analizi gibi yöntemler yer alabilir. Bu ek yöntemler, araştırmanın sonuçlarını daha kapsamlı ve derinlemesine değerlendirebilme imkânı sunacaktır.

5. KAYNAKÇA

Allen, J., Rowan, L., & Singh, P. (2020). Teaching and teacher education in the time of COVID-19. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 48(3), 233-236.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education (6th Edition)*. London and New York: Taylor & Francis Group.

Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Boston: Pearson Education

- Çakır, Ö., & Horzum, M. B. (2015). Öğretmen adaylarının çevrimiçi öğrenmeye hazır bulunuşluk düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(1), 1-15.
- Davis, N. L., Gough, M., & Taylor, L. L. (2019). Online teaching: Advantages, obstacles and tools for getting it right. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 19(3), 256-263.
- Düzgün, S., & Sulak, S. E. (2020). Öğretmen adaylarının COVID-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 619-633.
- Eti, İ., & Karaduman, B. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinin öğretmen adaylarının mesleki yeterlikleri açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 635-656.
- Hanham, J., Lee, C. B., & Teo, T. (2021). The influence of technology acceptance, academic self-efficacy, and gender on academic achievement through online tutoring. *Computers & Education*, 172, 104252.
- Kahraman, M. E. (2020). COVID-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: Temel tasarım dersi örneği. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 6(1), 44-56.
- Karatepe, F., Küçükgençay, N., & Peker, B. (2020). Öğretmen adayları senkron uzaktan eğitime nasıl bakıyor? Bir anket çalışması. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 7(53), 1262-1274.
- Kıralı, F. N., & Alcı, B. (2016). Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim algısına ilişkin görüşleri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 8(30), 55-83.
- Öztaş, S., & Kılıç, B. (2017). The evaluation of students 'opinions of teaching the Atatürk's principles and history of revolution course with distance education. *Turkish History Education Journal*, 6(2), 268-293.
- Seferoğlu, S. S. (2004). Öğretmen adaylarının öğretmen yeterlilikleri açısından kendilerini değerlendirmeleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(26), 131-140.
- Serçemeli, M., & Kurnaz, E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.
- Simonson, M., & Schlosser, L. A. (2009). *Distance education: Definition and glossary of terms*. (3rd Ed.) Information Age Publishing, US.
- Tabachnick, B. G., & Fidel, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7th Ed.). Boston: Pearson.
- Terenko, O., & Ogienko, O. (2020). How to teach pedagogy courses online at university in COVID-19 pandemic: Search for answers. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 12(1), 173-179.
- Türküresin, H. E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde yürütülen uzaktan eğitim uygulamalarının öğretmen adaylarının görüşleri bağlamında incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 597-618.
- Whitcomb, J., Borko, H., & Liston, D. (2009). Growing talent: Promising professional development models and practices. *Journal of Teacher Education*, 60(3), 207-212.
- Yörük, T., & Özçetin, S. (2021). Çevrimiçi öğrenmeye yönelik öz-yeterlik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 1640-1657.

PETROL, DOĞALGAZ VE AVRUPA BİRLİĞİ HİSSE SENEDİ PİYASASI ARASINDA DİNAMİK YAYILMA ETKİLERİ: MAKRO OLAYLARDAN ÖRNEKLER

Ahmet Talha DOĞAN¹

¹Portföy Yöneticisi, Denizbank, Yatırım Hizmetleri, 0000-0002-0777-2201

Özet

Günümüzde halen devam eden ve dünya kamuoyunun yakından takip ettiği Rusya-Ukrayna Savaşı'nın dinamikleri, uluslararası ilişkilerdeki ittifak ve çatışma hatlarını derinden etkileyerek, bazı ülkelerin Rusya'yı, diğerlerinin ise Ukrayna'yı desteklemesine neden olmaktadır. Bu gruplar dışında kalan ve savaşın sonlandırılmasını arzulayan ülkeler ve uluslararası gruplar, çatışmanın taraflarına yönelik diplomatik ve ekonomik yaptırımlar uygulamaktadır. Yaptırımlara yanıt olarak, yer altı zenginlikleri bakımından oldukça zengin olan Rusya ise doğal gaz arzını sınırlayarak Avrupa Birliği gibi enerji ithalatı yapan bölgelere karşı yaptırım niteliğinde önlemler almaktadır. Bu durum, Avrupa Birliği'ni ekonomik olarak zorlamakta ve enerji piyasalarındaki dalgalanmaları tetiklemektedir.

Bu nedenle çalışmamız enerji fiyatları (özellikle doğal gaz ve petrol) ile Avrupa hisse senedi fiyatları arasında olası bir ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır. Zira enerji fiyatlarındaki değişikliklerin hisse senedi piyasaları üzerindeki etkilerini anlamak, yatırımcılar için stratejik kararlar alırken kritik öneme sahiptir. Bu analiz, doğrudan Rusya'dan enerji ithal eden Avrupa ülkelerindeki borsalar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Çalışma analizinde TVP-VAR modeli kullanılmıştır. Zamanla Değişen Parametre Vektör Otoregresif (TVP-VAR) modeli, unutmaya faktörlü bir Kalman filtresi kullanarak varyans-kovaryans matrisinin ayarlanması yoluyla daha doğru parametre tahminine olanak sağlamaktadır. Bu model, bu çalışmanın yayılma etkilerinin zaman serisi analizine odaklanması için uygundur. 2014-2015 petrol fiyatı krizi, 2020 COVID-19 salgını, devam eden Rusya-Ukrayna çatışması ve son dönemdeki yüksek enflasyon ve faiz oranı ortamı gibi önemli makro olayların neden olduğu oynaklık göz önüne alındığında kritik önem taşıyan aykırı değerlere karşı sağlamlığı nedeniyle seçilmiştir.

Yapılan araştırmada STOXX600 endeksi, STOXX600 otomobil endeksi, STOXX600 finansal endeks, STOXX600 teknoloji endeksi, STOXX600 iletişim endeksi, STOXX600 temel kaynaklar endeksi, STOXX600 sanayi mal hizmetleri endeksi, Doğalgaz fiyatları, Petrol fiyatları ve kur faktörü ele alınmıştır. Genel olarak, analiz edilen tüm sektörler için oynaklıkların petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki hareketlerden ziyade, büyük ölçüde kendi iç dinamikleri tarafından açıklandığı, ancak sektörel farklılıkların mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Diğer değişkenlerin oynaklığa etkisi sektöre göre değişiklik göstermekte ve özellikle finans ve endüstri sektörlerinde bu etkiler daha belirgin olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Finansal Piyasalar, Volatilite Yayılımı, TVP-VAR Modeli

**THE EFFECT OF WHISPER GROUPS TECHNIQUE ON LEARNING
ARGUMENTATIVE NARRATIVE STYLE: 7TH GRADE EXAMPLE****VIZILTI GRUPLARI TEKNİĞİNİN TARTIŞMACI ANLATIM BİÇİMİNİ
ÖĞRENMEYE ETKİSİ: 7. SINIF ÖRNEĞİ**

Sedat MADEN¹, Emre DEMİRER², Emrullah BANAZ³

¹Prof. Dr., Bayburt Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, 0000-0002-8024-8182

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, 0009-0001-0204-4264

³Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe Eğitimi, 0000-0002-5804-9339

Özet

Eğitim öğretim sürecinde dersleri daha verimli kılmak adına çeşitli yöntem ve tekniklerden yararlanılmaktadır. Türkçe derslerinde dinleme teknikleri, konuşma teknikleri, okuma teknikleri, yazma teknikleri, kelime öğretim teknikleri ve tartışma teknikleri olmak üzere birçok teknik kullanılmaktadır. Bu çalışmada tartışma teknikleri arasında yer alan vızıltı grupları tekniğinin, 7. sınıf öğrencilerinin tartışmacı anlatım biçimini öğrenme başarılarına etkisini incelemek amaçlanmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden gerçek deneysel desende gerçekleştirilen çalışmada iki 7. sınıf şubesi örneklem alınmıştır. Örneklem seçilirken amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Uygulama dört hafta boyunca bir ders saati şeklinde sürdürülmüştür. Veriler, öğrencilerin yazdığı kompozisyonların “Tartışmacı Metin Yazma Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı (Ortaokul Düzeyi)” ile değerlendirilmesiyle elde edilmiştir. Tartışmacı anlatım biçimi konusu kontrol grubuna geleneksel yöntemle; deney grubuna ise vızıltı grupları tekniğiyle birlikte anlatılmıştır. Kontrol ve deney grubunun ön test sonuçları bağımsız örneklem t testiyle incelenmiş ve iki grubun ortalamalarının birbirine denk olduğu tespit edilmiştir. Ardından iki grubunda ön test son test sonuçları karşılaştırılmıştır. Bağımlı örneklem t testi sonuçlarına göre kontrol grubunun ön test son test sonuçları anlamlı farklılık göstermediği; deney grubunun ön test son test sonuçları ise anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak vızıltı grupları tekniğinin tartışmacı anlatım biçimini öğrenmeye etkisinin olup olmadığı araştırılmış ve tekniğin tartışmacı anlatım biçimini öğrenmeye olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Vızıltı grupları, tartışmacı anlatım, ortaokul öğrencileri.

Abstract

Various methods and techniques are utilized in order to make the lessons more efficient in the education and training process. Many techniques such as listening techniques, speaking techniques, reading techniques, writing techniques, vocabulary teaching techniques and discussion techniques are used in Turkish lessons. In this study, it is aimed to examine the effect of the buzz groups technique, which is among the discussion techniques, on the success of 7th grade students in learning the argumentative expression style. Two 7th grade classes were sampled in the study, which was carried out in a true experimental design, one of the quantitative research methods. Criterion sampling method, one of the purposive sampling methods, was preferred while selecting the sample. The application was carried out in one class hour for four weeks. The data were obtained by evaluating the compositions written by the

students with the "Argumentative Text Writing Analytical Rubric (Middle School Level)". The subject of argumentative narrative style was taught to the control group with the traditional method and to the experimental group with the buzz groups technique. The pre-test results of the control and experimental groups were analyzed by independent samples t-test and it was determined that the averages of the two groups were equal to each other. Then, the pre-test and post-test results of the two groups were compared. According to the results of the dependent samples t test, it was determined that the pre-test post-test results of the control group did not show a significant difference, while the pre-test post-test results of the experimental group showed a significant difference. As a result, it was investigated whether the buzz groups technique has an effect on learning the argumentative expression style and it was concluded that the technique has a positive effect on learning the argumentative expression style.

Keywords: Buzz groups, argumentative narrative, middle school students.

1. GİRİŞ

Türkçe eğitimi ve öğretimi sürecinde temel amaç, dört temel dil becerisinin geliştirilmesidir. Bu dört temel dil becerisinin kazanılması ve geliştirilmesi dilin temelini oluşturan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Hidayah vd., 2023). Dört temel dil becerisi dinleme, konuşma, okuma ve yazmadır. Dinleme ve okuma alıcı, konuşma ve yazma ise üretici dil becerileridir. Alıcı dil becerilerinden dinleme, bilinçli bir şekilde işitme eylemidir. Daha anne karnındayken kazanılmaya başlanan dinleme becerisi en erken kazanılan dil becerisidir. Bir diğer alıcı dil becerisi de okumadır. "Okuma eylemi, çevreden gelen uyaranların gözler aracılığıyla algılanması ile beyin tarafından anlamlandırılması sürecinde gerçekleşen fiziksel ve bilişsel eylemlerin eşgüdüllü işletilmesine dayanan bir anlam kurma sürecidir" (Karatay, 2018, s. 15). Üretici dil becerilerinden olan konuşma "duygu ve düşüncelerin kelimeler aracılığıyla sesli olarak ifade edilmesi süreci" (Gürlek, 2021, s. 4) şeklinde tanımlanabilir. Yazma ise duyguların, düşüncelerin ve fikirlerin; harfler, semboller ve rakamlar aracılığıyla anlatılmasıdır. Üretici dil becerileri olan konuşma ve yazma, farklı şekillerde duygu ve düşüncelerin anlatımını kapsamaktadır. Yazma yoluyla yapılan anlatımlarda anlatım biçimleri önemli bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkçe dersindeki konulardan biri olan ve Türkçe Dersi Öğretim Programı (MEB, 2019)'nda da yer alan anlatım biçimleri açıklayıcı, tartışmacı, betimleyici ve öyküleyici olmak üzere dört başlıktan oluşmaktadır. Açıklayıcı anlatım biçimi sade, açık ve objektif bir şekilde okura bilgilerin sunulduğu anlatım biçimidir. Amaç okuyucuyu bilgilendirmektir. Betimleyici anlatım ise herhangi bir varlığı, durumu veya olayı okuyucunun gözünde canlandıracağı şekilde tasvir etmektir. Başka bir deyişle sözcükler ve cümlelerle resim çizmektir. Bir diğer anlatım biçimi olan öyküleyici anlatım yaşanmış veya yaşanabilecek olayların ve durumların hikâye unsurlarına da yer verilerek anlatılmasıdır. Çalışmanın odak noktasında olan tartışmacı anlatım biçimi ise eleştirel bir üslubun kullanıldığı, sohbet havası taşıyan, akıcı bir anlatımın ve öznelğin ön planda olduğu anlatım biçimidir. Amaç okuru ikna etmek ve konuyla ilgili bakış açısını değiştirmektir.

Tartışmacı anlatım, diğer anlatım biçimleri gibi öğrencilerin gelişimi açısından önemlidir. Nitekim Karadağ'a (2003, s. 85) göre "Tartışma, gerçekten de öğrenciler için verimli olabilecek anlatım tarzıdır. Tartışma, karşıdaki kişinin fikrini değiştirmeyi hedeflediğinden öğrencileri düşünmeye sevk edecektir. Düşünme, yeni bilgilerin ve fikirlerin üretilmesi için şarttır. Bu sebeple öğrenciler, tartışma anlatım tarzını kullanmaları hususunda cesaretlendirilmelidir." Karadağ'ın ifadeleri tartışmacı anlatım biçiminin düşüncelerin doğru ve etkili biçimde aktarılmasındaki önemini ortaya koymaktadır. Ancak eğitim öğretim sürecinde tartışmacı

anlatım biçimine yeteri kadar değer verilmediği görülmektedir. Örneğin Yenen Avcı (2019) sekizinci sınıflarda yazı çalışmalarlarıyla ilgili yaptığı araştırmada en az kullanılan anlatım biçiminin tartışmacı anlatım biçimi olduğunu belirtmiştir. Maden ve Kaya (2018) ortaöğretimde çeşitli branşlarda görev yapan yüz bir öğretmenle yaptıkları çalışmada kırk iki öğretmenin derslerde tartışma yöntemine başvurduğunu; diğer öğretmenlerin ise belirli derslerde ve gerektiği zaman tartışma yöntemine başvurduğunu, ders tartışmaya müsait olmadığından bu yöntemi kullanmadığını veya tartışmayı kullanmadıklarını tespit etmişlerdir. Tiryaki ve Kayatürk (2017) ise öyküleyici ve tartışmacı anlatım biçiminin öğretimiyle ilgili on sekiz Türkçe öğretmeniyle yaptıkları çalışmada tüm öğretmenlerin öyküleyici anlatımı öğrettiğini fakat tartışmacı anlatım biçimini ise sadece yedi öğretmenin öğrettiğini tespit etmişlerdir. Bu sonuçlar göstermektedir ki tartışmacı anlatımın öğretiminde, öğreniminde ve uygulanmasında eksiklikler ve problemler vardır. Ancak derslerde kullanılabilecek olan bazı tartışma teknikleri bahsi geçen olumsuz durumlara çözüm olabilecektir. Bu tekniklerden biri vızıltı grupları tekniğidir.

1.1. Vızıltı Grupları

Eğitim öğretim sürecinde derslerdeki verimi artırmak amacıyla çeşitli teknikler kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları tartışma şeklinde gerçekleştirilmektedir. Örneğin panel, zıt panel, münazara, çember, akvaryum, vızıltı grupları gibi teknikler bu kapsamda değerlendirilebilir.

Tartışma tekniklerinden biri olan vızıltı grupları “Öğrencilerin bir araya gelerek kendi aralarında küçük gruplar halinde yaptıkları uygulamadır. Bir konu üzerinde katılımcıları düşünmeye yöneltmek, iyi anlaşılmayan yerleri açıklığa kavuşturmak ve öğretimi yapılan bilgileri pekiştirmek amacıyla kullanılan bir tekniktir” (Kaya, 2021, s. 34). Öğrenci merkezli bir teknik olan vızıltı grupları tekniği belirli bir süre içerisinde herhangi bir konu hakkındaki fikirleri tartışarak ortak bir bakış açısına ulaşmayı hedeflemektedir (Milaningrum & Mulyanto, 2016). Vızıltı grupları tekniği “vızıltı 22” ve “vızıltı 66” şeklinde uygulanmaktadır. Vızıltı 22 de iki kişilik gruplar soruyu iki dakika boyunca aralarında tartışırken vızıltı 66 da ise altı kişilik gruplar soruyu altı dakika boyunca aralarında tartışır. Ardından grup sözcüleri grubunun görüşünü paylaşır. Tekniğin vızıltı 22 veya vızıltı 66 şeklinde uygulanması sınıf mevcuduna göre belirlenmektedir. Vızıltı gruplarının, sınıf mevcudunun fazla olduğu sınıflarda altı kişilik gruplarla; sınıf mevcudunun az olduğu sınıflarda ise ikişer kişilik gruplarla uygulanması sürecin ilerleyişi açısından daha uygun olacaktır. Ayrıca teknik altı kişilik gruplarla uygulandığında daha fazla süre alacakken iki kişilik gruplarda daha az süre alacaktır. Bununla birlikte tartışmanın verimliliği, kişi sayısının fazlalığından dolayı altı kişilik gruplarda daha yüksek olabilecektir.

Vızıltı grupları tekniği, tartışma kültürünün yerleşmesi ve gelişmesi açısından önemlidir. Dolayısıyla bir tartışma tekniği olan vızıltı grupları, tartışmacı anlatım biçimini öğrenmede kullanılabilecek bir tekniktir. Farklı görüşleri ortaya çıkaran teknik öğrencilerin ufkunun genişlemesine de yardımcı olacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Vızıltı tekniği ile tartışmacı anlatım biçimini ilişkilendirmesi bakımından önem arz eden bu araştırmada, vızıltı grupları tekniğinin ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin tartışmacı anlatım biçimini öğrenmelerine etkisini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçtan hareketle aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Deney grubu ile kontrol grubunun tartışmacı anlatımı öğrenme becerileri uygulama öncesinde anlamlı bir fark göstermekte midir?

2. Deneysel grubunun ön test ve son test tartışmacı anlatımı öğrenme başarı puanları arasında bir fark var mıdır?

3. Kontrol grubunun ön test ve son test tartışmacı anlatımı öğrenme başarı puanları arasında bir fark var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden gerçek deneysel desene bağlı olan kontrol gruplu ön test-son test deseni kullanılmıştır. “Bu desen rastgele atama yoluyla oluşturulmuş iki gruptaki katılımcıları içeren geleneksel ve klasik bir desendir. Her iki gruba da ön test ve son test uygulanır, fakat deneysel işlem sadece deney grubuna yapılır” (Creswell, 2014, s. 173). Araştırmanın simgesel görünümü Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1

Araştırmanın simgesel görünümü

Gruplar	Ön test	İşlem	Son test
Deneysel	Kompozisyon yazımı - Tartışmacı anlatıma yönelik puanlama anahtarı	Vızıltı grupları tekniği ile öğretim	Kompozisyon yazımı -Tartışmacı anlatıma yönelik puanlama anahtarı
	X1		X3
Kontrol	X2	Geleneksel yöntemler ile öğretim	X4

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olan ve Karadeniz Bölgesi’ndeki bir il merkezindeki ortaokulda öğrenim gören, kız ve erkek öğrencilerin karışık bulunduğu iki farklı 7. sınıf şubesindeki 18 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubu seçilirken amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu örneklemede “gözlem birimleri belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan oluşturulabilir” (Büyüköztürk ve diğ., 2017, s.94).

Araştırma deneysel desene göre yapılandırıldığı için bir sınıf üzerinden uygulama sürecinin gerçekleştirilmesinde ve verilerin elde edilmesinde bir sorun olmayacağı düşünülmüştür. Bununla beraber araştırmacının öğrencilerin durumlarına hâkim olması ve okul yönetiminin uygulama sürecine destek vermesi de araştırmanın herhangi bir sorun yaşamadan yürütülmesine olanak sağlamıştır. Araştırmada yedinci sınıfların örneklem olarak seçilmesinin temel nedeni Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda (MEB, 2019) anlatım biçimlerinin ilk olarak bu sınıf düzeyinde geçmesidir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, öğrencilerin yazdığı tartışmacı metin kompozisyonlarının değerlendirilmesi amacıyla dereceli puanlama anahtarı ile toplanmıştır.

Tartışmacı Metin Yazma Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı (Ortaokul Düzeyi): Araştırmada öğrencilerin tartışmacı metin yazma becerilerini değerlendirmek için Gökçe ve Sis (2017) tarafından geliştirilen Tartışmacı Metin Yazma Dereceli Puanlama Anahtarı; çok tutarsız (1), oldukça tutarsız (2), tutarsız (3), kısmen tutarlı (4), oldukça tutarlı (5), çok tutarlı (6) olmak üzere 6'lı derecelendirme tipinde yapılandırılmıştır. Dereceli puanlama anahtarının güvenilirliği için kodlayıcıların uyumuna bakılmış; başlık birimi için 0.93; veri birimi için 0.98; iddia birimi için 0.93; karşı iddia birimi için 0.99 ve sonuç birimi için 0.97 şeklinde olan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayılarına ulaşılmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Uygulama Süreci

Araştırmaya ilişkin veriler 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Karadeniz Bölgesi'ndeki bir il merkezindeki 7. sınıfta öğrenim görmekte olan 18 öğrenciden elde edilmiştir. Uygulama 4 hafta boyunca bir ders saati şeklinde sürdürülmüştür. Verilerin elde edilmesinde Tartışmacı Metin Yazma Dereceli Puanlama Anahtarı kullanılmıştır. Tartışmacı anlatıma yönelik kompozisyon yazma öncesinde ve sırasında araştırmaya dâhil olan öğrencilerin soruları cevaplandırılmış ve ortaya çıkabilecek veri kaybı engellenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin kompozisyon yazma eylemleri kendi sınıflarında gerçekleştirilmiştir. Özellikle uygulamanın gerçekleştirildiği ortamın öğrencileri olumsuz yönde etkilemesi mümkün olan etmenlerden uzak olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmanın birinci haftasında pilot uygulama yapılmıştır. Bu uygulama, sürecin daha sağlıklı ve verimli ilerlemesi adına gerekli son düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır. İkinci hafta ön test uygulanmıştır. Bu süreçte Batur, Asar, Doğan, Tenekci ve Topal'ın (2018) ortaokul öğrencilerinin yazılarında en çok kullandıkları konular; Duran ve Kaplan'ın (2018) ise ortaokul öğrencilerinin konuşmalarındaki konu eğilimlerini tespit ettiği çalışmalar incelenmiştir. Bu incelemelerden hareketle öğrenciler için çeşitli konu başlıkları hazırlanmıştır. Araştırmada kontrol ve deney grupları için hazırlanan tüm ön test ve son test soruları bu iki çalışmadan hareketle belirlenmiştir. Kontrol ve deney gruplarındaki öğrencilerin ön testleri için aşağıda yer alan sorulardan birini seçerek kompozisyon yazmaları istenmiştir:

1. Uzaktan eğitim sürecinde başarınız arttı mı, azaldı mı? Konuyla ilgili düşüncelerinizi sebepleriyle birlikte anlatınız.
2. En sevdiğiniz mevsim hangisidir? Konuyla ilgili düşüncelerinizi sebepleriyle birlikte anlatınız.
3. İnsanların iç güzelliğine mi yoksa dış güzelliğine mi önem verirsiniz? Konuyla ilgili düşüncelerinizi sebepleriyle birlikte anlatınız.

Öğrenciler yukarıda belirlenen üç sorudan birini seçip konuyla ilgili kompozisyon yazmıştır. Kompozisyon sonrası dereceli puanlama anahtarı ile hem kontrol hem de deney grubu için puanlamalar yapılmış ve ön test sonuçları bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Araştırmanın üçüncü haftasında tartışmacı anlatım biçimi konusu anlatılırken kontrol grubundaki öğrencilere geleneksel yöntemle, deney grubundaki öğrencilere ise vızıltı grupları tekniğiyle konu anlatılmıştır. Deney grubu 11 kişiden oluştuğu için vızıltı 22 tekniğinin uygulanmasına karar verilmiştir. Buna göre dört grup iki kişiden oluşturulurken bir grup da üç kişi olacak şekilde planlanmıştır. Ders anlatım sürecinde deney grubuna "Sporcu olsanız futbol, basketbol ve voleybol gibi bir takım sporcusu mu; yoksa koşucu, boksör veya tenisçi gibi bireysel bir sporcu mu olmak isterdiniz? Konuyla ilgili düşüncelerinizi sebepleriyle birlikte ve karşılaştırma yaparak anlatınız." sorusu sorularak vızıltı grupları tekniğiyle tartışmaları sağlanmıştır. Kontrol grubuna ise aynı soru sorulmuş ve bireysel olarak cevaplar alınmıştır.

Araştırmanın dördüncü haftasında kontrol ve deney grubuna son test için aşağıdaki konu başlıkları sunularak birini tercih edip konuyla ilgili kompozisyon yazmaları istenmiştir:

1. Kitap okumak kişisel gelişim için yeterli midir yoksa yetersiz midir? Konuyla ilgili düşüncelerinizi sebepleriyle birlikte anlatınız.
2. Teknolojik aletlerin kullanımının artması, insan ilişkilerini azaltmış mıdır, artırmış mıdır? Konuyla ilgili düşüncelerinizi sebepleriyle birlikte anlatınız.
3. İlerleyen yaşamanızda bulunduğunuz şehirde mi yoksa başka bir şehirde mi yaşamak isterdiniz? Konuyla ilgili düşüncelerinizi sebepleriyle birlikte anlatınız.

Son test uygulamasından sonra öğrenciler tarafından hazırlanan kompozisyonlar aynı dereceli puanlama anahtarı ile tekrardan puanlanmış ve öğrencilerin son test puanları bilgisayar ortamına aktarılarak veri analizine hazır hâle getirilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Vızıltı grupları tekniğinin 7. sınıf öğrencilerinin tartışmacı anlatım becerilerine etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ve gerçek deneysel desene bağlı olan kontrol gruplu ön test-son test deseniyle planlanan bu çalışmada deney ve kontrol grubundaki öğrencilere deney öncesi birbirine yakınlık durumunu belirlemek için tartışmacı anlatım biçimine yönelik kompozisyonlar yazdırılmıştır. Araştırmada metinler, Tartışmacı Metin Yazma Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı kullanılarak puanlanmıştır. Öğrencilerin elde ettikleri toplam puanlar Puanlanamaz (0 puan), Başarısız (1-10 puan), Orta (11-20), Başarılı (21-30) ve Çok Başarılı (31-40) düzeylerinin özelliklerine karşılık gelecek şekilde puanlanmıştır. Tartışmacı Metin Yazma Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı'ndan elde edilen toplam puanlar, öğrencilerin tartışmacı metin yazma becerisi puanı olarak kabul edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 23.0 programı ile analiz edilerek değerlendirilmiştir. Verilere yönelik parametrik/parametrik olmayan analizlerin yapılacağını belirlemek için normallik analizi yapılmıştır. Yapılan normallik analizi Tablo 2'de ifade edilmiştir:

Tablo 2

Ön test puanlarına yönelik normallik analizi

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Ön test	,135	20	,200	,948	20	,341

Verilerin normal dağıldığını ifade edebilmek için analiz sonuçlarında Kolmogov-Smirnov ve Shapiro-Wilk değerlerinin anlamlı farklılık göstermemesi beklenir. Tablo 2'ye bakıldığında, Kolmogov-Smirnov ($p=,200$) ve Shapiro-Wilk ($p=,341$) değerlerinin anlamlı farklılık göstermediğini yani verilerin normal dağılım sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle verilerin analizinde parametrik testlerden olan t-testi kullanılmıştır.

2.6. Etik Kurul

Araştırma için Bayburt Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 25.11.2022 tarihli ve 260 karar sayılı etik kurul izni alınmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 3'te araştırmanın ilk sorusu olan “Deney grubu ile kontrol grubunun tartışmacı anlatımı öğrenme becerileri, eğitim öncesinde anlamlı bir fark göstermekte midir?” sorusuyla ilgili bulgular gösterilmiştir:

Tablo 3

Tartışmacı anlatımı öğrenme başarısı ön test puanlarının gruplara göre karşılaştırılması (Bağımsız örneklem t testi)

Gruplar	N	Ort.	SS	SH	T	P
Deney grubu	11	16,18	5,474	1,650	-,252	0,804
Kontrol grubu	7	16,86	5,640	2,132		

*P< .05

Tablo 3'te görüldüğü üzere deney grubunun ön test tartışmacı anlatımı öğrenme başarı puanı 16,18 kontrol grubunun ön test tartışmacı anlatımı öğrenme başarı puanı 16,86'dır. İki grubun uygulama öncesi aralarındaki puan farkının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Yapılan t testi sonucuna göre iki grup arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [$p=.804 >.05$]. Bu bakımdan tartışmacı anlatımı öğrenme başarısı açısından grupların uygulama öncesi aldıkları puanlar açısından birbirine denk bir düzeyde oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4'te araştırmanın ikinci sorusu olan “Deney grubunun ön test ve son test tartışmacı anlatımı öğrenme başarı puanları arasında bir fark var mıdır?” sorusuyla ilgili bulgular gösterilmiştir:

Tablo 4

Deney grubunun ön test ve son test puanlarının t testi sonuçları (Bağımlı örneklem t testi)

Grup		N	Ort.	SS	SH	T	P
Deney grubu	Ön test	11	16,18	5,474	1,650	-1,000	0,041
	Son test	11	18,45	7,589	1,811		

*P< .05

Tablo 4'e bakıldığında deney grubu öğrencilerinin tartışmacı anlatımı öğrenme başarısı ön testinden aldıkları puanların ortalaması 16,18; son testten aldıkları puanların ortalaması 18,45'tir. Testten elde edilen standart sapma ön testte 5,474 iken, son testte 7,589'dur. İki test arasındaki puan farkı 2,115'tir. Bu farkın anlamlı bir fark olup olmadığının tespiti için ilişkili örneklem t testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda elde edilen değer .041'dir. Bu değer .05'ten küçük olması aradaki puan farkının anlamlı olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak vızıltı grupları tekniğinin öğrencilerin tartışmacı anlatım konusunu öğrenmelerinde etkili olduğu ifade edilebilir.

Tablo 5'te araştırmanın üçüncü sorusu olan “Kontrol grubunun ön test ve son test tartışmacı anlatımı öğrenme başarı puanları arasında bir fark var mıdır?” sorusuyla ilgili bulgular gösterilmiştir:

Tablo 5

Kontrol grubunun ön test ve son test puanlarının t testi sonuçları (Bağımlı örneklem t testi)

Grup		N	Ort.	SS	SH	T	P
Kontrol grubu	Ön test	7	16,86	5,640	2,132		
	Son test	7	18,00	6,733	2,545	-1,082	0,321

*P< .05

Tablo 5'e bakıldığında kontrol grubu öğrencilerinin tartışmacı anlatımı öğrenme başarısı ön testinden aldıkları puanların ortalaması 16,86 son testten aldıkları puanların ortalaması 18,00'dir. Testten elde edilen standart sapma ön testte 5,640 iken, son testte 6,733'tür. İki test arasındaki puan farkı 1,143'tür. Bu farkın anlamlı bir fark olup olmadığının tespiti için ilişkili örneklem t testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda elde edilen değer .321'dir. Bu değer .05'ten büyük olması aradaki puan farkının anlamlı olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak geleneksel öğretim yöntemiyle eğitim gören öğrencilerin tartışmacı anlatımı öğrenme başarısı konusunda, ön test ve son test bazında benzer gelişim gösterdikleri saptanmıştır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Türkçe dersinin önemli konu başlıklarından biri olan anlatım biçimleri açıklayıcı, betimleyici, öyküleyici ve tartışmacı olmak üzere dört başlığa ayrılmaktadır. Anlatım biçimlerinin öğretiminde çeşitli yollara başvurulabilir. Bu çalışmada vızıltı grupları tekniğinin tartışmacı anlatım biçimini öğrenmede etkili olabileceği varsayılmıştır. Amaç vızıltı grupları tekniğinin ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin tartışmacı anlatım biçimini öğrenmelerini etkileyip etkilemediğini tespit etmektedir. İki yedinci sınıf şubesiyle gerçekleştirilen çalışmada deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Gruplara ön test yapıldıktan sonra deney grubuna vızıltı grupları tekniğiyle; kontrol grubuna ise geleneksel yöntemle tartışmacı anlatım biçimi aktarılmıştır. Bu aşamanın ardından gruplara son test yapılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmanın ilk alt problemi "Deney grubu ile kontrol grubunun tartışmacı anlatım biçimini öğrenme becerileri, eğitim öncesinde anlamlı bir fark göstermekte midir?" sorusu olmuştur. Elde edilen ön test sonuçlarına göre iki grubun puanları birbirine yakın olduğu görülmektedir. Deney grubunun ön test puanı 16.18; kontrol grubunun ön test puanı 16.86'dır. Yapılan t testine göre deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark yoktur [$p=.804 >.05$]. Bu bulgular iki grubun ön test sonuçlarının birbirine denk olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde Durukan ve Maden (2010) dinlediğini anlama becerisini kavram haritaları ile not tutma tekniğiyle birlikte ele aldıkları çalışmada deney ve kontrol grupları arasında ön testte elde ettikleri sonuçta anlamlı bir farklılık bulamamışlardır. Yine Sevim ve Özdemir Erem (2013) hazırladıkları deneysel çalışmalarında, ön testte kontrol ve deney grupları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmişlerdir.

İkinci alt problem "Deney grubunun ön test ve son test tartışmacı anlatım biçimini öğrenme başarı puanları arasında bir fark var mıdır?" sorusudur. Ön testte 16.18 puan ortalamasına sahip olan deney grubu son testte ise 18.45 ortalamaya sahip olmuştur. Standart sapma ön testte 5,474 iken, son testte 7,589'dur. İki test arasındaki puan farkı 2,115'tir ve bu farkın anlamlı bir fark

olup olmadığının tespiti için ilişkili örneklemeler t testi yapılmıştır. Testin sonucunda elde edilen değer .041'dir. Bu değer .05'ten küçüktür ve bu durum ön testle son test arasındaki puan farkının anlamlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla vızıltı grupları tekniği öğrencilerin tartışmacı anlatım biçimi konusunu öğrenmelerinde etkili olmuştur. Bununla birlikte Selvi Şenyurt ve Şahin (2022), çalışmalarında istasyon tekniğinin akademik başarıya ve tutumlara olan etkisini incelemiştir; deney grubunun ön test ve son test sonuçları arasında anlamlı bir farklılık tespit etmiştir. Diğer bir çalışmada ise Altıkulaç ve Akhan (2010), yaratıcı drama ve altı şapkalı düşünmenin öğrencilerin başarıları ve tutumlarına etki etme durumu incelemiştir; deney grubunun ön test ve son testleri arasında anlamlı bir fark bulmuşlardır.

Son alt problem ise "Kontrol grubunun ön test ve son test tartışmacı anlatımı öğrenme başarı puanları arasında bir fark var mıdır?" sorusudur. Ön testte 16.86 puan ortalamasına sahip olan kontrol grubu son testte ise 18.00 ortalamaya sahip olmuştur. Standart sapma ön testte 5,640 iken, son testte 6,733'tür. İki test arasındaki puan farkı 1,143'tür ve bu farkın anlamlı bir fark olup olmadığının tespiti için ilişkili örneklemeler t testi yapılmıştır. Testin sonucunda elde edilen değer .321'dir. Bu değer .05'ten büyüktür ve bu durum ön testle son test arasındaki puan farkının anlamlı olmadığını göstermektedir. Sonuçta geleneksel öğrenim yöntemi öğrencilerin tartışmacı anlatım biçimi konusunu öğrenmelerinde anlamlı bir katkı sağlamamıştır. Benzeri bir çalışmada Kardaş ve Yıldırım (2016) köşelenme tekniğinin 7. sınıf öğrencilerinin Türkçe konuşma becerileri ve kaygıları üzerindeki etkisini incelemiştir; kontrol grubunun Türkçe konuşma becerileriyle ilgili ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edememişlerdir. Bununla birlikte Arslan (2017) tez çalışmasında istasyon tekniğinin akademik başarı, tutum ve kalıcılığa etkisini araştırmıştır; kontrol grubu öğrencilerinin başarı testinden aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edememiştir.

Alan yazına bakıldığında vızıltı grupları tekniğinin tartışmacı anlatım biçimine öğrenmeye etkisi üzerine gerçekleştirilen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak tartışmacı anlatım biçiminin öğretimiyle ilgili çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Fatmawati & Rezanıa (2024), vızıltı grupları tekniğinin 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler konularındaki öğrenme aktifliğini olumlu bir şekilde etkilediğini tespit etmiştir. Sömbül (1995) fen öğretiminde, küçük gruplarla öğretim yönteminin etkililiğini araştırdığı çalışmasında geleneksel öğretim yöntemiyle küçük gruplarla öğretim yöntemi arasında öğrenci başarısı açısından anlamlı bir fark bulunmadığını belirtmiştir. Sis ve Bahşi (2016) 8. sınıflarda tartışmacı metin yazma eğitiminden önce ve sonrayı anlatan çalışmalarında, tartışmacı metin yazma eğitiminden sonra öğrencilerin başarısının arttığını tespit etmiştir. Rona (2017) 5.sınıflarda tartışmacı metin öğretiminin tartışmacı anlatımla yazma becerisi üzerine yaptığı çalışmasında olumlu sonuçlar elde etmiştir. Çağlayan Dilber (2014) ise öz düzenlemeli strateji gelişimi öğretim modelinin tartışmacı metin yazmada etkili olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada ise vızıltı grupları tekniğinin tartışmacı anlatım biçimini öğrenmeye etkisinin olup olmadığı araştırılmış ve tekniğin olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan hareketle aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

-Vızıltı grupları tekniğinin Türkçe öğretiminde farklı konu başlıkları üzerinde etkili olup olmadığına yönelik çalışmalar yapılabilir.

-Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (MEB, 2019) anlatım biçimleri 7. sınıfla birlikte 8. sınıfta da geçmektedir. Vızıltı grupları tekniğinin 8. sınıf öğrencilerinin tartışmacı anlatım biçimini öğrenmelerine etkisi olup olmadığı araştırılabilir.

5. KAYNAKLAR

- Altıkulaç, A. ve Akhan, N. E. (2010). 8. Sınıf İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinde yaratıcı drama yöntemi ve altı şapkalı düşünme tekniğinin kullanılmasının öğrenci başarı ve tutumlarına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 225-247.
- Arslan, A. (2017). *Türkçe öğretiminde istasyon tekniği kullanımının öğrencilerde akademik başarıya, tutuma ve kalıcılığa etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 454386).
- Batur, Z., Asar, A., Doğan, F., Tenekeci, M., ve Topal, S. (2018). Ortaokul öğrencilerinin serbest yazma çalışmalarında konu eğilimleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (85) s. 65-80.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23.baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Creswell, J.W. (2014). *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları araştırma deseni*. (Çev. S.B. Demir). Eğiten Kitap.
- Çağlayan Dilber, N. (2014). *Öz düzenlemeli strateji gelişimi öğretim modelinin ortaokul öğrencilerinin ürettikleri tartışmacı metinlere etkisi* [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 383425).
- Duran, E. ve Kaplan, K. (2018). Ortaokul öğrencilerinin hazırlıklı konuşmadaki konu seçme eğilimleri. *Tarih Kültür Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 544-565. <https://doi.org/10.7596/taksad.v7i3.1457>
- Durukan, E. ve Maden, S. (2010). Kavram haritaları ile not tutmanın ilköğretim öğrencilerinin dinlediğini anlama becerisi üzerine etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 63-70.
- Fatmawati, D., & Rezania, V. (2024). The effect of the buzz group method on student learning activity in social studies subjects at elementary school. *Edunesia: Jurnal Ilmiah Pendidikan*, 5(1), 312-331.
- Gökçe, B. ve Sis, N. (2017). Sekizinci sınıf öğrencilerinin tartışmacı metin yazma becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Language Academy*, 5(8), 143-168.
- Gürlek, E.(2021). *Türkçe öğretmenlerinin dört temel dil becerisinde ölçme ve değerlendirmeye yönelik görüşleri üzerine bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 700082).
- Hidayah, N. S. L., Hasyim, F. Z., & Azizah, A. (2023). Mastering language skills: Exploring key aspects in ELT (English Language Teaching). *Digital Bisnis: Jurnal Publikasi Ilmu Manajemen dan E-Commerce*, 2(3), 386-405.
- Karadağ, Ö. (2003). Türkçe eğitiminde anlatım tarzları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 79-92.
- Karatay, H. (2018). *Okuma eğitimi kuram ve uygulama* (3.baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kardaş, M. N. ve Yıldırım, Ş. (2016). Köşelenme tekniğinin 7.sınıf öğrencilerinin Türkçe konuşma becerilerine ve Türkçe konuşma kaygılarına etkisi. *The Journal of Academic Social Science*, (31), 91-106.

Kaya, İ.F. (2021). *Sosyal Bilgiler dersinde tartışma tekniklerinin akademik başarıya etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 681902).

Maden, S. ve Kaya, M. (2018). Bir iletişim biçimi ve öğretim şekli olarak tartışmaya dair öğretmen görüşleri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 63-89.

MEB. (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-8. Sınıflar) <https://mufredat.meb.gov.tr> adresinden edinilmiştir.

Milaningrum, E., & Mulyanto, S. (2016). The effectiveness of buzz groups method to teach reading comprehension viewed from students' learning motivation (an experimental study at The Mechanical Engineering Department Students of Balikpapan State Polytechnic). *Jurnal Sains Terapan (JST)*, 2(2), 67-74.

Rona, G. (2017). *Tartışmacı Metin Yapısı Öğretiminin Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Tartışmacı Metin Yazma Becerilerine Etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 480170).

Selvi Şenyurt, Y. Ve Şahin, Ç. (2022). 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde istasyon tekniği kullanımının öğrencilerin akademik başarı ve tutumlarına etkisi. *EDUCATIONE*, 1(2), 259-278.

Sevim, O. ve Özdemir Erem, N. H. (2013). Yaratıcı drama tekniğinin öğrencilerin yazma kaygıları üzerindeki etkileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(11), 975-992.

Sis, N. ve Bahşi, N. (2016). Sekizinci sınıf öğrencilerinin tartışmacı metin yazma becerileri üzerine bir araştırma. *Turkish Studies Dergisi*, 11(3), 2025-2042. doi: 10.7827/TurkishStudies.9450.

Sümbül, S. (1995). *Fen öğretiminde küçük gruplarla öğretim yönteminin etkililiği* (Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi). <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/3223/109593.pdf?sequence=1> adresinden edinilmiştir.

Tiryaki, E.N. ve Kayatürk N. (2017). *Türkçe öğretmenlerinin öyküleyici ve tartışmacı metin öğretimi ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi*. Uluslararası Türklerin Dünyası Sempozyumu, Antalya, 139-153.

Yenen Avcı, Y. (2019). 8. Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarında Yer Verdikleri Anlatım Biçimleri İle Düşüncüyü Geliştirme Yolları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(29), 316-326. DOI: 10.20875/makusobed.430735

COLLABORATIVE SOLUTIONS IN THE DIGITAL AGE: THE SYNERGY OF
NGOS AND UNIVERSITIES IN CO-CREATION PROJECTS
DİJİTAL ÇAĞDA İŞBİRLİKÇİ ÇÖZÜMLER: STK'LAR VE ÜNİVERSİTELER
ARASINDAKİ BİRLİKTE YARATIMIN SİNERJİSİ

Elif Tunalı Çalışkan¹, Özge Andıç Çakır², Fırat Sarsar³,
Aylin Şendemir⁴, Tuğçe Doğan⁵

¹Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Girişimcilik, 0000-0001-5231-9206

²Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Girişimcilik, 0000-0001-5662-3555

³Doç.Dr., Ege Üniversitesi, Teknoloji, 0000-0002-3611-8137

⁴Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Teknoloji, 0000-0003-1818-6651

⁵ Doktora, Ege Üniversitesi, Teknoloji, 0000-0001-8540-9187

Özet

İçinde bulunduğumuz dijital çağda, sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlara çözüm bulmak için STK'lar ve üniversiteler daha fazla birlikte çalışmaya başlamışlardır. STKlar toplumun farklı kesimleriyle yakın ilişkiler kuran ve bu sayede pratik bilgi ve deneyim kazanan ve kazandıran kuruluşlardır. Üniversiteler sahip oldukları kapasite ile bilimsel araştırma ve teorik bilgi altyapısı ile donatılmıştır. Farklı perspektifteki bu kurumlar birlikte çalıştıklarında daha kapsayıcı etkin ve yaratıcı çözüm önerileri sunan projeler ortaya çıkmaktadır. Dijital teknolojiler sayesinde proje süreçleri zamandan ve mekandan bağımsızlaştığı için hızlanmakta, projelerin toplumsal etkilerini artmaktadır. Dijitalleşme ile ortaya çıkan yeni metotlar ve araçlar ile işbirlikleri güçlenmekte, bilgi paylaşımı kolaylaşmakta, süreçler hızlanmakta ve yürütülen projelerin her aşamasında elde edilen bulguların daha geniş kitlelere ulaşması sağlanabilmektedir.

Dijital teknolojilerle desteklenen birlikte yaratım sinerjisinin sorunlara getirdiği yenilikçi çözümler son yıllarda önemli ölçüde dikkati çekmektedir. Bu sinerjiyi güçlendirmek amacıyla yapılan yayımlar, çalışmalar ve projeler her geçen gün artmaktadır. Çeşitli STK'lar ve üniversitelerin yürüttüğü dijital birlikte yaratım projeleri ile yaratılan toplumsal faydanın etkisi artmaktadır. Bu alanda yürütülen başarılı projelerden biri de CoCreAid Kit 4.0 projesidir. AB Erasmus+ programı çerçevesinde desteklenen proje ile STK ve Üniversiteler arasındaki dijital birlikte yaratım süreçlerini güçlendirmek için bir platform geliştirilmiştir. Platformda birlikte yaratım süreçlerinin etkinliğini arttırmak için yürütülen projelerin aşamasına uygun farklı dijital birlikte yaratım yöntemleri ve araçları yer almaktadır. Bunun yanında, platformda farklı ülkelerden başarılı uygulama örnekleri sunulmaktadır. STKlar ve Üniversitelerin karşılaştığı transfer engelleri ve engellere uygun çözüm üretilmesini sağlayan dijital araçlar tanıtılmaktadır.

Ancak dijital birlikte yaratım proje süreçlerinde farklı engellerle karşılaşmaktadırlar. Literatüre göre dijital okur yazarlık seviyeleri, projelere ve proje aşamalarına uygun dijital platform ve aracın seçimi, rollerin ve sorumluluklarının net olmaması, güvenlik ve gizlilik konularındaki farklı hassasiyet düzeyleri, karşılıklı yeterliliklere ilişkin farkındalık eksikliği, kurumların farklı vizyonlara sahip olması, ihtiyaç yöneliminin eksikliği en çok karşılaşılan engellerdir. Bu

engelleri aşmak STK ve Üniversiteler arasındaki birlikte yaratım süreçlerinin hem sürdürülebilirliğini hem de etkinliğini arttıracaktır. Bu çerçevede dijital okur yazarlık seviyelerinin dengelenmesi için eğitim programları ve atölyeler düzenlenmesi, veri koruma politikaları uygulanması, uygun yöntem ve aracın seçilmesi, kurumlar arası deneyim paylaşımı, proje görevlerinin ve sorumluluklarının başlangıç aşamasında belirlenmesi bu engelleri aşmak için kullanılan bazı yollardır.

Sonuç olarak, dijital çağda STK'lar ve üniversiteler arasındaki birlikte yaratım sinerjisinin desteklenmesi ve güçlendirilmesi toplumsal faydanın artırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: birlikte yaratım, dijital birlikte yaratım, transfer engelleri

Abstract

In the current digital age, NGOs and universities are increasingly collaborating to address social, economic and environmental solutions. NGOs engage closely with different segments of society and gain and impart practical knowledge and experience. Universities possess the capacity and infrastructure for scientific research and theoretical knowledge. When these institutions work together, they create projects that offer more inclusive, effective and innovative solutions. Digital technologies accelerate project processes by making them independent of time and space, thereby increasing the social impact. With new methods and tools emerging with digitalization, collaborations are strengthened, information sharing is facilitated, processes are accelerated, and the findings obtained at every stage of the projects can reach wider stakeholders.

Innovative solutions to problems brought about by the synergy of co-creation supported by digital technologies have attracted considerable attention in recent years. Publications, studies and projects to strengthen this synergy are increasing day by day. The impact of digital co-creation projects undertaken by various NGOs and universities is growing. A notable example is the CoCreAid Kit 4.0 project, supported by the EU Erasmus+ program. This project developed a platform to strengthen digital co-creation processes between NGOs and universities. The platform includes different digital co-creation methods and tools appropriate to the stage of the projects carried out to increase the effectiveness of co-creation processes. In addition, the platform presents examples of success stories from different countries. Transfer barriers faced by NGOs and universities and digital tools that provide appropriate solutions to these barriers are introduced.

However, they face different barriers in digital co-creation project processes. According to the literature, the most common barriers are digital literacy levels, selection of the appropriate digital platform and tool for the projects and project phases, unclear roles and responsibilities, different levels of sensitivity to security and confidentiality issues, lack of awareness of mutual competencies, different visions of the institutions, lack of need orientation. Overcoming these obstacles will increase both the sustainability and effectiveness of co-creation processes between NGOs and Universities. In this context, organizing training programs and workshops to balance digital literacy levels, implementing data protection policies, selecting appropriate methods and tools, sharing experiences between institutions, and defining project tasks and responsibilities at the beginning are some ways to overcome these barriers.

In conclusion, supporting and strengthening the co-creation synergy between NGOs and universities in the digital age is of great importance for increasing social benefit.

Keywords: co-creation, digital co-creation, transfer barriers

**DAMAGE AND INTERVENTION IN CONCEPTUAL ART, A CONTEMPORARY
ART FORM****BİR ÇAĞDAŞ SANAT BİÇİMİ OLAN KAVRAMSAL SANATTA TAHRİBAT VE
MÜDAHALE****Gül AYDIN****¹Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Güzel Sanatlar, 0000 0003 1830 681X****Özet**

Duygusal ifadenin bir dili olan sanat, birçok farklı biçimlerle sanat tarihinde yerini almıştır. Mağaradaki duvar resimleriyle başlayıp her dönemin koşullarına göre biçim olarak değişkenlik göstermiştir. Toplumsal olayların yansımalarıyla belirginleşen, dönemi ve dönemin özelliklerini türlü sanat akımlarıyla kullanan sanatçılar, zaman zaman tahribat ile daha önce yapılmış olan sanat eserlerine müdahale ile sanatın sınırlarını sorgulamışlardır. Kimi zamanda farklı nesnelere tahrip ederek yeni formlar yaratmışlardır. Yeni bir sanatsal üretim için ya tahrip ederek yeniyi yaratmak ya da var olan bir sanat eserinin biçimini bozarak yeni bir anlam dönüşümüne uğratmışlardır. Nesnenin taşıdığı anlamdan sıyrılarak başka bir anlam yüklenmesi ile yeni bir kimlik oluşturmuştur. Tahribat ve yıkım ile yapılan sanat eserleri biçimden ziyade bir fikri ön planda tutmuştur. Sanatta yeni anlam arayışlarında kavramsal sanat 1960'lerden itibaren günden güne farklı biçimlerde karşımıza çıkmıştır. Kavramsal sanatta, sanatın nesnesi açısından alışlagelmişin dışına çıkarak fikrin ve felsefenin ön plana çıkması dikkat çekicidir. Kavramsal sanat ile sanatçı, düşünsel bir süreçle hiçbir nesnenin sıradan olmadığını düşündürmeyi amaçlamış olduğu söylenebilir. Kimi zaman izleyici müdahalesiyle kimi zaman da sanatçının nesneyi tahrip etmesi ile sanat ve estetiğin sınırlarını yeniden sorgulamıştır. Ancak bu süreçte sanatçının belirlediği doğrultuda bilinçli bir müdahaledir. Bir sanat eserine sanatçısının izni olmadan yapılan müdahale ve ya tahribat vandalizmdir. Vandalizm ile arasındaki farkı da keskin çizgilerle ayıran kavramsal sanatta tahrip ederek ve ya müdahale ederek yeniyi yaratmak artık sanatın başka bir üretim biçimi olmuştur. Dolayısıyla çağdaş sanatta da yerini almıştır. Sanat tarihine bakıldığında birçok sanatçı, tahrip etmek, yıkmak, kesmek, parçalamak, yakmak, silmek eylemlerini kullanarak ya var olan bir sanat eserine müdahale ve ya doğrudan bir nesneyi tahrip ederek kavramsal sanatta sanat müdahalelerine örnek gösterilebilir.

Anahtar kelimeler: Sanat, tahribat, kavramsal sanat, nesne**Abstract**

Art, which is a language of emotional expression, has taken its place in art history in many different forms. It started with the wall paintings in the cave and varied in form according to the conditions of each period. Artists, who became evident with the reflections of social events and who used the period and its characteristics with various art movements, questioned the limits of art by occasionally damaging and intervening in previously created works of art. Sometimes they created new forms by destroying different objects. For a new artistic production, they either created a new one by destroying it or transformed an existing work of art into a new meaning by distorting its form. It has created a new identity by stripping the object of its meaning and assuming another meaning. Works of art made with destruction and

destruction prioritize an idea rather than form. In the search for new meaning in art, conceptual art has appeared in different forms day by day since the 1960s. It is noteworthy that in conceptual art, the idea and philosophy come to the fore by going beyond the ordinary in terms of the object of art. It can be said that with conceptual art, the artist aims to make people think that no object is ordinary through an intellectual process. He re-questioned the boundaries of art and aesthetics, sometimes with the intervention of the viewer and sometimes with the artist's destruction of the object. However, in this process, it is a conscious intervention in the direction determined by the artist. Intervention or destruction of a work of art without the permission of the artist is vandalism. Creating the new by destroying or intervening in conceptual art, which has a sharp distinction between it and vandalism, has now become another form of production of art. Therefore, it has also taken its place in contemporary art. Looking at the history of art, many artists can be cited as examples of artistic interventions in conceptual art by either intervening in an existing work of art or directly destroying an object by using the actions of destroying, destroying, cutting, shredding, burning, erasing.

Key words: Art, destruction, conceptual art, object

**A SOCIOLOGICAL ASSESSMENT OF THE FACTORS FOR LIFE SATISFACTION
IN TURKIYE****TÜRKİYE'DE YAŞAM MEMNUNİYETİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME****Musa YILMAZ¹****¹Dr., Bağımsız Araştırmacı, ORCID 0000-0002-9929-7814****Özet**

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yaşam memnuniyetini belirleyen unsurların toplumsal arka planını ortaya koymaktır. Çalışma, literatür taraması ile elde edilen verilere dayanmaktadır. Ayrıca Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri, çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Çalışma “yapısal-işlevselcilik” kuramı üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Yaşam memnuniyeti, bireylerin hayata dair beklentileri ile sahip olduklarının arasındaki farkı ifade eder. Bireyin hayatı ile beklentilerinin ne düzeyde örtüştüğünü gösterir. Beklentilerin, imkanların ve her şeye dair seçeneklerin arttığı günümüz dünyasında önemli bir olgu olan yaşam memnuniyeti, genelde toplumun, özelde ise bireyin öznel iyi oluş durumunu ifade eder ve mutluluk düzeyi ile yakından ilişkilidir. TÜİK’e göre, Türkiye’de mutlu olduğunu beyan eden 18 ve üzeri yaştaki bireylerin oranı, 2022 yılında %49.7 iken, 2023 yılında %52.7 olmuştur. Mutlu olduğunu beyan eden erkeklerin oranı, 2022 yılında %46.5 iken, 2023 yılında bu oran %50.3 olmuştur. Kadınlarda ise bu oran, 2022 yılında %52.7 iken, 2023 yılında %55.1 olarak belirlenmiştir. Evlilerin, evli olmayanlara göre daha mutlu olduğu saptanmıştır. Mutlu olan evlilerin oranı 2023 yılında %56.4 iken, evli olmayanlarda bu oran %45.8 olarak belirlenmiştir. Yaşam memnuniyeti yaş gruplarına göre incelendiğinde ise; 18-24 yaş grubunda mutluluk oranı 2022 yılında %47.9 iken, 2023 yılında %54.0 olmuştur. 55 yaş ve üzeri gruplarda ise mutluluk düzeyinde bir önceki yıla göre azalma yaşandığı belirlenmiştir. Türkiye’de insanların mutluluk kaynağı incelendiğinde; insanları en çok ailelerinin mutlu ettiği tespit edilmiş olup, mutluluk kaynağı aile olanların oranı, 2023 yılında %69.9 olurken, çocuklar %15.0, kendisi %5.4, eşi %3.8, ebeveynler %2.9 ve torunlar %1.8 olarak belirlenmiştir. Bireylerin mutluluk kaynağı olan değerler incelendiğinde; kendilerini en çok sağlıklı olmanın mutlu ettiğini ifade edenlerin oranı, 2023 yılında %69.5 olurken bunu sırasıyla; %13.2 sevgi, %9.2 başarı, %5.3 para ve %2.6 iş takibi olmuştur. Geleceğinden umutlu olduğunu beyan edenlerin oranı 2023 yılında %67.1 olmuştur. Bireylerin kamu hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri 2023 yılı verilerine göre incelendiğinde asayiş hizmetlerinden memnuniyet %74.6, ulaşım %68.2, sağlık %65.4, Sosyal Güvenlik Kurumu %61.0, adli işler %58.6, ve eğitim hizmetlerinden memnuniyet %57.7 olarak saptanmıştır. Yine Türkiye’nin en önemli sorunu 2023 yılı TÜİK verilerine göre, birinci sırada %33.8 oranında hayat pahalılığı, ikinci sırada %16.5 oranında eğitim, üçüncü sırada %13.4 oranında yoksulluk olmuştur. Sonuç olarak yaşam memnuniyetini belirlemede yaş, cinsiyet, eğitim, meslek, ekonomik gelir, sosyal statü, etnik köken, sağlık, aile ortamı, sosyal aktiviteler, kamu hizmetleri, akraba, arkadaş ve komşuluk ilişkileri gibi toplumsal faktörlerin oldukça işlevsel olduğu belirlenmiştir. Ancak hayat pahalılığı, niteliksiz eğitim ve yoksulluk gibi etkenler ise yaşam memnuniyetini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yaşam memnuniyeti, Mutluluk, Kamu hizmetleri, Türkiye

Abstract

The aim of this study is to show the social background of the determinants of life satisfaction in Türkiye. The study is based on data obtained through literature research. In addition, data from the Türkiye Statistical Institute ("TÜİK") are the main sources of the study. The study was attempted to be explained with the theory of "structural functionalism". Life satisfaction expresses the difference between a person's expectations of their life and what they have. It shows the extent to which the individual's life and their expectations match. Life satisfaction, an important phenomenon in today's world where expectations, opportunities and options for everything are increasing, refers to the subjective well-being of society in general and the individual in particular and is closely linked to happiness levels. According to TÜİK, the proportion of people aged 18 and over who described themselves as happy in Türkiye was 49.7% in 2022 and 52.7% in 2023. While the proportion of men who described themselves as happy was 46.5% in 2022, this proportion was 50.3% in 2023. For women, this proportion was 52.7% in 2022 and 55.1% in 2023. It was found that married people are happier than unmarried people. While the proportion of happy married people was 56.4% in 2023, it was 45.8% for unmarried people. Looking at life satisfaction by age group, the happiness rate in the 18 to 24 age group was 47.9% in 2022 and 54.0% in 2023. In the 55 and older age group, a decline in happiness levels was observed compared to the previous year. An analysis of people's sources of happiness in Türkiye shows that family makes people the happiest. The proportion of those whose source of happiness is family is 69.9% in 2023, while children account for 15.0%, own person 5.4%, spouse 3.8%, parents 2.9% and grandchildren 1.8%. When analyzing the values that are the source of individual happiness, the proportion of those who stated that their health makes them happiest was 69.5% in 2023, followed by love (13.2%), success (9.2%), money (5.3%) and finding a job (2.6%). The proportion of those who stated that they were hopeful about the future was 67.1% in 2023. Looking at citizens' satisfaction with public services based on 2023 data, satisfaction with public order was 74.6%, with transport 68.2%, with healthcare 65.4%, with social security 61.0%, with justice 58.6% and with education 57.7%. According to the TÜİK data for 2023, the most important problems in Türkiye were the cost of living (33.8%), education (16.5%) and poverty (13.4%). As a result, it was found that social factors such as age, gender, education, occupation, employment, economic income, social status, ethnicity, health, family environment, social activities, public services, relatives, friends and neighborhood relationships play an important role in determining life satisfaction. However, it is noted that factors such as the cost of living, poor quality of education and poverty have a negative impact on life satisfaction.

Keywords: Life satisfaction, Happiness, Government Policy, Türkiye

KAZAK TÜRKÇESİNİN KULLANIMINI GENİŞLETME MEKANİZMASI: KAZTEST

Mira SADVAKASSOVA¹, Prof. Dr. Mustafa TALAS²

¹Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi

² Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Öğretim Üyesi

ÖZET

Bugünün dünyasında yaşamın her alanında olduğu gibi eğitimde de hızlı bir değişim ve dönüşüm gerçekleştiği görülmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak insanlar kendilerini küresel bir etkileşim çemberinin içinde bulmaktadırlar. Bu küresel etkileşim içerisinde etkin olan ulusların dilleri de doğal olarak önem kazanmakta ve bir yabancı dil öğrenme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bir dilin öğretiminin ne ölçüde başarılı olduğunu tespit etmek için de dil yeterlik sınavları yapılmaktadır. Bu çalışmada Kazakça yeterlik düzeyi tespit sınavı olan KAZTEST ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Kazak Türkçesinin kullanımını genişletme görevini üstlenen KAZTEST'in önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil Yeterlik Sınavı, KAZTEST, Kazak Türkçesi, dil politikası

ABSTRACT

In today's world, it is evident that rapid change and transformation are taking place in education as well as in every other field of life. As a natural consequence of this, people find themselves in a circle of global interaction. The languages of the nations that are active in this global interaction naturally gain importance, and the necessity to learn a foreign language arises. Language proficiency exams are conducted to determine to what extent the teaching of a language is successful. In this study, general information about KAZTEST, which is a Kazakh language proficiency test, is given. The importance of KAZTEST, which undertakes the task of expanding the use of Kazakh Turkish, is emphasized.

Keywords: Language Proficiency Exam, KAZTEST, Kazakh Turkish, language policy

Dil, bir toplumdaki insanların bilgi, gözlem istek ve düşüncelerini anlatmalarını, birbiriyle anlaşmalarını sağlayan ve kelimelerden oluşan bir sistemdir (Kahraman, 1996: 1). Aynı zamanda dil, doğası gereği toplumun geleceğe taşınmasında önemli bir araçtır. Dil, tarih sahnesinde milli kimliği tesis eden, bir devletin bağımsızlığını kanıtlayan bir semboldür.

Günümüzde artan uluslararası ve siyasi ilişkiler, ekonomik gelişmeler, eğitim alanlarında gerçekleşen kültürel faaliyetlerden dolayı dil öğrenimine ihtiyaç duyulmaktadır (Bermaganbetova, 2016: 1). Kazak Türkçesinin öğrenimi bağımsızlık sonrası hız kazanmaya başlamıştır. Toplumun Ruslaşan kesimi, Kazakistan'da yaşayan farklı etnik gruplar ve çeşitli nedenlerle Kazakistan'da bulunan yabancılar için Kazak Türkçesinin önemi gün geçtikçe artmaktadır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Kazak dili gelişmekte olup, bu dildeki kriz Ruslaştırma politikasına Kazakistan'ın maruz kaldığı zaman kendini göstermiştir. Rusçanın kullanımı ve bu

kullanımın yaygınlaşması Kazak dilinin aleyhine olmuştur. XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Kazak dili, resmî, sanayi, bilim ve teknik literatürün dışında kalmış, kültür ve eğitim alanlarında ise kullanımı ciddi oranda azalmıştı. Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile birlikte Kazak dilinin saygınlığı artmış, Kazak dili, resmî kurumların faaliyet ve etkinliklerinde daha geniş yer almaya başlamıştır. Kazak dilinin modernizasyonunun gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Kazakistan'ın öncelikli hedefleri arasında ekonomik durumun düzeltilmesi ve geliştirilmesi yanında barış ve millî güvenliğini sağlamak da olmuş, unutturulmuş Kazakistan tarihi canlandırılmaya, Kazak dili, inanışı, kültürü ve eğitimi geliştirilmeye çalışılmıştır (Özüçetin ve Suyundikov, 2018: 18-19). Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nazarbayev "*Halka Seslenişi'nde*" dil politikasıyla ilgili "*Biz dengeli dil politikasının gerçekleşmesini sağlayabildik. Kazakistan Sovyet sonrası memleketlerin içinde bu sorunu toplumsal çatışmasız çözebilen sayılı devletlerden biridir. Hepiniz Sovyetler sonrası ortamda böyle sorunların varlığının farkındaydınız. Vatandaşlarımızın arasında özellikle de gençler için devlet dilini benimsemenin doğal süreci başlamıştır. Bu durum, yukarıdan baskıyla değil, halkın kendisinin devlet dilini bilme gerçekleşmektedir*" (Kassymbay, 2016: 89) diyerek Kazak Türkçesinin devlet dili statüsünü kazanmasında vatandaşların Kazak Türkçesine önem vermesi gerektiğini dile getirmiştir. Bağımsızlık sonrası Kazakistan'da dil politikası ile ilgili çeşitli faaliyetler uygulanmıştır. Bu faaliyetlerden biri, Kazak Türkçesinin kullanımını genişletmek amacıyla devlet tarafından KAZTEST sistemi geliştirilmesidir.

KAZTEST, Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlarının ve Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında çeşitli iş nedenleriyle bulunan yabancı vatandaşların Kazakça yeterlik düzeyini değerlendirmek için kullanılan yerel bir sistemdir. Bu sistem 2006 yılında TOEFL, IELTS (İngilizce Yeterlik Sınavı), TYS (Türkçe Yeterlik Sınavı), TORFL (Rusça Yeterlik Sınavı) gibi dil yeterlilik seviyesini değerlendiren uluslararası sistemlerin ilke ve gerekliliklerine uygun olarak Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Test Merkezi tarafından geliştirilmiştir (KAZTEST, 2018: 3). 2007 yılından itibaren KAZTEST sistemi üzerinden yüz yüze sınavlar yapılmaya; 2010 yılından itibaren ise www.kazakhtest.kz sitesi üzerinden çevrimiçi sınavlar uygulanmaya başlamıştır. Daha önce KAZTEST sistemi üzerinden sadece değerlendirme (diagnostik) sınavı yapılırken 2013 yılından itibaren sertifika sınavı yapılmaya başlamıştır. Değerlendirme sınavında sadece üç beceriye (dinleme, dilbilgisi ve okuma) göre değerlendirme yapılırken sertifika sınavı ise okuma, yazma, dinleme ve dilbilgisi olmak üzere dört beceri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu iki sınavın birbirinden farkı, sınavların yapılış tarzı ve ölçme-değerlendirme ölçütlerindedir. Değerlendirme sınavında adayın Kazakça bilgi düzeyi ölçülür ve sınav sonrasında seviyesini gösteren bir belge verilmektedir. Diğer bir deyişle, seviye tespit sınavıdır. Sertifika sınavında ise aday girmek istediği seviye sınavını kendi belirler. Her seviyenin puanlama sistemine göre gerekli puanı alması gerekmektedir. Sınav sonucunda sertifika verilip verilmeyeceğine karar verilir. 2017 yılında KAZTEST sisteminde adaylar için çevrimiçi başvuru sayfası açılmıştır. 2018 yılında KAZTEST sisteminin eski değerlendirme yöntemi yerine yeni uygulama getirilmiştir. Yeni uygulama kapsamında değerlendirme sınavı ve sertifika sınavı ile ilgili biraz değişiklikler yer almıştır. Eski uygulamaya göre dinleme, dilbilgisi ve okuma bölümlerinde toplam soru sayısı 150 ve cevaplama süresi 150 dakika iken yeni uygulamaya göre ilgili bölümlerdeki soru sayıları 100 ve cevaplama süresi de 100 dakikaya indirilmiştir. Ayrıca sertifika sınavına konuşma bölümü dahil edilmiştir. Sertifika sınavında aday almak istediği seviyeye göre başvuru yapabilir. Eğer aday başvurduğu seviyenin her bölümündeki soruların %60'ını doğru cevaplayabilirse sertifika almaya hak kazanır. Aksi takdirde, yani her bölümdeki soruların %60'ını cevaplayamazsa sertifika verilmez. Sertifika sınavları seviyeye göre haftanın her günü yapılmaktadır. Pazartesi A1; Salı A2; Çarşamba B1; Perşembe B2; Cuma C1 seviyelerine göre sınavlar yapılmaktadır. Sınav başvurusu

<http://kazakhtest.kz/kz/apply/index.php> internet adresi üzerinden çevrimiçi olarak yapılabilir. Sınav ücreti 8263 Tenge'dir, yani 650 TL¹'dir. Sınav ücreti de çevrimiçi olarak ödenebilmektedir.

KAZTEST internet sitesinde Kazak, Rus ve İngiliz dillerinde bilgi edinmek mümkündür. Kiril harfli ve Latin harfli Kazakça bilgiler de yer almıştır. KAZTEST sınavı uzman bir kadro tarafından hazırlanmaktadır. Sınavı hazırlayanlar ve değerlendirenler için ayrı bir sınav yapılmaktadır. KAZTEST sınavına devlet memurları, Bolaşak Uluslararası Bursu'na² başvurmak isteyenler, doktora başvurusu yapmak isteyenler, milli şirketlerin çalışanları, Nazarbayev entelektüel okullarında öğretmenlik yapmak isteyenler ve Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında çeşitli nedenlerle bulunan yabancı uyruklu iş adamları girebilir (KAZTEST, 2018: 13). Devletin dil politikaları çerçevesinde KAZTEST sonuçlarının kullanılabilceği alanlar artırılabilir. Eğitim, meslek ve iş alanları, vatandaşlık, göçmenlik ve vize başvurulunda KAZTEST sınav sonuç belgesi istenebilir.

İnsanların iletişim kanallarının fazlaşması birbirleriyle iletişimi-etkileşimi çeşitlenmiştir. Bu iletişimi sağlayan en önemli araç, dildir. Dil, madem ortak bir araçtır. Bu aracın belli esaslara göre öğrenilmesi, öğretilmesi gereklidir. Dil öğretiminin belli standartlara göre uluslararası alanda aynı yöntemlerle öğretilmesi önemlidir (Demirel, 2019: 18). Kazak Türkçesi yeterlilik sınavı olan KAZTEST'in de ileride uluslararası geçerliğe sahip olmasını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

Bermaganbetova, S. (2016). Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

BOLASHAK (2024). Erişim Adresi: <https://bolashak.gov.kz/kz> Erişim Tarihi: 12.04.2024

Demirel, S. (2019). Türkçe Yeterlik Sınavı'nın (TYS) Uluslararası Geçerliğe Sahip Bazı Dil Yeterlik Sınavlarıyla Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kahraman, T. (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*. Ankara: TDK Yayınları

Kassymbay, A. (2016). Kazakistan'da Ulus-Devlet İnşası Sürecinde Dil Politikaları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAZTEST (2018). Kazakça Yeterlik Düzeyini Değerlendirme Sistemi. Astana: Ultık Testilev Ortallığı Yayınları

KAZTEST (2024). Erişim Adresi: <http://kazakhtest.kz/kz/> Erişim Tarihi: 09.04.2024

Özüçetin, Y. ve Suyundikov, S. (2018). Kazakistan'da Kiril Alfabetinden Latin Alfabetine Geçişin Tabii Tutulduğu Mütalaa ve Değerlendirmeler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. S. 68. ss. 13-28.

¹ KAZTEST sınavının Türk Lirası bazında ücretleri belirlenirken 28/04/2024 tarihli resmi web sitede gösterilen döviz kurları esas alınmıştır.

² Bolaşak uluslararası burs programı Kazakistan Cumhuriyeti'nin Kurucu Cumhurbaşkanı Elbası Nursultan Nazarbayev tarafından 5 Kasım 1993 tarihinde personel ve uzmanları hazırlama eğitimi amacıyla kurulmuştur. Bu, Kazakistan'da başarılı öğrencilere mezun olduktan sonra en az iki yıl çalışmak üzere Kazakistan'a dönmeleri koşuluyla tüm masrafları ödenerek yurtdışında eğitim görmeleri için verilen bir bursdur (BOLASHAK, 2024).

A CASE STUDY ON THE EVALUATION OF THE SEISMIC RESPONSE OF A REINFORCED CONCRETE HIGHWAY BRIDGE INCORPORATING LINEAR AND NONLINEAR VISCOUS DAMPERS

Adnan KIRAL¹, Zeliha TONYALI²

¹Asst. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdogan University, The Faculty of Engineering and Architecture, Department of Civil Engineering, <https://orcid.org/0000-0002-4534-3686>

²Asst. Prof. Dr., Recep Tayyip Erdogan University, The Faculty of Engineering and Architecture, Department of Civil Engineering, <https://orcid.org/0000-0002-6637-7949>

Abstract

Maintaining the safety and functionality of bridges is of utmost importance, especially in the event of an earthquake, when immediate seismic retrofitting may be necessary. In such cases, a combination of isolation systems and viscous dampers can offer an effective solution. A study was conducted to assess the seismic performance of an RC bridge equipped with linear and nonlinear viscous dampers at both pier tops and abutments. The bridge is modelled in SAP2000 software. The bridge model incorporated elastomer bearings (EBs) and viscous dampers (VDs) at the abutments and the tops of the piers, which are the connection points to the bridge deck. The findings indicated a significant reduction in the maximum bending moment of two piers compared to the scenario where the pier tops are fixed to the deck. However, it was observed that excessively high viscous damper coefficients could potentially lead to structural damage to the bridge deck in the event of a strong design earthquake. Hence, the study underscores the necessity for future research to determine the optimal bearing stiffness and damping coefficient for viscous dampers in RC bridges.

Keywords: Highway bridge, Elastomer bearing, Viscous dampers, Earthquake ground motion, Vibration control of bridge

PREPARATION, CHARACTERIZATION, ANTIMICROBIAL ACTIVITY, AND SKIN PERMEABILITY ANALYSIS OF CHICKEN NAIL HYDROCHAR-BASED ESSENTIAL OIL EMULSION GELS

Elmas CAN¹, Elif ERDOGAN ELIUZ², Erdal YABALAK³

¹Department of Nanotechnology and Advanced Materials, Mersin University, TR-33343 Mersin, Turkey, ORCID: 0000-0002-5930-5779

²Department of Seafood Processing Technology, Faculty of Fisheries, Mersin University, Mersin, Turkey, ORCID: 0000-0003-4317-3000

³ Department of Nanotechnology and Advanced Materials, Mersin University, Mersin, Turkey, ORCID: 0000-0002-4009-4174

ABSTRACT

This study investigates the inhibitory potential and characterization of a *Myrtus communis* (*M. communis*) emulsion gel containing chicken nail-derived hydrochar (CH) against *Acinetobacter baumannii*, *Enterococcus faecalis*, *Staphylococcus aureus*, and *Streptomyces epidermidis*. The essential oil of *M. communis* was emulsified using Tween 80 and combined with liquefied collagen to create an *M. communis* emulsion gel (MEg). Hydrochar was then incorporated and stabilized within the emulsion gel using a lyophilizer. Antibacterial activity tests revealed no antimicrobial activity from the hydrochar alone. However, inhibition zones for MEg and hydrochar-based *M. communis* emulsion gel (H-MEg) were recorded as follows: 7.26 mm and 9.1 mm for *A. baumannii*; 47.81 mm and 5.82 mm for *E. faecalis*; 50.36 mm and 24.10 mm for *S. aureus*; and 8.00 mm and 3.98 mm for *S. epidermidis*, respectively. While hydrochar alone exhibited no antimicrobial effect, the bioactive *M. communis* emulsion gel effectively enhanced the functionality of the chicken hydrochar. According to GC-MS analysis of *M. communis*, the main components were identified as 1,8-Cineole (26.04%), α -pinene (23.41%), linalool (11.33%), β -phenyl alcohol (7.56%), geranyl acetate (4.73%), and linalyl acetate (3.85%). The zeta potentials of MEg and H-MEg were measured at -1.1 ± 0.6 mV and -14.5 ± 0.4 mV, respectively. The characteristics and surface analysis of H-MEg were examined using FTIR and SEM. SEM analysis revealed a layered and fragmented appearance of the hydrochar, which, when combined with the emulsion gel, showed a merged fragmented structure with filled pores. Conductivity values for MEg and H-MEg were 0.0012 ± 0.0003 , and viscosity was calculated at 0.8872. The inhibition performance of H-MEg and bacterial activity on the carcass skin surface was assessed. The highest log reduction in bacterial colony count and percentage reduction was observed with MEg against *E. faecalis* after 30 minutes, recorded as 1.4 CFU/cm² and 96.5%, respectively.

Keywords: Hydrochar, *Myrtus communis*, Antimicrobial, Carcass Skin

Acknowledgements: This academic work was funded by Mersin University Research Fund (Project No: 2024-TP2-5018).

**EMPLOYING PHOSPHORIC ACID-ACTIVATED BIOWASTE FOR THE
REMOVAL OF MALACHITE GREEN FROM AQUEOUS SOLUTION****İbrahim TEĞİN¹, Gurbet CANPOLAT², Erdal YABALAK³****¹ Siirt University, Faculty of Science and Arts, Department of Chemistry,****Orcid: 0000-0002-5661-7195****² Siirt University, Faculty of Science and Arts, Department of Chemistry,****Orcid: 0000-0002-8014-7760****³ Mersin University, Vocational School of Technical Sciences, Department of Chemistry
and Chemical Processing Technology, Orcid: 0000-0002-4009-4174****ABSTRACT**

Recently, the surge in production and consumption has led to increased pollution of natural resources and a growth in waste. Prioritizing the disposal or reuse of generated waste, aiming to reduce its quantity through recycling or recovery, is among the desired goals. For this purpose, wastewater treatment processes are carried out using environmentally compatible, inexpensive, simple, and easily applicable materials.

Herein, waste pumpkin seed shells, as an eco-friendly and readily available resource, play a pivotal role in advancing sustainable wastewater treatment technologies. The utilization of waste pumpkin seed shells offers a practical and cost-effective solution for wastewater treatment, aligning with environmental and economic goals.

In this study, cheap and easily available bio-waste pumpkin seed shells (PSS) were processed. H₃PO₄-activated pumpkin seed shells (H₃PO₄-PSS) were synthesised and used for the removal of malachite green (MG). At room temperature, 10 g of ground waste pumpkin seed shells were mixed with 1.0 M H₃PO₄ using a mechanical stirrer for 2 hours. The mixture was then allowed to activate for 24 h at 60 °C. After the filtration process, the washing process continued until the pH became neutral. The samples were dried in an oven at 60 °C and stored in bottles for use in the adsorption process. The adsorption process was carried out at pH 7.0-7.5 and 45 °C under optimal adsorption conditions. The Langmuir adsorption isotherm showed that the q_e value was 16.29 mg g⁻¹, fitting the pseudo-second-order kinetic model, with q_e of 17.15 mg g⁻¹, R² of 0.9968, and k₂ of 0.0023.

Keywords: Adsorption, pumpkin seed shell, Langmuir isotherm, water treatment, malachite green

1. INTRODUCTION

The chemical industry is indispensable to modern society because it supplies a wide range of products that improve the quality of life. From pharmaceuticals to agricultural chemicals, its contributions are extensive and diverse. However, the industry also has a significant downside, particularly in terms of pollution. One major problem is the release of dyes into water systems, which poses a serious threat to both ecosystems and human health (Araújo et al., 2021).

Dyes are used in many different industries, including the printing, textile, tanning, paper pulp, plastics, leather, cosmetics and food industries (Yagub, Sen, Afroze, & Ang, 2014; Zhou, Lu, Zhou, & Liu, 2019). Although these synthetic dyes are essential for many applications, they often pollute water due to inadequate disposal practices problem (Dbik et al., 2022). The exact figures for global production are not well documented, but estimates put annual production at more than 10,000 tons, with losses during production and use ranging from 1-10% (Forgacs, Cserhádi, & Oros, 2004). This widespread use and subsequent release into the environment results in significant pollution, contributing to problems such as water toxicity and health hazards.

Among the numerous dyes, MG is particularly noteworthy. It is a synthetic dye that is often used in aquaculture and the textile and paper industries due to its bright green color. Despite its use, MG is highly toxic and can cause serious environmental and health problems. In aquatic environments, it can be lethal to fish and other wildlife and disrupt the ecosystem (El-Sheekh, Deyab, Hassan, & Abu Ahmed, 2023). In humans, exposure to malachite green can lead to serious health consequences, including carcinogenic, mutagenic and teratogenic effects (Srivastava, Sinha, & Roy, 2004). Given its longevity and toxic properties, the removal of malachite green from wastewater is a major environmental challenge. To address the problem of dye-contaminated water, advanced treatment methods and strict regulations are essential to mitigate the effects and protect both the environment and public health. Researchers have developed a variety of treatment technologies, including chemical, physical and biological methods. Among these, the adsorption process stands out for its simple design and high efficiency (Dawood & Sen, 2012; Dbik et al., 2022). Due to the high cost of adsorbents, a crucial factor in the removal of dyes, research into cost-effective alternatives has become increasingly popular (Çifçi & Aydın, 2023). Agricultural waste materials are an attractive and better alternative to synthetic adsorbents because they can be produced on a large scale, are inexpensive and can be used safely. The modification of agro-waste usually improves the adsorption capacity of adsorbents due to an increase in the number of active adsorption sites, an improvement in porosity, an increase in surface area and the formation of new functional groups that favor the removal of dyes from wastewater (Mashkooor & Nasar, 2021).

In this study, H_3PO_4 -PSS were synthesised and employed for the removal of MG. The adsorption isotherms (Langmuir and Freundlich), kinetics (pseudo-first-order, pseudo-second-order, Elovich and intraparticle diffusion), and thermodynamics of the process were also investigated.

2. METHOD

2.1. Preparation of adsorbent

Easily accessible and inexpensive organic waste PSS were used in this study. 10 g of powdered pumpkin seed shells were combined with 1.0 M of H_3PO_4 and mechanically stirred for two hours at room temperature. In the next step, the mixture was activated at 60 °C for 24 hours. After filtering, the mixture was washed until the neutral pH. Before use in the adsorption process, the samples were dried at 60 °C stored in a bottle.

2.2. Preparation of dye solution

MG, a cationic dye that is water-soluble and appears as a green crystalline powder, was used in this study. A stock solution of malachite green dye at a concentration of 1000 mg/L was prepared. This stock solution was then diluted to obtain the desired concentrations (25, 50, 100, and 150 mg/L).

2.3. Batch adsorption experiments

The current experiment was conducted in 100 ml flasks, each containing 100 mg of adsorbent in 25 ml of MG dye solution. The flasks were shaken at 200 rpm at temperatures of 25°C, 35°C, and 45°C for 2 hours. After shaking, the samples were centrifuged at 4000 rpm for 20 minutes. The remaining MG molecules in the solution were quantified at 617 nm using a spectrophotometer. The adsorption capacity (mg/g) and removal rate (%) were calculated using Eq. 1 and 2, respectively.

$$\text{Adsorption capacity, } q_e = \frac{(C_i - C_f)V}{m} \quad (1)$$

$$\text{Removal rate, \%} = \frac{C_i - C_f}{C_i} \times 100 \quad (2)$$

In these equations, C_i , C_f , V , m and q_e represent the initial concentration of MG (mg/L), the final concentration of MG remaining in the solution (mg/L), the volume of the MG solution (L), the mass of the adsorbent (g), and the equilibrium adsorption capacity, respectively (Ali, Dahıya, & Khan, 2012; Teğın & Saka, 2023).

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Determination of adsorption isotherm model

Sorption equilibrium is a crucial physicochemical element that plays an important role in understanding adsorption behavior in a solid-liquid system. In this study, the Langmuir (Langmuir, 1916) and Freundlich isotherms (Freundlich, 1907), which are well-established models, were used to investigate the equilibrium.

The equilibrium data, collected over a concentration range of 25 to 150 mg/L at temperatures of 25°C, 35°C and 45°C, were analyzed using the Langmuir isotherm (Fig. 1(a)) and the Freundlich isotherm (Fig. 1(b)) for H₃PO₄-PSS. The parameters derived from the Langmuir and Freundlich isotherms are listed in Table 1.

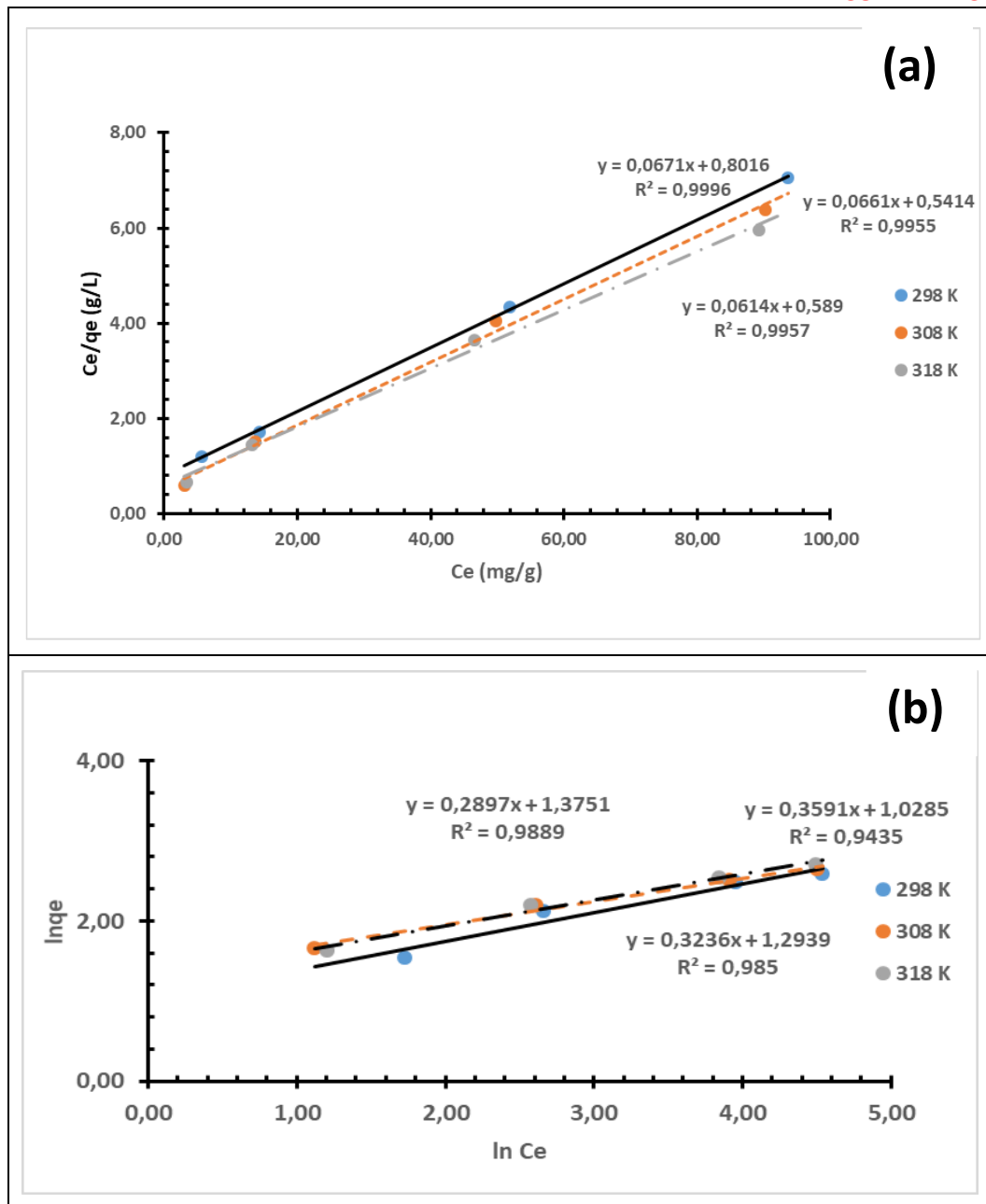

Figure 1. (a) Langmuir, and (b) Freundlich plot for MG dye using H₃PO₄-PSS

Table 1

Langmuir and Freundlich parameters for MG dye using H₃PO₄-PSS

T (K)	Langmuir			Freundlich			
	K _L (L/mg)	q _m (mg/g)	R ²	n	1/n	K _F [(mg/g) (L/mg) ^{1/n}	R ²
298	8.37 x 10 ⁻²	14.9031	0.9996	2.7847	0.3591	2.7968	0.9435
308	12.20 x 10 ⁻¹	15.1286	0.9955	3.4518	0.2897	3.9554	0.9889
318	10.42 x 10 ⁻²	16.2866	0.9957	3.0902	0.3236	3.6469	0.9850

Based on the correlation coefficient values for the Langmuir ($R^2 = 0.9996, 0.9955, \text{ and } 0.9957$) and Freundlich models ($R^2 = 0.9435, 0.9889, \text{ and } 0.9850$), the data fit well to an adsorption monolayer on a homogeneous surface, with no interactions between adsorbed molecules. According to (Vazquez, Gonzalez-Alvarez, Freire, López-Lorenzo, & Antorrena, 2002), the constants for this model, K_f and n , reflect the adsorption capacity and intensity, respectively. The $1/n$ values between 0 and 1 suggest the adsorbent's heterogeneity. The obtained $1/n$ values for 25°C , 35°C , and 45°C were 0.3591, 0.2897, and 0.3236, respectively.

3.2. Determination of adsorption kinetic model

The study of adsorption kinetic provides information on the rate at which the solute is absorbed, which in turn determines the duration of the interaction of the adsorbate at the interface between the solid and the solution. The kinetics of MG adsorption on the H_3PO_4 -PSS were analysed using pseudo-first-order (Lagergren, 1898), pseudo-second-order (Ho, McKay, Wase, & Forster, 2000), Elovich (Chien & Clayton, 1980) and intraparticle diffusion (Weber Jr & Morris, 1963) kinetic models. The formulas of kinetic models applied in this study were calculated according to the formulas given below (Eq. 3–6):

$$\text{Pseudo-first-order kinetic} \quad \ln (q_e - q_t) = \ln q_e - k_1 t \quad (3)$$

$$\text{Pseudo-second-order kinetic} \quad t/q_t = 1/k_2 q_e^2 + (1/q_e) \cdot t \quad (4)$$

$$\text{Elovich} \quad q_t = (1/\beta) \ln(\alpha\beta) + (1/\beta) \ln t \quad (5)$$

$$\text{Intraparticle diffusion} \quad q_t = k_{ip} \cdot t^{1/2} + C_i \quad (6)$$

Table 2 shows the kinetic parameters for MG removal. The agreement between the experimental data and the values predicted by the model was evaluated using the correlation coefficients (R^2 , with values close to or equal to 1). A high R^2 value indicates that the model accurately represents the kinetics of MG adsorption. Therefore, the pseudo-second-order model was considered the most appropriate, as its R^2 value is significantly closer to 1 compared to other isothermal models.

Table 2. The adsorption kinetic model rate constants

	Parameter	308 K
Pseudo-first-order kinetic	k_1 (min^{-1})	0.0178
	q_e (mg g^{-1})	10.6995
	R^2	0.9398
Pseudo-second-order kinetic	k_2 [$\text{g} \cdot (\text{mg} \cdot \text{min})^{-1}$]	0.0028
	q_e (mg g^{-1})	294.2137
	R^2	0.9968
Elovich	β	0,2542

	α	7.0132
	R^2	0.9881
<hr/>		
	k_{ip}	0.758
Intraparticle diffusion	C	5.9811
	R^2	0.9457

3.3. Thermodynamic of MG Adsorption

Thermodynamic analysis was performed for a concentration of 25-150 mg/L MG at a temperature range of between 25 and 45 °C. Thermodynamic parameters were calculated according to the formulas below (Eq. 7–10), and the results are given in Table 3 and Figure 2

$$\Delta G^\circ = \Delta H^\circ - T\Delta S^\circ \quad (7)$$

$$K_c = \frac{C_a}{C_e} \quad (8)$$

$$\Delta G^\circ = -R T \ln K_c \quad (9)$$

$$\ln K_c = \frac{\Delta S^\circ}{R} - \frac{\Delta H^\circ}{RT} \quad (10)$$

Here, K_c represents the adsorption equilibrium constant, C_a refers to the quantity of adsorbate (mg/g), and C_e indicates the concentration of dye remaining in the solution after adsorption (mg/L).

The $\ln K_c$ versus $1/T$ curve was plotted for H_3PO_4 -PSS to determine the thermodynamic parameters. The values of ΔH° and ΔS° were calculated from the slope and intercept of the resulting curves. As the temperature increased from 25 to 45 °C, the Gibbs free energy change (ΔG° , kJ/mol) values decreased, indicating that the efficiency of MG removal improved at higher temperatures. The negative values of ΔG° suggest that MG adsorption is both spontaneous and feasible. The positive ΔH° value suggests an endothermic process for MG removal using H_3PO_4 -PSS. Furthermore, ΔH° being less than 84 kJ/mol suggests physisorption predominates in the adsorption process. The positive ΔS° value indicates increased randomness at the solid-solution interface during adsorption.

Table 3. Thermodynamics parameters for the adsorption of MG onto H_3PO_4 -PSS.

T (K)	$\ln K_d^\circ$	ΔH° (kJ/mol)	ΔS° (kJ/mol)	ΔG° (kJ/mol)
298	-0,28369			0.7033
308	0,239568			-0.6138
318	0,158285	31.2991	0,1133	-0.4187

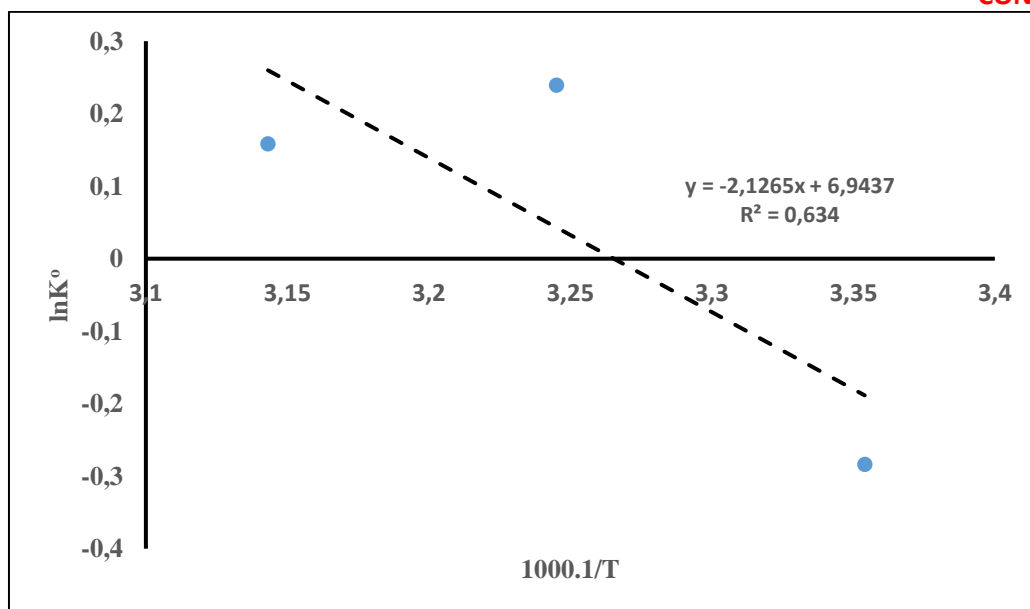

Figure 2. Plot of $\ln K^{\circ}$ versus $1/T$ for calculation of the adsorption thermodynamic parameters.

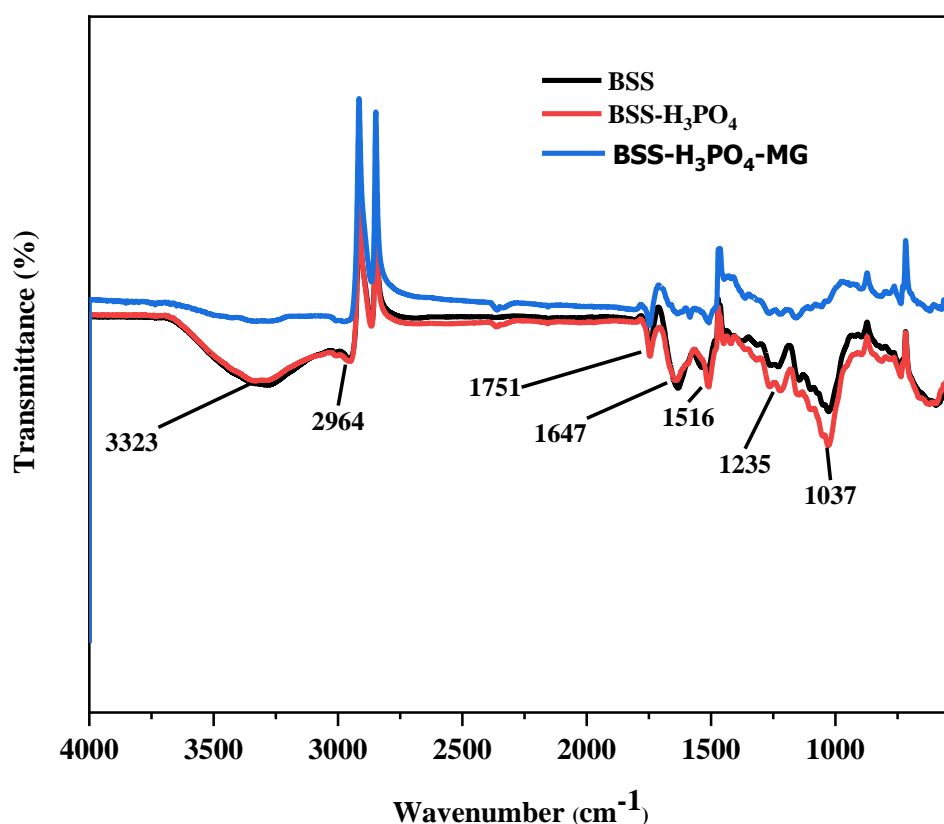

Figure 3. Comparison of FTIR spectra of crude BSS, H_3PO_4 activated BSS ($PSS-H_3PO_4$) and $PSS-H_3PO_4$ -MG adsorbent after adsorption

FTIR spectra of crude BSS, BSS activated with H_3PO_4 and $PSS-H_3PO_4$ -MG after adsorption of $PSS-H_3PO_4$ with MG are given in Figure 3. By comparing these spectra, possible changes in

the structure of the crude adsorbent as a result of activation and adsorption were observed. Although the peak around 3323 cm^{-1} , which shows the stretching vibration of hydroxyl groups, was observed as a distinctly broad peak in the crude BSS, activation with H_3PO_4 caused this peak to shrink considerably. Furthermore, the further reduction of this peak upon adsorption can be attributed to possible interactions between MG and adsorbent. The peaks seen in all three spectra and around 2964 cm^{-1} were predicted to belong to the stretching vibrations of C-H symmetric-asymmetric aliphatic bonds. These peaks showed that the aliphatic C-H bonds in the structure of BSS continued to exist as a result of treatment with H_3PO_4 adsorption. In the spectrum of crude BSS, it is seen that the prominent peak around 1751 cm^{-1} belonging to the C=O stretching is preserved as a result of activation with H_3PO_4 acid and adsorption. However, it was observed that the peak around 1661 cm^{-1} in the spectrum of crude BSS, which belongs to aromatic C=C stretching, decreased considerably as a result of activation and remained the same in the peak after MG adsorption. The C-O stretching vibration peak belonging to C-O stretching vibrations is observed in all three spectra.

4. CONCLUSION

In this study, an effective, applicable and environmentally friendly method was used to remove dye from water that pose a significant health risk. Pumpkin seed shells, an important agricultural waste, were used not only to avoid waste but also to evaluate their potential as an important adsorbent. In this context, the H_3PO_4 -modified PPS adsorbent (H_3PO_4 -PSS) was used for the adsorption of malachite green. The adsorption isotherms, kinetics and thermodynamics of the process were also investigated. It was found that Langmuir's isothermal model fits the experimental data best. In addition, the adsorption kinetics fit the pseudo-second-order model. Moreover, the adsorption with H_3PO_4 -PSS was endothermic and the adsorption mechanism was physisorption. The maximum adsorption capacity was found to be 16.28 mg/g , which is considered sufficient for the removal of MG from water.

5. REFERENCES

- Ali, I., Dahiya, S., & Khan, T. (2012). Removal of direct red 81 dye from aqueous solution by native and citric acid modified bamboo sawdust-kinetic study and equilibrium isotherm analyses. *Gazi University Journal of Science*, 25(1), 59-87.
- Araújo, L. K., Albuquerque, A. A., Ramos, W. C., Santos, A. T., Carvalho, S. H., Soletti, J. I., & Bispo, M. D. (2021). Elaeis guineensis-activated carbon for methylene blue removal: adsorption capacity and optimization using CCD-RSM. *Environment, Development and Sustainability*, 23, 11732-11750.
- Chien, S., & Clayton, W. (1980). Application of Elovich equation to the kinetics of phosphate release and sorption in soils. *Soil Science Society of America Journal*, 44(2), 265-268.
- Çifçi, D. İ., & Aydın, N. (2023). Comparison of H_3PO_4 and ZnCl_2 activated filtered coffee waste carbon-based adsorbents in methylene blue removal by using ultrasonic-assisted adsorption. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 48(7), 8641-8653.
- Dawood, S., & Sen, T. K. (2012). Removal of anionic dye Congo red from aqueous solution by raw pine and acid-treated pine cone powder as adsorbent: equilibrium, thermodynamic, kinetics, mechanism and process design. *Water research*, 46(6), 1933-1946.
- Dbik, A., El Messaoudi, N., Bentahar, S., El Khomri, M., Lacherai, A., & Faska, N. (2022). Optimization of methylene blue adsorption on agricultural solid waste using box-behnen design (BBD) combined with response surface methodology (RSM) modeling. *Biointerface Res. Appl. Chem*, 12(4), 4567-4583.

- El-Sheekh, M. M., Deyab, M. A., Hassan, N. I., & Abu Ahmed, S. E. (2023). Bioremediation of malachite green dye using sodium alginate, Sargassum latifolium extract, and their silver nanoparticles. *BMC Chemistry*, 17(1), 108.
- Forgacs, E., Cserháti, T., & Oros, G. (2004). Removal of synthetic dyes from wastewaters: a review. *Environment international*, 30(7), 953-971.
- Freundlich, H. (1907). Über die adsorption in lösungen. *Zeitschrift für physikalische Chemie*, 57(1), 385-470.
- Ho, Y., McKay, G., Wase, D., & Forster, C. (2000). Study of the sorption of divalent metal ions on to peat. *Adsorption science & technology*, 18(7), 639-650.
- Lagergren, S. (1898). Zur theorie der sogenannten adsorption gelöster stoffe.
- Langmuir, I. (1916). The constitution and fundamental properties of solids and liquids. Part I. Solids. *Journal of the American Chemical Society*, 38(11), 2221-2295.
- Mashkoo, F., & Nasar, A. (2021). Environmental application of agro-waste derived materials for the treatment of dye-polluted water: A Review. *Current Analytical Chemistry*, 17(7), 904-916.
- Srivastava, S., Sinha, R., & Roy, D. (2004). Toxicological effects of malachite green. *Aquatic toxicology*, 66(3), 319-329.
- Teğın, İ., & Saka, C. (2023). Chemical and thermal activation of clay sample for improvement adsorption capacity of methylene blue. *International Journal of Environmental Analytical Chemistry*, 103(16), 4503-4514.
- Vazquez, G., Gonzalez-Alvarez, J., Freire, S., López-Lorenzo, M., & Antorrena, G. (2002). Removal of cadmium and mercury ions from aqueous solution by sorption on treated Pinus pinaster bark: kinetics and isotherms. *Bioresource technology*, 82(3), 247-251.
- Weber Jr, W. J., & Morris, J. C. (1963). Kinetics of adsorption on carbon from solution. *Journal of the sanitary engineering division*, 89(2), 31-59.
- Yagub, M. T., Sen, T. K., Afroze, S., & Ang, H. M. (2014). Dye and its removal from aqueous solution by adsorption: a review. *Advances in colloid and interface science*, 209, 172-184.
- Zhou, Y., Lu, J., Zhou, Y., & Liu, Y. (2019). Recent advances for dyes removal using novel adsorbents: A review. *Environmental Pollution*, 252, 352-365.

INNOVATIVE H₂S-BASED FLOTATION TECHNIQUE FOR GOLD RECOVERY FROM RAMAT

İbrahim TEĞİN¹, Erdal YABALAK²

¹ Siirt University, Faculty of Science and Arts, Department of Chemistry,

Orcid: 0000-0002-5661-7195

² Mersin University, Vocational School of Technical Sciences, Department of Chemistry and Chemical Processing Technology, Orcid: 0000-0002-4009-4174

ABSTRACT

Metal recovery from waste prevents pollution and supports environmental sustainability, while also conserving natural resources and reducing raw material costs and waste management expenses. Developing recovery methods drives technological innovation and enhances extraction efficiency, helping industries meet environmental regulations and avoid legal penalties.

In jewellery workshops, during the processing of precious metals such as gold and silver, small fragments become dislodged and dispersed into the environment. Some of these particles fall to the ground, mixing with dust, water, and other substances. Others adhere to clothing and the body, and some remain on the machinery. These remnants, which contain valuable metals, are referred to as "ramat." In this study, samples of ramat collected from jewellers were passed through a 100-mesh sieve and subjected to a sulfidation process. Using 30.63 grams of H₂S under conditions of pH 11, a concentrate with a 96.57% yield and a metal concentration of 3.67% was obtained. The flotation process was performed using 50, 75, and 100 grams per ton of CuSO₄ as an activator; the experiment with 75 grams per ton of CuSO₄ resulted in a concentrate with a 93.22% yield and a metal concentration of 5.35%.

Future advancements may use biotechnology and nanotechnology for more efficient and eco-friendly recovery, integrating recovery into circular economy models to enhance resource efficiency and sustainability. Scaling up and commercializing recovery methods will enhance their practical and economic feasibility, supported by future policies that may incentivize metal recovery and establish standards for recycled materials.

Keywords: Ramat, Sulfurization, Gold, Flotation

1. INTRODUCTION

Until the discovery of precious metals, mankind used different instruments instead of money. Among the precious metals, gold is the metal whose discovery had the most important consequences for human history. Although platinum and rhodium are more valuable in monetary terms, gold has dragged people after it for centuries, causing wars and peace. Gold, which is sometimes used as jewellery due to its aesthetic appearance and as money due to its feature of being a reserve instrument, has been the "most precious metal" of all times (Gürdal 2008).

Gold was the first metal encountered and used by mankind on earth due to its original colour, its abundance in nature and its excellent resistance to atmospheric corrosion. In addition to the excellent chemical properties of gold, the fact that it has a pure lattice structure also makes this metal superplastic. So much so that it is possible to pull close to 1000 m of wire from 1 g of gold or to make over 30 m² of lining (Kalender 2016)

During the processing of precious metals such as gold and silver in jewellery workshops, the broken particles are scattered in the environment. Some of them fall to the ground and mix with other substances such as dust and water, some of them stick to the clothes and body, and some of them remain in the machine. These residues such as dust and sediment containing precious metals are called ramat.

In our country, 60-100 tonnes of scrap gold is recycled annually. Scrap comes to the gold market from two main sources. Most of this gold is reused without refining, while the refined gold is refined in the refineries in Istanbul, Izmir, Ankara, Adana, Kahramanmaraş and Konya. In our country, 14 and 18-carat gold is consumed by a narrow segment of the population for ornamental purposes rather than for investment purposes due to their higher labour costs. For this reason, 75% of the scrap return market is 22-carat scrap. Since the profit shares of 22-carat operations are very low and quality expectations are not high, reprocessing is carried out without being taken to the refinery unless it is necessary. Half of the remaining 25 per cent is delivered to the demolition house. The remaining half of the remaining 25% is either reused without refining or, since it is received by large jewellery companies that have established their own gold refining facilities in return for product sales, it is refined in their facilities and made into jewellery again (Gürdal 2008).

Recently, H₂S has been used for the flotation of ores with oxidised structures (Dolak and Ziyadanoğulları 2019; Tegin and Ziyadanoğulları 2008, 2018; Yuksel, Tegin, and Ziyadanogullari 2017; Ziyadanoğullari 2000; Ziyadanogullari et al. 2007; Ziyadanogullari and Aydin 2005). To separate and enrich the precious metal in the ore from the ore structure by flotation process and to increase the degree of freedom of the ore and increase the flotation efficiency, the ore is subjected to the sulfurization process before flotation. In this way, flotation efficiency is increased. In the experiments carried out to optimize sulfurization, parameters such as the effect of temperature, time and H₂S amount on the sulfurization process were examined and optimum sulfurization conditions were determined (Dolak and Ziyadanoğulları 2019; Tegin and Ziyadanoğulları 2008).

In this study, ramat samples containing an average of 0.93% Au obtained from the smelter workshops were used. To increase the flotation efficiency of the gold in the ramat, it was subjected to the sulfurization process. The sulphurised samples were subjected to flotation and the results were evaluated.

2. METHOD

The sulfurization process was carried out in a temperature and pressure-regulated autoclave under the conditions specified in previous studies (Tegin and Ziyadanoğulları 2008, 2018). H₂S was produced by performing the reactions (1) and (2).

As can be seen from reactions (1) and (2), pyrite was used as the sulphur source and H₂SO₄ was used as the acid in the sulfurization process. Flotation conditions were carried out under the conditions shown below.

Flotation conditions:

Particle size: 100 mesh

Solid/liquid Rate: 100 g/L

Collector: 0.2 g Z5 (potassium amyl xanthate), 3 minutes of mixing

Frother: 0.5 mL Dow-250 (1%), 2 minutes of mixing

Mixing speed: 900 rpm

3. RESULTS AND DISCUSSION

Ramat samples with an average Au content of 0.93% obtained from the jewellery workshops were subjected to the sulfurization process. The results were analyzed by flotation of the sulphurised samples. Flotation of sulphurised samples (100 mesh) was carried out under the following conditions and the values obtained are given in Table 1.

1000 g sample was subjected to sulfurisation in the presence of H₂S and H₂O vapour in the following amounts.

<i>Experiment No</i>	<i>H₂S (g)</i>	<i>Water Vapour (g)</i>
1	30.63	200
2	27.10	180

Table 1 Values obtained as a result of flotation of sulphurised samples under different conditions

Experiment No	pH	Froth (g)	Tailing (g)	Au (%)			Time (min)
				Recovery	Concentrate assay	Unfloated assay	
1	9.00	29.4306	69.5867	78.29	2.48	0.31	2.15
2	9.00	9.7188	88.2831	77.50	7.25	0.23	3.36

1: As-sulphurised and flotation sample, **2:** Sulfurised sample after being thrown into the water and the powders separated

The effect of pH was analysed on first sulfurization and the results are given in Table 2.

Table 2. Values obtained by flotation of sulphurised samples under first sulfurization conditions

Experiment No	pH	Froth (g)	Tailing (g)	Au (%)			Time (min)
				Recovery	Concentrate assay	Unfloated assay	
2	9.00	9.7188	88.2831	77.50	7.25	0.23	3.36

R ₁	10.00	19.7382	78.2527	91.35	4.76	0.11	2.50
R ₂	11.00	32.2894	70.7818	96.57	3.67	0.06	2.46

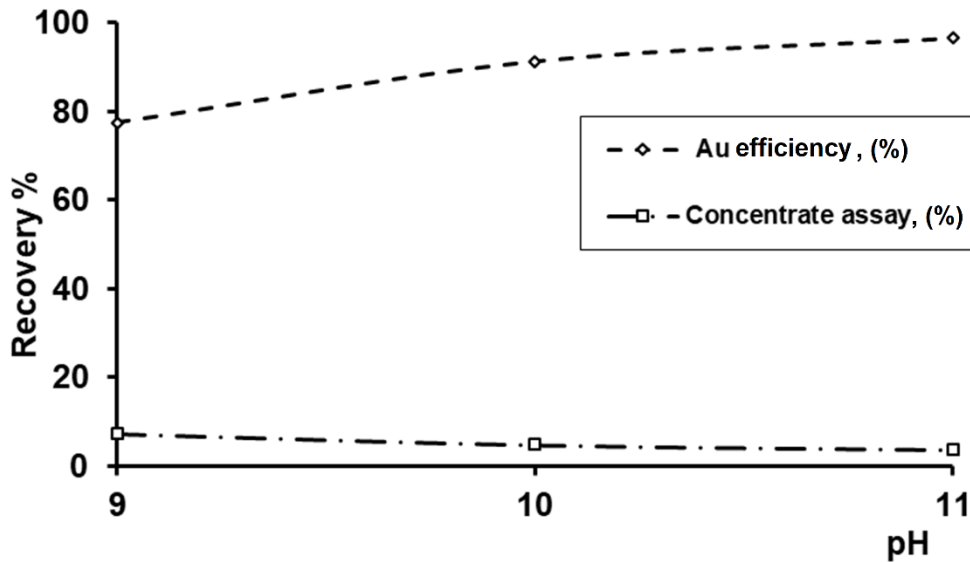

Figure 1. Values obtained by flotation of samples obtained as a result of the first sulfurization. As seen in Table 2 and Figure 1, it is clearly seen that the most suitable pH is 11. After that, flotation was carried out using 30 g/t CuSO₄ under 2nd sulfurization conditions. The values obtained are given in Table 3.

Table 3. Values obtained as a result of using 30 g/t CuSO₄ at pH 11 for the sulphurised sample at second sulfurization conditions

Experiment No	pH	Froth (g)	Tailing (g)	Au (%)			Time (min)
				Recovery	Concentrate assay	Unfloated assay	
R ₃	11.00	29.5392	69.2141	98.68	8.03	0.05	2.45

The effect of pH was also investigated on the 2nd sulfurization and the results obtained are given in Table 4.

Table 4. Effect of pH 2 on 2nd sulfurization process

Experiment No	pH	Froth (g)	Tailing (g)	Au (%)			Time (min)
				Recovery	Concentrate assay	Unfloated assay	
1	9.00	29.4306	70.5867	78.29	2.48	0.31	2.15
R ₄	11.00	32.7569	67.8349	85.33	2.48	0.21	1.50

As seen in Table 4, the yield increase is observed at pH 11. The value obtained by using 50 g/t CuSO₄ is given in Table 5.

Table 5. Values obtained as a result of using 50 g/t CuSO₄ at pH 11 of the sulphurised sample at 2nd sulfurization conditions

Experiment No	pH	Froth (g)	Tailing (g)	Au (%)			Time (min)
				Recovery	Concentrate assay	Unfloated assay	
R ₅	11.00	27.9951	72.0049	89.37	2.95	0.15	1.30

Similarly, flotation was performed using 50, 75 and 100 g/t CuSO₄ for the sulfurized sample at the 1st sulfurization conditions and the value obtained is given in Table 6.

Table 6. Values obtained as a result of using 50, 75 and 100 g/t CuSO₄ at pH 11 of the sulphurised sample at 1st sulfurization conditions

Experiment No	pH	Froth (g)	Tailing (g)	Au (%)			Time (min)
				Recovery	Concentrate assay	Unfloated assay	
R ₆	9.00	16.5991	83.4000	88.20	6.22	0.16	1.35
R ₇	10.00	22.8400	77.1400	93.22	5.35	0.12	2.30
R ₈	11.00	16.8809	82.8809	91.80	6.22	0.11	2.50

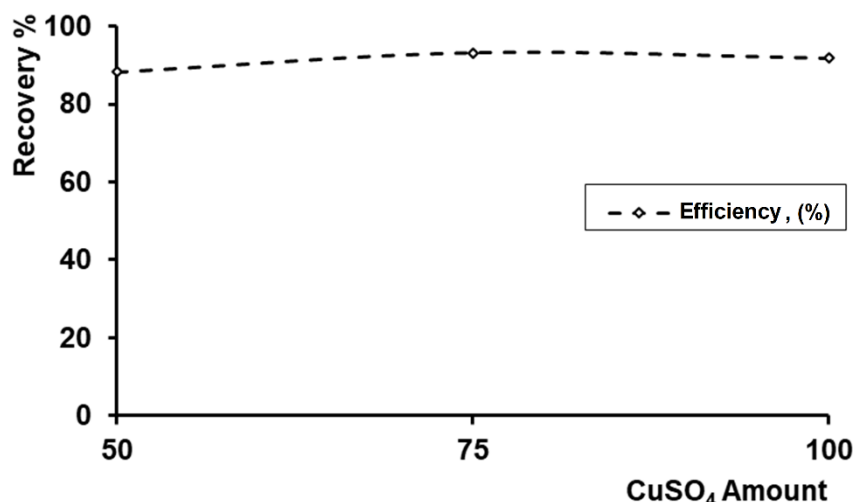

Figure 2. Values as a result of using CuSO₄ at pH 11 to sulfurise the sample at 2nd sulfurisation conditions.

The sample sulfurised under the first sulfidation conditions was washed with 100 mL of 0.05 M H₂SO₄ and added to 200 mL. Iodometrically, the sample with 5.69×10^{-3} g of S⁻² was floated under optimum flotation conditions. The values obtained are given in Table 7.

Table 7. The values obtained by flotation of the sample sulfurised under the first sulfurisation conditions, washed with 100 mL of 0.05 M H₂SO₄ and completed to 200 mL under optimum flotation conditions

Experiment No	pH	Froth (g)	Tailing (g)	Au (%)			Time (min)
				Recovery	Concentrate assay	Unfloated assay	
R ₃	11.00	19.8874	80.1126	89.41	4.12	0.12	2.20

4. CONCLUSION

Samples of ramat obtained from the jewellery workshops containing an average of 0.93% Au,

- ✓ Sulfurised sample of Ramat samples as received,
- ✓ A sample of ramat which is sulfurised after being thrown into water and the dust is separated,

These two forms were subjected to sulfurization under the conditions of previous studies (Tegin and Ziyadanoğulları 2008, 2018). It was observed that the yield was higher in the second method.

The ramat samples, whose dusts were separated and sulphurised under the first sulfurization conditions, were obtained with a yield of 96.57% at pH 11 in flotation. Using 30 g/t CuSO₄ as a stimulant, a 98.68% yield was obtained at the end of flotation. It was observed that the yield decreased when the amount of slurry (27,10 g H₂S) was decreased. When flotation was performed using 30, 50, 75 and 100 g/t CuSO₄ as a stimulant, it was observed that the most

suitable amount was 30 g/t CuSO₄. As a result of flotation performed after washing the sulphurised sample with 100 ml of 0.05 M H₂SO₄, it was observed that H₂SO₄ had an inverse effect on the yield.

5. REFERENCES

Dolak, İbrahim, and Recep Ziyadanoğulları. 2019. "Eskişehir Bastnasit Cevherinde Bulunan Toryumun Zenginleştirilmesi." *DÜMF Mühendislik Dergisi* 10(1): 211–20. doi:10.24012/dumf.477073.

Gürdal, Burcu. 2008. "Gold Recovery From Polish Waste And Its Optimization." İstanbul University, Institute of Natural and Applied Sciences.

Kalender, Asel. 2016. polen.itu.edu.tr "Investigation of Refining Gold Scrap With Quotation Process." İstanbul University, Institute of Natural and Applied Sciences.

Tegin, İbrahim, and Recep Ziyadanoğulları. 2008. "The Effect of Sulfurization Process on Flotation of Copper Ore Containing Gold and Silver." *Journal of Minerals and Materials Characterization and Engineering* 07(03): 193–202. doi:10.4236/jmmce.2008.73015.

Tegin, İbrahim, and Recep Ziyadanoğulları. 2018. "Recovery of Copper and Cobalt from Converter Slag with a New Flotation Method Using H₂S." *Journal of Environmental Science and Engineering A* 7(2): 69–75. doi:10.17265/2162-5298/2018.02.002.

Yuksel, Uyan, İbrahim Tegin, and Recep Ziyadanogullari. 2017. "Recovery of Copper and Cobalt from Copper Slags as Selective." *Journal of Environmental Science and Engineering A* 6(8): 388–94. doi:10.17265/2162-5298/2017.08.002.

Ziyadanoğullari, Berrin. 2000. "Recovery of Copper and Cobalt from Concentrate and Converter Slag." *Separation Science and Technology* 35(12): 1963–71. doi:10.1081/SS-100100630.

Ziyadanogullari, Recep, Abuzer Akgün, İbrahim Tegin, and Remziye Güzel. 2007. "Separation of Mo, Cu, Zn and Pb from Concentrates of Fluorite Ore Containing Molybdenum." *Asian Journal of Chemistry* 19(7): 5523–32.

Ziyadanogullari, Recep, and Firat Aydın. 2005. "A New Application For Flotation Of Oxidized Copper Ore." *Journal of Minerals & Materials Characterization & Engineering* 4(2): 67–73. doi:10.4236/jmmce.2005.42006.

THE EFFECTIVENESS OF A VIRTUAL GAME APPLICATION DEVELOPED TO ALLEVIATE THE FEAR OF NURSING STUDENTS DURING INVASIVE PROCEDURES: A SYSTEMATIC REVIEW

HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN İNVAZİV UYGULAMALARDA YAŞADIKLARI KORKUYU AZALTMAYA YÖNELİK GELİŞTİRİLMİŞ SANAL OYUN UYGULAMASININ ETKİNLİĞİ: SİSTEMATİK DERLEME

Samineh ESMAEİLZADEH¹, Mehmet AYGÜN²

¹Dr. Öğretim Üyesi., Yakın Doğu Üniversitesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği, 0000-0001-7390-499X

²Arş. Gör., Yakın Doğu Üniversitesi, Hemşirelik Esasları, 0009-0009-4438-7204

Özet

İntravenöz (IV) enjeksiyon uygulamaları, hasta güvenliği açısından kritik öneme sahiptir. Hemşirelik eğitiminde ve sağlık kurumlarında doğru IV enjeksiyon öğretimi hayati derecede önemlidir, çünkü bu uygulamalardaki hatalar hasta güvenliğini tehlikeye atabilir. Çoğu hemşirelik eğitimi veren kurum, düşük kaliteli simülatörler (örneğin, manken kolu) kullanmaktadır. Bu simülatörler bazen bozulmakta ve öğrenciler doğru uygulamayı yapmasına rağmen kan gelmemesi gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Sanal gerçeklik simülasyonları, öğrencilerin çevreyle etkileşimde bulunarak öğrenme seviyelerini artırmalarına yardımcı olabilir. Geleneksel eğitim yöntemleri, toplumun ve dönemin değişen öğrenme ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Teknolojik gelişmeler ışığında, yeni öğretim metodlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Hemşirelik öğrencileri için simülasyon yöntemi, gerçek yaşam deneyimlerini daha etkili bir şekilde sunarak ideal bir öğrenme ortamı yaratır. Özellikle Z kuşağı, teknolojiye ve oyunlara büyük ilgi göstermektedir. Bu sistematik derlemenin amacı hemşirelik öğrencilerinin invaziv uygulamalarda yaşadıkları korkuyu azaltmaya yönelik geliştirilmiş sanal oyun uygulamasının etkinliğinin incelenmesidir. Literatür tarama aşamasında, PRISMA-P (Preferred Reporting Items for Systematic Review and Meta Analysis Protocols) akış şeması kullanılmıştır. Tarama yapılırken yıl sınırlamasına gidilmiştir. ‘‘Google Scholar, Scopus, PubMed, Science Direct, Web of Science, Medline, Ebscohost ve Cochrane Library’’ veri tabanlarındaki İngilizce çalışmalar taranmıştır. Araştırmaya 4 randomize kontrollü 7 yarı deneysel olmak üzere 11 çalışma dahil edilmiştir. Hemşirelik öğrencilerinin invaziv uygulamalarda yaşadıkları korkuyu azaltmaya yönelik geliştirilmiş sanal oyun uygulamasının etkinliğinin incelendiği çalışmalarda yapılan girişimlerin etkili olduğunu göstermiştir. Özellikle çalışma popülasyonun yaş ortalaması içinde bulunduğu jenerasyonun çalışma grubunu etkilediği görülmektedir. Çalışma bulgularından edilen çıkarımlarla sanal gerçeklik uygulamasının eğitim müfredatlarında belirli uygulamalarda kullanılmasının etkili olabileceği inancını doğurmuştur.

Anahtar kelimeler: Hemşirelik Öğrencileri, Sanal Gerçeklik, İnvaziv

Abstract

Intravenous (IV) injection practices are critical for patient safety. Accurate IV injection teaching in nursing education and healthcare institutions is vitally important because errors in

these practices can jeopardize patient safety. Most nursing education institutions use low quality simulators (e.g. manikin arm). These simulators sometimes break down and students encounter problems such as no blood despite performing the correct application. Virtual reality simulations can help students increase their learning level by interacting with the environment. Traditional education methods are insufficient to meet the changing learning needs of the society and the period. In the light of technological developments, new teaching methods are needed. For nursing students, simulation method creates an ideal learning environment by presenting real life experiences more effectively. Especially Generation Z shows great interest in technology and games. The aim of this systematic review is to examine the effectiveness of a virtual game application developed to reduce the fear of nursing students in invasive procedures. PRISMA-P (Preferred Reporting Items for Systematic Review and Meta Analysis Protocols) flowchart was used in the literature search phase. A year limitation was applied during the review. English studies in the databases "Google Scholar, Scopus, PubMed, Science Direct, Web of Science, Medline, Ebscohost and Cochrane Library" were searched. Eleven studies, including 4 randomized controlled and 7 quasi-experimental studies, were included in the study. Studies examining the effectiveness of the virtual game application developed to reduce the fear experienced by nursing students in invasive applications showed that the interventions were effective. In particular, it is seen that the generation in which the average age of the study population affects the study group. Inferences from the study findings led to the belief that the use of virtual reality application in certain applications in educational curricula can be effective.

Keywords: Nursing Students, Virtual Reality, Invasive

References

1. Chang YY, Chao LF, Chang W, Lin CM, Lee YH, Latimer A, Chung ML. Impact of an immersive virtual reality simulator education program on nursing students intravenous injection administration: A mixed methods study. *Nurse Education Today*, 2024;132: 106002. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2023.106002>
2. İsmailoğlu EG, Orkun N, Eşer İ, Zaybak A. Comparison of the effectiveness of the virtual simulator and video-assisted teaching on intravenous catheter insertion skills and self-confidence: A quasi-experimental study. *Nurse Education Today*, 2020;95: 104596. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2020.104596>
3. Kurt Y, Öztürk H. The effect of mobile augmented reality application developed for injections on the knowledge and skill levels of nursing students: An experimental controlled study. *Nurse Education Today*, 2021;103: 104955. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2021.104955>
4. Lee JS. Implementation and evaluation of a virtual reality simulation: Intravenous injection training system. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2022;19(9): 5439. <https://doi.org/10.3390/ijerph19095439>
5. Yildiz H, Demiray A. Virtual reality in nursing education 3D intravenous catheterization E-learning: A randomized controlled trial. *Contemporary Nurse*, 2022;58(2-3): 125-137. <https://doi.org/10.1080/10376178.2022.2051573>

**THE EFFECTS OF POLYPHENOL COMPOUNDS ON THE HUMAN
MICROBIOTA AND THEIR RELATIONSHIP WITH HEALTH**
**POLİFENOL BİLEŞENLERİN İNSAN MİKROBİYOTASI ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ VE SAĞLIK İLE İLİŞKİSİ**

Doç. Dr. Filiz YANGILAR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0001-6447-2419

ÖZET

Polifenoller, bitkilerde bulunan doğal bileşiklerdir ve antioksidan özelliklere sahiptirler. Meyve, sebze, çay, kahve ve bazı tahıllarda yaygın olarak bulunan polifenoller, genellikle bitkilerin renk, lezzet ve direnç özelliklerinden sorumludur. Flavonoidler, fenolik asitler, lignanlar ve stilbenler gibi alt gruplara ayrılabilirler. Bu bileşenlerin çeşitliliği, bitkisel kaynağa bağlı olarak değişiklik gösterir. Özellikle flavonoidler, bir alt grup olarak polifenollerin bağırsak mikrobiyotası üzerinde belirgin etkilere sahip olduğu bilinmektedir. Bu bileşikler, probiyotik mikroorganizmaların büyümesini teşvik ederek zararlı mikroorganizmaların çoğalmasını engelleyebilmektedir. Bağırsak mikrobiyotası, sindirim sisteminde bulunan yüzlerce farklı mikroorganizma türünden oluşan karma bir ekosistemdir. Biyoaktif bileşikler açısından oldukça zengin olan polifenollerin insan mikrobiyotası ve sağlığı üzerine olumlu etkileri olduğu bilinmektedir. Günlük yaşamımızda sürekli maruz kaldığımız stres, çevre kirliliği ve teknoloji gibi etkenler vücudumuzda serbest radikallerin oluşmasına ve insan vücudunda çeşitli hastalıkların gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle vücudumuz üzerinde olumsuz etkileri olan bu serbest radikallerin antioksidanlar sayesinde vücudumuzdan atılması gerekmektedir. Polifenollerin antioksidan özellikleri, iltihaplanma karşıtı etkileri ve hücrel koruma yetenekleri sayesinde serbest radikallerin vücuttan uzaklaştırılmasına etkin bir şekilde katkı sağladığı görülmektedir. Ayrıca bu bileşiklerin tüketiminin, kardiyovasküler hastalıklar, kanser ve metabolik sendrom gibi birçok sağlık sorununun önüne geçilmesine yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak polifenoller içerdiği antioksidan özelliği sayesinde hem vücudumuzdaki serbest radikallerin temizlenmesine yardımcı olmakta hem de içeriğinde bulunan biyoaktif bileşenler sayesinde bağırsak mikrobiyotası üzerinde olumlu etkiler sağlamaktadırlar. Bu inceleme, polifenol bileşenlerin sağlık ve mikrobiyota alanındaki en son gelişmeleri içeren kapsamlı bir derleme sunmayı amaçlamaktadır. Elde edilecek bilgiler, beslenme uzmanlarına, araştırmacılara ve sağlık profesyonellerine, polifenollerin sağlıklı bir bağırsak mikrobiyotası üzerindeki potansiyel etkilerini değerlendirme ve bireyler için kişiselleştirilmiş beslenme stratejileri oluşturma konusunda yol gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Polifenoller, bağırsak mikrobiyotası, antioksidan, sağlık

Abstract

Polyphenols are natural compounds found in plants and possess antioxidant properties. Polyphenols, commonly found in fruits, vegetables, tea, coffee, and some grains, are often responsible for the color, flavor, and resistance properties of plants. They can be divided into subgroups such as flavonoids, phenolic acids, lignans, and stilbenes. The diversity of these compounds varies depending on the plant source. In particular, flavonoids, as a subgroup of

polyphenols, are known to have significant effects on the gut microbiota. These compounds can promote the growth of probiotic microorganisms and inhibit the proliferation of harmful microorganisms. The gut microbiota is a complex ecosystem consisting of hundreds of different species of microorganisms in the digestive system. Polyphenols, rich in bioactive compounds, are known to have positive effects on human microbiota and health. Factors such as stress, environmental pollution, and technology that we are constantly exposed to in our daily lives lead to the formation of free radicals in the body and pave the way for the development of various diseases. Therefore, it is necessary to eliminate these free radicals from our bodies through antioxidants that neutralize their harmful effects. The antioxidant properties of polyphenols, their anti-inflammatory effects, and their cellular protection abilities effectively contribute to the removal of free radicals from the body. Moreover, the consumption of these compounds helps prevent various health issues such as cardiovascular diseases, cancer, and metabolic syndrome. In conclusion, polyphenols not only assist in clearing free radicals from our bodies with their antioxidant properties but also have positive effects on the gut microbiota through their bioactive components. This review aims to provide a comprehensive overview of the latest developments in the health and microbiota fields related to polyphenol compounds. The information obtained will guide nutritionists, researchers, and healthcare professionals in evaluating the potential effects of polyphenols on healthy gut microbiota and in developing personalized dietary strategies for individuals.

Keywords: Polyphenols, gut microbiota, antioxidant, health

INTRODUCTION

The complex effects of nutrient intake on human health are being increasingly researched. In recent years, there has been significant interest in the interactions between nutrition and the gut microbiota. Many studies in this field focus on the potential of food components to modulate the gut microbiota. In this context, the modulatory effects of polyphenol compounds, especially natural compounds such as flavonoids and lignans, on the human microbiota have drawn attention.

Compounds containing one or more hydroxyl (OH) groups attached to a benzene ring are called polyphenols (Çimen et al., 2020). Polyphenols are bioactive compounds found in a wide range of fruits, vegetables, tea, coffee, and other plant sources. Besides possessing antioxidant properties, polyphenols may also have properties that support gut health.

The ecosystem consisting of bacteria, viruses, fungi, protozoa, and other microorganisms covering a significant portion of the human body and residing in the gastrointestinal tract, functions like an organ and is defined as the "gut microbiota" (Backhed et al., 2005; Neish, 2009). Polyphenols can regulate gut microbiota through their prebiotic effect on gut bacteria (Selamoglu, 2017). Studies have shown that along with adequate fiber intake, high polyphenol intake positively affects the gut microbiota (Özsoy, 2019). In this context, the effects of polyphenols on microbiota diversity, the formation of metabolites influencing the gut microbiota profile, and the potential benefits of these effects on human health have become significant research areas.

This review article is written to understand further the modulatory effects of polyphenol compounds on the human microbiota. The first section will briefly discuss the general characteristics, food sources, and biological activities of polyphenols. Subsequently, the focus will be on the effects of polyphenols on the gut microbiota, and the current findings in this area of literature will be examined. Finally, the potential effects of polyphenol-gut microbiota interactions on human health and dietary strategies in this context will be discussed.

POLYPHENOLS AND THEIR CHEMICAL COMPOSITION

Plant polyphenols are secondary metabolites found in various parts of plants such as roots, stems, leaves, and flowers (Shabbir et al., 2021). Research suggests that there are approximately 8,000 polyphenolic structures (Costa, 2017). Polyphenol molecules exhibit at least one aromatic ring with one or more hydroxyl groups and can also be found as conjugates or polymers (flavonoids) with organic acids or sugars. Polyphenols are divided into groups such as phenols, flavonoids, tannins, stilbenoids, lignans, and coumarins. Phenolic acids are found in soluble-free, conjugated, and insoluble-bound forms in plants (Shabbir et al., 2021). Compounds containing phenolic acids (C6-C1 skeleton) and hydroxycinnamic acids (C6-C3) with at least one hydroxyl linked to an aromatic ring are compounds that have a unique metabolite class with a C6-C3-C6 structure known as flavonoids (Aneklaphakij et al., 2021).

COMMON SOURCES OF POLYPHENOLS

The polyphenolic content of plant-based foods can vary in different size rankings. Among the primary polyphenols found in legumes and grains are flavonoids, phenolic acids, and tannins. The polyphenolic content in grains is generally less than 1% in dry matter but can go up to 10% in some varieties like sorghum (*Sorghum bicolor*). Dark-colored varieties such as red kidney beans, black beans (*Phaseolus vulgaris*), and black gram (*Vigna mungo*) are among legumes with higher polyphenol content (Herrmann, 1988; Bravo, 1998). Legumes also contain isoflavones, while vegetables predominantly consist of flavonoid glycosides. These components are usually found in the outer parts of the plant; except for certain special plants like roots and bulbs, they generally have low flavonoid concentrations (Hertog et al., 1992). Fruits are characterized by a significant anthocyanin content, with apples and citrus fruits becoming rich in phenolic acids and flavonoids, respectively. The dominant phenolic compound in fruits is usually flavonoids, which have the highest concentrations in the peel (Kuhnau, 1976; Hertog et al., 1992; Shahidi et al., 1996). Nuts are rich in tannins. Polyphenols in oilseeds are generally composed of phenolic acids, and olive oil contains not only phenolic acids but also hydrolyzable tannins (Visioli et al., 1998). The polyphenol content of fruit juice typically ranges from 2 to 500 mg/mL, but juices obtained from specific orange varieties can have much higher values (up to 7000 mg/mL) due to their high flavanone (hesperidin) contents (Hertog et al., 1992; Shahidi et al., 1996). The fermentation process of tea leads to significant changes in the polyphenolic content of tea leaves: green tea contains a high amount of flavanols, while black tea predominantly contains oxidized polyphenols (theaflavins and thearubigins) (Hertog et al., 1992; Shao et al., 1995).

Chlorogenic acid is the fundamental phenolic component in coffee beans. The main polyphenol in cocoa beans is the flavanol epicatechin, and cocoa beans are also rich in anthocyanins and tannins. Wine contains polyphenols such as phenolic acids, anthocyanins, tannins, and other flavonoids. There are significant differences in polyphenol content between white and red wines, with levels ranging from 200-300 mg/mL for white wines and 1000-4000 mg/mL for red wines. Furthermore, mature wines exhibit distinct differences compared to young wines; the characteristics of polyphenols change significantly in older wines when compared to young wines. These specific polyphenols are found in free grape juices and young wines (Bakker et al., 1986; Mazza and Francis, 1995).

ANTIOXIDANT CAPACITY OF POLYPHENOLS

In our daily lives, stress, environmental pollution, radiation, agricultural pesticides, and technology contribute to the formation of free radicals in our bodies (Ayvaz, 2021). Free radicals have adverse effects on our bodies and can lead to various diseases. Antioxidants play a crucial role in neutralizing these free radicals. The term “antioxidant” has various meanings among people (Halliwell, 1995). Numerous preclinical and clinical studies have demonstrated that a diet rich in polyphenols has antioxidant, anti-inflammatory, anti-diabetic, anti-cancer, neuroprotective, and anti-adipogenic properties. These studies suggest that regular intake of polyphenols may be associated with a reduced incidence of various chronic disorders (Singh et al., 2019).

Humans have developed endogenous and exogenous mechanisms to cope with oxidative stress caused by excessive free radicals and maintain redox homeostasis. Among these mechanisms, the role of dietary polyphenols has been extensively studied due to their potent antioxidant capacities and ability to regulate cellular activities (Han et al., 2007).

EFFECTS OF POLYPHENOLS ON GUT MICROBIOTA

A topic often overlooked but intensively researched is the contribution of gut microbiota to the interaction with polyphenols (Quigley, 2010; Laparra and Sanz, 2010). The interaction between gut microbiota and polyphenols is mutual; on one hand, ingested compounds modify the qualitative structure of the microbiota (Parkar et al., 2008). Many polyphenols pass through the body undigested and reach the large intestine, where they are metabolized by resident microorganisms (Manach et al., 2004). Once in the colon, polyphenols exhibit effects similar to “prebiotics,” serving as nutrients for probiotic bacteria (Tomás-Barberán et al., 2016). This promotes the growth of beneficial microorganisms while inhibiting harmful ones. Some studies have observed an increase in beneficial bacteria (such as *Lactobacillus* and *Bifidobacterium*) and a decrease in pathogenic bacteria (such as *Staphylococcus aureus* and *Clostridium* species) in individuals with a diet rich in polyphenols. By demonstrating this effect, polyphenols contribute to the growth of gut microbiota, particularly supporting the development of probiotic bacteria and positively impacting intestinal health. Additionally, the consumption of polyphenol-rich foods enhances the immune system due to the gut microbiota’s influence (Costabile et al., 2008; Martínez et al., 2013). By demonstrating this effect, polyphenols can promote the growth of gut microbiota. Consequently, studies have shown that they particularly support the development of probiotic bacteria, positively impacting intestinal health. Additionally, due to the influence of gut microbiota on the immune system, the consumption of polyphenol-rich foods can help strengthen the immune system.

Much of the research on polyphenols and their bioavailability (and thus bioactivity) has traditionally focused on their absorption in the small intestine. However, recent studies have highlighted the critical role of colonic microbiota in global polyphenol bioavailability (and consequently, bioactivity) (Williamson and Manach, 2005; Larrosa et al., 2009; Selma et al., 2009; Monagas et al., 2010; Kemperman et al., 2010; Possemiers et al., 2011). It is estimated that only 5-10% of ingested total polyphenols are absorbed in the small intestine. The remaining polyphenols (90-95% of total polyphenol intake) reach the colon along with deconjugated polyphenols excreted in bile and are metabolized by the colonic microbiota before being reabsorbed or eliminated (Selma et al., 2009; Monagas et al., 2010; Laparra and Sanz, 2010).

It’s important to note that research in this area is ongoing, and the effects of polyphenols on the microbiota remain complex. Furthermore, interactions between different polyphenol types and microbial profiles should be considered. Consuming various polyphenol sources in the diet may

contribute to overall health and help maintain the balance of gut microbiota. As research progresses, we will gain further insights into this fascinating field.

EFFECTS OF POLYPHENOLS ON HUMAN HEALTH

It is well-known that polyphenols have positive effects on human health from both biological and pharmaceutical perspectives. These beneficial effects include antioxidative, anticancer, antibacterial, and anti-inflammatory properties, as well as immune system-enhancing capabilities. Additionally, research has shown that polyphenols protect the skin against UV radiation, neurodegenerative and chronic diseases, and obesity, in addition to their other properties (Aneklaphakij et al., 2021).

Epidemiological studies suggest that the consumption of polyphenol-rich foods, particularly flavonoids among the secondary metabolites of plants, tends to reduce the risk of atherosclerosis, cancer, and neurodegenerative diseases. Despite efforts to form a unified hypothesis, various attempts have been made to biologically explain the protective mechanisms of polyphenols against degenerative diseases. The most emphasized mechanism involves polyphenols acting as antioxidants, scavenging free radicals or limiting their formation (Nobili et al., 2009; Chong, 2010; Nili, 2011).

CONCLUSIONS

The existing literature on the effects of polyphenols on human gut microbiota and health suggests that these natural compounds may have positive effects on health. Their antioxidant properties and capacity to balance gut microbiota play a protective role in overall health. Ongoing research in this field necessitates more comprehensive clinical studies. New findings can enhance our understanding of the biological interactions of polyphenols and their impact on health. In conclusion, promoting a polyphenol-rich diet and conducting further research in this area may provide valuable insights into their effects on human health.

REFERENCES

- Aneklaphakij, C., Saigo, T., Watanabe, M., Naake, T., Fernie, A. R., Bunsupa, S., ... & Tohge, T. (2021). Diversity of chemical structures and biosynthesis of polyphenols in Nut-bearing species. *Frontiers in Plant Science*, 12, 642581.
- Ayvaz, Z. (2021). Antioksidanlar. *Ekoloji*, 26.
- Backhed, F., Ley, R. E., Sonnenburg, J. L., Peterson, D. A., & Gordon, J. I. (2005). Host-bacterial mutualism in the human intestine. *Science*, 307(5717), 1915-1920.
- Bakker, J., Preston, N. W., & Timberlake, C. F. (1986). The determination of anthocyanins in aging red wines: Comparison of HPLC and spectral methods. *American Journal of Enology and Viticulture*, 37(2), 121-126.
- Bravo, L. (1998). Polyphenols: chemistry, dietary sources, metabolism, and nutritional significance. *Nutrition Reviews*, 56(11), 317-333.
- Chong, M. F. F., Macdonald, R., & Lovegrove, J. A. (2010). Fruit polyphenols and CVD risk: a review of human intervention studies. *British Journal of Nutrition*, 104(S3), S28-S39.
- Costa, C., Tsatsakis, A., Mamoulakis, C., Teodoro, M., Briguglio, G., Caruso, E., ... & Fenga, C. (2017). Current evidence on the effect of dietary polyphenols intake on chronic diseases. *Food and Chemical Toxicology*, 110, 286-299.
- Costabile, A., Klinder, A., Fava, F., Napolitano, A., Fogliano, V., Leonard, C., ... & Tuohy, K.

- M. (2008). Whole-grain wheat breakfast cereal has a prebiotic effect on the human gut microbiota: a double-blind, placebo-controlled, crossover study. *British Journal of Nutrition*, 99(1), 110-120.
- Çimen, F., Polat, H., & Ekici, L. (2020). Polifenollerin bağırsak mikrobiyota kompozisyonunu düzenleyici ve nöroprotektif etkileri. *Akademik Gıda*, 18(2), 190-208.
- Halliwell, B. (1995). Antioxidant characterization: methodology and mechanism. *Biochemical Pharmacology*, 49(10), 1341-1348.
- Han, X., Shen, T., & Lou, H. (2007). Dietary polyphenols and their biological significance. *International Journal of Molecular Sciences*, 8(9), 950-988.
- Herrmann, K. (1988). On the occurrence of flavonol and flavone glycosides in vegetables. *Z. Lebensm. Unter Forsh.*, 186, 1-5.
- Hertog, M. G., Hollman, P. C., & Katan, M. B. (1992). Content of potentially anticarcinogenic flavonoids of 28 vegetables and 9 fruits commonly consumed in the Netherlands. *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 40(12), 2379-2383.
- Kemperman, R. A., Bolca, S., Roger, L. C., & Vaughan, E. E. (2010). Novel approaches for analysing gut microbes and dietary polyphenols: challenges and opportunities. *Microbiology*, 156(11), 3224-3231.
- Kuhnau, J. (1976). Flavonoids. A class of semi-essential food components: Their role in human nutrition. *World Review of Nutrition and Dietetics*, 24.
- Laparra, J. M., & Sanz, Y. (2010). Interactions of gut microbiota with functional food components and nutraceuticals. *Pharmacological Research*, 61(3), 219-225.
- Larrosa, M., Luceri, C., Vivoli, E., Pagliuca, C., Lodovici, M., Moneti, G., & Dolara, P. (2009). Polyphenol metabolites from colonic microbiota exert anti-inflammatory activity on different inflammation models. *Molecular Nutrition & Food Research*, 53(8), 1044-1054.
- Manach, C., Scalbert, A., Morand, C., Rémésy, C., & Jiménez, L. (2004). Polyphenols: food sources and bioavailability. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 79(5), 727-747.
- Martínez, I., Lattimer, J. M., Hubach, K. L., Case, J. A., Yang, J., Weber, C. G., ... & Walter, J. (2013). Gut microbiome composition is linked to whole grain-induced immunological improvements. *The ISME Journal*, 7(2), 269-280.
- Mazza, G., & Francis, F. J. (1995). Anthocyanins in grapes and grape products. *Critical Reviews in Food Science & Nutrition*, 35(4), 341-371.
- Monagas, M., Urpi-Sarda, M., Sánchez-Patán, F., Llorach, R., Garrido, I., Gómez-Cordovés, C., ... & Bartolome, B. (2010). Insights into the metabolism and microbial biotransformation of dietary flavan-3-ols and the bioactivity of their metabolites. *Food & Function*, 1(3), 233-253.
- Neish, A. S. (2009). Microbes in gastrointestinal health and disease. *Gastroenterology*, 136(1), 65-80.
- Nobili, S., Lippi, D., Witort, E., Donnini, M., Bausi, L., Mini, E., & Capaccioli, S. (2009). Natural compounds for cancer treatment and prevention. *Pharmacological Research*, 59(6), 365-378.
- Özsoy, S. (2019). Polifenoller, mikrobiyota ve diyabet. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 47, 102-109.
- Parkar, S. G., Stevenson, D. E., & Skinner, M. A. (2008). The potential influence of fruit polyphenols on colonic microflora and human gut health. *International Journal of Food*

Microbiology, 124(3), 295-298.

Possemiers, S., Bolca, S., Verstraete, W., & Heyerick, A. (2011). The intestinal microbiome: a separate organ inside the body with the metabolic potential to influence the bioactivity of botanicals. *Fitoterapia*, 82(1), 53-66.

Quigley, E. M. (2010). Prebiotics and probiotics; modifying and mining the microbiota. *Pharmacological Research*, 61(3), 213-218.

Selamoglu, Z. (2017). Polyphenolic compounds in human health with pharmacological properties. *Journal of Traditional Medicine & Clinical Naturopathy*, 6(4), 138.

Selma, M. V., Espin, J. C., & Tomas-Barberan, F. A. (2009). Interaction between phenolics and gut microbiota: role in human health. *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 57(15), 6485-6501.

Shabbir, U., Rubab, M., Daliri, E. B. M., Chelliah, R., Javed, A., & Oh, D. H. (2021). Curcumin, quercetin, catechins and metabolic diseases: The role of gut microbiota. *Nutrients*, 13(1), 206.

Shahidi, F., & Naczk, M. (1996). Food phenolics: Sources, chemistry, effects, applications. (No Title).

Shao, W., Powell, C., & Clifford, M. N. (1995). The analysis by HPLC of green, black and Pu'er teas produced in Yunnan. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 69(4), 535-540.

Singh, A.K, Cabral, C., Kumar, R., Ganguly, R., Kumar Rana, H., Gupta, A., ... & Pandey, A. K. (2019). Beneficial effects of dietary polyphenols on gut microbiota and strategies to improve delivery efficiency. *Nutrients*, 11(9), 2216.

Tomás-Barberán, F. A., Selma, M. V., & Espín, J. C. (2016). Interactions of gut microbiota with dietary polyphenols and consequences to human health. *Current Opinion in Clinical Nutrition and Metabolic Care*, 19(6), 471-476.

Visioli, F., & Galli, C. (1998). The effect of minor constituents of olive oil on cardiovascular disease: new findings. *Nutrition Reviews*, 56(5), 142-147.

Williamson, G., & Manach, C. (2005). Bioavailability and bioefficacy of polyphenols in humans. II. Review of 93 intervention studies. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 81(1), 243S-255S.

AN EXAMINATION TO PROCESSED FOODS TERMINOLOGY: LEAN AND INTENSIVELY PROCESSED FOODS**İŞLEMİŞ BESİNLER TERMİNOLOJİSİNE BAKIŞ; YALIN VE YOĞUN İŞLENMİŞ BESİNLER****Filiz YANGILAR****Doç.Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Erzincan-Türkiye ORCID: 0000-0001-6447-2419****ÖZET**

İnsanlar yıllar boyunca gıdaları işleyerek raf ömrünü uzatmaya, saklamaya ve taşımaya çalışmışlardır. Ancak günümüzde gıda işleme teknolojisi oldukça gelişmiştir ve birçok farklı işleme yöntemleri kullanılmaya başlanmıştır. İşleme tekniğinin, işlenmiş gıdaların besin değerini azalttığı yönündeki eleştirilere rağmen gıdanın raf ömrünü uzatmak ve tüketiciye daha güvenli bir ürün sunmak açısından önemli olduğu bilinmektedir. Ancak gıda işleme, endüstriyel olarak uygulanan bir süreçtir ve her zaman olumlu sonuç vermeyebilir. İşlenmiş gıdaların tüketiminin artması, obezite ve kronik hastalıklar gibi sağlık sorunlarına neden olabilen yüksek tuz, şeker ve yağ içeriği nedeniyle endişe yaratmaktadır. Bu gıdalarda kullanılan yüksek fruktozlu mısır şurubu gibi katkı maddeleri, sağlıksız beslenmeye katkıda bulunan yüksek kalorili içeceklerde, tatlılarda, hazır yemeklerde ve soslarda kullanılmaktadır. Yapılan araştırmalar, yüksek fruktoz alımı ile obezite ve metabolik sendrom gibi sağlık sorunları arasında doğrudan bir bağlantı olabileceğini göstermektedir. Ancak yalın işlenmiş gıdalar, gıda işleme tekniklerinin geleneksel kullanımına dayanarak, besin değerlerini azaltmadan, raf ömrünü uzatmak ve gıda güvenliği sağlamak için kullanılan yöntemlerdir. Bu gıdalar, taze meyve ve sebzeler, süt ürünleri, tahıllar ve et ürünleri gibi sağlıklı beslenme açısından önemli olan birçok besin maddesi içermektedir. Özellikle NOVA sınıflandırma sisteminin özellikle gıdaların sağlık üzerindeki etkilerini araştıran daha kapsamlı ve uygulanabilir bir sistem olduğu paylaşılmaktadır. NOVA sisteminde besinler dört temel gruba ayrılmaktadır. Bu terimlerin Türkçe terminolojideki karşılıkları açısından önerilerimiz işlenmemiş/yalın işlenmiş, yemeklerde kullanılan işlenmiş içerikler, işlenmiş besinler ve yoğun işlenmiş besinler ve içecekler olarak verilmektedir. Bu derlemede de bu sistemin yaygın olarak kullanılması, literatüre karşılaştırmalı olarak katkı sunması ve bazı beslenme önerilerinin yapılması açısından değer katacağı ön görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İşlenmiş gıdalar, NOVA, sağlık, beslenme**Abstract**

For years, people have tried to extend the shelf life of foods by processing, storing, and transporting them. However, today food processing technology is quite advanced and many different processing methods have begun to be used. Despite the criticism that the processing technique reduces the nutritional value of processed foods, it is known that it is important to extend the shelf life of food and offer a safer product to the consumer. However, food processing is an industrially applied process and may not always yield positive results. The increased consumption of processed foods raises concerns due to their high salt, sugar, and fat content, which can cause health problems such as obesity and chronic diseases. Additives such

as high fructose corn syrup in these foods are used in high-calorie drinks, desserts, ready meals, and sauces, contributing to unhealthy diets. Studies show that there may be a direct link between high fructose intake and health problems such as obesity and metabolic syndrome. However, lean processed foods are methods used to extend shelf life and ensure food safety, without reducing nutritional values, based on the traditional use of food processing techniques. These foods contain many nutrients that are important for a healthy diet, such as fresh fruits and vegetables, dairy products, grains, and meat products. In particular, it is shared that the NOVA classification system is a more comprehensive and applicable system that investigates the effects of foods on health. In the NOVA system, foods are divided into four basic groups. In terms of the equivalents of these terms in Turkish terminology, our recommendations are given as unprocessed/plain processed, processed ingredients used in meals, processed foods, and intensively processed foods and beverages. In this review, it is envisaged that this system will be of value in terms of widespread use, comparative contribution to the literature, and making some nutritional recommendations.

Keywords: Processed foods, NOVA, health, nutrition

INTRODUCTION

Food processing technology is an application that encompasses all heating, freezing, washing, packaging, grinding, and fermenting processes from prehistoric times to modern times in order to facilitate the consumption, preparation, and preservation of foods. In primitive societies, food processing served to eliminate various pathogens, extend the shelf life of food, facilitate digestion, and enhance the bioavailability of nutrients. Additionally, the advancement of food processing and packaging technology has reduced the loss of consumable materials in the production process and increased the global transportability of products, but as a result, the accumulation of plastic, glass, and metal waste is increasing steadily (Marsh and Bugusu, 2007). Today, the production and consumption lines responsible for humanity's nutrition are complex structures where agriculture, science, and technology are shared. Food science encompasses not only agricultural production but also fields such as biotechnology, chemistry, microbiology, physics, toxicology, and engineering. The industrialization of food processing and processing techniques has had both positive and negative effects on healthy eating. While heat treatment is effective in increasing the shelf life of foods, research shows that high heat exposure leads to the loss of various nutrients and the formation of mutagenic and carcinogenic molecules.

The consumption of processed foods, which have been subjected to multiple processes, added chemicals and highly processed to extend shelf life or modulate taste, is being discussed within the framework of the "Western diet" in the literature. Processed foods in the Western diet also contain active substances such as sugar, saturated fats, salt, hydrolyzed proteins, sweeteners, thickeners, and monosodium glutamate. The added sugar, high fructose corn syrup, and hydrolyzed proteins in processed foods serve as supplemental foods in countries with low average daily caloric intake, but their overconsumption in developed countries has been linked to metabolic pathologies such as diabetes, obesity, hypertension, and coronary heart disease in studies (Bray et al., 2004; Paglia, 2019). In contrast to processed foods consumed in other socio-economic and geographic regions, processed foods consumed in the Western diet containing the mentioned additives are defined as Ultra-Processed Foods (UPFs). Therefore, the development of a classification system that can categorize foods and different processing stages has become important to standardize research on processed foods (Yılmaz et al., 2024).

FOOD PROCESSING

There are various forms of foods and food components. Foods undergo various processes to enhance their sensory properties, extend storage periods (inactivate toxins or microorganisms), modify characteristics, produce consumer-friendly products, and provide diversity in food products (Heldman and Hartel, 1997; Abdulmumeen et al., 2012). Industrial food processing processes include techniques that are difficult for the general public to understand and cannot be individually controlled, which can increase concerns about food safety among individuals. Additionally, the sustainability status and nutrient content of processed foods may lead to criticism for not complying with healthy eating principles. However, it is well known that all food processing methods do not reduce the nutritional value of processed products; rather, they provide health benefits. For example, heat treatment, a food processing method, can reduce microbial activity to extend the shelf life of the food and reduce the risk of food poisoning. However, heat treatment can also lead to unwanted consequences such as the loss of vitamin C. Yet, using high-temperature short-time sterilization and UHT technology compared to traditional methods can minimize such losses. In the food industry, it is known that some food processing practices (hydrogenation, water removal, salt, sugar, fats, additives, etc.) are used to extend or shorten the shelf life of energy-dense foods. It is understood that the content and nutrient balance will be disrupted. Examples include toxic compounds like heterocyclic amines, polycyclic aromatic hydrocarbons, and acrylamide found in processed meat products. The negative effects of industrial food processing on diet quality and chronic disease risk can lead to a negative evaluation of all processed foods.

NOVA FOOD CLASSIFICATION SYSTEM

In the literature, there is increasing focus on the relationship between globally consumed high-calorie, refined, starchy, and brined foods and metabolic, heart, and gastrointestinal diseases. However, studies have not consistently classified the types of processing and common additives to which these foods are subjected. The prevailing thought on this matter emphasizes that the diseases under investigation are not directly related to processed foods but rather to the method and scope of food processing. Therefore, the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) declared the years 2016 to 2025 as the Decade of Nutrition during the United Nations General Assembly on April 1, 2016, and implemented the NOVA food classification system. This classification system is based on a composite method according to the degree of food processing. The NOVA processed food classification evaluates foods in four categories based on the level of processing. These categories are: Unprocessed and minimally processed foods, Processed culinary ingredients, Processed foods, and Ultra-processed foods (UPF).

Category 1: Unprocessed and Minimally Processed Foods Edible parts of various plants like fruits, leaves, seeds, and roots are defined as unprocessed foods. Animal products that can be eaten raw, such as milk and eggs, also fall into this category. Minimally processed foods are all foods prepared by removing preserved, unnecessary, or inedible parts mentioned above from raw foods to make them ready for consumption. Category 2: Processed Culinary Ingredients Processed food ingredients include the purification and use of one or more of the macronutrients listed in unprocessed foods. Raw food components that cannot be consumed alone include Category 1 foods and various nut and seed pastes, molasses, fruit syrups, and combinations of honey and starch used as a spice or additive in cooking methods. Category 3: Processed Foods Primarily, Category 3 includes processed foods processed using traditional methods such as brining, canning, processing, fruit preservation, and fermenting, which are different combinations of foods listed in Category 1 and Category 2. Category 4: Ultra-processed Foods UPFs include carbonated beverages, packaged salty snacks, sweet snacks,

restructured animal products, processed foods, ready-to-eat meals, and frozen foods. UPFs have derivative products from Category 1 and 2 that are less complete than Category 3. UPFs contain protein-based supplements such as isolated casein, lactose, whey, and gluten. They also contain artificial sweeteners like maltodextrin, added sugar, aspartame, and high fructose corn syrup. Stabilizers like sodium alginate, gelatin, pectin, and carboxymethyl cellulose are added, along with antibacterial agents like titanium dioxide. The use of heat, processing methods, and refined oils can lead to the formation of genotoxic compounds such as nitrosamines, neo-form pollutants, and furans. This study aims to determine the common health effects of UPFs as classified by the NOVA Food Classification System concerning various pathologies in the literature. The study will define the relationships between UPFs and identified metabolic diseases, obesity, cardiovascular diseases, gastrointestinal diseases, cancer, mortality, and child and adolescent health. Additionally, the use of heat, processing methods, and refined oils leads to the formation of genotoxic compounds such as nitrosamines, neoform pollutants, and furans. In this context, the purpose of this study is to determine the overall health effects of UPFs according to the NOVA food classification system in relation to different pathologies in the literature. The relationships between UPFs and metabolic diseases, obesity, cardiovascular diseases, gastrointestinal diseases, cancer, mortality, and child and adolescent health are defined in the literature.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ULTRA-PROCESSED FOODS AND METABOLIC DISEASES

1. Obesity

The term obesity is defined as an excess accumulation of fat tissue in the body. According to the World Health Organization, obesity is described as "a buildup of excess fat in the body that can impair health." In the adult population, on average, women have around 25-30% body weight as fat tissue, while men have around 15-20%. For the classification of obesity, a body mass index (BMI) of ≥ 30 kg/m² is required, while overweight is categorized with a BMI of ≥ 25 kg/m² (Anonymous, 2024a). Many scientists believe that increased consumption of Ultra-Processed Foods (UPFs) is one of the main factors triggering the obesity epidemic. Literature studies have examined specific types of UPFs such as fast food, potato chips, french fries, and increased sugar intake to investigate their relationship with weight gain and obesity. Particularly, "fast food," rich in UPFs, tends to be energy-dense, low in micronutrient content, high in glycemic load, low in fiber content, and served in large portions. Evidence consistently suggests that these factors could significantly contribute to low dietary quality and excess body weight in individuals consuming "fast food" (Lachat et al., 2012; China et al., 2023). Researchers have anticipated the presence of several possible mechanisms that could explain the relationship between UPF consumption and weight gain-obesity. UPFs are observed to be high in saturated and trans fats, added sugar, and sodium in terms of nutritional values. Since dietary regulation is based on the quantity of food consumed rather than the total calories of the diet, the consumption of UPFs can lead to excessive energy intake due to their high energy density (Pérez-Escamilla et al., 2012; Okyar et al., 2023).

2. Type 2 diabetes mellitus

Type 2 diabetes mellitus (T2DM) poses a global public health challenge due to high mortality and morbidity rates (Viner et al., 2017). An estimated 463 million adults aged 20-79 worldwide have diabetes, constituting approximately 9.3% of all adults in this age group. Type 2 diabetes (T2 DM) is the most common type of diabetes, accounting for about 90% of all diabetes cases worldwide (IDF, 2019). Rapid cultural and social changes, aging populations, increasing

urbanization, poor dietary habits, obesity, decreased physical activity levels, and other unhealthy lifestyle and behavior patterns in many countries have rapidly increased the number of patients associated with diabetes, making it one of the major global health problems of the 21st century (Aydoğan et al., 2020).

The microvascular complications of type 2 diabetes can be prevented with appropriate glycemic control and the treatment of hypertension and dyslipidemia often associated with type 2 diabetes. The initial step for a patient diagnosed with type 2 diabetes is to establish a medical nutrition therapy (MNT) and exercise program, as well as to educate and inform the patient about diabetes. Additionally, medication therapy is essential to achieve optimal glycemic control in diabetes treatment. However, medication therapy can only be effective in the long term when combined with lifestyle changes (Gülcan and Özkan, 2006).

Considering the burden of T2DM in the global disease spectrum, there is an urgent need to develop approaches for evaluating and modifying factors, including modifiable lifestyle factors like poor dietary quality. Poor dietary quality is characterized by reduced intake of fruits, vegetables, whole grains, nuts, and legumes while increasing consumption of added sugars, processed meats, refined grains, and fried foods, which increase the risk of T2DM. According to the NOVA food classification system, Ultra-Processed Foods (UPFs) typically contain higher levels of energy, trans and saturated fats, sugar, and sodium, all of which are involved in T2DM risk, while having lower levels of fiber and nutrient density compared to minimally processed unprocessed foods.

A meta-analysis using a dose-response method including five studies (one cross-sectional and four cohort studies) covering 230,526 adults from four different countries showed that a 10% increase in UPF consumption was associated with a 15% higher risk of T2DM among adults (Moradi et al., 2021; Okyar et al., 2023). Refined sugars commonly used in UPFs such as fructose and sucrose are difficult for the liver to metabolize, leading to increased lipid accumulation in the liver and decreased insulin sensitivity.

2. Cardiovascular Diseases

Cardiovascular disease is a leading cause of death worldwide, accounting for one-third of all global deaths. Identifying and preventing risk factors for cardiovascular diseases is crucial. Among modifiable risk factors are smoking, dyslipidemia, hypertension, diabetes, obesity, sedentary lifestyle, and dietary habits. Non-modifiable risk factors include age, gender, and family history (Visseren et al., 2021). Globally, approximately 42% of all non-communicable disease deaths occur before the age of 70 (Üner and Balçılar, 2017). In the context of our country, the World Health Organization's report on non-communicable diseases states that the mortality rate is 89%, and the rate of dying from a non-communicable disease before the age of 70 is 16% (Anonymous, 2024b; Civek and Akman, 2022). Ultra-processed foods (UPFs) generally have lower fiber and vitamin content but higher levels of total fat, saturated fat, added sugar, energy density, and salt. The nutritional characteristics of UPFs are directly linked to cardiometabolic health, affecting satiety control and blood sugar response. Beyond nutritional composition, various compounds formed during processing of UPFs may play a role in cardiovascular health. A pollutant found in heat-processed processed food products due to the Maillard reaction, acrylamide, may be associated with an increased risk of CVD. Additionally, acrolein, a compound formed when fat in caramel is heated, could be linked to an increased risk of cardiovascular disease. A study conducted in France from 2009 to 2018 on 105,159 participants in the NutriNet-Santé cohort found that high consumption of processed foods was associated with coronary heart disease, cardiovascular disease, and cerebrovascular disease. In America, a

Framingham Offspring study from 1991 to 2008 monitored the diets of 3003 individuals without CVD. The study reported that each additional UPF portion was associated with a 7% increase in CVD risk (Juul et al., 2021).

3. Gastrointestinal Diseases

The causes of inflammatory bowel disease are not fully understood, but it is believed that a combination of environmental factors in genetically predisposed individuals can lead to the development of the disease, with dietary factors potentially playing a role in these patients. Consumption of ultra-processed foods (UPFs) has significantly increased over the past decade in Western countries. Concurrently, there has been a notable increase in the prevalence of inflammatory bowel disease (IBD) over the past decade, prompting questions about a potential relationship between the two (Cuevas-Sierra et al., 2021). Many IBD patients believe that there is a connection between their diets and the frequency and severity of disease flares, as they closely monitor the foods they eat and their impact over their lifetimes. Literature has shown that UPF consumption contributes to obesity, diabetes, metabolic syndrome, cancer, and various chronic diseases. It has been concluded that a balanced diet low in UPFs is an important component in the prevention and treatment of IBD.

4. Irritable Bowel Syndrome

Irritable bowel syndrome (IBS) is a functional gastrointestinal disorder that is one of the most commonly diagnosed conditions by gastroenterologists and is highly prevalent in the population. However, since IBS is a diagnosis of exclusion, only about half of patients receive a formal diagnosis. The most common symptoms experienced by IBS patients include bloating after meals, abdominal pain, excessive gas, mucus in the stool, and alternating diarrhea and/or constipation. The pathophysiology of IBS has not been fully elucidated, but mechanisms such as gastrointestinal dysmotility, visceral hypersensitivity, dysfunction of neuronal connections between the brain and the gut, as well as diet and environmental factors, are thought to play a role.

A study by Schnabel et al. investigating the relationship between ultra-processed food (UPF) consumption and the pathogenesis of IBS in the NutriNet-Santé cohort study, which surveyed the eating habits of 33,343 individuals and calculated the percentage of UPF consumed, found that the group with the highest UPF consumption had a higher likelihood of developing functional gastrointestinal disorders. Current research suggests that UPFs may not necessarily promote the development of irritable bowel syndrome but may instead play a role in triggering diarrhea attacks.

5. Cancer

Cancer is the second leading cause of death in Japan and worldwide, imposing a significant burden on society. In Japan, one in five deaths is attributed to cancer. Adopting a healthy, balanced, and natural diet, and avoiding tobacco and alcohol consumption, forms the first step in cancer prevention. There are limited prospective studies investigating the relationship between ultra-processed food (UPF) intake and cancer outcomes. Fiolet and colleagues' French NutriNet-Santé cohort study found that excessive UPF intake was associated with an increased risk of cancer. In the French NutriNet-Santé cohort, the dietary intake of 104,980 initially cancer-free adults was assessed using 24-hour dietary records, and classified according to the NOVA food classification system, which includes 3,300 typical foods.

6. Mortality

Mortality is a measure obtained by dividing the number of deaths that occur in a specific period within a community or population group by the total population of that community or population group. It is also referred to as the mortality rate. Mortality is typically calculated on an annual basis. For example, if 100 out of one million people die within a year, the crude death rate for that year is calculated as $100/1,000,000 = 0.001$.

Mortality studies provide supportive and conflicting evidence for Ultra-processed Food (UPF), which is believed to contribute to metabolic disorders, cardiovascular disorders, gastrointestinal disorders, and cancer. In a mortality study conducted by Kim and colleagues on adults aged 20 and above in the United States over an average follow-up period of 19 years, participants with the highest quarter of UPF consumption (frequency/day) were observed to have a 31% higher risk of death from all causes. Rico-Campà and colleagues, in a prospective cohort study with 19,899 participants in Spain, found that participants in the highest quarter of UPF intake (daily intake) had a higher risk of death from all causes, which was 62% higher. Overall, many studies in the literature have linked higher UPF consumption to higher mortality rates in the general population. Based on the available data, the development of new national and international nutrition policies and guidelines is crucial.

CONCLUSION

Food processing has been practiced by humans for centuries. These methods, used to extend the shelf life, store, and transport food, are still in use today. Food processing techniques are crucial for extending the shelf life of food and providing a safer product to consumers. Unprocessed foods are a method of direct consumption without reducing their nutritional value. These foods contain many nutrients that are important for healthy nutrition. Adopting healthy eating habits and limiting the consumption of processed foods is important for a healthy life.

REFERENCES

- Abdulmumeen, H. A., Risikat, A. N., & Sururah, A. R. (2012). Food: Its preservatives, additives and applications. *International Journal of Chemical and Biochemical Sciences*, 1(2012), 36-47.
- Anonymous (2024a). <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-ve-hareketli-hayat-db/Dokumanlar/Rehberler/Obezite-ve-Diyabet-Klinik-Rehberi.pdf> (Erişim tarihi: 12.07.2024).
- Anonymous (2024b). Türkiye Sağlık Platformu. Ulusal ve uluslararası ölçekte sağlık finansmanında hastalık yükü: Sağlık Finansmanı Raporu. 2020. https://tusap.org/wp-content/uploads/2021/06/16-16nciTOPLANTI_yeni.pdf (Erişim tarihi: 12.07.2024).
- Aydoğan, B., Aydın, A., İnci, M. B., & Ekerbiçer, H. (2020). Tip 2 diyabet hastalarının hastalıklarıyla ilgili bilgi, tutum düzeyleri ve ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi. *Sakarya Tıp Dergisi*, 10(Özel Sayı), 11-23.
- Bray, G. A., Nielsen, S. J., & Popkin, B. M. (2004). Consumption of high-fructose corn syrup in beverages may play a role in the epidemic of obesity. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 79(4), 537-543.
- Civek, S., & Akman, M. (2022). Dünyada ve Türkiye’de kardiyovasküler hastalıkların sıklığı ve riskin değerlendirilmesi. *The Journal of Turkish Family Physician*, 13(1), 21-28.

Cuevas-Sierra, A., Milagro, F. I., Aranaz, P., Martínez, J. A., & Riezu-Boj, J. I. (2021). Gut microbiota differences according to ultra-processed food consumption in a Spanish population. *Nutrients*, 13(8), 2710.

Çin, N. N. A., Açık, M., Yardımcı, H., & Özçelik, A. Ö. (2023). Yetişkin bireylerde “fast food” tüketiminin diyet kalitesi ve obezite ile ilişkisi: Kesitsel bir çalışma. *Türkiye Diyabet ve Obezite Dergisi*, 7(2), 159-167.

Gülcan, E., & Özkan, A. (2006). Obezite. *Journal of Science and Technology of Dumlupınar University*, (010), 185-194.

Hartel, R. W., & Heldman, D. R. (1997). Principles of food processing. *Springer Science & Business Media*.

International Diabetes Federation (IDF) (2019). IDF Diabetes Atlas 9th ed. [Ehttps://diabetesatlas.org/](https://diabetesatlas.org/) (Erişim tarihi: 12.07.2024).

Juul, F., Vaidean, G., Lin, Y., Deierlein, A. L., & Parekh, N. (2021). Ultra-processed foods and incident cardiovascular disease in the Framingham Offspring Study. *Journal of the American College of Cardiology*, 77(12), 1520-1531.

Lachat, C., Nago, E., Verstraeten, R., Roberfroid, D., Van Camp, J., Kolsteren, P. (2012). Eating out of home and its association with dietary intake: a systematic review of the evidence. *Obesity Reviews*. 13(4), 329-346.

Marsh, K., & Bugusu, B. (2007). Food packaging—roles, materials, and environmental issues. *Journal of Food Science*, 72(3), R39-R55.

Moradi, S., Hojjati Kermani, M. A., Bagheri, R., Mohammadi, H., Jayedi, A., Lane, M. M., ... & Suzuki, K. (2021). Ultra-processed food consumption and adult diabetes risk: a systematic review and dose-response meta-analysis. *Nutrients*, 13(12), 4410.

Okyar, S., Tosun, Ö., Bezdegümel, E., Küçükakça, B. N., ERATTIR, A., Karahan, H., ... & Ekerbiçer, H. Ç. (2023). Ultra İşlenmiş Gıdaların Yaygın Etkileri. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 32(2), 68-82.

Paglia, L. (2019). The sweet danger of added sugars. *European Journal of Paediatric Dentistry*, 20(2), 89.

Pérez-Escamilla, R., Obbagy, J. E., Altman, J. M., Essery, E. V., McGrane, M. M., Wong, Y. P., ... & Williams, C. L. (2012). Dietary energy density and body weight in adults and children: a systematic review. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, 112(5), 671-684.

Rico-Campà, A., Martínez-González, M. A., Alvarez-Alvarez, I., de Deus Mendonça, R., De La Fuente-Arriaga, C., Gómez-Donoso, C., & Bes-Rastrollo, M. (2019). Association between consumption of ultra-processed foods and all-cause mortality: SUN prospective cohort study. *BMJ*, 365.

Üner S, Balçılar M. (2017). Türkiye Hanehalkı Sağlık Araştırması: Bulaşıcı Olmayan Hastalıkların Risk Faktörleri Prevalansı 2017 (STEPS). Ankara, Dünya Sağlık Örgütü Türkiye Ofisi, 2018:2.

Viner R, White B, Christie D. (2017). Type 2 diabetes in adolescents: a severe phenotype posing major clinical challenges and public health burden. *The Lancet*, 389, 2252-2260.

Visseren, F. L., Mach, F., Smulders, Y. M., Carballo, D., Koskinas, K. C., Böck, M., ... & Williams, B. (2021). 2021 ESC Guidelines on cardiovascular disease prevention in clinical

practice: Developed by the Task Force for cardiovascular disease prevention in clinical practice with representatives of the European Society of Cardiology and 12 medical societies With the special contribution of the European Association of Preventive Cardiology (EAPC). *European Heart Journal*, 42(34), 3227-3337.

Yılmaz, M. S., Kantar, N. K., Şakıyan, Ö., & İşci, A. (2024). Ultra İşlenmiş Gıdalar. <https://gidakongresi2020.gtdkongreleri.com/assets/catalogs/TGK13P125.pdf> (Erişim tarihi: 10.07.2024).

HASTANELERİN SOSYAL HİZMET BİRİMLERİNDE ÇALIŞAN SOSYAL ÇALIŞMACILARIN ÇALIŞMA KOŞULLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**Merve KARAHAN**²Hemşire, İstanbul Çapa Tıp Fakültesi, onkoloji, <https://orcid.org/0009-0007-6379-1830>**Özet**

Çalışma, hastanelerin sosyal hizmet birimlerinde çalışan sosyal çalışmacıların çalışma koşullarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal çalışmacılar, hastaların ve ailelerinin sağlık sorunları ile başa çıkmalarına yardımcı olmak ve sosyal destek sağlamak için önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, sosyal çalışmacıların çalışma koşulları, iş yükü, duygusal stres, çalışma ortamı ve kurumsal destek gibi faktörler incelenecektir. Çalışma kapsamında, sosyal çalışmacıların hastanelerdeki görev tanımları ve sorumlulukları ele alınacak, günlük iş yükleri ve karşılaştıkları zorluklar tartışılacaktır. Sosyal çalışmacıların işlerini etkili bir şekilde yapabilmeleri için gerekli olan kaynaklar ve destek mekanizmaları da değerlendirilecektir. Bu değerlendirme, sosyal çalışmacıların iş tatmini ve mesleki gelişim olanakları gibi konuları da kapsayacaktır. Araştırmada, sosyal çalışmacıların iş yerindeki deneyimlerini anlamak amacıyla çeşitli hastanelerden toplanan veriler kullanılacaktır. Bu veriler, sosyal çalışmacıların iş ortamındaki stres düzeyleri, aldıkları eğitim ve süpervizyon, iş-yaşam dengesi ve meslektaşları ile ilişkileri gibi unsurları içerecektir. Çalışma, sosyal çalışmacıların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için öneriler sunmayı hedeflemektedir. Bu sayede, sosyal hizmet birimlerinde verilen hizmetlerin kalitesinin artırılması ve sosyal çalışmacıların mesleki tatminlerinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma koşulları,hastane,sosyal çalışmacı,sosyal hizmet**Abstract**

The study aims to evaluate the working conditions of social workers working in social service units of hospitals. Social workers play an important role in helping patients and their families cope with health problems and providing social support. In this context, factors such as social workers' working conditions, workload, emotional stress, working environment and institutional support will be examined. Within the scope of the study, the job descriptions and responsibilities of social workers in hospitals will be discussed, their daily workloads and the difficulties they face will be discussed. The resources and support mechanisms required for social workers to do their jobs effectively will also be evaluated. This evaluation will also cover issues such as social workers' job satisfaction and professional development opportunities. The research will use data collected from various hospitals to understand the experiences of social workers in the workplace. This data will include elements such as social workers' stress levels in the work environment, the training and supervision they receive, their work-life balance, and their relationships with colleagues. The study aims to provide suggestions to improve the working conditions of social workers. In this way, it is aimed to increase the quality of services provided in social service units and to increase the professional satisfaction of social workers.

Key Words: Working conditions, hospital, social worker, social service

BRAVE SOLDIER OF ARMY OF AZERBAIJAN

(View to creativity of H. Miralamov)

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ CƏSUR ƏSGƏRİ

(H. Mirələmovun yaradıcılığına baxış)

*Babayev Yaqub Məhərrəm oğlu**filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4738-9426>***Xülasə**

Hüseynbala Mirələmov çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış ədəbi simalarından biridir. O, ədəbiyyatımızda daha çox nasir və dramaturq kimi tanınır.

Yazıcının yaradıcılığında diqqəti çəkən əlamətlərdən biri onun simvollarından, şərti-metaforik anlayış və məfhumlardan, məcazi yük daşıyan ad və hadisələrdən məharətlə yararlanmasıdır. Bu əlamət müəllifin əsərlərinin nəinki mətn və obrazlar aləminin semantikasında, hətta bəzi yaradıcılıq örnəklərinin adında belə uğurla ehtiva olunmuşdur.

Qarabağ mövzusu H.Mirələmovun yaradıcılığında aparıcı mövzulardandır. Sənətkarın “Güllələnmiş heykəllərin fəryadı” essesi, “Vicdanın hökmü” pyesi, “Xəcalət” povesti də bu mövzuda qələmə alınmışdır. Həmin əsərlərdə müəllif Qarabağ hadisələrini tarixləşdirmək, onun bədii-tarixi salnaməsini yaratmaq mənasında diqqətəlayiq iş görmüşdür. Hüseynbala müəllim məhsuldar bir qələm sahibidir. Onun yaradıcılıq irsi çoxsaylı və zəngindir. Müxtəlif janrlarda qələmə alınmış bədii nəsr örnəkləri, pyesləri, ssenariləri, publisistik və elmi məqalələri, monoqrafiyaları vardır. Müasir Azərbaycan nəsrini istər kəmiyyət, istərsə də keyfiyyət baxımından zənginləşdirməkdə diqqətəşayan xidmətləri vardır. Ədəbiyyatımızın inkişafına forma və məzmun baxımından boy verən sənətkarlardandır.

Yazıcının yaradıcılığında oxucu zövqünü oxşayan məziyyətlərdən biri də gördüyünü yaşayaraq bədii mətnə gətirməsidir. Yəni onun bədii mətninin semantikasında, ruhunda görülənlə yaşananın məqsədəuyğun sintezini görürük. H.Mirələmov obrazın fərdi aləminin təsvirini bacarıqla verir. İnsanın, yəni obrazın şəxsi dünyasına, arzu və istəklərinə real gerçəkliyin prizmasında baxa bilər. Yazıcının yaradıcılığında özünü göstərən digər bir məziyyət də qələm əhli kimi hiss və emosiyalarla davranış kredosudur. Müəllif əsərlərində oxucu ilə hisslərin, emosiyaların, varlığa tendensiyalı münasibət stixiyasının dili ilə danışır, gerçəkliyin, reallığın dili ilə danışır.

Biz məqalədə H.Mirələmovun yaradıcılığının göstərilən bu məziyyətlərini elmi şəkildə təhlil etməyə çalışmışıq.

Açar sözlər : Azərbaycan ədəbiyyatı, müasir ədəbiyyat, nəsr, dramaturgiya, Hüseynbala Mirələmov, həyat həqiqəti

Summary

Huseynbala Mirelamov is one of the talented representatives of modern Azerbaijani literature. He is known as a writer-playwright in our literature.

One of the remarkable signs of the writer's creativity is his skillful use of symbols, conditional-metaphorical concepts and concepts, names and events that carry a metaphorical burden. This feature is successfully contained not only in the semantics of the world of texts and images of the author's works, but even in the name of some examples of creativity.

The theme of Karabakh is one of the leading themes in H. Mirelamov's work. The artist's essay "The cry of shot statues", the play "Judgment of Conscience", and the short story "Embarrassment" were also written on this topic. In those works, the author did a remarkable job in the sense of chronicling the events of Karabakh and creating its artistic-historical chronicle. Mr. Huseynbala is a prolific writer. His creative legacy is numerous and rich. There are samples of artistic prose, plays, screenplays, journalistic and scientific articles, monographs written in various genres. He has remarkable merits in enriching modern Azerbaijani prose both in terms of quantity and quality. He is one of the artists who contributed to the development of our literature in terms of form and content.

One of the merits of the writer's work that pleases the reader is that he brings what he sees into the literary text by experiencing it. In other words, in the semantics of his artistic text, we see the appropriate synthesis of what is seen and what is experienced in his soul. H. Mirelamov skillfully describes the personal world of the character. He can look at a person's personal world, wishes and desires in the prism of real reality. Another quality that shows itself in the writer's creativity is the credo of acting with feelings and emotions like a penman. In his works, the author does not speak to the reader in the language of feelings, emotions, tendency towards existence, but in the language of reality.

We tried to scientifically analyze these merits of H. Mirelamov's creativity in the article.

Key words: Azerbaijani literature, modern literature, prose, dramaturgy, Huseynbala Mirelamov, truth of life

Otuz ilə yaxındır ki, Azərbaycan ədəbiyyatında yazıçı, dramaturq, ssenarist Hüseynbala Mirələmovun sənəti ədəbi dövriyyədə geniş şəkildə təhlil olunan yaradıcılıqlar sırasında yer alır. Sənətkarın yaradıcılığı özünün mövzu rəngarəngliyi, ideya zənginliyi, obrazlar aləminin mükəmməlliyi, dil-üslub fərdiliyi və özünəməxsusluğu ilə seçilir.

Yazıçının yaradıcılığında diqqəti çəkən əlamətlərdən biri onun simvolikalardan, şərti-metaforik anlayış və məfhumlardan, məcazi yük daşıyan ad və hadisələrdən məharətlə yararlanmasıdır. Bu əlamət müəllifin əsərlərinin nəinki mətn və obrazlar aləminin semantikasında, hətta bəzi yaradıcılıq örnəklərinin adında belə uğurla ehtiva olunmuşdur. Məsələn, yazıçının ilk mətbu bədii əsəri olan "Bir tikə çörək" hekayəsinin adı sırf şərti-metaforik yükə malikdir. Belə ki, "bir tikə çörək" burada əslində hekayənin qəhrəmanı Kübra xalanın keçmişdəki ehtiyaclarının, yoxsulluq və səfalət ucbatından keçirdiyi mənəvi və maddi izzətlərin, ağrı-acıların rəmzi daşıyıcısı kimi diqqəti cəlb edir. İllər sonra güzəranın, maddi vəziyyətin normal olduğu bir zamanda çörəklə üzləşmədə keçmişin bu izzətli xatirələri oyanır, yaddaşın gizlində saxladığı ağrı-acılar yenidən dirilir. Yazıçının "Tənha durna uçuşu" hekayəsində də biz oxşar mənzərənin şahidi oluruq. Burada da durna qəribliyin, ayrılığın, hicran əzabının simvolu kimi keçmiş eşqi, illər boyunca yaddaşda gizlənmiş məhəbbəti oyadır. Hekayədə həmin simvolik anlayış və mənzərə, yəni "bənövşə ətirli unudulmuş bir məhəbbət nəğməsinin qəmli nəqarəti" bu cür təsirli bir təsvirlə yekunlaşır: "Elə bu vaxt gölün bu təbəssümləri, bu rəngləri üzərindən bir durna şimaldan cənuba doğru yorğun-yorğun qanad çalib uçmağa başladı. Bu gecikmiş tənha durna sanki qanadları ilə haradansa 20 ilin boyatlığını, rəngi solmuş xatirələr yükünü daşıyırdı. Tənha

durna tələsir, tələsirdi... Haradasa uzaqlarda, bənövşə ətirli unudulmuş bir məhəbbət nəğməsinin qəmli nəqarəti oxunurdu”. (7, 50)

Qarabağ mövzusunda həsr olunmuş “Yanan qar” romanının adında da mistik rüumuzat vardır. Bu ad həm də müvəffəqiyyətlə tapılmış bir oksimorondur ki, əsərin ideya-məzmun siqləti ilə kifayət qədər uyuşur və uzlaşır. Belə ki, həyatda, təbiətdə “yanmaqla” “qar” anlayışları bir-biri ilə uzlaşa bilməz, onalr biri-digəri ilə ziddiyyətdədir. Çünki qarın təbiətində, fitrətində yandırmaq yox, söndürmək əlaməti mövcuddur. Bu iki zidd məfhumun bir araya gəlib ad təşkil etməsi oksimorondur. Ancaq qarın saflıq, təmizlik keyfiyyəti ilə Qarabağ hadisələrində vətən övladlarımızın çəkdiyi əzabların, məşəqqətlərin, faciələrin ictimai oda, insalığı yandıran alova çevrilməsini yazıçı bədii mətndə və onun adında inandırıcı bir məzmununda sintez edə bilmişdir.

Onu da xatırladaq ki, Qarabağ mövzusu H.Mirələmovun yaradıcılığında aparıcı mövzulardandır. Sənətkarın “Güllələnmiş heykəllərin fəryadı” essesi, “Vicdanın hökmü” pyesi, “Xəcalət” povesti də bu mövzuda qələmə alınmışdır. Həmin əsərlərdə müəllif Qarabağ hadisələrini tarixləşdirmək, onun bədii-tarixi salnaməsini yaratmaq mənasında diqqətəlayiq iş görmüşdür. Bu əsərlərin hamısında, o cümlədən “Yanan qar”da müəllif fantaziya, uydurmaya yox, həyat həqiqətlərinə əsaslanmışdır. “Yanan qar” romanına yazdığı ön sözdə yazıçı ictimai-tarixi həqiqətə sədaqətini bu şəkildə ifadə etmişdir: “Siz bu romanda işğalçı Ermənistan orduları Azərbaycan dövlətinin ərazisinə – Dağlıq Qarabağa soxulduğu zaman yurd sınırları içində girovluq, əsirlik və mühasirə taleyi yaşamağa məhkum edilən insanlarla tanış olacaqsınız ... Mən onları uydurmam... Onların həyatı, çox gümn, bu kədərli hekayətdə təsvir edildiyindən də sarsıntılı olmuşdur. Çünki həyat əsər deyil, acı həqiqətin özüdür! Sadəcə olaraq həqiqətə can atdım...” (5, 3)

Ədalət naminə demək lazım gəlir ki, Yazıçının Qarabağ mövzusunda qələmə aldığı əsərlər ədəbiyyatımızda bu mövzuda yazılmış bədii örnəklər cərgəsində istər ideya-məzmun, istərsə də sənətkarlıq baxımından xüsusi dəyərə malikdir. Bu mövzuda ərsəyə gələn “Xəcalət” povestində müəllif “xəcalət” anlayışını rəmzi-metaforik mənada ad-ünvan şəklində əsərə verir. Bildirmək istəyir ki, vətən, torpaq, doğma yurd qarşısında xəcalətli olmaq xəcalətlərin ən ağır, ən iztirablısı, ittihama layiq olanıdır. Torpağını, vətənini uduzmuş xalq, toplum həm torpaq, həm də gələcək nəsillər qarşısında xəcalətlidir. Xoşbəxtlikdən Ali Baş Komandan İlham Əliyev və müzəffər Azərbaycan ordusu indiki nəsli bu xəcalət yükünün utancverici ağırlığını gələcək nəslə ötürmək xəcalətindən xilas etdi.

Hüseynbala müəllim məhsuldar bir qələm sahibidir. Onun yaradıcılıq irsi çoxsaylı və zəngindir. Müxtəlif janrlarda qələmə alınmış bədii nəsr örnəkləri, pyesləri, ssenariləri, publisistik və elmi məqalələri, monoqrafiyaları vardır. Müasir Azərbaycan nəsrini istər kəmiyyət, istərsə də keyfiyyət baxımından zənginləşdirməkdə diqqətəşayan xidmətləri vardır. Ədəbiyyatımızın inkişafına forma və məzmun baxımından boy verən sənətkarlardandır.

Yazıçının yaradıcılığında oxucu zövqünü oxşayan məziyyətlərdən biri də gördüyünü yaşayaraq bədii mətnə gətirməsidir. Yəni onun bədii mətninin semantikasında, ruhunda görülənlə yaşananın məqsədəuyğun sintezini görürük. Bu nə deməkdir? Bu, o deməkdir ki, müəllif gördüyü, müşahidə etdiyi və ya öz təxəyyülünün, bədii idrakının köməyi ilə uydurduğu həyat həqiqətini, hadisəni, obrazı əvvəl bədii təxəyyülün süzgəcindən keçirir, ələyir və bədii düşüncənin qazanında bişirir, sonra onu özünüküləşdirir və yaşayır, nəhayət, mətnə çevirir. Bu məziyyət onun fərdi, özünəməxsus üslubunun formalaşmasına da ciddi şəkildə təsir göstərir. Eyni zamanda ədibin sənətkar “mən”inin özünütəşdiqinə də yardımçı olur. Onun əsərlərində üslubun fərdiliyi və özünəməxsusluğu, özünütəşdiq səviyyəsində təzahürü aydın hiss olunur. Bu cəhət hətta yazıçının başqa sənətkara oxşadaraq, daha dəqiqi, ona cavab kimi yazdığı

əsərlərdə də özünün uğurlu təzahürünü tapır. Məsələn, yazıcının Çingiz Aytmatova həsr etdiyi və onun “Cəmilə” povestindən bəhrələnərək qələmə aldığı “Bəyaz bulud üstündə” romanındakı Ayan və Vüqar obrazları nə qədər qırğız yazıcısının qəhrəmanlarına bənzəsələr də, öz orijinal xarakterlərini, məxsusi keyfiyyətlərini qoruyub saxlayırlar. Müəllif romanda baş qəhrəmanların arzu, istək və əməllərinin timsalında bəşər övladına xas belə bir həqiqəti dürüst şəkildə təsvir edib oxucuya çatdırır: Hər bir insanın zahiri və batini həqiqəti vardır. Zahiri həqiqətində, əməl, rəftar və davranışlarında insan daha çox bir aktyordur, özü deyil, həyatın teatr səhnəsinin oyunçusudur. Cəmiyyətin əxlaq normalarının, qayda-qanunlarının əsiridir. İnsanın batini həqiqəti isə onun əsl “mən”idir. İnsan yalnız öz daxili həqiqətini yaşamaq fürsəti bulduqda özü olur. Onu mənəvi xoşbəxtliyə aparan yol da bu həqiqətə bağlıdır. “Bəyaz bulud üstündə” romanının qəhrəmanları Ayan və Vüqar da əvvəlki həyatlarında zahiri aləmdə özlərinin zahiri həqiqətlərini, cəmiyyət normalarına uyğunlaşdırmaq məcburiyyətində qaldıqları həqiqəti yaşayır, ictimai toplumun üzvü kimi aktyora çevrilirlər. Lakin bu aktyorluq oyunu onlara xoşbəxtlik yox, sıxıntı, əzab və daxili sarsıntı gətirir. Ona görə də onlar öz həqiqi xoşbəxtliklərinin arxasınca yollanırlar, cəmiyyət qanunlarını tapdalayırlar, hər ikisi başqasına evli olsalar da, istəmədikləri (xoşbəxt ola bilmədikləri) həyat yoldaşlarını tərk edib bir-birinə qovuşurlar. İctimai mühitin, cəmiyyətin bütün qınaq, töhmət və tənələri onların fərdi xoşbəxtliklərinin kölgəsində qalır. Mətnaltı şüurda yazıçı da insanın mənəvi, batini həqiqətinin, xoşbəxtliyinin tərəfdarı kimi çıxış edir.

Ümumiyyətlə, H.Mirələmov obrazın fərdi aləminin təsvirini bacarıqla verir. İnsanın, yəni obrazın şəxsi dünyasına, arzu və istəklərinə real gerçəkliyin prizmasında baxa bilər. Bu məziyyətin təzahürünə bir nümunə kimi “Gəlinlik paltarı” romanını və oradakı Fərayə obrazını misal çəkə bilərik. Fərayənin özünün şəxsi dünyası, arzuları, istəkləri, həyata baxışı, idealları vardır. Təbii ki, əxlaqi nöqtəyi-nəzərdən normativləşmiş cəmiyyət qanunları baxımından bu istək və idealların çoxu qəbul edilməzdir. Ancaq Fərayə toplumun deyil, öz insan “mən”inin diktəsi ilə yaşamaq istəyir. Bütün davranış və əməllərini də bu istiqamətə yönəldir. Ancaq sonunda öz arzu və ideallarını sona qədər gerçəkləşdirə, xoşbəxt ola bilmir. Real gerçəkliyin illuziyalar burulğanında gedəcəyi yolun səmtini itirir, həyatın səfasını dadmaq istədiyi halda onun qəhri, qəzbi, cəfası ilə üzləşir və bu burulğanda qərq olur. Müəllif əsərdə puç olmuş insan arzu və əməllərinin faciəsini ustalıqla təsvir edir.

Yazıcının yaradıcılığında özünü göstərən digər bir məziyyət də qələm əhli kimi hiss və emosiyalarla davranış kredosudur. Müəllif əsərlərində oxucu ilə hisslərin, emosiyaların, varlığa tendensiyalı münasibət stixiyasının dili ilə danışır, gerçəkliyin, reallığın dili ilə danışır. Bu, o demək deyil ki, onun təsviri, təhkiyəsi və bədii mətni yazıçı hisslərindən, emosiyalarından, münasibətindən məhrumdur. Təbii ki, hissiz, duyğusuz, emosiyasız bədii mətn ancaq quru, təsirsiz bir sxemi xatırladardı. Ancaq burada nəzərə alınmalı faktor ölçünün, əndazənin, normanın gözlənilməsi, bunların sənət dili ilə müəyyən olunmuş qanunlarına ustasıqla əməl edilməsidir. Təqdirəlayiq cəhətdir ki, H.Mirələmovun əsərlərində bu meyar, norma və qanun daim gözlənilir. Öz təbii məcrası ilə axır. Nə qədər təxəyyül, bədii fantaziyaya söykənsə də, reallığın parametrləri ilə uyuşur və qovuşur.

Silahı top, tufəng olan əsgərdən fərqli olaraq yazıcının silahı qələmdir. Onun atdığı güllə, atəş də qurğuşun yox, sözdür, bədii əsərdir. Ona görə də top, tufəng əsgərindən fərqli olaraq sənət əsgərinin açdığı atəş insanı, daha dəqiqi, oxucunu öldürmür. Əksinə, əgər gözəl, yerində, məqamında deyilibsə, onun qəlbini ram edir, dərdinə məlhəm olur, zövqünü oxşayır, könlünü fəth edir. Yəni sənət əsgəri mənəviyyatın, ruhun, qəlbini fəth edir. Biz əminliklə deyə bilərik ki, Hüseynbala Mirələmov da bir ədəbi şəxsiyyət kimi bədii ədəbiyyat meydanımızın cəsur sənət döyüşçülərindən biridir.

Ədəbiyyat

1. Cəfərov Nizami. Tarixiliyin müasirliyi... və müasirliyin tarixi. Bakı, Elm və təhsil, 2011
2. Kərimov R., Eminatlıyev E., Hüseynbala Mirələmovun yaradıcılıq yolu. Bakı, Şuşa, 2007
3. Qəribli İslam. Hüseynbala Mirələmov: Tarix və müasirlik. Bakı, Elm və təhsil, 2016
4. Qocayev M. Bədii ədəbiyyatda insan fəlsəfəsi. Bakı, Azərbaycan tərcümə nəşr-tı, 2014
5. Mirələmov Hüseynbala. Yanan qar. Bakı, Kür-Araz nəşriyyat evi, 2007
6. Mirələmov Hüseynbala. Gəlinlik paltarı. Bakı, Nurlar, 2009
7. Mirələmov Hüseynbala. Bir tikə çörək. Bakı, Nərgiz, 2014
8. Mirələmov Hüseynbala. Ənvər Paşa. Bakı, Nurlar, 2021
9. Şəmsizadə Nizaməddin. Yazıçı ömrünə üvertura. Bakı, Təhsil, 2010
10. Yusifli Vaqif. Həyatın ritmi. Bakı, Azərbaycan, 2

DRAMATURGY OF NAZIM HIKMAT
NAZİM HİKMƏTİN DRAMATURGİYASI

Prof. Dr. ELMAN QULIYEV

**Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Türkoloji mərkəzin Türk ədəbiyyatı
bölməsinin müdiri Orcid: 0000-0001-5413-9479, Azərbaycan, Bakı**

ÖZET

Nazim Hikmət türkün dünyaya bəxş etdiyi nadir istedadlardan biridir. O, həm Şərqi, həm də Qərbi ədəbi taleyində əhəmiyyətli rol oynamış, dünya bədii söz sənətində imzasını qoymuş böyük sənətkardır. Onun yaradıcılığı bir şeirində deyildiyi kimi “sonu yaxşıqla bitən kitabdır”. Bu “kitabı” oxumaq hamı üçün faydalıdır. “Yolçu” (1942) və “Stansiya” (1958) pyeslərində hadisələr eyni problem ətrafında cərəyan edir. Daha doğrusu, N.Hikmət “Yolçu” əsəri üzərində bəzi dəyişikliklər etmiş və yeni variantı “Stansiya” adı ilə çap etdirmişdir. “Yolçu” pyesindən sonra N.Hikmət “Qanlı qisas” dramını yazsa da onun mətni əldə edilməmişdir.

N.Hikmət “Türkiyədə” adlı dramını 1952-ci ildə qələmə almışdır. N.Hikmət “Məhəbbət əfsanəsi” dramını 1948-ci ildə həbsxanada olarkən yazmışdır. Müəllif əvvəllər bu mövzunu “Fərhad, Şirin, Məhmənə və Dəmirdağın suyu” adı altında yazmaq planlaşdırmışdır. Əsər Şərqi möhtəşəm məhəbbət dastanı “Fərhad və Şirin”in mövzusu əsasında qələmə alınmışdır. Nazim Hikmətin dramaturji yaradıcılığı zəngin məzmunu və ideya əlvanlığı baxımından hər zaman sevilmişdir.

Anahtar kelimələr: N.Hikmət,pyes, dramaturgiya, vətən, yaradıcılıq

ABSTRACT

Nazim Hikmet is one of the rare talents that the Turk gave to the world. He is a great artist who played an important role in the literary fate of both the East and the West, and left his signature in the world art of artistic words. As one of his poems says, his work is "a book with a good ending". Reading this "book" is beneficial for everyone. The events in the plays "Yolchu" (1942) and "Station" (1958) revolve around the same problem. Rather, N. Hikmet made some changes to the work "Yolchu" and published a new version under the name "Station". After the play "The Wayfarer", N. Hikmet wrote the drama "Bloody Revenge", but its text has not been obtained.

N. Hikmet wrote the drama "In Turkey" in 1952. N. Hikmet wrote the drama "The Legend of Love" in 1948 while he was in prison. The author previously planned to write this topic under the title "Farhad, Shirin, Mahmana and Demirdag water". The work was written based on the theme of "Farhad and Shirin", a great love story of the East. Nazim Hikmet's dramaturgical creativity has always been loved in terms of its rich content and richness of ideas.

Key words: N. Hikmet, play, dramaturgy, homeland, creativity

GİRİŞ

N.Hikmətin dramaturji yaradıcılığı özünün ideya-məzmun genişliyi və sənətkarlıq keyfiyyətləri ilə seçilir. Onun “Ocaq başında”, “Daş ürək”, “Piramida”, “28 yanvar”, “Güc bizdədir” adlı ilk səhnə əsərlərində dramaturgiya zəifliyi müşahidə olunsada ideya müxtəlifliyi, mövzunun həyatla əlaqəsi və s. məsələlər əhəmiyyətli görünür. Nazim Hikmətin bir dramaturq kimi

formalaşmasında xalq tamaşalarının, rus və Avropa dramaturji ənənələrinin böyük təsiri olmuşdur. Məs., onun “Ocaq başında” adlı ilk pyesi Avstriya teatr truppasının İstanbula qastrol səfəri zamanı şairdə yaratdığı təəssüratlar nəticəsində yazılmışdır. “Piramide”, “Aydın on dördüncü günü”, “İmperializm” dramlarında sosial bərabərsizlik tənqid olunmuş və sinfi mübarizələr əksini tapmışdır. “Güc bizdədir” pyesində İstanbul zavodlarının birində çalışan insanların türk xalqının birliyi arzuları və xoşbəxtliyi uğrunda apardığı mübarizə diqqəti cəlb edir.

“Kəllə” əsərində cəmiyyət eyiblərinə qarşı kəskin etiraz və mübarizəyə çağırış əsas yerlərdən birini tutur. İlk variantda “Əmtə” adlanan bu əsər yenidən işlənmiş və “Kəllə” adı ilə çap olunmuşdur. Əsərdə hadisələr “Dollaryan” şərti adı ilə təqdim olunan bir şəhərdə baş verir. Dram əsərində hər şeyin pul üzərində qurulduğu, hətta vicdanın alınıb-satıldığı bir şəhərdə Dalbanezonun simasında namuslu insanların faciəsi təsvir olunur. Namuslu insan kimi Dalbanezo əsərdə tək deyil. İnsani keyfiyyətləri ilə seçilən Pedro da bu sırada dayanır. Dalbanezo ixtisasca həkimdir. O, vərəm xəstəliyindən əzab çəkən qızının həyatını xilas etmək üçün dərman hazırlamaq istəyir. Onun nəinki qızını, həm də bütün bəşəriyyəti xilas edə biləcək vərəm əleyhinə hazırlayacağı dərman haqqında mətbuatda gedən informasiya hay-küyə səbəb olur. Vərəm əleyhinə sanatoriyalar birliyinin üzvləri Vilyams və Paolino yalançı vədlər verməklə Dalbanezonu dərman hazırlamaq üçün hər cür şəraiti olan laboratoriyaya dəvət edirlər. Lakin dərman hazır olmağa yaxın vicdanını satmış bu iki şəxs dərmanı məhv edir və müqavilə şərtlərini pozmaq adı altında yalançı ittihamla Dalbanezonu həbs etdirirlər. Dərman ehtiyacının yaratdığı fəsad onun qızının ölümünə səbəb olur. Dalbanezo həbsxanadan çıxandan sonra səfil həyat sürür və bir müddətdən sonra ölür. Pul üzərində qurulan cəmiyyət üzvləri Dalbanezonun meyidindən də əmtə kimi istifadə edib onun kəlləsini pula satırlar. Əsər cəmiyyət qüsurlarının tənqidi və bu cəmiyyətə qarşı mübarizə ideyasının təbliği baxımından əhəmiyyətlidir.

N.Hikmətin 1935-ci ildə qələmə aldığı “Şöhrət və ya unudulmuş adam” pyesi “Kəllə” əsərində qoyulan problemə başqa bir formada baxışı əks etdirir. Qeyd edək ki, bu əsər sonrakı nəşrlərdə “Unudulmuş adam” adı ilə çap olunmuşdur. Professor, doktor, assistent, fotoqraf, xidmətçi və s. obrazların iştirak etdiyi bu əsərdə şöhrət xəstəliyinə tutulmuş insanların acınacaqlı taleyi ümumbəşəri faciə tipində təqdim olunur. Əsərin əsas obrazı olan cərrah öz şöhrəti üçün həyatda hər cür addım atmağa, hər nəyə göz yummağa hazırdır. O, şöhrətini qorumaq üçün gənc arvadının öz assistenti ilə gizli görüşlərinə göz yumur, qızının bu görüşlə bağlı məlumatlarına etinasızlıq göstərir. Ona elə gəlir ki, arvadının xəyanəti cəmiyyət arasında yayılsa, şöhrətini itirə bilər. Cəmiyyətdə şöhrət tapmış cərrah hər axşam qəzetlərdə özü haqqında dərc olunmuş yazılara baxır, onlardan qürur duyur. Lakin iş elə gətirir ki, cərrah bu barədə bir az düşüncəli olur. Çünki təsadüfən qəzetdə “Unudulmuş adamlar kitabxanası” adlı hekayəni oxuyur və hekayədə şöhrətini itirən bərbər, idmançı və yaşlı bir kişinin həyatı haqqında oxuduqları onda böyük narahatlıqlar yaradır. Bu səhnədə müəllif onun şöhrət barədə ziddiyyətli, birtərəfli baxışlarına aydınlıq gətirmək istəyir. O, başa düşür ki, qazanılan şöhrət bir an içində itirilə bilər. Bu qorxu onu şöhrəti qorumaq naminə hər şeyə vadar edir. O, qeyri-qanuni hamilə qalmış qızını öz şöhrəti yolunda maneə hesab edir. İnsanların bu xəbəri bilməməsi üçün cərrahiyyə yolu ilə qızının uşağını məhv etmək istəyir. Əməliyyat zamanı qızı öldüyündən cərrah həbs olunur. Həbsxanadan çıxandan sonra cərraha cəmiyyətdə yer tapılmaz. Çünki cəmiyyətin insana baxışlarında anormalıq hökm sürür. Bu cəmiyyətdə insanlara hörmət şəxsiyyət və qabiliyyətinə görə deyil, vəzifəsinə, maddi imkanlarına və bu kimi digər cəhətlərinə görə bildirilir. Əsərdə müəllif cərrahı birtərəfli obraz kimi verməmişdir. Bütün bunlarla yanaşı, cərrah həm də xeyirxah və humanist insan təsiri bağışlayır. Məs., N.Hikmət əsərdə cərrahın kimsəsiz, imkansız bir qadının kor uşağını pulsuz əməliyyat etməsi və ona qayğı göstərməsi səhnələrində

bu insanın hərtərəfli plan- da göstərilməsini təmin edir. “Yusif və Züleyxa” pyesinin mövzusu dini əfsanədən götürülmüş- dür. Əsərin yazılma tarixi dəqiq olmasa da, pyesin təxminən 1950- ci ildə yazılması ehtimal olunur. Çünki N.Hikmət 1950-ci ilin yanvarında oğlu Məmədə yazdığı məktubda Yusif haqqında əsər yazacağını qeyd edir. Həmin ilin martında oğluna yazdığı digər məktubda isə “Yusif əleyhüs- səlam” adlı əsəri tamamladığını bildirir. Bu əsər 1953-cü ildə rus dilinə tərcümə edilərkən “Yusif və Zeliha” adı ilə çap olunur. N.Hikmət əsəri yazarkən xalq arasında yayılmış Yusif və Züleyxa əfsanələri, klassik ədəbiyyatda məşhur olan “Yusif və Züleyxa” poemaları ilə tanış olmuş- dur. Özünün yazdıqlarına görə bunlardan başqa o, ilk növbədə “Yusif və Züleyxa” üzərində işləyərkən İncil və Qurandan daha çox istifadə etmişdir. Lakin N.Hikmətin yuxarıda qeyd olunan mənbələrdən istifadə etməsinə və indiyə qədər Yusifin ədəbiyyatda ideal insan (peyğəmbər) obrazında təqdim olunmasına baxmayaraq, bu əsərdə Yusifə bir qədər fərqli münasibət bildirilir. Bu, N.Hikmətin kommunist dünyagörüşün- dən, kommunist ideologiyasının mərkəzi olan Sovet İttifaqı ilə birbaşa bağlılığından irəli gəlirdi. Yusifin aclıq zamanı insanlara taxılı pulla sat- ması və bu kimi digər səhnələrdə kommunist ideologiyasının N.Hikmətə təsirini danmaq qeyri-mümkündür. Buna görə N.Hikmət zəhmətkeş tə- bəqənin nümayəndəsi Menofisi Yusifə qarşı qoyur. Menofis obrazının əsərə daxil edilməsinin səbəbi barədə N.Hikmət yazır: “Əsərdə Yusifin qarşısına bir müsbət adam obrazı, sinfi mübarizənin ilk müsbət surətini çıxarmaq lazım idi. Xatirimə gəldi ki, Yusif hekayəsi Misirdə azad bən- naların təşkil etdikləri və tarixdə ilk tətillər kimi qeyd edilmiş ümumi tətillər hadisəsi ilə təqribən eyni vaxtda vaxt olur. Bu ilk tətillərin rəhbəri, başçısı olaraq mən misirli daşyonan Menofis obrazını yaratdım”.

Göründüyü kimi, müəllif dövrün tələblərinə uyğun məsələlərə ide-

oloji prizmadan yanaşmağa üstünlük vermiş, məhəbbət əfsanəsi mo- tivində sinfi mübarizə elementlərini qabartmışdır. Bütün bunlara bax- mayaraq, Yusif və Züleyxa əhvalatları, Yusifin hakimiyyətə gəlməsi, Misirdə aclıq hadisəsi, Yusifin qardaşlarının Misirə gəlişi və s. ənənəvi motivlər əsərdə diqqəti cəlb edir.

Yusiflə Menofis bir-birinə əks obrazlar kimi təqdim olunur. Qəri- bədir ki, əvvəlki əsərlərdən fərqli olaraq burada Yusif ideallaşdırılmışdır. N.Hikmət Menofisi Yusifə qarşı qoyur. O daha ağıllı, daha güclü bir in-san kimi diqqəti cəlb edir. Menofis xalqa bağlı olduğu üçün onun ölümü əbədi yaşayış kimi təqdir olunur.

“Yolçu” (1942) və “Stansiya” (1958) pyeslərində hadisələr eyni prob- lem ətrafında cərəyan edir. Daha doğrusu, N.Hikmət “Yolçu” əsəri üzə- rində bəzi dəyişikliklər etmiş və yeni variantı “Stansiya” adı ilə çap et- dirmişdir. “Yolçu” pyesinin ideyasını azadlıq hərəkatı problemləri təşkil edir. Əsərin süjet xətti qəribə, eyni zamanda maraqlıdır. Stansiya rəisinin arvadına sahib olmaq üçün teleqrafçı stansiya rəisini bıçaqla öldürmək istəyir. Lakin bu anda stansiyaya hücum başlayır. Hamı kimi teleqrafçı da başqınçılara qarşı döyüşür. Hətta stansiya rəisini ölümdən xilas edir. Stansiya sakinləri qələbə çalır, düşməni məğlub edirlər. Atışmadan sonra teleqrafçı ilə stansiya rəisi arasında möhkəm dostluq başlayır. Dramda ümumxalq mənafeyinin şəxsi mənafedən üstünlük ideyası təbliğ olunur. “Yolçu” pyesindən sonra N.Hikmət “Qanlı qisas” dramını yazsa da

onun mətni əldə edilməmişdir.

N.Hikmət “Türkiyədə” adlı dramını 1952-ci ildə qələmə almışdır. Bu əsər onun 1971-ci ildə Bolqarıstanın Sofiya şəhərində çapdan çıxmış 8 cildliyinin 6-cı cildinə “Fatma, Ali və başkaları” adı ilə daxil edilmiş- dir. Əsərin mövzusu Türkiyə ictimai-siyasi prosesləri fonunda 1951-ci ildə Ankarada yaradılmış Sülh Tərəfdarları Cəmiyyətinin ətrafında baş verən hadisələrdən götürülmüşdür. Müəllif əsərdə real insanların obraz- larını yaradaraq insanların

sülh və yeni cəmiyyət arzularını tərənnüm etmişdir. Əsərin əsas obrazları olan Fatma, Əli, Xədicə, Nuri, Güzin, İbrahim, Həsən, Məmməd və başqaları xalq içindən çıxmış sadə, eyni zamanda xalqın istəkləri uğrunda mübarizə aparan insanlardır. Əsərdə- ki hadisələr nazir və senatorların saraydakı iclasının və sadə insanların küçədəki izdihamının təsviri ilə başlayır. Daha sonra Fatmanın ailə fa- cisi oxucuda bir mütəəssirlik yaradır. Məlum olur ki, müharibə onun ərinə və yeganə oğlunu əlindən almışdır. Nazir və senatorların iclasında isə türk əsgərlərinin Koreyaya göndərilməsi qərara alınır. Fatma mə- hum oğlunun yadigarı Əlinin Koreyaya əsgərliyə göndərilməsini istə- mir. Fatma ilk baxışdan özünü ziyalı və vətənpərvər kimi göstərən qəzet redaktoru Kamilə müraciət etsə də, Kamil türk əsgərlərinin Koreyaya getməsinə və Amerika əsgərlərinin Türkiyə ərazilərində təlim keçmə- sinə tərəfdar olduğunu bildirir. N.Hikmət bu cür obrazların timsalında anti-millî mövqedə dayanan insanların əsl simasını açmış, onları tənqid obyektinə çevirə bilmişdir. Əsərdə bütün sülhsevər insanlar Sülh Tərəf- darları Cəmiyyəti və onun sədri Xədicə xanımın ətrafında toplaşır. Onlar nümayiş keçirərək türk əsgərinin Koreyaya getməsinə pisləyirlər. Buna görə təşkilat üzvləri həbs olunur. Maraqlı odur ki, Əli Kamilin təhriki ilə nənəsi Fatmanı məhkəmədə Sülh Təşkilatı Cəmiyyəti üzvlə- rinin əleyhinə ifadə verməyə sövq etsə də, Fatma bu təklifi rədd edir və sülhsevər milli qüvvələrin mənafeyinə zidd hərəkət etmir. Müəllif bu əsərdə türk xalqının mübarizə əzminin böyüklüyünü və vətən sevgiləri- nin tükənməzliyini təbliğ etmiş, onu yüksək dəyərləndirmişdir.

N.Hikmət “Məhəbbət əfsanəsi” dramını 1948-ci ildə həbsxanada olarkən yazmışdır. Müəllif əvvəllər bu mövzunu “Fərhad, Şirin, Məh- mənə və Dəmirdağın suyu” adı altında yazdığı planlaşdırmışdır. Əsər Şərqi möhtəşəm məhəbbət dastanı “Fərhad və Şirin”in mövzusu əsa- sında qələmə alınmışdır. “Məhəbbət əfsanəsi” Türkiyədə N.Hikmətin əsərləri sırasına həm də “Fərhad və Şirin” adı ilə də daxil edilmişdir. N.Hikmət ilk variantında pyesi belə tamamlayır: “Məhmənə Banu ölür. Fərhadın Şirinə qovuşması üçün maneə qalmır. Fərhad isə Dəmirdağı yarıb Arzenə su gətirəndən sonra Şirinlə toy edəcəyini bildirir. Nəhayət, şəhərə su gəlir, amma bu zaman Fərhad Şirinin qolları arasında can ve- rir. Lakin bu variant N.Hikmət tərəfindən dəyişdirilir. Bunun səbəbi isə şairin həyat yoldaşına yazdığı məktubda belə açıqlanır: “Şirinlə Fərhad bizimlə bir-birimizə həddindən artıq oxşadığından, pyesi Fərhadın ölü- mü ilə qurtarmaq istəmədim. Mənə elə gəlir ki, Fərhad Şirinin qolları arasında ölərsə biz birləşən anda mən özümü öldürə bilərəm. Məncə pyes başqa cür qurtarmalıdır. Su şəhərin çeşmələrindən axmadıqca ca- maat Fərhadın külüngünün səsinə eşidir. Sənə bilmirəm necə deyim ki, bu mövzunu necə dərinləndirə duymuram. Əsəri qorxa-qorxa yazdım. Çox şey xoşuma gəlmədi. Yadındadırmı Fərhad bir yerdə deyir: “Biz zan- baqda kədərimizin mində birini yerləşdirə bilərik”.

Mən də qovrulurdum ki, istədiyimin, düşündüyümün mində birini

ifadə edə bilim. Yəqin ki, indinin özündə də ancaq mində birini verə bilmişəm”.

Əsərin başlanğıcında Arzen şəhərinin başçısı Məhmənə Banunun bacısı Şirinin ağır xəstəliyindən bəhs açılır. Məhmənə Banu ətrafa car çəkir ki, kim onun sevimli bacısını sağaltsa ona çoxlu sərvət bağışla- yacaq. Saraya gələn naməlum şəxs Məhmənə Banunun öz gözəlliyini Şirinə qurban verəcəyi təqdirdə onu sağalda biləcəyini söyləyir. Hökm- dar qız buna razılıq verir. Nəticədə Şirin sağalır, Məhmənə Banu isə eybəcər görkəm alır. Aradan bir müddət keçəndən sonra onlar bir yerdə olarkən Fərhad adlı bir rəssama rast gəlirlər. Hər iki bacı Fərhadı aşiq olur. Lakin Fərhad gözəl Şirinə könül saldığını bəyan edir. Məhmənə Banu Fərhadın Dəmirdağı yarıb şəhərə su gətirəcəyi təqdirdə Şirini ona verəcəyini bəyan edir. Şirinin eşqi Fərhad üçün güc və qüvvət mənbəyi olur. Bir qədər sonra Fərhadın xalqa olan məhəbbəti bu gücü daha da artırır. Fərhad başa düşür ki, dağı çapmaqla həm sevgilisinə qovuşa- caq, həm də xalqın məhəbbətini qazanacaq. Əsərdə oxucu maraqlı bir məqamla rastlaşır. Hökmdar

Məhmənə Banunun razılığı ilə Şirinin Fər- hada dağı yarmamışdan əvvəl toy etmək təklifini Fərhad qəbul etmir. O, Şirini nə qədər sevsə də, öz sevgisinə qovuşmağın həsrəti ilə yaşasa da, xalqa olan məhəbbətini unutmur. İnsanların susuzluqdan əziyyət çək- dikləri halda, sarayda qızıl kuzələrdə su içməyi özünə rəva bilmir. Ona görə işi başa çatdırana qədər gözləməyə qərar verir. Əsərin mövzusu məhəbbətlə bağlı olsa da, müəllif əsas obrazlar olan Məhmənə Banunu, Fərhad və Şirini yalnız aşiq kimi təqdim etmir. Bu obrazlar bir sıra key- fiyyətləri ilə hərtərəfli planda diqqəti cəlb edir. Məs., Məhmənə Banu tək cə səriştəli və ədalətli hökmdar deyil, həm də qayğıkeş bacı, gələcək taleyini düşünən gənc kimi canlandırılır.

N.Hikmət “Qəribə adam”, “İvan İvanoviç olmuşdurmu?”, “Demok-

lisin qılınçı”, “Sabahat” və s. dram əsərlərində də cəmiyyət üçün aktual olan problemlərə toxunmuş, insan amilini öndə saxlamış, onların azad- lıq və xoşbəxtliyini hər şeydən üstün tutmuşdur.

N.Hikmətin “Benerci özünü niyə öldürdü” romanı bir növ xalqın ən çətin anlarında özünü dərk etmə salnaməsidir. Benerci bir qəhrəmandır. 15 illik həbsxana zülmündən qurtarsa da, yenidən mübarizəyə qoşulur, xalqın azadlığını özü üçün əsas məqsəd hesab edir. Qocaldığını hiss etdikdə isə inqilaba mane olacağından narahat olur. Buna görə özü- nü öldürmək qərarına gəlir. Əsərdəki obrazların bir çoxu N.Hikmətin şəxsən tanıdığı və dostluq etdiyi insanlardır. Yazıçının ən yaxın dostu Vala Nurəddin (VANU) əsərdə Roy Dronaq adını daşıyır. “Bu Benercinin köhnə əsgərlik dostudur” deyərək N.Hikmət onu oxucuya təqdim edir. Əsərdə mübarizə aparən Səftər, Samodeya həm N.Hikmətin, həm də Benercinin həyatda yaxın dostları olmuşlar. Bu iki hindu (Səftər və Samodeya) kommunist partiyasının üzvü olmuş və Moskvada ali təh- sil almışlar. Romanda əsasən fəhlə və ziyalıların birlik nümayiş etdirib azadlıq uğrunda apardıqları mübarizə əksini tapmışdır.

KAYNAKLAR

1. Nazim Hikmət. Seçilmiş əsərləri, iki cildə, I cild. Bakı, “Azər- nəşr”, 1961
2. Nazim Hikmət. Seçilmiş əsərləri, iki cildə, II cild. Bakı, “Azər- nəşr”, 1961
3. Nihad Səmi Banarlı. Türk ədəbiyyatı tarixi, 2 cildə, İstanbul, 1998.

ARTISTIC PROSE OF RASHAD NURI GUNTAKIN

RƏŞAD NURİ GÜNTƏKİNİN BƏDİİ NƏSRİ

Prof. Dr. ELMAN QULIYEV

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Türkoloji mərkəzin Türk ədəbiyyatı
bölməsinin müdiri Orcid: 0000-0001-5413-9479, Azərbaycan, Bakı

ÖZET

Rəşad Nurinin hekayələri mövzu baxımından geniş əhatə dairəsinə malikdir. Bu nümunələrdə cəmiyyətin bir çox reallıqları özünün bədii əksini tapmış, problemin ictimai-siyasi aspektdə həllinə çalışılmışdır. Müəllif "Tanrı müsafiri" (1927), "Sönmüş ulduzlar" (1928), "Leyli və Məcnun" (1928), "Fövqəladə işlər" (1930) adlı hekayələr kitabında daha çox yaşadığı dövrün əyinti və çatışmazlıqlarına tənqidi yanaşmış, açıq surətdə onlara qarşı etiraz səsini ucaltmışdır.

Rəşad Nuri bir sıra hekayə və pyeslər yazsa da, sənət aləmində romanlar müəllifi kimi məşhurdur. O, "Gizli əl" (1921), "Çalı quşu" (1922), "Damğa" (1924), "Dodaqdan qəlbə" (1925), "Axşam günə-

şi" (1926), "Yaşıl gecə" (1928), "Acımaq" (1928), "Yarpaq tökümü"

(1930), "Göy üzü" (1935), "Əski xəstəlik" (1938), "Dəyirman" (1944), "Qan davası" (1954) və s. romanlarında dövrün ictimai-siyasi problem- lərinə toxunmuş, daha çox Türkiyə həyatı üçün xarakterik olan xüsusi- yətləri real formada əks etdirmişdir. Onun romanlarında həyat həqiqət- ləri çıpaq şəkildə təqdim olunur. Buna görə də Rəşad Nurinin roman yaradıcılığı həyatın acı və şirin, sevinc və kədər və s. cəhətlərinin para- lel genişlikdə əks etdirilməsi baxımından xarakterikdir.

Anahtar kelimələr: R.Nuri, nəsr, hekayə,roman,

ABSTRACT

Rashad Nuri's stories have a wide range of topics. In these examples, many realities of the society found their artistic reflection, and the problem was solved in the socio-political aspect. In the short stories "God's Visitor" (1927), "Sonmush Uzundlar" (1928), "Leyli and Majnun" (1928), "Extraordinary Affairs" (1930), the author was more critical of the adornments and shortcomings of the time he lived in, and openly opposed them. protested.

Although Rashad Nuri wrote a number of stories and plays, he is famous in the art world as the author of novels. He wrote "Hidden Hand" (1921), "Chaly Gugu" (1922), "Damga" (1924), "Lip to Heart" (1925), "Evening to Day".

Shi" (1926), "Green Night" (1928), "Bitter" (1928), "Leaf Falling"

(1930), "The Sky" (1935), "The Old Disease" (1938), "Mill" (1944), "Blood Feud" (1954) and others. in his novels, he touched on the social and political problems of the time, and reflected the features characteristic of Turkish life in a realistic form. In his novels, the truths of life are presented in a naked way. Therefore, Rashad Nuri's novels are about bitter and sweet life, joy and sadness, etc. It is characteristic in terms of reflecting its aspects in parallel width.

Key words: R. Nuri, prose, story, novel,

GİRİŞ

Türk realist ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Rəşad Nuri Güntə- kinin ədəbi fəaliyyətə başlaması Birinci dünya müharibəsi illərinə təsadüf edir. Rəşad Nuri Güntəkin ilk öncə müxtəlif xarakterli məqalələr yazsa da, bədii yaradıcılığa hekayə ilə başlamışdır. Onun 1917-ci ildə yazdığı “Köhnə dost” hekayəsi bu sahədə ilk qələm təcrübəsi hesab olunur. Rəşad Nurinin hekayə yaradıcılığının avropayönlü nəsrin tələblərinə uyğun formalaşmasında Fatma Aliyə xanımın (1864-1924) və Xalid Ziyanın(1865-1945) böyük təsiri olmuşdur. Fatma Aliyə xanımın “Mühacirət” (1892), “Rüfət” (1897), “Udi” (1899) və yarımçıq qalmış “Emin” (1910) romanları yeni realist nəsrin ən mükəmməl nümunələri sayılır. O cümlə- dən Xalid Ziyanın “Həmidə” (1891), “Bir ölünün dəftəri” (1891), “Mavi və siyah” və “Qırıq həyatlar” irihəcmli nəsr əsərlərində hər şeyin yeni prinsip baxımından özünə yer tapması sənət aləmində bu nümunələrin təsir dairəsini xeyli genişləndirmişdir. Rəşad Nuri uşaqlıq xatirələrində adları çəkilən hər iki şəxsiyyətin öz yaradıcılığına təsirdən bəhs açmış, qış gecələrində Fatma Aliyə xanımın “Udi” romanından oxunan parçala- rın rolunu yüksək qiymətləndirmiş, xüsusilə hekayə zövqünün formalaş- masında Xalid Ziyanın sənətini əhəmiyyətli hesab etmişdir.

Rəşad Nurinin hekayələri mövzu baxımından geniş əhatə dairəsinə malikdir. Bu nümunələrdə cəmiyyətin bir çox reallıqları özünün bədii əksini tapmış, problemin ictimai-siyasi aspektdə həllinə çalışılmışdır. Müəllif “Tanrı müsafiri” (1927), “Sönmüş ulduzlar” (1928), “Leyli və Məcnun” (1928), “Fövqəladə işlər” (1930) adlı hekayələr kitabında daha çox yaşadığı dövrün əyinti və çatışmazlıqlarına tənqidi yanaşmış, açıq surətdə onlara qarşı etiraz səsinə ucaltmışdır. Rəşad Nuri “Ümitsizlik” hekayəsində maraqlı bir məsələyə toxunur. Əslində məişət problemləri zəminində yazılan bu hekayədə yazıçı cəmiyyətin qeyri-normal həyati baxış və əxlaqlarının ayrı-ayrı insanlara vurduğu zərbəni nəzərə çarpdırır. Söhbət o cəmiyyətdən gedir ki, burada qadınlar ilə kişilərin hüququ eyni deyil. Bu bərabərliyi cəmiyyət mütləq mənada rədd edir. Ona görə də qadınlar sanki tale payları olan məhrumiyətlərin əzabını yaşayırlar. Müəllif bütün bu fikirlərini yeni qurulmuş bir ailənin timsalında cərə- yan etdirir. Kişi cəmiyyətin ona verdiyi hüquqdan istifadə edərək öz xa- nımının evdən bayıra çıxmasına etiraz edir. Daha doğrusu, onun ictimai fəaliyyətinə qadağalar qoyur. Lakin özü isə kef məclislərində gününü keçirir, pozğun qadınların şərəfinə ziyafətlər verir. Günlərin birində hə- yat yoldaşını görmək üçün bu ziyafətlərdən birinə gələn qadın ərinin məhrumiyət və işgəncələri ilə üzləşməli olur. Qadının bura gəlməsini bəhanə edən kişi onu əxlaqsızlıqda günahlandıraraq boşayır və bununla onu layiq olmadığı yeni bir mənəvi əzaba düşür.

Bir ailənin timsalında cərəyan edən problem müəllifin təsvirlərində ümumiləşmə keyfiyyəti qazanır, cəmiyyətin bütün dairələrinə nüfuz edir. “Qəmsizin ölümü” hekayəsində sarı tüklü qoca köpəyin timsalında böyük sarsıntı və əzablar içində yaşayanların həyatından bir mənzərə öz əksini tapır. Müəllif hekayədə onun mübariz və fədakar olmasını xüsusi qeyd edir. Lakin məhəllə adamlarının nəzərində o, sərsəri həyat sürən bir canlı qiymətindədir. Buna görə də ona hamı “Qəmsiz” deyərək müraciət edir. Hekayə ilə tanışlıq onu göstərir ki, Qəmsiz nə sərsəri həyat yaşayır, nə də hamının fikirləşdiyi kimi qəmsizdir. Bir neçə il əvvəl Qəmsizin həyatında böyük bir faciə baş vermişdir. Onun dörd ba- lası zəhərlənərək ölmüşdür. Ölmüş balalarını bir zibil maşınına qoyub apardıqları üçün o, həmin maşının arxasınca getmiş və xeyli müddət gözdən itmişdir. Hamı elə bilir ki, o da haradasa ölüb. Ancaq Qəmsiz yenidən geri döner və məktəbin ətrafında kədərli halda günlərini keçirir. Məktəb uşaqları bayram etmək üçün qabaqcadan planlaşdırılan yerə gedirlər. Qəmsiz də uşaqlar ilə bərabər gedir. Uşaqlar onun yerə yığılıb qıvrıla-qıvrıla uladığını görür. Birdən o, ayağa qalxır və var gücü ilə qaçmağa başlayır. Yoldakı çayın kənarında oynayan iki uşaq itin sürətlə onlara tərəf gəldiyini gördükdə qorxub qaçırlar. Lakin uşaqlardan biri dərin çaya düşür və boğulmaq təhlükəsi ilə üzləşir. İt bunu görüb geri

qayıdır və uşağı sudan çıxarır. Bu mənzərəyə tamaşa edə-edə ölür və axan su onun cəsədini aparır.

Hekayədə böyük əksəriyyət tərəfindən başa düşülməyən, qəbul edil-

məyən fərdin kədər və faciəsi öz əksini tapır. Qəmsiz ağıllıdır, insanla- rı qoruyur, onların ürəyindən keçənləri başa düşür, dar ayaqda onların həyatlarını təhlükədən xilas edir. Amma əksər adamlar onu sərsəri, hə- yatda artıq hesab edirlər. Əsərdə Qəmsizin ölüm ayağında insanlardan uzaqlaşmağa cəhd etməsi səhnəsi müəllifin ortaya qoyduğu problemləri geniş müqayisə fonunda açmağa imkan verir, hər şey zahiri görünənlə- rin mahiyyətində üzə çıxır, aydın şəkildə dərk edilir.

“Əski bir yara”, “Bir udum su”, “Əsgərlikdən qayıtmaq”, “Bir is- tefa” və s. hekayələrində müharibə fəlakətləri, insanların azad yaşamaq istəyi, əsarətə, zülmə etiraz sədaları yüksək sənətkarlıqla qələmə alın- mışdır. “Əski bir yara” hekayəsi üç yaşında anasını itirmiş Xəlilin di- lindən danışılır. Xəlilin atası polis məmuru işləmiş, atdan yıxıldığı üçün ayağı şikəst olmuşdur. Buna görə də polis yararsız şəxs kimi işdən azad edilmişdir. Xəlilin atası daha sonra hərbi qospitalda işləyir. Müharibə dəhşətləri get-gedə artır. Atası uşağı şəhərdə saxlayır, özü isə şəhərdən kənarında yerləşən qospitalda xəstə yaralılara xidmət edir. O, arada vaxt tapıb şəhərə gəlir və oğlu Xəlillə görüşür. Xəlilin atası cəsur döyüşçülə- rin düşməne qarşı müqavimətindən danışır, onların qəhrəmanlığını oğlu üçün öyür. Bir dəfə o, yenə igid bir əsgərin üç düşməni öldürməsindən söhbət açır. Döyüşlərin birində həmin igid əsgərin düşmənləri öldürmə- sinə baxmayaraq, özü də ölümcül yara alır. Ölüm ayağında o, Xəlilin atasına xatirə kimi bir üzük və qanlı meşin dəftər hədiyyə edir. Xəlil atasının ona danışdığı bütün cəbhə xatirələrini şəhərdə yaşayan yabançı uşaqlara danışır. Bir müddətdən sonra şəhər yabançılar tərəfindən işğal olunur. Yabançı uşaqlar Xəlilin sözlərini düşmən zabitinə söyləyirlər. Zabit Xəlilin atasından eşitdiklərini onun üçün danışmağı tələb edir. Xə- lil onlara heç nə demir. Son anda Xəlilin atasını həbs edib güllələyirlər. Müəllif hekayədə tarixi proseslər fonunda düşməne nifrət hissi aşılayır, xalqın vətənpərvərlik duyğularını yüksəldir.

“Bir istefa” hekayəsinin məzmununu ən xoşbəxt gününü izhar edən şagirdlərin yazıları təşkil edir. Müəllif uşaqların özü üçün xoşbəxt san- dığı həmin hadisəni əslində ən böyük faciə kimi qiymətləndirir. Əsərdə uşaq düşüncələri ilə yazıçı münasibətləri arasında böyük bir uyğunsuz- luq və təzad vardır. Onu da qeyd edək ki, əsərdə yazıçı münasibətləri olduqca real və sadə ifadə tərzində verilmişdir. Məsələn, cərrahiyyə əmə- liyyatının ağırlıqlarına məruz qalmış uşaq özünü ona görə xoşbəxt sanır ki, o, xəstəxanada heç olmasa bir parça çörək yemişdir. Həmişə aclıqdan əziyyət çəkən bu zavallı həmin günləri ömrünün xoş günü hesab edir. Digər bir uşaq isə atasının həbs olunduğu günü özü üçün xoşbəxtlik sa- yır. Ona görə ki, gecə-gündüz əzab-əziyyətə qatlaşan atası arabaçı sənə- ti ilə çörək pulu qazana bilmir, əvəzində isə hirsini arvad-uşağına töküb onları incidir. Göründüyü kimi, buradakı xoşbəxtlik nisbidir, bir növ mənəvi yox, “fiziki” səciyyə daşıyır. Lakin müəllif uşaq psixologiya- sının ortaya qoyduğu mülahizələrdə dövrü kəskin ittiham edir. Müəllif uşaq mülahizələrindən bir vasitə kimi istifadə edərək cəmiyyətin əksər problemlərinə toxunur. Bir növ dövrün sosial gərginliklərinin ümumi mənzərəsini yaradır.

Rəşad Nuri yaradıcılığında dram əsərləri özünəməxsus yerlərdən birini tutur. Qeyd etməliyik ki, onun əksər dram əsərlərinin mövzusu müasir həyatla bağlıdır. Belə demək mümkünsə, müasirlik və reallıq Rəşad Nuri dramaturgiyası üçün başlıca keyfiyyətdir. 1920-ci ildə ya- zılmış “Xəncər” pyesi Rəşad Nurinin dramaturgiya sahəsində ilk ad- dımı hesab olunur. “Əski rəya” (1922), “Daş parçası” (1926), “Babur şahın səccadəsi” (1931), “Yarpaq töküümü” (1943), “Əski şərqi” (1951), “Balıksir mühasibi” (1953), “Tanrıdağı ziyarəti” (1955) adlı əsərləri

Rəşad Nurinin bu sahədə məhsuldar bir yaradıcılıq yolu keçdiyini üzə çıxarır. Bundan başqa o, “Bir gecə faciəsi” (1924), “Ərəbcə deyilmə” (1926), “Cüt kəramət” (1927), “İş adamı” (1932) və s. kimi səhnə əsərlərini təbdil edərək müasir türk dramaturgiyasının yeni ənənələr zəminində inkişafına böyük təsir göstərmişdir. Qeyd etdiyimiz kimi, Rəşad Nurinin dramalarının mövzu və problemi müasir həyat və onun reallıqlarıdır. “Xəncər” pyesində var-dövlət, pul hərisliyi ucubundan insani keyfiyyətlərini itirən şəxslərin, namuslu insanların uyğunlaşa bilmədiyi qayda-qanun və adət-ənənələrin ifşası əsas yer tutur. Müəllif əsərdə bütün qüsur və eybəcərlikləri Hacı Alinin və həkimin təmsalında cəmləşdirməyə nail olur.

“Yarpaq töküümü” Rəşad Nurinin eyni adlı romanı əsasında forma-laşdırdığı dram əsəridir.

Əsərin mövzusunun yad, gəlmə adət-ənənələrin təsiri nəticəsində türk mənəviyyatına dəyən ziyan və milli-ictimai yaraların təsviri təşkil edir. Əsərin qəhrəmanı Əli Rza bəy namuslu bir insandır. O, yüksək vəzifəli məmurdur. Lakin vəzifəsindən sui-istifadə etmir. Halal maaşı ilə dolanmağı hər şeydən üstün tutur. O, meşşan həyat tərzinə uyan insanlara acıyır. Bunu mənsub olduğu türk cəmiyyətinin düçar olduğu milli-mənəvi yara hesab edir. İctimai həyatın yabancılıq təsirlərdən yaxa qurtarmaq gücündə, mənəvi müdafiə sistemi qurmaq təşəbbüsündə olmamasını Əli Rza bəy təəssüf hissi ilə qeyd edir. Və öz övladlarının yabancılıq təsirlərinə toruna düşərək dəyişiklikləri üçün qəlbi ağrıyır. Bu mənəvi zərərni milli-mənəvi sahədə yarpaq töküümü şəklində xarakterizə edən müəllif, o zaman türk həyatı üçün səciyyəvi olan cəhəti yüksək tərzdə ifadə edə bilmişdir.

Rəşad Nuri xalqın milli-mənəvi dəyərlərinə xüsusi hörmət bəsləyən, yaradıcılığında davamlı olaraq bu halı tərənnüm edən sənətkardır. “Əski şərqi” dramı bilavasitə ədibin XX əsrdə formalaşan gəncliyin xarici təsirlərə uyarlı yüksək mənəvi dəyərlərdən uzaq düşməsinə etiraz səsinə ucaltmaq baxımından xarakterikdir. Rəşad Nuri bu dramı 1938-ci ildə yazdığı “Əski xəstəlik” romanının motivləri əsasında qələmə almışdır. Əsərdə əski şərqi anlamı eşq şərqi mənəsidir. “Əski şərqi” dramı müxtəlif düşüncə tərzinə malik iki gəncin evləndikdən sonrakı ailə həyatından bəhs açır.

Hadisələr Yusif ilə Züleyxa arasında cərəyan edir. Züleyxa hər şeydə duyğu və səmimiyyəti inkar edir. O cümlədən Züleyxa iki sevən şəxsin məhəbbətlərini zahiri hesab edir. Onun nəzərində həyat yoldaşı olmaq heç də bir-birinə ruhunu və könlünü vermək deyildir. Züleyxa bunları vaxtı və “modası keçmiş bir hadisə” kimi qiymətləndirir. Ona görə də əsərdə Züleyxanın ailə həyatı tam təsadüfi xarakter daşıyır. Bu səbəbdən Züleyxa ərindən məhkəmə qərarı ilə ayrılır. Müəllif bu əsərdə eşqin yaxşı mənada “xəstəlik” kimi qəbul edilməsini təbliğ edir. “Eşq xəstəliyini” ailə quran iki şəxsin ruhən bir-birlərinə bağlanmasının vacib şərti hesab edir.

Rəşad Nuri bir sıra hekayə və pyeslər yazsa da, sənət aləmində romanlar müəllifi kimi məşhurdur. O, “Gizli əl” (1921), “Çalı quşu” (1922), “Damğa” (1924), “Dodaqdan qəlbə” (1925), “Axşam günəşi” (1926), “Yaşıl gecə” (1928), “Acımaq” (1928), “Yarpaq töküümü”(1930), “Göy üzü” (1935), “Əski xəstəlik” (1938), “Dəyirman” (1944), “Qan davası” (1954) və s. romanlarında dövrün ictimai-siyasi problemlərinə toxunmuş, daha çox Türkiyə həyatı üçün xarakterik olan xüsusiyyətləri real formada əks etdirmişdir. Onun romanlarında həyat həqiqətləri çılpaq şəkildə təqdim olunur. Buna görə də Rəşad Nurinin roman yaradıcılığı həyatın acı və şirin, sevinc və kədər və s. cəhətlərinin parçalı genişlikdə əks etdirilməsi baxımından xarakterikdir.

Rəşad Nurinin romanları mövzu baxımından məhəbbət və ictimai-siyasi olmaqla iki qrupa bölünür. Ədibin ilk romanı “Xarabaların çiçəyi” əsəridir.

“Çalı quşu” romanı yazıcının roman yaradıcılığında ən uğurlu əsərlərindən biri kimi qiymətləndirilir. Müəllifə şöhrət gətirən bu əsər həm də XX əsr türk ədəbiyyatında yaranmış

boşluğu doldurmaq baxımından xarakterikdir. Qeyd etməliyik ki, müəllif ilk öncə “İstanbul qızı” adlı 4 pərdəli bir pyes qələmə almışdır. Lakin pyesin səhnədə tamaşaya qoyulmaq problemləri, eyni zamanda yazıçının toxunduğu məsələləri daha geniş epik planda göstərmək istəyi Rəşad Nurini “İstanbul qızı” dramının motivləri əsasında “Çalı quşu” romanını yazmağa sövq etdi. “Çalı quşu” romanında hadisələr Anadoluda cərəyan edir. Lakin yazıçı Anadolunun timsalında bütün Türkiyə həyatı üçün xarakterik olan ictimai-siyasi problemləri əks etdirmişdir. Romanın baş qəhrəmanı Fəridədir. Müəllif bütün problemlərə münasibət bildirmək üçün Fəridə obrazından vasitə kimi istifadə edir. Rəşad Nuri Fəridəni olduqca aktiv formada həyata atır. Lakin o, mübarizliyindən çox, dözümlülüyü ilə yadda qalır. Ən ağır günlərində belə sınırmır. Müəllif onun “əlindən uşaq kimi tutaraq” diyarbədiyar gəzdirir. Fəridənin cəmiyyətdə rastlaşdığı bütün eybəcərlikləri ümumiləşdirmə gücü ilə yaşadığı dövrün ictimai-siyasi panoramı şəklində təqdim edir. Bu səbəbdən də əsərdə hadisələrin təsviri “macəraçılıqdan” çox, “məmləkət mənzərəsi” təsirindədir.

Rəşad Nuri romanda yaşadığı cəmiyyətin qadınlara ögey münasibətini heç cürə qəbul etmir. O, qadınları bütün mənəvi hüquqlardan məhrum etmiş cəmiyyəti ittiham etməkdən və ona nifrət bəsləməkdən çəkinmir. Ona görə də “Çalı quşu” romanı təkə dövrün ictimai siyasi mənzərəsini yaratmaq baxımından deyil, həm də bu fonda qadın hüquqsuzluğunu əks etdirmək baxımından əhəmiyyətlidir.

Rəşad Nuri Fəridənin timsalında təhsil alan və sərbəst yaşamaq istəyən hər bir ağıllı və namuslu qadının üzləşdiyi çətinlikləri göstərə bilmişdir. Yazıçının qeydlərindən bəlli olur ki, ölkədə təhsil alan qadınlara münasibətin pisliliyindən onlarla ailə qurmaqdan belə çəkinmişlər. “Çalı quşu” romanının baş qəhrəmanı olan Fəridə də sərbəst yaşamaq arzusunda olan təhsil görmüş bir qızıdır. Əsərdə Kamranın Fəridəyə münasibətinin dəyişməsində bu amilin təsiri də istisna edilmir.

Müəllif bu səbəbdən Kamran Fəridə xəttini yüksək bədii formada əsərin mərkəzində saxlamış, bütün hadisə və əhvalatları bu xətt ətrafında cərəyan etdirmişdir. “Çalı quşu” romanı bir növ Fəridənin xatirə dəftəridir. Fəridə öz xatirələrini yazarkən həyatının əvvəlki dövrlərinə boylanır. Biz onun şəxsi, qəmsiz uşaqlıq həyatının şahidi oluruq. Lakin az sonra hər şey dəyişir. Fəridə öz xoşbəxtliyinə sanki əlvida deyir. Bu mərhələdə Fəridənin həyatı baxışları ilə ictimai mühitin realıqları arasında ziddiyyət yaranır. Fəridə ilə Kamranın sevgi uğursuzluqları da bu mərhələdə başlayır. Fəridə Münəvvərin Kamranı sevdiyini bildiyi üçün oradan uzaqlaşır. Ayrı-ayrı əyalətlərdə çətin şəraitdə müəllim işləyir. Bu dövrlərdə Fəridə müxtəlif xarakterli insanlarla üzləşsə də, yalnız yaxşı adamların xeyirxahlığı nəticəsində bədbinləşmir, çətin sınaqlardan çıxıb bilir. Müəllif bu cəhəti Xeyrulla bəy və Fəridə xəttində olduqca real əks etdirmişdir. Xeyrulla bəyin Fəridə ilə yalançı nigahı və Fəridənin xatirə dəftərinin onun hesabına Kamrana çatması əsərdə bu insanın xarakterinin açılması və hansı nəcib keyfiyyətlərə malik olması barədə kifayət qədər məlumat verir. Fəridənin Munisə, Rəşid bəy, Əziz bəy, Şeyx Yusif və başqaları ilə münasibətləri bütövlükdə əsərdə qoyulan problemlərə aydınlıq gətirir, obrazların özünəməxsus fərdi keyfiyyətlərini üzə çıxarır.

Romanda Fəridənin maarif nazirliyindən ən ucqar kənd məktəbinə qədər keçdiyi yol, bir növ müəllifin problemə münasibətində seçdiyi taktiki gedişdir. Paytaxtdan kəndə qədər yol gedən, sonralar müxtəlif yerlərdə dəyişmələr edən bu qız hər cür rüşvətخورluq, özbaşınalıq və anarxiyanın şahidi olur. Maraqlı odur ki, müəllif bunları yalnız maarif sistemi üçün yox, bütün ölkə həyatı üçün xarakterik hesab edir, cəmiyyət və insan problemləri daxilində ölkənin ictimai həyatının mənzərəsini əks etdirir. Cəmiyyətin ictimai eyblərinə qarşı tənqidi münasibət Rəşad Nurinin digər romanlarında da özünə yer tapmışdır. “Damğa”, “Dodaqdan qəlbə”, “Acımaq”, “Yarpaq töküümü”, “Dəyirman” və digər romanlarında müəllif müxtəlif problemlər daxilində

cəmiyyətin qüsur və çatış- mazlığını göstərmiş, onları kəskin tənqid hədəfinə çevirmişdir. Adları çəkilən əsərlərdə həyatda yaşamaq istəyi böyük olan namuslu adamların çox ciddi çətinliklərlə üzləşdiyi göstərilir, dövlət aparatında bürokratiyanın, rüşvətخورluğun, məmur özbaşınalığının ifşasına xüsusi yer verilir.

Ümumiyyətlə, Rəşad Nuri romanlarının əksəriyyəti üçün belə bir ideya hakimdir ki, yaramaz cəmiyyətdə namuslu və vicdanlı insanların yaşamağı çox müşküldür. Onlar ya cəmiyyətlə barışıb onun quluna çevrilməli, ya da həyatda məhv olmalıdırlar.

Rəşad Nuri “Damğa” əsərində problemə məhz bu cür yanaşmış, İffət bəyin timsalında namuslu bir şəxsin nəcib arzuları ilə bu arzuların qarşısına sədd çəkən, onu şikəst edən mühiti üz-üzə qoymuşdur. “Dam-ğa” əsərində hadisələr, əsasən 1908-ci il Türkiyə inqilabından sonrakı dövrlərlə bağlıdır. İffət bəy atasının həbsindən sonra əziyyətlərlə üzləşir. Öz namuslu əməyi ilə yaşamağı hər şeydən üstün tutur. Çətinliklə bir tacirin evində iş tapır. Onun uşaqlarına dərs deyərək çörək pulu qazanır. Tacirin arvadı Vədiə xanımın təkidi ilə onunla görüşmək məcburiyyətində qalır. Bu işin üstü açılarda özünü tacirin evinə soxulmuş oğru kimi qələmə verir. Məsələnin əsl həqiqi tərəfini kənara qoyub, oğurluq adını üstünə götürür. Bununla da Vədiənin namusunu ləkədən qoruyur, öz adına isə “oğurluq damğası” yazdırır. Lakin həbsxana dövrü başa çatdıqdan sonra onun həyatının ağır günləri başlayır. Belə demək mümkünsə, əsl zindan həyatını o, azadlıqda olarkən yaşamağa başlayır. İffət artıq cəmiyyətdə oğru kimi tanınır. Ona heç yerdə iş vermirlər, yaxına buraxmırlar. Müəllif bu vəziyyəti özünəməxsus paradoksal xüsusiyyətləri ilə diqqətə çatdırır bilir. Namuslu adamlar yaramaz cəmiyyəti ittiham etməkdənsə, həmin cəmiyyət namuslu adamları ittiham edir, onları həyatda artıq insanlara çevirir.

İffət bəyə dostu Cəlal əlindən gələn köməkliliyi göstərir. Cəlal özündə namuslu adamdır. Son anda hər iki şəxs məcbur qalaraq öz həqiqi yollarını dəyişib, möhtəkirliliklə məşğul olurlar. Düzdür, müəllif əsərdə onların son hərəkətlərinə bəraət qazandırmır. Lakin İffət və Cəlala bəraət qazandırmasa da, eyni zamanda onları müqəssir də saymır. Yazıçı aləmində müqəssir olan cəmiyyətdir, real ictimai-siyasi həyatdır.

Romantik ruhda yazılmış “Dodaqdan qəlbə” əsərində problemin qoyuluşu özünəməxsusluğu ilə seçilir. Əsərdə hadisələr Kənan və Lamiyənin ətrafında cərəyan edir. Əsərin əvvəlində Kənanın atası, anası, bacısı və digər məsələlər barəsində gedən söhbətlər müəyyən mənada ictimai fonda cərəyan edir. Lakin sonradan əsərdə hər şey daha çox məişət fonunda əks etdirilir. Kənan Avropadan qayıtdıqdan sonra məşhur musiqiçi kimi hamının diqqətini cəlb edir. Ondakı yaşamaq həvəsi dünyaya sığmayan dərəcəyə çatır. Müəllif bu vəziyyətin Kənanı yarıtdığı dəyişikliyi psixoloji cəhətdən göstərə bilər. 15 yaşında olan Kənan 30 yaşlı adam təsirində idisə, 30 yaşında isə o, 15 yaşlı insan kimi diqqəti cəlb edir. Müəllif Kənanı baş vermiş bu dəyişikliyi bir çox məqamlarda ziddiyyət amili şəklində təcəssüm etdirir. Kənan yarımçıq səadəti xoşlamadığından adi pəncərədə bahalı pərdəni və kobud barmaqda qiymətli üzüyü görəndə dilxor olur. Onun nəzərində hər şey tam olmalıdır.

Buna görə də müəllif “ya tam, ya da heç” fəlsəfəsi daxilində Kənanın həyatı baxışlarında olan ziddiyyətləri bütünlükdə göstərə bilmiş, onun xarakterinin kompleks müəyyənləşdirilməsini təmin etmişdir.

Kənan varlı adamların kölgəsində yatmağı heç cür qəbul etmir. Bu səbəbdən evlərdə dərs deyib pul qazanmağı özü üçün təhqir bilir. Kənan qədəhi axıra qədər içməyi bacarmayanda onu dodağa aparmağı əbəs sayır. Onun sevgiyə münasibəti də bu düşüncələr daxilində formalaşır. Kənanın görə sevginin qəlblə heç bir əlaqəsi yoxdur. Kənan sevginin yaxşı mənada “dodaqdan qəlbə süzülüb onu zəhərləməsi” qəbul etmir. Bu məntiqin davamı kimi Kənanın Lamiyəyə

dediyi aşağıdakı fikri də mə- raqlı səslənir. Bu fikirdə müqayisələr torpaq və gül ilə əlaqələndirilir. Kənan bildirir ki, torpağın dodaqlarında gül açır. Lakin o, heç vaxt tor- pağın köksünə girə bilmir. Düşüncələrində sevgiyə münasibətini bu cür qurduğu üçün Kənan Lamiyənin sevgisinə etinasız yanaşır. “Biz bir-bi- rimizi sevmirik, könül əyləndiririk,” – deyərək Lamiyənin qəlbinə hakim kəsilən sevgini cavabsız qoyur. Müəllif Kənanın məhəbbətini əsərdə birtərəfli göstərmir. Daha doğrusu, onun sevgiyə münasibətinin mütləq natamamlıqda olduğunu təsdiqləyir. Kənan sevginin ideal formada in- san qəlbinə hakim kəsildiyinin mümkünlüyünü inkar etmir. “Siyah yıl- dızlar” əfsanəsi əsasında formalaşdırdığı musiqi nömrəsində bunun tam təsdiqini görmək mümkündür. Lakin Kənan “sevginin dodaqdan qəlbə süzülüb” ona hakim kəsilməsinin mümkünlüyünü həyatda yox, ideyada təsdiqləyir. Hələlik düşüncələrində bu xətti qoruyub saxlayan Kənan, sonralar fikirlərinin əleyhinə çıxaraq, əsl sevgi və məhəbbəti real həyat- da görür. Lamiyənin timsalında ideal sevgi anlayışını qəbul edir.

Əsərin əsas qəhrəmanlarından olan Lamiyə öz sevgi “macərələri”nin qurbanına çevrilir. O, əsl məhəbbətini Kənanda tapdığı üçün nişanlısı Nazimi qəlbindən çıxarır. Lakin Kənan onun məhəbbətini qiy- mətəndirə bilmir. Lamiyənin saf məhəbbət xəyallarını “əyləncə kimi” qiymətləndirərək onu “cavabsız” buraxır. Kənan Lamiyənin ismətinə toxunur. Kənana olan məhəbbətini heç kimə açmayan, qəlbində sax- layan Lamiyə, bu işdə onun günahlarını gizlədərək ismətsizlik damğa- sını daşımalı olur. Həyatı və taleyi korlanmış Lamiyə həyatının çətin günlərini yaşayır. Lakin Lamiyə həyatının bundan sonrakı dövründə öz məhəbbət və ismətinə qoruyur. Kənan vaxtilə onun cavabsız qalmış məhəbbətini sonradan qiymətləndirsə də, Lamiyə ondan uzaqlaşır. Na- musuna toxunmaq istəyən Rasihi öldürür. Bir həkimlə ailə qurur, vax- tilə görmək istədiyi, arzusunda olduğu namuslu ailə həyatı yaşayır.

Rəşad Nuri əsərdə Lamiyəni günahı olmayan şəxs kimi təqdim edir. Kənanın onun başına gətirdiyi oyunu Lamiyənin təcrübəsizliyi və saf məhəbbət aludəçiliyi ilə bağlayır. Müəllif ona görə də Lamiyənin acı həyat taleyinə təəssüf edir. Əksinə, Kənanı isə intihar etməklə ucuz ölü- mün qurbanına çevirir.

Rəşad Nuri əsərdə hadisələri konkret obrazların timsalında müxtəlif məkan genişliyində göstərir. Bu da özlüyündə “Çalı quşu”nda oldu- ğu kimi, ictimai proseslərin ölkənin hər yerində eyni cür cərəyan etdi- yinə işarədir. Müəllif məqsədli olaraq əsərdə müxtəlif təbəqəni təmsil edən obrazlar vasitəsilə sosial mühitin bütün gerçəkliklərini təsvir et- miş, daha xarakterik cəhətləri ön planda saxlamışdır. Müxtəlif sənət, peşə sahibləri olan və başqa-başqa düşüncələri özündə əks etdirən Mü- nir bəy, Vəfiq paşa, Saib paşa, Şəmi dədə, Nail, Mələk, Nemət xanım, Nazim, Vədad bəy və digər obrazlar müəllifin əlində cəmiyyətin tipik xarakteristikasını verməkdə vasitəyə çevrilir.

Ümumiyyətlə, Rəşad Nurinin roman yaradıcılığı yaşadığı mövcud həyatın ictimai-siyasi proseslərini, mühit və insan problemlərini, bun- ların qarşılıqlı əlaqə və təsiri nəticəsində insanların düşüncə tərzini, əx- laqi münasibətlərini göstərmək, eləcə də 20-50-ci illər türk bədii nəs- rinin ümumi xarakteristikasını əks etdirmək baxımından səciyyəvidir.

KAYNAKLAR

1. Rəşad Nuri Güntəkin. Çalı quşu, Bakı, 1959.
2. Rəşad Nuri Güntəkin. Damğa, Bakı, 1961.
3. Rəşad Nuri Güntəkin. Yarpaq tökümü, İstanbul, 1944.
4. Rəşad Nuri Güntəkin. Yaşıl gecə, İstanbul, 1959.

**THE ARTISTIC EXPRESSION OF LOVE OF THE NATION AND THE COUNTRY
IN THE POETRY OF ABBAS SAHHAT****ABBAS SƏHHƏT POEZİYASINDA MİLLƏT VƏ VƏTƏN SEVGİSİNİN BƏDİİ
İFADƏSİ****QUDRƏT UMUDOV****ADPU-nun dosenti, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Bakı, Azərbaycan****Özət**

XX yüz il Azərbaycan romantik poeziyasının ən görkəmli nümayəndələrindən biri Abbas Səhhətdir. O, milli poetik mühitə yeni nəfəs gətirən şairlərimizdən biridir. Ədib müasirlərinə də yeni ruhlu, təbii hiss və duyğular ifadə edən səmimi şeirlər yazmağı tövsiyyə edərdi. Elə bir şeir ki, “oxuyanların qəlbində təsiri olar və başqasının hissiyatı qəlbisini oyandıra”. Səhhətin öz şeirlərinə gəldikdə, onların demək olar, hamısında bir saflıq, təbiilik və orijinallıq vardır.

Şairin yaradıcılığında “millət”, “Vətən” və “təbiət” mövzuları aparıcı yerləri tutur. Sənətkarın deyilən mövzularda qələmə aldığı şeirlərində öz doğma vətəninə, millətini alovlu məhəbbətlə sevən şair qəlbinin çırpıntılarını duymaq çətin deyil.

A.Səhhətin poetik yaradıcılığında Vətənə məhəbbətin ifadəsi iki xüsusda cərəyan edir. Şair bir tərəfdən doğma vətəninə gözəlliklərini, füsunkar təbiətini, əvəzolunmazlığını son dərəcə poetik bir dillə sərgiləyir, maraqlı məcazlarda süsləyirsə, ikinci bir tərəfdən onun sosial problemlərini, dərdrəlini təəssüf hissi xatırladıb həyəcan keçirir. Bununla belə, şair ümitsiz deyil. O, gələcəyə xoş bir ümidlə baxır və millətin nicat yolunu maariflənmədə, elmə, məktəbə həvəs göstərməsində görürdü.

Səhhət həm də təbiət vurğunu idi. Doğma yurdun, vətənin təbii gözəlliklərinə heyranlıq onun şeirlərinə də sirayət etmiş, şairin sonralar “şair-rəssam” adlandırılmasına səbəb olmuşdur.

Təqdim olunan məqalədə A.Səhhətin vətən, millət və təbiət mövzulu şeirləri nəzərdən keçirilib təhlil olunur.

Açar sözlər: *şair, romantik, vətən, millət, tərəqqi, poeziya*

Summary

Abbas Sahhat is one of the most prominent representatives of Azerbaijani romantic poetry of the 20th century. He is one of our poets who brought new breath to the national poetic environment. Adib would recommend his contemporaries to write sincere poems that express new spirit, natural feelings and emotions. A poem that "has an effect on the hearts of those who read it and awakens the feelings of others." As for Sehhat's own poems, almost all of them have a purity, naturalness and originality.

In the work of the poet, the themes of "nation", "Motherland" and "nature" occupy leading places. It is not difficult to hear the beats of the poet's heart, who loves his homeland and nation with ardent love, in the poems written by the artist on the mentioned topics.

In the poetic works of A. Sahhat, the expression of love for the Motherland takes place in two aspects. On the one hand, the poet exhibits the beauties, fascinating nature, and irreplaceability

of his native land in an extremely poetic language and embellishes it with interesting metaphors, on the other hand, he reminds him of its social problems and troubles with regret and excitement. However, Shait is not without hope. He looked at the future with good hope and saw the way to the nation's salvation in education, science, and school.

Health was also an emphasis of nature. Admiration for the natural beauty of his native land spread to his poems, and later the poet was called a "poet-artist".

In the presented article, A. Sahhat's poems on the theme of the gift, nation and nature are reviewed and analyzed.

Keywords: *poet, romantic, motherland, nation, progress, poetry*

Abbas Səhhət və millət.

Abbas Səhhət ədəbiyyat tariximizdə öz dini və milli məsləkinə son dərəcə sadıq olan, bir fərdi olduğu türk millətinə hüduzsuz məhəbbət bəsləyən, vətəni Azərbaycan, o cümlədən suyunu içib, çörəyini yediyi Şirvana, qoynunda pərvazlandığı doğma Şamaxı torpağına bitib-tükənməz sevgisi ilə bağlanan çox istedadlı şair – vətəndaş kimi tanınmaqdadır. O, yaşayıb fəaliyyət göstərdiyi çətin və mürəkkəb bir dövrdə milli məfkurəni, sosial ədalətə istiqamətlənən əqidəni müsbət ideal yöndə formalaşdırmağa çalışan və müəyyən qədər buna nail olan fədakar sənətkarlarımızdan biri idi. Odur ki, biz də onun poetik yaradıcılığını milli düşüncə müstəvisində araşdırıb gərəyincə qiymətləndirməyə borcluyuq.

Çarizmin imperialist mürtəcə siyasəti nəhəng imperiyanın hər tərəfində, daha çox da ucqarlarda, o cümlədən Qafqaz torpaqlarında ağır sosial-siyasi və iqtisadi məhrumiyyətlərə səbəb olmuşdu. XX əsrin əvvəllərində bir sıra Avropa ölkələri, o sırada Rusiya imperiyası siyasi inqilablar girdabına düşüb çalxalanırdı. İnqilab dalğaları Qafqazı, hətta İrani – Güney Azərbaycan torpaqlarını da sarıb qarışdırmaqda idi. Məmləkət mürəkkəb siyasi-ictimai şəraitdə çabalayırdı. Dövri mətbuat və ədəbiyyatda mili oyanışa təsir göstərən məfkurə mübarizəsi gedirdi. O arada bir sıra müqtədir ziyalılar kimi Səhhət də millətinin nicat yolunu cəmiyyətin maariflənməsində, insanların elm oxumasında, elmə, məktəbə qarşı səy və həvəs göstərməsində görürdü. Vətəndaş şair millətin xoşbəxt gələcəyinin təminatı üçün gənc nəslin qeyrət göstərib elm öyrənmələrinin, mədəniyyətə sahiblənmələrinin vacibliyini şeirlərində israrla vurğulayırdı:

Vaqif olmaq gərəkdir ehtiyaci-millətə,

Ariz olmuş dürlü afətlər mizaci-millətə,

Səhhət istərsən əgər, səy et əlaci-millətə,

Elmdir, billahi mücid ibtihaci-millətə.

Keçdi dövrü-zuri-bazu, elmi fəzl əyyamıdır!

Arxadaşlar! Oxuyun, elm oxumaq həngamıdır!

Şairin yaşadığı dövr ağır dövr idi. İqtisadi çətinliklər, siyasi çəkişmələr, inqilablar, başıpozuqluq, imperiya dairələrinin yerlərdə süni şəkildə trətdiyi milli ədavətin kəskinləşməsi, bir tərəfin – daşnakların durmadan silahlandırılması, xristian əhali tərəfindən törədilən müsəlman qırğınları ölkəni çox ağır duruma salmış, şairin vətəni gərgin vəziyyətə düşürmüşdür. Ümmətin və millətin gələcəyinə sanki ümid qalmamışdı. Sabir, Səhhət kimi milli qeyrətə tapınan qələm sahibləri və azsaylı millətsevər ziyalılar milli birliyi əldən verməmək, soydaşlarının təhlükəsizliyini qoruyub saxlamaq naminə çalışır, ətalətə düşünləri “mən salim olum, cümlə cahan batsa da batsın...” – düşüncəsi ilə gün keçirib yaşayanları qeyrət göstərməyə səsləyərdilər. A.Səhhət də sabiranə tərzdə “Qövmiyyəti rədd edib, milliyəti atalım!” – deyən

qeyrətsizləri, “Yaşamaqdan məqsəd həp kef çəkməkdir...” – düşüncəsi ilə ac yatan qonşusundan bixəbər olanları öz dilləri ilə ifşa edirdi:

...Millət üçün, məsəldir, ağlayan göz kor olar,

Çox yaş tökmə gözündən, bozbaş, piti şor olar.

Gəl gedəlim duxana, piyan olub qalalım!

Qeyrət ilə namusu satıb içki alalım!

Akademik K.Talıbzadəyə görə “Səhhətin diqqətəlayiq cəhəti o idi ki, irtica illərindəki şəratın dözülməzliyinə baxmayaraq, bu zaman cəmiyyət məsələlərini daha dərinə dərk etməsi nəticəsində öz dünyagörüşü etibarilə irəli getmiş, o vaxtadək əsərlərində görünən mücərrəd çağırışlardan, dini təsirlərdən tədricən xilas olmağa, gündəlik müasir həyat problemlərinə onda güclü, davamlı bir meyl oyanmışdı”[9, s.107]. Şairi millətin günü-güzəranı çox düşündürürdü. O, ictimaiyyətə kömək yolları axtarır, gücü isə təlim-tədris işinə və bədii yaradıcılığa çatırdı. O, bu vasitə ilə əmək sərf edərək xalqın durğunluqdan, bataqlıqdan çıxıb tərəqqi yolunu tutmasına çalışırdı. Üzünü millətinə, müsəlman əhaliyə tutaraq belə anladır:

Böylə qoyulmuş aləmin binası,

Dəyişməkdir tərəqqinin əsası.

A.Səhhət vətəninin, millətinin tərəqqisini, ətalət buxovundan qurtulub, yeni dövrün tələbinə, çağırısına qatılıb inkişaf yolunu tutmasını, işıqlı sabahlara doğru qoşmasını arzu edirdi. Şairə görə zaman dəyişir, dünya dəyişir. Elmi tərəqqi bəşəriyyəti yeniliyə sövq etdiyi bir vaxtda vətən övladları da gərək bu xüsusda qeyrət göstərsin. Dünyada heç bir şey əskidə olduğu kimi qalmayı, inkişaf edib yeniləşir, təkamül keçir. Şairin bu yöndəki fəlsəfi konsepsiyası belədir:

Dəyişmək olmasa, tərəqqi olmaz.

Təbiətin bu qanunu pozulmaz.

Dəyişməklə mümkün olur təkamül,

İnsan doğar, törər, edər tənəsül.

Təbiətdən gərək alınsın ibrət,

Təcəddüdlə olur bəqai-millət.

Qəlbi millət üçün çırpınan şair öz qövmünə, onun üçün əziz və çox qiymətli olan soydaşlarına üzünü tutub yalvarmış kimi deyir:

...Qardaş, gözün aç, bircə oyan, gör nə zamandır,

Dünya üzü elm ilə bu gün rəşki-cənanıdır.

...Bəsdir bu qədər qəflət ilə yatdın, əzizim,

Allah sevərsən bir ayıl, yatma, oyan, dur!

Diqqətlə öz əhvalına bir dəm nəzər eylə,

Vallah, bu qədər qəflətin əncamı yamandır.

...Quran buyurubdur bizə alim gərək olmaq,

Zənn etmə ki, şair sözüdür, bəlkə yalandır.

Şair həyatını – özünü və sözünü bütünlüklə xalqın dərini dilə gətirməyə və yazmağa həsr etmişdir. Onun millətin yaralarını sarımaq, onu oyandıraraq tərəqqi yoluna salmaq arzularından usanmayan qəlbi bir “sınıq saz” kimi dayanana qədər sızlanmış, bəzən də vulkan olub od-alov püskürmüşdür. Səhhət millətə, dindaşlarına bir xeyri olmayan, yalnız “özünü sevən” milyonçulara, qolu zorlu pəhləvanlara, adını alim qoyan dindarlara – axund və mollalara, darülfünun qurtarmış biveclərə qarşı üsyan etmişdir. Məsələn, o, bir şeirində qəzəb və həqarətlə belə yazırdı:

İqtidarın, malın, pulun çoxdur,

Xalqa ondan vəli, kömək yoxdur.

Sandığında var isə milyonlar,

Nəf görmürsə gər müsəlmanlar-

Tfu,.. sənün mülkü malü-dövlətinə,

Həm sənə, həm də şənü şöhrətinə!

Səhhətin bu poetik tənə və ittihamı bütün zamanlar, bütün bəşəriyyət üçün aktualdır.

A.Səhhət romantizminin özündə Vətənə olan ülvi məhəbbət, vətənin tamlığı, bütövlüyü, azadlığı, işıqlı gələcəyinə ümid, milli ruhun, birliyin, həmrəyliyin təmini üçün çalışmaq istəyi, bu yolda inamın sarsılmazlığı hissələrinin qabardılması dayanır. A.Səhhət bir romantik olsa da, vətən və millət ağrılarından bəhs edərkən real həyat hadisələrinə və ictimai-siyasi reallıqlara əsaslanır və istinad edirdi.

Şair öz milli qayəsini, həyat amalı, məsləkini, humanizmə, millətsevərliyə və vətənpərvərliyə söykənən yaradıcılıq kredosunu “Tərcümeyi-halım, yaxud hululu” şeirində belə ifadə edirdi:

Şişə çəksəz də diriyyəni atımı,

Atmaram mən vətəni millətimi.

Məsləkim tərcümeyi-halımdır.

Lütfi-həq qayeyi-amalımdır.

Şairin yaradıcılığında “Vətən” mövzusu özünü iki istiqamətdə büruzə verməkdədir. **Birinci** tərəfdə “sevgili vətənin” mədhi, tərənnümü ilə bağlı poetik nümunələr yer alırsa, **ikinci** istiqamət onun ağrı-acıları, tənəzzülə aparan problemləri, dərnləri, insanların ağır həyat tərzindən qaynaqlanan kədəri, təəssüf hiss və duyğuları ilə yaranan şeirləri ilə əlaqələndir.

Vətəni, onun koloritli gözəlliklərini, ecazkarlığını, füsunkar təbiətini bir “nəqqas-rəssam” məharəti ilə təsvir və tərənnüm edən vətəndaş şair öz nəhayətsiz yurd, torpaq sevgisini sözlərə hopduraraq təkrarsız şeirlər qələmə almışdır. Onun “Yaz”, “Yay”, “Yay səhəri”, “Payız çağında”, “Qış” və s. şeirləri bu qəbildəndir. Aydın olur ki:

“Ağ dumanlar ucalır göy üzünə dağlardan,

Çox sərin dir havası, keçmə bu yaylaqlardan”. –

deyən şairin yurd sevgisinin sonsuz olduğu diqqətdən qaçmır. A.Səhhətin 1909-cu ildə qələmə aldığı məşhur “Vətən” şeiri bu mövzuda yazılmış misli olmayan ən möhtəşəm, ən dəyərli bir şahkar sənət əsəridir. Vətənə olan ali insani duyğular kiçik həcmli bir şeirdə bundan gözəl, bundan ziyadə və bundan poetik ifadə etmək mümkünsüz görünür.

Könlümün sevgili məhbubu mənim,

Vətənimdir, vətənimdir, vətənim –

təkriri ilə beytin təsir gücünü xeyli artıran şair sonra poetik dillə bəyan edir ki, onu öncə Allah yaratdısa, sonra Vətən boya-başa çatdırmışdır. Ona ruzi verən,duz-çörəyini əsirgəməyən ana vətəndir, onu unutmaz olarmı?! Hər bir fərdi sinəsi üstündə, qoynunda bəsləyən vətən torpağı onun üçün ana timsalındadır. Vətənin suyu (südü), çörəyi insanı yaşadan qanı olduğu, onun cismini formalaşdırdığı, ona can verdiyinə görə vətən hər bir insan üçün “sevgili canan” nisbətindədir (irfan elmində “sevgili-canan” deyəndə Allah nəzərdə tutulur. Deməli, Yaradandan sonra vətən gəlir). Şair deyir ki, vətənin bizə bəxş etdiyi nemətləri unutmaz olmaz. Yalnız naxələf olan kəs onu unudar, onun uğrunda can fəda etməz.

Vətəni gərək göz üstə saxlayasan, təhlükə yaranarsa, onun uğrunda canından keçəsən... 44 günlük Vətən müharibəsində igid əsgərlərimiz Abbas Səhhətin aşağıdakı misralarını zikr edə-edə şahin kimi işğalçı ordunun üzərinə sığımış və onların kökünü qazıyıb Vətən torpağından kənara atmışlar:

Vətən – əcdadımızın mədfənidir,

Vətən – övladımızın məskənidir.

Vətənin sevməyən insan olmaz,

Olsa ol şəxsə vicdan olmaz!

Qeyd etmək lazımdır ki, gənc nəsli, vətənin və millətin gələcəyi olan övladlarımızı vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etmək üçün bu şeirin təlqin etdiyi ruhi yüksəkliyi başqa hissi təsirlə əvəz etmək çətin görünür.

Ötən əsrin əvvəllərində siyasi-ictimai və sosial-iqtisadi baxımdan çox ağır dövrünü yaşayan vətənimin nicatını şair soydaşlarının ona təmənnəsiz xidmətində, hər bir vətəndaşın qeyrət göstərməsində, böyük və şöhrətli keçmişi olan bir ölkənin xilas uğrunda səyində görür. O, acı təəssüflə millətə xitab edərək deyir:

Nə idin dün, nə olmusan bu zaman?

Millət, ey banisi-həyati-vətən!

Oyan, ey milləti-əziz, oyan!

Sənə vabəstədir nicati-vətən.

“Ey vətən, getmə ki, əldən gedəriz” – söyləyən Səhhətə görə vətəni itirmək, onun istiqlalını əldən vermək ölümdən bətdir, tamamilə yox olmaq deməkdir. Lakin şair gələcəyə romantik bir inam bəsləyir. İnanır ki, xalq dağılmayacaq, söz “Vətən” olunca hamı birləşəcək, əcdadlarınmədfəni-dəfn olduğu torpaq, övladların doğma, daimi yurd yeri – məskəni olanı ulu diyarı işıqlı sabaha qovuşduracaqlar:

Övladları qeyrətlidir, damarlı,

Şücaətli, hünərli, etibarlı.

Səhhət vətənin şeyda-bülbülüdür. Bülbül güllü-çiçəkli çəmənini, vətən bağını necə sevirsə, vurğun şair də ana yurdu eləcə sevər:

Gözəl torpaq, gözəl ölkə, gözəl yer!

Dünya üzrə bimişlü bibədəl yer!

Bu cür gözəl məmləkəti kim sevməz?

Bunca firavan neməti kim sevməz?

Mən vətəni canım kimi sevərəm,

Ruhum, ətim, qanım kimi sevərəm.

Belə səmimiyyətlə ifadə edilən sevgiyə kim inanmaz ki?! “Vətən” mövzusunda Abbas Səhhət qədər səmimi olan şair azdır, – desək yanlışdır.

Öz qısa ömrünü:

Fikrimiz tərbiyəyi millətdir,

Qəsdimiz millətə bir xidmətdir. –

amalı ilə yaşayıb, son nəfəsində də vətəni və millətini, onun gələcəyini düşünən böyük milli şairimiz Abbas Səhhət həm də böyük humanist idi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abbas Səhhət. Seçilmiş əsərləri. -Bakı: “Lider nəşriyyat”, -2005, 456 s.
2. Abdulla Şaiq. Xatirələrim. -Bakı: “XAN” nəşriyyatı, 2015, 368 s.
3. Əkrəm Cəfər. Abbas Səhhət şeirinin bəhrləri. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 28 dekabr, 1974
4. Hacıyev T. Abbas Səhhət və rus poeziyası. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 28 dekabr, 1974
5. Mir Cəlal. Səhhətin romantikası, “Ədəbiyyat qəzeti”, 1944, №16
6. Mir Cəlal, F.Hüseynov. Abbas Səhhət / XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, Bakı, 1974, s.330-341
7. Mirəhmədov Ə. Aşıq kimi., “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 21 dekabr, 1974
8. Nəcəfov M. Şair-rəssam. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 21 dekabr, 1974
9. Talıbzadə K. Abbas Səhhət. Bakı: “Gənclik”, 1986, 276 səh.

**THE ROLE OF JALIL MAMMADGULUZADE IN THE DEVELOPMENT OF
AZERBAIJAN NATIONAL PRESS****CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN AZƏRBAYCAN MİLLİ MƏTBUATININ
İNKİŞAFINDA ROLU****Dr. ULKER BAHSIYEVA****ADPU-nun Filoloji fakültesinin Edebiyatın tədrisi texnologisi
bölümünün baş öyrətım üyesi ORCID İD 0000-0002-5994-2356****GİRİŞ**

Cəlil Məmmədquluzadənin Azərbaycan bədii ədəbiyyatının inkişafında misilsiz xidmətləri olduğu kimi, milli mətbuatımızın da inkişafında böyük rolu olmuşdur. C.Məmmədquluzadənin mətbuat sahəsindəki xidmətləri Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının predmetinə çevrilmişdir. Bu istiqamətdə bir çox tədqiqatçı alimlərimiz araşdırmalar aparmışlar. Bu baxımdan akademik M.İbrahimovun Cəlil Məmmədquluzadənin istər bədii, istərsə də publisistik yaradıcılığı ilə bağlı fundamental tədqiqatlarını nümunə göstərə bilərik.

M.İbrahimova görə XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində yeni keyfiyyətli demokratizmin ədəbiyyat sahəsində ən böyük ifadəçisi C.Məmmədquluzadə olmuşdur. M.İbrahimovun təhlillərində C.Məmmədquluzadənin “Axundovdan sonra ən böyük demokrat” kimi səciyyələnməsi sonrakı dövr ədəbiyyatşünaslığımızda da təsdiq olunmuşdur. C.Məmmədquluzadənin “M.F.Axundovdan sonra Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin və ümumiyyətlə ictimai inkişaf tarixinin ən böyük siması” (2, 60) hesab olunması, “Azərbaycan ədəbi-ictimai və estetik fikrinin inkişafında yüksək xidmətlər göstərməsi və böyük Mirzə Fətəlinin həqiqi mənada Molla Nəsrəddinçi ədəbiyyatın sələfi və müəllimi olması” (5, 341), “Azərbaycan məfkurə hərəkətindəki roluna görə fərqlənməsi” (1, 53) və s. kimi fikirlər M.İbrahimovun irəli sürdüyü ideyalarla üst-üstə düşür.

YÖNTEM

C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığının araşdırılmasına həsr edilən “Böyük demokrat” əsərində ikinci bölmə “İlk addımlar” adlanır. Burada onun yaradıcılığının birinci mərhələsi hesab olunan 1889-1905-ci illərdə yazdığı əsərlər təhlil olunmuş, dövrün ictimai-siyasi mənzərəsi öz əksini tapmışdır. Daha konkret ifadə etsək, bu bölmədə problemə sənətkar və mühit kontekstində münasibət bildirilmişdir. M.İbrahimov C.Məmmədquluzadənin doğum tarixindən danışarkən son zamanlara qədər əksər ciddi mənbələrdə yazıldığı kimi yazıçının 1866-cı ildə anadan olduğunu göstərir. Lakin akademik İsa Həbibbəylinin araşdırmaları nəticəsində C.Məmmədquluzadənin 1866-cı ildə deyil, 1869-cu ildə anadan olduğu dəqiqləşdirilmişdir. Akademik İsa Həbibbəyli C.Məmmədquluzadənin 1907-ci il tarixli nigah kağızına, 1912-ci ildə Tiflisdə aldığı pasporta, 1929-cu ildə özünün tərtib etdiyi şəxsi vərəqəyə, yazıçının vəfatı ilə bağlı nekroloqa əsaslanmaqla onun doğum tarixinin 1869-cu ilə aid olduğunu təsdiqləmiş və bundan sonra ədəbiyyat tarixlərimizdə C.Məmmədquluzadənin doğum tarixi 1869-cu il kimi təsdiqini tapmışdır (5, 25). M.İbrahimov C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığının ilk dövrünü ictimai-siyasi baxımdan kifayət qədər mürəkkəb dövr hesab edir. O, ictimai-siyasi mürəkkəbliyin tərkib hissəsi kimi kapitalist feodal ziddiyyətlərini önə çəkirdi. Yəni bir tərəfdə

yeni yaranan və inkişaf edən kapitalizm, digər tərəfdə siyasi meydandan sıxışdırılan feodalizm. Bu qarşıdurmada əzən və əzilənlərin psixologiyası, həyatda mövcud olmaq istəkləri, köhnəliklə yeniliyin mübarizəsi, yeni ruhun meydana gəlməsi və s. kimi problemlər sənət əsərlərində müxtəlif şəkildə ifadəsini tapırdı. Təbii olaraq, həyatın ictimai-siyasi səciyyəsi C.Məmmədquluzadə yaradıcılığından da yan keçmirdi. C.Məmmədquluzadə yaradıcılığının bu şəkildə formalaşmasını M.İbrahimov yeni dövrdə yeni ədəbiyyatın yeni istiqaməti kimi xarakterizə edirdi. “Eynilə də bədii yaradıcılıq sahəsində yeni ədəbiyyatın istiqamətini düşünərkən Cəlil Məmmədquluzadə bütün əzəməti ilə nəzərimizdə canlanır... Sabir qələminin canlanması, Sabir ənənələrinin güclənməsində Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi hər kəsdən əvvəl C.Məmmədquluzadəyə minnətdardır”(2, 61). Buna görə də “Sabirin Fatma-Tükəzbanları”nın, “Novruzəli işinin” davamçıları kimi meydana çıxmasının” (5, 347) əsasında C.Məmmədquluzadə təsiri dayanması inkaredilməzdir. M.İbrahimov C.Məmmədquluzadə yaradıcılığının birinci dövrü siyahısına daxil olan “Çay dəstgahı”, “Danabaş kəndinin əhvalatları”, “Danabaş kəndinin məktəbi”, “Kişmiş oyunu”, “Yan tütəyi”, “Poçt qutusu” əsərlərini təhlil edərkən sənətkarın yaradıcılığı üçün səciyyəvi cəhətləri, fərdi-ümumi xüsusiyyətləri, ənənəvi-novatorluq keyfiyyətləri və s. baxımdan dəyərləndirir. C.Məmmədquluzadə yaradıcılığı üçün ədəbi təcrübə hesab etdiyi “Çay dəstgahı” əsərində “yumşaq təbəssümdə acı həqiqətlərin” təzahürünü sənət uğuru hesab edir. “Danabaş kəndinin əhvalatları” povesti M.F.Axundovun “Aldanmış kəvakib” əsəri ilə müqayisədə eyni sırada saxlanılır. M.İbrahimov hər iki əsərdə xalq demokratizminin ifadə və təbliğinin dayandığını təsdiqləyir. “Danabaş kəndinin əhvalatları” əsərindəki obrazlar vasitəsilə milli-ictimai görüntüləri son dərəcə aktual və mühüm vəzifə kimi təqdim edir. Xəlil ilə Sadıqın söhbətləri, Məmməd həsən əminin ruzgar giley-güzarı, mömin itaətkarlığı, Xudayar bəyin qeyri-insani xarakteri, Zeynəbin naəlaclığı və digər obrazların özünəməxsus xarakter göstəriciləri vasitəsilə povestdəki dərin mənəli istehzanın, acı göz yaşlarının və yanıqlı faciənin mahiyyətini açıqlaya bilir. M.İbrahimov C.Məmmədquluzadə dühasına istinad etməklə povestdəki sosial həyat problemlərindən doğan suallara cavab axtarır. Lakin yazıçı məntiqinə söykənməklə “danabaşlar aləmini” yıxacaq ictimai qüvvənin kimliyini müəyyənləşdirə bilmir. Əslində, bu hal C.Məmmədquluzadə yaradıcılığının birinci dövrü üçün xarakterik idi. Lakin 1906-cı ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri ilə C.Məmmədquluzadə ictimai baxışlarında mühüm dəyişikliklər baş verdi. Şübhəsiz, burada 1905-ci il inqilabının təsiri ilə başlanmış ictimai-siyasi proseslərin rolu da danılmazdır. C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığına həsr edilmiş araşdırmanın üçüncü bölümü “Molla Nəsrəddin”ə qədər Azərbaycan mətbuatı” adlanır. Burada “Əkinçi”dən “Molla Nəsrəddin”ə qədər Azərbaycan mətbuatının keçdiyi yol izlənilir və əsas olaraq ədəbiyyat məsələləri, demokratik və mürtəcə cərəyanların mübarizəsi və s. problemlərinə yer ayrılır. M.İbrahimov Azərbaycan mətbuat tarixinə toxunarkən “Əkinçi”dən əvvəlki dövrdə 1830-1840-cı illərdə çıxması ehtimal olunan “Bakı xəbərləri” adlı qəzetdən bəhs açır. Bu tarixi xatırlayan M.İbrahimov onu demək istəyir ki, Azərbaycan mətbuatı “Əkinçi”yə qədər bir hazırlıq mərhələsi keçmiş, təcrübə əldə etmişdir. M.İbrahimov “Əkinçi”nin rolunu yüksək qiymətləndirərək belə yazırdı: “Əkinçi” maarifpərvər, demokratik görüşlərin yayılması və yeni ictimai əlaqələrin yaranması uğrunda ardıcıl surətdə mübarizə edirdi” (7, 72). O, “Əkinçi”nin 1875-1877-ci illərdə işıq üzü görən müxtəlif saylarından nümunələr verməklə mətbuatın ədəbiyyat və ictimai aləmlə əlaqəsindən, demokratik düşüncənin formalaşmasında və inkişafındakı rolundan söhbət açır. “Ziya” və “Ziyayi-Qafqaziyyə” qəzetlərinə gəldikdə isə M.İbrahimov bir qədər fərqli mövqe tuturdu. O, qəzetin əhəmiyyətindən danışsa da, onu mürtəcə fikirlər və mövhumat yayan” (7, 84) qəzet kimi dəyərləndirir, qəzeti tənqid edirdi. Əlbəttə, M.İbrahimovun “Ziyayi-Qafqaziyyə” qəzetinə bu cür yanaşması o zamankı kommunist ideologiyasının təsirindən irəli gəlirdi. Çünki M.İbrahimov qəzetin cəmiyyətdəki rolunu yaxşı anlayır, onun gördüyü işlərin əhəmiyyətini

dərindən dərk edirdi. M.İbrahimov “Ziyayi-Qafqaziyyə”nin 1883-cü il 18-ci sayında M.F.Axundovun əlifba islahatının əleyhinə dərc olunmuş yazını, H.Zərdabi və N.Vəzirovun “ata-baba yolundan uzaqlaşib, yeni yol seçiminə” qarşı çıxışlarını tənqid edərkən nə qədər sərbəst yanaşma nümayiş etdirsə də, ideoloji yanaşma tələblərindən uzaqlaşma bilməmişdi. Burada ideologiyanın əski əlifbaya bir növ “dini əlifba”, “ata-baba yoluna” cəhalət, yeni rus-Avropa yolundan sapınma baxışları ilə M.İbrahimov baxışları üst-üstə düşür.

BULGULAR

M.İbrahimov Azərbaycan mətbuat tarixindən danışarkən “Əkinçi”nin varisi hesab etdiyi “Kəşkül” qəzetinin mütərəqqi, faydalı cəhətlərinə önəm verir. Düzdür, “Kəşkül” qəzetinin ziddiyyətli mövqeyinin olduğunu da vurğulayan M.İbrahimov Azərbaycan mətbuatının inkişafında, ictimai fikrinin formalaşmasındakı rolunu təqdir edir. “Kəşkül” qəzetində ədəbiyyat məsələlərinə yer ayrılmasını, Qərb ədəbiyyatı nümunələrinin dərc olunmasını, Hüqodan, Nekrasovdan tərcümələrin verilməsini M.İbrahimov həm ədəbiyyatın yenilənməsinə, həm də Azərbaycan Qərb əlaqələrinin yaranmasına xidmət hesab edir. Lakin M.İbrahimov “Kəşkül” qəzetinin ən böyük xidmətini onun savadsızlığa, cəhalətə, zorakılığa qarşı mübarizəsi ilə ölçür. “Kəşkül” də “Əkinçi” kimi savadsızlıq və cəhalət əleyhinə çıxaraq, elm və mədəniyyətin yayılması uğrunda çarpışdı. “Kəşkül” “Əkinçi”nin yolunu davam etdirərək öz səhifələrində gerilik əleyhinə kəskin məqalələr dərc edirdi. Bu məqalələri yazanların ürəyi səmimi və ehtiraslı bir arzu ilə döyünürdü” (7, 89).

M.İbrahimov “Kəşkül” qəzetindən sonra “Şərqi-rus” qəzetinin nəşrini Azərbaycan mətbuat tarixində nüfuz dairəsinin genişliyinə görə xüsusi dəyərləndirir. Qeyd edək ki, M.İbrahimov “Şərqi-rus” qəzetini də “Kəşkül” kimi ziddiyyətli qəzet hesab edir. Onun ziddiyyətli qəzet olmasının səbəbini maarifi, mədəniyyəti, tərəqqini, yüksəlişi müdafiəsi ilə yanaşı, çarizmə, siyasi proseslərə liberal mövqe nümayiş etdirməsində görürdü. Tədqiqatçının bu fikirləri təbii ki, mübahisə predmetinə çevrilir. Əgər nəzərə alsaq ki, 1904-cü ildən etibarən “Şərqi-rus” qəzeti mürtəce hakim təbəqənin təzyiqlərinin artdığı bir dövrdə çap olunurdu, onda qəzetin liberal mövqe tutduğuna haqq qazandırmaq olar. M.İbrahimovun Əhməd bəy Ağayevlə bağlı qəzetin müxtəlif saylarında dərc olunan yazılara münasibəti də bir qədər mübahisəlidir və subyektiv fikir təsirindədir. O, “Şərqi-rus” qəzetinin 24 və 59-cu saylarında Əhməd bəy Ağayevlə bağlı dərc olunan yazıları müqayisə edir və bu müqayisədə gəlidiyi nəticəni qəzet üçün qüsur kimi səciyyələndirir. Yəni qəzetin 1904-cü il 24-cü sayında Əhməd bəy Ağayevi tənqid edən yazı ilə həmin ilin 59-cu sayında onu tərifləyən yazı arasındakı fərqləri üzə çıxaran M.İbrahimov qəzeti prinsipsizlikdə ittiham edir. Məqalələr ilə yaxından tanışlıq onu deməyə əsas verir ki, “Şərqi-rus” qəzeti heç də prinsipsizlik nümayiş etdirməmişdir. Çünki problemin kökündə “Şərqi-rus” qəzeti ilə “Kaspi” qəzeti arasında olan mübahisə dayanırdı. H.Z.Tağıyevin Tiflisdə hamiliyə götürdüyü müsəlman məktəbinə bir neçə müddət yardım göstərməməsi “Şərqi-rus”çuların Tağıyevi tənqidinə səbəb olmuşdur. “Kaspi” qəzetinin redaktoru Ə.Ağayev və onun tərəfdarları isə Tağıyevi müdafiə cəbhəsində dayanmış və “Şərqi-rus” qəzetinə cavab vermişlər. Bütün bunlar müəyyən müddət iki qəzet arasında mübahisə predmeti olmuş və Əhməd bəy Ağayev də bu səbəbdən tənqid hədəfinə çevrilmişdir. M.İbrahimovun məsələyə bir növ siyasi-ideoloji aspektdən yanaşmasını sovet dövrünün Əhməd bəy Ağayevə münasibətinin nəticəsi kimi də qiymətləndirmək olar. Ancaq M.İbrahimov “Şərqi-rus” qəzetinin ziddiyyətlərindən danışsa da onun Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və ictimai fikrində oynadığı rolu yüksək qiymətləndirmişdir. Qəzetin demokratiya, dil, əlifba, qadın azadlığı və s. problemlərə aktiv münasibətini M.İbrahimov cəmiyyətimiz üçün faydalı hesab edir. Qəzetin redaktoru Məhəmməd ağa Şahtaxlıni xeyirxah əməl sahibi və mütərəqqi insan kimi dəyərləndirən M.İbrahimov onu C.Məmmədquluzadənin mətbuatla birbaşa əlaqələndiricisi

kimi səciyyələndirir. İlk mətbu əsərinin çap olunduğu, ilk jurnalistik fəaliyyətinə meydan olan “Şərqi-rus”un C.Məmmədquluzadə həyatında oynadığı rolu M.İbrahimov bir neçə baxımdan dəyərləndirir. O, göstərir ki, “Şərqi-rus” qəzeti C.Məmmədquluzadə üçün həyat məktəbi, təcrübə meydanı, başlıcası isə “Molla Nəsrəddin”ə aparən yol idi. “Cəlil Məmmədquluzadə “Şərqi-rus” vasitəsilə mətbuat aləminə çıxmış, genişlənmiş ictimai, siyasi, ideoloji mübarizə ilə bağlanmış, şəhər həyatı ilə geniş əlaqə yaratmışdır” (7, 97).

SONUÇ

M.İbrahimov C.Məmmədquluzadənin “Şərqi-rus” qəzetindəki fəaliyyətinin əsas etibarilə ədəbi xarakter daşdığını qeyd edir. Yazıçının rus və başqa xalqların ədəbiyyatı ilə əlaqəsinin genişlənməsini də bu qəzetin adı ilə bağlayır. Bütün bunlarla yanaşı C.Məmmədquluzadənin satirik jurnal çap etmək arzusunun yaranmasını da “Şərqi-rus” qəzetindəki fəaliyyəti ilə bağlayır.

KAYNAKLAR

1. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.
2. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.
3. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.
4. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
5. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.
6. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VI cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 376 s.
7. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 332 s.
8. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VIII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 303 s.
9. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IX cild, Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
10. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, X cild, Bakı: Yazıçı, 1983, 507 s.
11. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF "MOLLA NASRADDIN" AND "FUYUZAT"
MAGAZINES IN THE RESEARCH OF MIRZA IBRAHIMOV****MİRZƏ İBRAHİMOVUN TƏDQİQATLARINDA “MOLLA NƏSRƏDDİN” VƏ
“FÜYUZAT” JURNALLARININ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ****Dr. ULKER BAHSIYEVA****ADPU-nun Filoloji fakültesinin Edebiyatın tdrisi tcknolojisi
bölümünün baş öğretim üyesi ORCID İD 0000-0002-5994-2356****Özet**

M.İbrahimov “Molla Nəsrəddin” ilə “Füyuzat”ı bir-birinə zidd qütb kimi təqdim edərək ilk növbədə dil məsələsini önə çəkir. O, “Füyuzat” jurnalının dil siyasətində farsçılıq-ərəbçilik və osmanlıçılığa xidmət göstərən iki meylin olduğunu qeyd edir. Bildiyimiz kimi, “Molla Nəsrəddin”in dili ilə “Füyuzat”ın dili arasında böyük fərq olmuşdur. Birincilər sadə, ikincilər isə daha elmi və qarışıq tərkibli (ərəb, fars və əski türk dili) dildə yazmağa üstünlük verirdilər. Lakin hər iki jurnal amalı baxımında eyni hədəfə tuşlanmış iki ox idi. Yəni hər iki jurnal milli məfkurənin inkişafına, milli tərəqqiyə xidmət edirdi. Akademik M.İbrahimov araşdırmalarında bu məsələlərə ətraflı şəkildə yer ayırmışdır.

Açar sözlər: M.İbrahimov, M.Nəsrəddin, Füyuzat, dil, milli**Summary**

When M. Ibrahimov presents "Molla Nasreddin" and "Fyuuzat" as polar opposites, he first of all highlights the issue of language. He notes that there are two tendencies in the language policy of "Fyuuzat" magazine that serve Persianism-Arabism and Ottomanism. As we know, there was a big difference between the language of "Molla Nasreddin" and the language of "Fyuzat". The former preferred to write in a simple language, while the latter preferred to write in a more scientific and mixed language (Arabic, Persian and Old Turkish). However, both magazines were two arrows aimed at the same target. That is, both magazines served the development of national ideology and national progress. Academician M.Ibrahimov has devoted a detailed space to these issues in his studies.

Key words: M. Ibrahimov, M. Nasreddin, Fyuzat, language, nationality**GİRİŞ**

M.İbrahimovun “Böyük demokrat” əsərinin dördüncü bölümündə “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri, ictimai-siyasi vəziyyət, “Molla Nəsrəddin” jurnalının milli-ictimai təsir dairəsi, C.Məmmədquluzadənin jurnaldakı ədəbi-ictimai fəaliyyəti və s. məsələlər özünə yer alır. M.İbrahimov jurnalın dərc olunması ilə əlaqədar C.Məmmədquluzadənin gördüyü işlər, dövlət orqanlarına müraciəti, müxtəlif çətinliklərlə üzləşdiyi və s. barədə məlumatlar verir. Bu barədə Ə.Şərifin (1), İsa Həbibbəylinin (5), Mir Cəlalin, F.Hüseynovun (2) və digər ədəbiyyatşünasların fikirləri ilə M.İbrahimovun mülahizələri üst-üstə düşdüyündən təhlilə ehtiyac duymuruq.

M.İbrahimov C.Məmmədquluzadə və “Molla Nəsrəddin”lə bağlı təhlillərində demək olar ki, Mirzə Cəlilin sənət idealını, yaradıcılıq xüsusiyyətlərini və jurnalın məqsəd və vəzifələrini açıqlamağa çalışır. M.İbrahimov göstərir ki, C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığının və “Molla Nəsrəddin” jurnalının məqsədi “ictimai intibaha” xidmət idi. M.İbrahimov C.Məmmədquluzadənin dil-ifadə formasını xalqa xidmət və rəğbət hesab edirdi. Tədqiqatçı alimə görə sadə xalqa sadə dildə – xalq dilində daha çox xidmət göstərmək mümkündür.

YÖNTEM

M.İbrahimov təhlil prosesində dövrün tələblərinə uyğun olaraq burjua-feodal həyatının yaramazlığı, proletar inqilabı ideyaları, proletar beynəlmiləçiliyi və s. ifadələr işlədir. Ancaq bunlar əsl mahiyyətin üzə çıxmasına mane olmur. Təhlillərdə biz M.İbrahimovun C.Məmmədquluzadə sənətinə “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə bağlı sırf estetik yanaşmanın şahidi oluruq. Bu sırada milliliyin öndə dayanması diqqətdən yayınmır. “Molla Nəsrəddin” “millət, millət” deyən yalançı boşboğazları müalicə yolunu göstərməyən həkimə bənzədirdi. Bu fikri əsas götürən M.İbrahimov qeyd edirdi ki, belə halda millətin yeganə çarəsi dərdlərə çarə tapa bilməyən həkimlərdən uzaqlaşmaqdır. M.İbrahimov jurnalın bu mövqeyini düzgün hesab edir və göstərir ki, xalq onu aldadanlarla yox, ona ürək qızdıranlarla həmrəy olmalıdır. Bu vəziyyətdə C.Məmmədquluzadənin tənqidi realist mövqeyi üzə çıxır, yaradıcılığının qayəsi açıqlanırdı. M.İbrahimovun məqsədi də onun yaradıcılıq hədəflərini müəyyənləşdirmək və sənətinin ideya istiqamətini üzə çıxarmaqdır.

Qadın azadlığı məsələsində də M.İbrahimov böyük ədibin mövqeyini düzgün müəyyənləşdirə bilir. M.İbrahimov “Molla Nəsrəddin” jurnalının Azərbaycan ədəbi-ictimai tarixindəki rolunu da düzgün dəyərləndirə bilmişdir. “Keçmiş Azərbaycanda “Molla Nəsrəddin” kimi xalqa, xalq ədəbiyyatı və varlığına əsaslanan, bütün xalqla yaşayan bir jurnal göstərmək çətindir. “Molla Nəsrəddin” inqilabi demokratizmin ifadəçisi və mərkəzi idi. “Molla Nəsrəddin” XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında böyük mütərəqqi-realist bir məktəb yaratmışdı. Azərbaycan xalqının iftixarı və Azərbaycan satirik şeirinin həqiqi və ölməz yaradıcısı olan Sabir ancaq və ancaq “Molla Nəsrəddin” məktəbində tərbiyə alaraq yetişmişdir... “Molla Nəsrəddin” bizim inkişaf tariximizdə, xalqımızın ictimai həyatında çox mühüm və iftixara layiq bir hadisədir” (7, 121).

BULGULAR

“Böyük demokrat” monoqrafiyasının “İki üslubun mübarizəsi” adlı beşinci bölümü “Molla Nəsrəddin” və “Füyuzat” jurnallarının dəyərləndirilməsi baxımından xarakterikdir. Burada iki müxtəlif jurnala iki müxtəlif baxış diqqəti cəlb edir. Sovet ideoloji tələblərinə uyğun olaraq “Molla Nəsrəddin” demokratik, xalq ruhunu ifadə edən, böyük hörmət və məhəbbət qazanan, milli-mənəvi tariximizdə yeri olan və s. jurnal kimi yüksək dəyərləndirilir. Qeyd edək ki, M.İbrahimov 1981-ci ildə yazdığı “Həyatın güzgüsü” adlı məqaləsində də “Molla Nəsrəddin” jurnalı və “Molla Nəsrəddin” ədəbi cərəyanını ideya-fikir istiqaməti, stil və bədii forması baxımından Azərbaycan mətbuatı və Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində tamamilə yeni mərhələ kimi dəyərləndirirdi. “Füyuzat” isə əksinə olaraq pantürkist, xalq ruhunun əleyhinə və s. şəkildə tənqid olunur. Nəzərə alsaq ki, hər iki jurnal Azərbaycan xalqının ruhunu ifadə edir və milli məqsəddən ötrü eyni hədəfə tuşlanmış iki ox idi, onda tədqiqat zamanı “Füyuzat” ünvanına deyilən bu fikirlərin nə qədər qeyri-obyektiv olduğunu anlamaq çətin olmaz. Amma bu təhlillərdə milli müstəqillik dövrünün tələblərinə uyğun olmayan cəhətləri heç şübhəsiz sovet ideoloji tələblərinin adına yazmaq lazımdır. Akademik İsa Həbibbəylinin qeyd etdiyi kimi təəssüf ki, son illərədək mövcud cəmiyyətin ictimai-siyasi tələbləri əsas götürülərək, reallığı çox da əks etdirmədiyi halda, “Molla Nəsrəddin” və “Füyuzat”, hətta C.Məmmədquluzadə və Ə.Hüseynzadə süni şəkildə bir-birinə qarşı qoyulmuş, əks cəhətləri təmsil edən ədəbi qüvvələr

kimi təqdim edilmişdir. Bu məqamda C.Məmmədquluzadənin ədəbi mühitdə qəbul olunmuş realizm ədəbi cərəyanının, Ə.Hüseynzadənin isə 20-30 il əvvəlki ifadələrlə desək, “mürtəce romantizmi” təmsil etmələri, “Molla Nəsrəddin”in inqilabi-demokratik platformadan, “Füyuzat”ın isə guya pantürkist və panislamçı mövqedən söz açması barədəki təsəvvürlər mühüm faktora çevrilmişdir” (5, 272). Buna görə də hər iki jurnalın mövqeyi, onların redaktorları arasındakı münasibətlər, toxunduqları problemlər və məsələlər uzun müddət müzakirə obyektinə olmuşdur. Prof.Yaşar Qarayev haqlı olaraq yazırdı: “Füyuzat” və “Molla Nəsrəddin” tarixin konkret gerçəkliyində cəmi iki il mübarizə aparmışlar. Vulqar sosioloqlar isə onları ədəbiyyatşünaslıqda yetmiş iki il vuruşdurmuşlar”(1, 96). Bu səbəbdən C.Məmmədquluzadənin həyat və yaradıcılığına həsr edilmiş əksər monoqrafiyalarda, dərslərdə və s. məqalələrdə bu səpkili yazılara, məlum ideoloji tələblərdən irəli gələn yanaşmalara rast gəlmək mümkündür. M.İbrahimov “İki üslubun mübarizəsi” bölümündə ilk növbədə C.Məmmədquluzadənin ədəbi qüdrətini diqqətə çatdırmaq istəyir. Bu məqsədlə o, “Molla Nəsrəddin”in Yaxın və Orta Şərqdəki mövqeyini əks etdirən fikirlərini ortaya qoyur. Daha sonra C.Məmmədquluzadə peşəkar jurnalist, mühərrir kimi təqdim edilir. Bundan sonra isə onun jurnalistik fəaliyyəti ilə yazıçılıq fəaliyyətinin birliyi məsələsinə toxunulur. Sadaladığımız cəhətlər təhlil prosesində olduqca az yer tutur. Əsas yeri isə “Molla Nəsrəddin” və “Füyuzat” jurnalları ilə bağlı müqayisəli təhlillər tutur. Onu da qeyd edək ki, M.İbrahimov tənqid obyektinə kimi təkcə “Füyuzat”ı deyil, “Həyat” və “Şəlalə” kimi mətbu orqanlarını da hədəf seçir. “Molla Nəsrəddin”in sağlam, tənqidi realist üslubu adları çəkilən orqanların üslubundan həm üstün tutulur, həm də onlara qarşı əks argument kimi istifadə olunur.

M.İbrahimov “Molla Nəsrəddin” ilə “Füyuzat”ı bir-birinə zidd qütb kimi təqdim edərkən ilk növbədə dil məsələsinə önə çəkir. O, “Füyuzat” jurnalının dil siyasətində farsçılıq-ərəbcilik və osmanlıçılığa xidmət göstərən iki meylin olduğunu qeyd edir. Hər iki meyldə Azərbaycan dilinin məhv edilmə siyasətinin, onun inkişafına mane olmaq istəyinin dayandığını qeyd edir. M.İbrahimovun bu fikirlərini dərinlən təhlil etdikdə bəzi məqamlar üzə çıxır. Bildiyimiz kimi, “Molla Nəsrəddin”in dili ilə “Füyuzat”ın dili arasında böyük fərq olmuşdur. Birincilər sadə, ikincilər isə daha elmi və qarışıq tərkibli (ərəb, fars və əski türk dili) dildə yazmağa üstünlük verirdilər. Ə.Hüseynzadə “Füyuzat” jurnalının 1 noyabr 1906-cı il tarixli 1-ci sayında sadə türk dilini “lisani-əvam”, 1907-ci il tarixli 21-ci sayında isə “çoban və əkinçi lisani” adlandırmışdı. Əlbəttə, bu ifadə və yanaşma Ə.Hüseynzadənin doğma dilə ögey münasibətindən və sovet dönəmində deyildiyi kimi “nifrətindən” irəli gəlməmişdi. Əli bəy Hüseynzadə C.Məmmədquluzadə qədər xalqını və dilini sevmiş, ona hörmətlə yanaşmışdır. Təbii olaraq bu yanaşmanın kökündə Əli bəy Hüseynzadənin uzun müddət Türkiyə ziyalılarının və Türkiyə mühitinin təsirində olması ilə bağlı idi. Bildiyimiz kimi, 1895-ci ildə Türkiyədə ömrünü başa vurmuş Tənzimat hərəkatı öz yerini “Sərvəti-fünun”a verdi. “Sərvəti-fünun”çular bir sıra məsələlərlə yanaşı dil siyasətini də ortaya atdılar. Bu təşkilat ətrafında birləşən və bu təşkilatın təsirində olan ziyalılar ərəb-fars və əski türk dillərindən geniş istifadəni daha estetik hesab edir və savad nümayiş etdirməyin əlaməti sayırdılar. Məhz Əli bəy Hüseynzadənin Türkiyə ziyalıları ilə sıx əlaqələri ona təsirsiz ötürməmişdir. Düzdür, Əli bəy Hüseynzadənin dili təkcə C.Məmmədquluzadə tərəfindən deyil, dövrün mütərəqqi şəxsləri tərəfindən də tənqid edilirdi. Məsələn, F.Köçərli “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1913-cü ildə çapdan çıxan 23-cü sayında Ə.Hüseynzadənin “dilimizə pozğunluq salmasına” etirazını bildirirdi. M.İbrahimov da Ə.Hüseynzadənin dilindəki ərəb-fars və osmanlıçılığın təzahürünü düzgün müəyyənləşdirsə də onu xəyanətdə günahlandırmaqda haqlı görünmürdü. Məsələ onda idi ki, Ə.Hüseynzadənin dilinin “aliliyi” yüksək zümrə üçün hesablanmış, o, millətin ziyalı təbəqəsi üçün yazdığı vacib saymışdır. Ə.Hüseynzadə belə fikirləşirdi ki, millətin indiki halında ona nicat ola biləcək qüvvə savadlı, elmi şəxslərdir. Digər baxımdan C.Məmmədquluzadənin və Ə.Hüseynzadənin

ümumtürk ədəbi dil yaratmaq səyləri üst-üstə düşürdü. Əgər C.Məmmədquluzadə “əvvəl-axır türk kütlələri üçün ədəbi dil və ümumi imlaya çox böyük ehtiyac vardır” (1, 160) deyirdisə, Ə.Hüseynzadə də “biz öz müxtəlif şivə və ləhcələrimizi islah və tövhid ilə özümüzə məxsus və ədəbi bir ümumtürk dil vücuda gətirə bilərik” (5) deyir. Göründüyü kimi buradakı fikirlər tam şəkildə üst-üstə düşür.

SONUÇ

M.İbrahimov “Molla Nəsrəddin”lə “Füyuzat” arasında “bizə hansı elmlər lazımdır?” sualı ətrafında gedən mübahisələrə də xüsusi diqqət ayırır. Bildiyimiz kimi, “Əkinçi” qəzetində irəli sürülən “Elmi-ədyan” və “Elmi-əbdan” məsələsi XX əsrin əvvəllərində yenidən müzakirə obyektinə çevrildi. Hacı Əbutürab Axundoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nemanzadə və başqalarının bu müzakirələrdə aktiv olması, dini, yoxsa dünyəvi elmlərin gərəkliliyi barədə fikirləri diqqət çəkirdi. M.İbrahimov “Füyuzat”çıların bu sahədəki mövqeyini tənqid edir, onların dünyəvi elmlərlə yanaşı dini elmlərə də marağını qaragüruhçu mövqə hesab edirdi. “Mövhumatçı qaragüruhlar və mürtəcə ziyalılar nəinki elmi dinlə birləşdirərək birincisinə ikincisinə qurban edir, həm də dinin, mövhumatın ağıla zidd ayinlərini belə müdafiəyə qalxışdırdılar” (7, 130).

“Molla Nəsrəddin”ə gəldikdə isə M.İbrahimov onların bu müzakirələrdəki mövqeyini təqdir edir. “Molla Nəsrəddin” mövhumatı, onun bütün bünövrəsini yıxıb dağıdaraq mürtəcə mollaları və dinin bütün rəsmi ayin və kahinlərini şiddətli satirik atəş altına alırkən, füyuzatçılar xalqı fanatizm əsarətinə verməyə, dini-mövhumatı duyğuları daha da alışıdırmağa can atırdılar” (7, 130).Təhlillərdə görünür ki, M.İbrahimov füyuzatçıların dinə önəm verməsini onların qaragüruhçu, mürtəcə xisləti kimi xarakterizə edir. Əksinə, molla-nəsrəddinçilərin “dinin bütün rəsmi ayinlərini” tənqid etməsini isə mürtəqqi hal kimi səciyyələndirir. Lakin mahiyyətə vardıda görürük ki, problemə başqa tərəfdən yanaşmaq lazımdır. Burada akademik İsa Həbibbəylinin dediyi kimi, “onların dünyəvi elmləri öyrənməyə dair çağırışlarında da İslamın əleyhinə yox, dirçəliş və tərəqqi əsrinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaları əsas götürülmüşdür” (5, 272). Tədqiqatın bu hissəsində M.İbrahimov “Molla Nəsrəddin” jurnalının ədəbi, elmi, mədəni, milli, dini, iqtisadi, siyasi və s. sahələrdə irəli sürdüyü bütün fikirləri cəmiyyət üçün faydalı hesab edir. “Füyuzat”çıların mövqelərini isə siyasi-ideoloji tələblərə uyğun olaraq zərərli, qeyri-millə və mürtəcə ideologiya kimi tənqid etmişdir.

KAYNAKLAR

1. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.
2. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.
3. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.
4. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
5. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.
6. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VI cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 376 s.
7. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 332 s.
8. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, VIII cild, Bakı: Yazıçı, 1981, 303 s.
9. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, IX cild, Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
10. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cilddə, X cild, Bakı: Yazıçı, 1983, 507 s.
11. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.

MİR CƏLALIN UŞAQ HEKAYƏLƏRİNİN TƏHLİLİ

GÜNEL HÜMMƏTOVA (PƏNİYEVƏ) SALEH

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,

Ədəbiyyatın tədrisi texnologiyası kafedrasının baş müəllimi, f.ü.f.dok

Özet

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nəsr ustası olan M.Cəlal qələmə aldığı nəsr əsərlərində təsvir etdiyi hadisələri elə reallıqla təqdim edir ki, oxucu Təsvir edilən hadisələr barədə düşünməyə bilmir. Məhz Mir Cəlalin uşaq əsərlərinin tədris edərkən M.Cəlalin uşaqlar üçün yazdığı nəsr əsərlərinin mövzu dairəsi olduqca rəngarəng və müxtəlifdir.

Yazıçının «Əmzik» hekayəsində müasir dövr üçün daha aktual səslənən bir problem təsvir edilmişdir. Mir Cəlal tipik məmur obrazını canlandıraraq həmin insanların iç üzünü inandırıcı şəkildə təqdim etmişdir. Yazıçı reallıqları obrazların dilindən sadə dillə vermişdir. Beləki sədr mağazalarda əmzik tapılmamasının günahını başqalarında görür və “ildə iki minə yaxın uşaq doğulsun, doğulan uşağın hamısının da ağzı var» deyərək özünün gülünc vəziyyətə olduğunu açıq şəkildə ifadə edir. Məhz bu formada təsvir üsulu seçən yazıçı körpələrə bu cür laqeyd münasibət bəsləyən tipik məmur obrazı yaratmaqla uşaqlarda və gənclərdə tərbiyyəvi xarakter aşılamağa çalışmışdır: “Nazirlərin özünə əmzik vermək lazımdır” fikri ilə yazıçı haqlı olduğunu sübut etmişdir.

Mir Cəlal bir sıra hekayələrində uşaqların həyat tərzini qələmə alır, onların uşaq dünyasında baş verən əhvalatları incə və zərif yumorla təsvir edir. Yazıçının «Qaymaq» hekayəsinin mövzusu belədir: “Bir gün səkkiz yaşlı Nadir atası Mehbalı kişinin dükancı Məşədi Möhsünə onunla göndərdiyi qaymağın üzünü yığıb yeyir. Bundan qəzəblənən Mehbalı kişi Nadiri cəzalandırmaq istəyir. Lakin «gördüyü işin peşmanlığından alovlanan qəlbini göz yaşları ilə söndürmək istəyən» balaca Nadir inəyi hər gün otarsa da, onu yemləsə də «nədənsə süd qazana tökülər-tökülməz çevrilib özgənin malı olurdu». İndi isə, qaymaqdan bir barmaq yediyi üçün Nadir döyülməyə, söyülməyə məruz qalır. Səhəri gün Mehbalı kişi bir kasa qaymağı Məşədi Möhsünə özü aparır. Lakin onun dükanının möhürləndiyini, evinin də qıfıllı olduğunu görür. Məlum olur ki, dükanın nə əngəlli işi olubsa da, gecə ikən qaçıbmış. Əhvalatdan xəbərdar olan Mehbalı kişi oğlu balaca Nadiri cəzalandırmaq fikrindən daşınır. Hekayə maraqlı sonluqla bitir: «Mehbalı Nadiri yanına çağırırdı. Bir qaşığı özü götürdü, birini də oğluna verdi: - Ye, ye, oğul, ye! Bu çağa kimi avam olmuşuq! Mehbalı yedikcə ağzı dada gəlirdi. - Hansı səfeh oğlu bundan sonra qaymaq satar. Özüm yeyəcəyəm! Özüm kimdən əskiyəm? - deyə Mehbalı təntənə ilə bildirdi. O, böyük bir şey kəşf etmiş kimi sevinirdi. Nadir qaymaqdan götürdükcə atasının üzünə baxırdı. Təccüb edirdi ki, kişi nə üçün hirsələnir? Nə üçün qaymağı yeməyə izin verir?» “M.Cəlalin hər iki hekayəsinin süjet xətti maraqlı əhvalatlar üzərində qurulmuşdu. Burada məişət və həyatın gündəlik məsələlərinin real təsviri və qarşıya qoyulan problemlərin həlli ilə sona yetən sonluqla yazıçı gələcəyə ümidlə yaşayan uşaqların xeyrin qələbəsinin daim var olduğunu göstərməyə çalışmışdır.

Açar sözlər: yazıçı, hekayələr, təsvir

MIRZA ALAKBAR SABIR'S ARTISTIC RESPONSE TO THE EASTERN CLASSIC
HAFIZ SHIRAZI

MİRZƏ ƏLƏKBƏR SABİRİN ŞƏRQ KLASSİKİ HAFİZ ŞİRAZİ
YARADICILIĞINA OLAN BƏDİİ REAKSİYASI

ULDUZ FƏRHAD QIZI QƏHRƏMANOVA,

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

“Ədəbiyyat” kafedrasında baş müəllim, Orcid ID: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt

“Hophopnamə” tərtibçilərinə görə, Sabirin Hafiz Şiraziyə bir nəzirəsi və bir təzmini var. Birinci nəzirə Şəkilcə isə Sabirin əsəri onlardan fərqlənir. Hafiz və Hadidə bu əsər qəzəl şəklindədir. Sabir isə bunu dördlük şəklini müsəmmət növünə çevirmişdir. Kəmiyyətcə də orijinal və tərcümə iyirmi dörd misradan ibarət ikən, Sabirin əsəri iyirmi misradan, yəni beş dördlükdən ibarətdir. Bunlar həmin əsərlərin fo Sabir isə İran ictimai gerçəkliyinin satirik mənzərəsini vermək məqsədilə başqa bir şeirini Hafiz Şirazinin qəzəlindən bir beyt götürüb ondan öz məqsədinə uyğun şəkildə, bacarıqla istifadə edərək yazmışdır. Sabir Hafizdən götürdüyü digər təzminində isə İran hakim dairələrinin ölkənin daxili siyasi-ictimai vəziyyətinin aşkar olmasından bərk qorxuya düşdüklerini göstərmək və onları ifşa etmək məqsədi güdmüşdür. Lakin əsas məsələ bunların məzmunundadır. Hafizin şeirində-Əli, Məhəmməd, Quran, Kəbə xəyalı bir gələcəyə boş ümidlər!... Sabirin şeirində-binavalərə, yoxsullara, ac əməkçi insanlara acı xıtblar və bəyə, xana, əyana qarşı tüfeyli güclülərə qarşı lənət, nifrət var. Ona görə də bu cür iki şeirdən biri digərinə nəzirə ola bilməz.

Açar sözlər: M.Ə.Sabir, Hafiz Şirazi, təzmin, nəzirə, “Molla Nəsrəddin” jurnalı

Abstract

According to the compilers of "Hophopnama", Sabir has a vow and a compensation for Hafiz Shirazi. According to the first vow, Sabir's work differs from them. In Hafiz and Hadi, this work is in the form of a ghazal. And Sabir turned it into a type of fours. Quantitatively, while the original and the translation consist of twenty-four lines, Sabir's work consists of twenty lines, that is, five quatrains. Sabir took a verse from Hafiz Shirazi's ghazal and used it skillfully in order to give a satirical picture of Iranian social reality. In the other compensation he took from Sabir Hafiz, he aimed to show and expose that the ruling circles of Iran are deeply afraid of the revelation of the internal political and social situation of the country. But the main issue is their content. In Hafiz's poem - Ali, Muhammad, Koran, empty hopes for a dreamy future!... In Sabir's poem - there are bitter addresses to the poor, hungry workers, and curses and hatred against the rich and powerful. Therefore, one of these two poems cannot be a vow to the other.

Key words: M.A. Sabir, Hafiz Shirazi, compensation, vow, "Molla Nasreddin" magazine

“Hophopnamə” tərtibçilərinə görə, Sabirin Hafiz Şiraziyə **bir nəzirəsi** və **bir təzmini** var.

1.Sabir Hafiz Şirazinin “Yusifü güm gəştə baz ayəd bə Kənan qəm məxur” misralı qəzəlinə “Mahi-Kənanın **batıb**, ey piri-Kənan, qəm yemə!” misralı satirasını (ilk dəfə “Molla

Nəsrəddin” jurnalında 2 iyun, 1906, № 9-da imzasız) **nəzirə** yazmışdır. Bu nəzirə bilavasitə Hafizin qəzəlinə deyil, o qəzəlin Məhəmməd Hadi tərəfindən orijinalı, istər Hadinin tərcüməsi, istərsə Sabirin əsəri eyni vəzn-fA'ilAtün fA'ilAtün fA'ilAtün fA'ilün, yəni rəməl bəhrinin ikinci növü ölçüsündə, eyni qafiyə-“...an” qafiyəsi, eyni rədif-“qəm məxor-qəm yemə” rədifi üzərində qurulmuşdur. Şəkilcə isə Sabirin əsəri onlardan fərqlənir. Hafiz və Hadidə bu əsər qəzəl şəklindədir. Sabir isə bunu dördlük şəklini müsəmmət növünə çevirmişdir. Kəmiyyətə də orijinal və tərcümə iyirmi dörd misradan ibarət ikən, Sabirin əsəri iyirmi misradan, yəni beş dördlükdən ibarətdir. Bunlar həmin əsərlərin forma cəhətidir. Lakin əsas məsələ bunların məzmunundadır.

Hafizin şeirində-Əli, Məhəmməd, Quran, Kəbə xəyalı bir gələcəyə boş ümidlər!... Sabirin şeirində-binavalərə, yoxsullara, ac əməkçi insanlara acı xitablar və bəyə, xana, əyana qarşı tüfeyli güclülərə qarşı lənət, nifrət var. Ona görə də bu cür iki şeirdən biri digərinə nəzirə ola bilməz. Hələ Sabirin bu inqilabi əsərini 1948 və 1954-cü illərin “Hophopnamə” tərtibçiləri “Hafizin bir qəzəlinə nəzirədir” və “Bu şeir şairin ilk nəzirəsidir” kimi qiymətləndirilib. Ə.Cəfər bunu Sabirin ilk təhzili hesab edir. Göründüyü kimi, Hafizdə təsdiq mənasında olan “mahi-Kənanın gələr”, “beytülhəzanın bir gün gülüstan olar” fikri burada “mahi-Kənanın batıb” və “gülüstanın beyti-əhzan” olması fikri ilə əvəz olunmuş, yəni tamamilə tərs mənada öz bədii ifadəsini tapmışdır. Hər iki şeirin məqsədini aydınlaşdırmağa kömək edən “qəm yemə!” rədifinə gəlincə, demək lazımdır ki, bu da, əslinə baxsan, tərs mənada işlənmişdir. Şair demək istəyir ki, ay yazıq sənin gülüstanın solub nalalər evinə çevrilmişdir. Bu, “qəm yemə!” deyil, “qəm ye” deməkdir. Satirani bütünlükdə oxuduqca məlum olur ki, şair siyasi, lirik hisslərinin də bədii ifadəsini satira ilə birləşdirərək çox qiymətli bir əsər yazmışdır. Satirada “Sən zəlil ol, qoy güclü çəksin ləzzəti...” sözlərindəki kədəri, tərs mənanı, üsyançılığı duymamaq mümkün deyildir.

2. Sabirin “Asudəlik bu saat yerdən göyə cəhanda” adlı satirası (ilk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında 25 aprel, 1910, № 16-da “(.....)” imzasız) nə təzmin, nə bənzətmə, nə nəzirə, nə də təhzildir. Nəzirə təhzildə əsas şeirin müəllifindən təzmin ola da, olmaya da bilər. Bir şair tamam müstəqil bir şeirinə başqa bir şairin əsərindən bir misra, bir beyt alıb sala bilər, öz məqsədi üçün ondan istifadə edə bilər. Sabirin Hafizdən bu təzmini məhz bu səpgidə edilmişdir. Onun həmin şeiri Hafizin şeirinə nə nəzirə, nə təhzil, hətta nə bənzətmədir. Bu iki əsər arasında bənzəyiş yalnız vəzn birliyindədir ki, təklikdə bunun mahiyyət etibarını ilə heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Hafizin əsəri 28 misra, Sabirin əsəri isə 59 misradan ibarətdir. Hafizin əsəri qəzəl şəklində beytlər üzrə yaradılmış, Sabirin şeiri əsasən onluq bəndlər üzrə qurulmuş, mətləli-nəqəratlı onluq şəklində bir əsərdir. Yalnız nəqərat Hafizin mətlədəki beytinin ikinci misrasıdır: Dərda ki, razi-pünhan xahəd şad aşikara! Hafizin bu məşhur qəzəli Yaxın və Orta Şərqi əsatiri (ayineyi-Skəndər, cami-Cəm, mülki-Dara, Qarun və Gəda) ilə bənzədilmiş dərvişanə, rindanə bir əsərdir. Bu əsərdə şair zahirən həyata “laqeydlik fəlsəfəsi” gözü ilə baxır və dostlarla mürüvvət, düşmənlərlə mədara yolu ilə gedir. Lakin Hafiz daxilən belə deyildir. Əsərin əsas motivini təşkil edən ilk beyt (mətlə) böyük şairin ruhundakı faciəni öz məzmununda saxlamaqdadır. Sabirə də Hafizin bu əsərindən məhz bu beyt, xüsusən onun ikinci misrası lazım olmuşdur. İrana dair mövzularından biri olan bu şeirdə Sabir Hafizin həmin əsərindən çox mənalı surətdə istifadə etmişdir. Bu əsərin ikinci misrasını Sabir bərcəstə bir misra səviyyəsinə qaldıraraq, müasir İranın həqiqi simasını təsvir etməkdə ona dramatik bir nida keyfiyyəti vermişdir. Bu iki böyük həmin əsərləri arasındakı rabitə yalnız bu təzmin hüdudunda qalır. Hafiz öz qəzəli ilə XIV əsrin dərəsindən XX əsrin təpəsinə qaldırır.

Sabir isə İran ictimai gerçəkliyinin satirik mənzərəsini vermək məqsədilə başqa bir şeirini Hafiz Şirazinin qəzəlinə bir beyt götürüb ondan öz məqsədinə uyğun şəkildə, bacarıqla istifadə

edərək yazmışdır. Sabir Hafızdən götürdüyü beyti öz şeirinin başlanğıcında olduğu kimi vermiş, sonra isə hər bəndin axırında “Aman ki, gizli sırım olacaq indi aşikar” şəklində olan ikinci mısrasını işlətməmişdir. Bu isə İran hakim dairələrinin ölkənin daxili siyasi-ictimai vəziyyətinin aşkar olmasından bərk qorxuya düşdüklərini göstərmək və onları ifşa etmək məqsədi güdmüşdür.

Ədəbiyyat:

1. B. Nəbiyev, Seçilmiş əsərləri, I cild, Klassikləri oxuyarkən, Bakı, Çinar-Çap, 2009, 491 səh.
2. C.Hacıyev, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, 1955, 434 səh.
3. Ə. Cəfər, Sabirin yaradıcılığında təhzil, nəzirə və bənzətmələr, Azərb., SSR.EA-nın xəbərləri, ictimai elmlər seriyası, 1962, №5.
- 4.Firdovsi, Şahnamə, “Öndər nəşriyyatı”, Bakı, 2004, 429 səh.
5. M. Cəlal, Klassiklər və müasirlər, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1973, 294 səh.
6. M. Cəlal, Azərbaycanda ədəbi məktəblər, Bakı, Ziya-Nurlan, Mir Teymur, 2004, 390 səh.
7. N.Paşayeva, Sabir novatorluğu, Mütərcim, Bakı, 1997, 108 səh.
8. Sabir, Hophopnamə, Şərq-Qərb, Bakı, I, II cild, 2004, 478 səh, 383 səh.
- 9.T. Novruzov, Mirzə Ələkbər Sabir: axtarışlar, tapıntılar, Bakı, Elm, 2009, 411 səh.

PLOT AS THE STRUCTURE OF A WORK OF ART
SÜJET BƏDİİ ƏSƏRİN STRUKTURU KİMİ

ULDUZ FƏRHAD QIZI QƏHRƏMANOVA,

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
“Ədəbiyyat” kafedrasında baş müəllim, Orcid ID: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt:

Kompozisiyanın tərtib hissələrindən biri süjetdir. Süjet kompozisiyanın bir hissəsidir. Kompozisiya bədii əsərin başlığından sonuna qədər olan hər bir hissəsini əhatə etdiyi halda süjet yalnız əsərdəki əhvalatdan tutmuş əhvalatın sonuna qədər olan hissəni əhatə edir. Kompozisiyanı süjetsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Süjet kompozisiyanın ən vacib elementlərindən biridir. Süjet- əhvalatların təsviridir, əhvalatların nizamlı xəttidir. Əsərdə əhvalat yoxdursa, demək süjet də yoxdur. Deməli, süjet əsərdə inkişaf etdirilən əsas əhvalatdır. Məlumdur ki, əhvalatın bədii əsərdə inkişafına süjet deyilir. Hadisə müəyyən başlanğıc və son nöqtəyə malik olur. Hadisənin bu iki nöqtəsi-başlanğıc və son nöqtələri arasındakı inkişafı bədii əsərin süjetini təşkil edir. Hadisələr 2 yol ilə bədii əsərlərdə nəql edilir: 1.Hadisələr yazıçının dili ilə nəql olunur. 2.Hadisələr bədii əsərdəki baş qəhrəmanın dili ilə nəql edilir.

Açar sözlər: Bədii əsər, süjet, fabula, əhvalat, süjet ünsirləri

Abstract:

One of the components of the composition is the plot. The plot is part of the composition. While composition covers every part of a work of art from the title to the end, the plot covers only the part from the story in the work to the end of the story. It is impossible to imagine a composition without a plot. The plot is one of the most important elements of the composition. Plot is a description of stories, an orderly line of stories. If there is no story in the work, then there is no plot. So, the plot is the main story developed in the work. It is known that the development of a story in a work of art is called a plot. An event has a specific start and end point. The development of the event between these two points - the beginning and the end points - constitutes the plot of the work of art. Events are narrated in fiction works in two ways: 1. Events are narrated in the writer's language. 2. The events are narrated in the language of the main character in the fiction.

Keywords: fiction, plot, fable, story, plot elements

Giriş: Kompozisiyanın tərtib hissələrindən biri süjetdir. Süjet kompozisiyanın bir hissəsidir. Kompozisiya bədii əsərin başlığından sonuna qədər olan hər bir hissəsini əhatə etdiyi halda süjet yalnız əsərdəki əhvalatdan tutmuş əhvalatın sonuna qədər olan hissəni əhatə edir. Kompozisiyanı süjetsiz təsəvvür etmək mümkün deyil. Süjet kompozisiyanın ən vacib elementlərindən biridir. Süjet- əhvalatların təsviridir, əhvalatların nizamlı xəttidir. Əsərdə əhvalat yoxdursa, demək süjet də yoxdur. Deməli, süjet əsərdə inkişaf etdirilən əsas əhvalatdır.

Aristotel ədəbi janrları süjetsiz təsəvvür edə bilmir və deyirdi ki: “hər bir süjetin başlanğıcı, ortası və sonu olmalıdır”. Süjet fransızların süyet sözündəndir və mənası cism, hadisə, əşya,

səbəb və predmet, yəni bədii əsərdə təsvir edilən hadisənin özü deməkdir. Süjetə məal da deyirlər. Aristotel “Poetika” əsərində süjeti “hərəkətdə bir təqlid”, “hadisələrin quraşdırılması” deyər tərif etmişdir. Aristotel bu əsərdə süjetlə yanaşı “fabula” termini işlətmişdir.

Əsas hissə: Fabula-hərəkətlərin təqlid olunmasıdır. Fabula süjetə yaxın anlayışdır. Ancaq fabula süjet, süjet də fabula deyil. Fabula latın sözü olub təmsil, nağıl, əhvalat deməkdir. Fabula tarixi bir həqiqətin, ya müasir bir gerçəkliyin, həyat materialının əsərdə yazıçı tərəfindən dəyişdirilməməsidir, xəyala və düşüncəyə toxundurulmamasıdır. Fabula faktın, həyat materialının özü, naturası, əslidir. Süjet isə müasir və tarixi gerçəkliyin bədii əsərdə yazıçı təxəyyülü vasitəsilə dəyişdirilməsidir. Yəni fabula yazıçı təxəyyülünün həyat materialına toxunulmayan hissəsidir. Süjet isə yazıçı təxəyyülünün həyat materialına toxunulan, uydurulan hissəsidir.

Ona görə də süjet naturanın, faktın, hadisə və əhvalatın özü deyildir. Süjet varlığın, real bir əhvalatın düşüncəyə, təfəkkür və xəyala toxundurulan, dəyişdirilən, uydurmalarla inkişaf etdirilən, zənginləşdirilən, ya da böyüdülmə, şişirdilən və ya kiçildilən formasıdır. Fabula isə hər hansı bir hadisə haqqında qısa real hekayət, yazıçının hər cür əlavə rəng və boyalarından uzaq təhkiyədir. Mikayıl Rəfil yazır ki, fabula süjetin funksiyalarını əhatə edir. Deməli, fakt, həyat materialı əgər dəyişmərsə bu fabuladır. Lakin fakt, həyat materialı yazıçı tərəfindən onun beynindən keçərək bədii əsərə gəlsə bu süjetdir. Süjet həm də fakta, həyat həqiqətinə müəllif təxəyyülünün toxunulmasıdır.

Süjet müəyyən əhvalatların ardıcılığıdır, sistemidir. Sənətkar çalışır ki, ideya, məqsəd və görüşləri doğru və kamil ifadə edən bir süjet qursun. Süjetin əsas 3 şərti var:

- 1.Süjet hər zaman ziddiyyət və münaqişə əsasında qurulur.
- 2.Süjet hər zaman tam və kamil olmalıdır.
3. Münaqişə, inkişaf və tamlıq süjetin əsas şərtləridir.

Məlumdur ki, əhvalatın bədii əsərdə inkişafına süjet deyilir. Hadisə müəyyən başlanğıc və son nöqtəyə malik olur. Hadisənin bu iki nöqtəsi-başlanğıc və son nöqtələri arasındakı inkişafı bədii əsərin süjetini təşkil edir. Hadisələr 2 yol ilə bədii əsərlərdə nəql edilir:

1.Hadisələr yazıçının dili ilə nəql olunur. Oxucuya elə gəlir ki, əsərdə baş vermiş hadisələri müəllifin özü görmüş, şahidi olmuş, indi də öz oxucularına danışır. Məsələn: Ə.Haqverdiyevin “Şeyx Şəban” hekayəsində, M.İbrahimovun “Böyük dayağ” romanında hadisələr yazıçının öz dili ilə nəql edilir.

2.Hadisələr bədii əsərdəki baş qəhrəmanın dili ilə nəql edilir. Məsələn: M.S.Ordubadinin “Dumanlı Təbriz” əsərində hadisələr baş qəhrəman Əbülhəsən bəyin dili ilə nəql edilir.

Bədii əsərlərdə süjet ilə əlaqədar şərti olaraq 3 cəhət var:

1. Əhvalatın nəticəsini sonda vermək
2. Əhvalatın nəticəsini öndə vermək
3. Əhvalatın nəticəsini ortada vermək.

Məsələn: “Dirilən adam” əsərinin sonunda olan hadisə -həbsxana səhnəsi əsərin əvvəlində verilmişdir.

Süjet kompozisiyanın əsas elementidir. Həyat yazıçıya olduqca zəngin süjetlər verə bilər. Dostoyevskinin cavan bir yazıçıya verdiyi məsləhət olduqca maraqlıdır. “Heç vaxt özünüzdən nə fabula uydurun, nə də intiriqa. Həyat bizim uydurmalarımızdan qat-qat zəngindir. Bəzən ən

adi, gözə çarpmayan həyatın verdiyi şeyi sizin üçün heç bir təxəyyül uydura bilməz. Həyata hörmət edin". Hər bir kamil süjetin başlanğıcı, kulminasiya nöqtəsi və sonu olmalıdır.

Əsərdə təsvir edilən qəhrəmanlar şüurlu surətdə bir-birinə qarşı mübarizə aparır, məqsədləri uğrunda çırpınırlar. Hərəkət və hadisələr onların bu toqquşmaları üzərində qurulur. Bu nöqtəyi-nəzərdən süjetin 3 atributu vardır:

1.İntiriqa: Latınca “intrigare” sözündən olub “qarışdırmaq” deməkdir, bütün əsər boyu bir-birinə zidd, əks cəbhələrdə döyüşən əsas qəhrəmanlar arasında şüurlu surətdə öz məqsədləri naminə aparılan şəxsi münaqişədir.

2.Koliziya: Latınca “collisio” sözündən olub, qarşılaşma, toqquşma, bir-birinə zidd cəbhələrdə döyüşən qəhrəmanların arxasında dayanan ictimai zümrələr və onların mənafeələrinin üz-üzə gəlməsidir. Bədii əsərdə müəyyən insan qrupları arasında gedən mübarizədir.

3. Situasiya: Fransızca “situs” sözündən olub, “vəziyyət” deməkdir, əsərdə gedən ziddiyyət və mübarizələrin müəyyən məqamı, momenti, anıdır. Situasiya özünü göstərir:

a) qəhrəmanların şüurunda

b) xarici mühitdə

Süjetin ünsürləri bunlardır:

I.Ekspozisiya (bədi müqəddimə): Bədii əsərdə hadisələrin gələcək inkişafı üçün zəmin, şərait yaradır. Ekspozisiya latınca “expositio” sözündən olub, mənası izah, sübut, əsərdəki əsas hadisəni izah edən giriş deməkdir. Ekspozisiyaya bədii zəmin də deyirlər. Ekspozisiya əsərə hazırlıq mərhələsi, süjetin ilk dövrü, yəni girişi deməkdir. Belə ki, danışılacaq hadisənin yaranması və inkişafı üçün lazımı hazırlıqdır. Ekspozisiya müxtəlif əsərlərdə özünü müxtəlif şəkildə göstərir:

1.Yazıçı ekspozisiyanı çox konkret, bir neçə əlaməti göstərməklə yığcam şəkildə göstərir.

2.Bəzən yazıçı ekspozisiya üzərində geniş dayanır, hadisənin yarandığı zəmini oxucuya çatdırır. İrihəcmli əsərlərdə ekspozisiya daha geniş təsvir edilir.

II.Zavyazka (rəbt):Hadisələrin istinad, doğum nöqtəsidir. Hadisəni bağlayan, duyünləyən, rabitə yaradan deməkdir. Süjetin bu mərhələsini ifadə etmək üçün Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında rəbt və duyün sözləri də işlədilir. İstər rus dilindən “zavyazka”, istərsə də ərəb sözü olan “rəbt” sözü duyün vurmaq, bağlamaq mənasındadır. Rəbt “rabitə” sözündəndir. Rəbt hərəkətin üzünə açılan qapıdır. Rəbt hadisələrin əvvəlində rabitə yaratmaq deməkdir.

III.Hərəkət: Hərəkət ancaq rəbtdən sonra gələ bilər. Hərəkət zamanı hadisələr getdikcə inkişaf edir, yetişir və yüksəlməyə başlayır. Aristotel hərəkəti “müsiyətdən səadətə”, “səadətdən müsiyətdən” bir keçid hesab edirdi. Hərəkət zavyazkadan sonra başlayan və kulminasiya hissəyə çatan yüksəlməyə doğru gedən xətdir. Hərəkətin inkişafı ən yüksək nöqtəyə-kulminasiyaya çatır.

IV.Kulminasiya: Latınca “qulmen” sözündəndir, mənası təpə, zirvə, yüksəklik deməkdir. Buna görə də Azərbaycan ədəbiyyatında kulminasiya əvəzinə zirvə və zirvə nöqtəsi sözləri də işlədilir. Kulminasiya əsərdəki süjet xəttinin yüksək zirvəyə, pik nöqtəyə çatmasıdır. Kulminasiya hadisələrin ən gərgin, ən dramatik nöqtəsidir. Kulminasiyadan sonra ziddiyyətlər inkişaf tapmır, ziddiyyətlər sönməyə doğru gedir.

V.Razvyazka: Bədii əsərdə ziddiyyətlərin açılmasına, intiriqanın zəifləməsinə razvyazka deyilir. Bu mərhələdə ziddiyyətlər tədricən açılmağa, ayrı-ayrı surətlər, qruplar arasında olan münaqişə zəifləməyə doğru gedir.

VI.Final: Bədii sonluqdur. Hər şey aydınlaşır, konflikt öz bədii həllini tapır, bulanıq sular durulur. Mikayıl Rəfili final hissəsini “qət” adlandırmışdır. Qət-hadisələrin, ziddiyyət və münaqişələrin həll edilib sonuclanmasıdır.

Süjet əsasən epik və dramatik əsərlərə xas olan xüsusiyyətdir. Lirik şeirin kompozisiyasında süjet axtarmaq əslində düzgün deyil. Ancaq elə lirik şeirlər var ki, onlarda süjetin bütün ünsürlərindən istifadə olunmuşdur. Məsələn: Aşiq Ələsgərin məşhur “Düşdü” rədifli qoşmasını süjetin ünsürləri əsasında təhlil edək:

- 1.Ekspozisiya: Çərşənbə günündə çeşmə başında
2. Zavyazka (rəbt): Gözüm bir alagöz xanıma düşdü.

3. Hərəkət: Atdı müjgan oxun, keçdi sinəmdən,
Cadu-qəməzləri qanıma düşdü

İşarət eyelədim, dərdimi bildi,
Gördüm həm gözəldi, həm əhli-dildi

4.Kulminasiya: Başını buladı, gözündən güldü,
Güləndə qadası canıma düşdü.

5. Razvyazka: Ələsgərəm, hər elmdən halıyam,
Gözəl, sən dərdlisən, mən yaralıyam.

6.Final: Dedi: “Nişanlıyam, özgə malıyam”,
Sındı qol-qanadım, yanıma düşdü.

Füzulinin “Leyli və Məcnun” poemasını süjetin ünsürləri əsasında təhlil edək:

1.Ekspozisiya: Qəbilə başçılarından birinin nəzir-niyazla Qeys adlı oğul övladının dünyaya gəlməsidir.

2.Zavyazka: Qeyslə Leylinin məktəbdə bir-birilərini görüb aşiq olmasıdır.

3.Hərəkət: Kulminasiyaya qədər olanlar hərəkətdir.

4. Kulminasiya: Səhrada Məcnunun Leyli ilə görüşməsi və get-get sən Leyli deyilsən deməklə ondan imtina etməsidir.

5.Razvyazka: Bu hadisədən sonra Leylinin xəstə düşüb ölməsi və Nofəlin bu xəbəri Məcnuna deməsidir.

6. Final: Məcnunun Leylinin qəbri üstündə Allaha yalvarıb özünə ölüm diləməsi və ölməsi, hər ikisinin eyni məzarlıqda dəfn edilməsidir.

Vəsilə - ədəbi əsərdəki hadisə və hərəkətləri əsaslandırın, bunların səbəbini izah edən hissədir. Hər bir əsərdə hadisələrin müəyyən bir vəsiləsi vardır. Vəsilələrin sayəsində əsərin inandırıcılıq qüvvəsi artır, hadisələr bir-birinə bağlanır, hadisələr bir-birindən doğur. Bu vəsilələr hadisələrin baş verməsində təbiilik yaradır. Məsələn: “Xosrov və Şirin” əsərində təsvir edilən hadisələrin vəsilələrini nəzərdən keçirək:

1.Hadisə: Xosrov asanlıqla Şirinə aşiq olur; Vəsilə: Çünki Xosrov təbiət etibarını ilə qadın pərəstişkarı idi.

2.Hadisə: Şirin Xosrovu sevdiyi halda onun cəsarətinə qarşı hiddətlənir, onu rədd edir; Vəsilə: Çünki Şirin ismətli, nəcib və namuslu bir qadın idi, aldanmaq, tapdalanmaq, təhqir olunmaq istəmirdi.

3. Hadisə: Xosrov Şirini tərkd edərək Bizansa gedir; Vəsilə: Çünki Şirin onu rədd etmiş və onun kişilik qüruruna toxunmuşdu.

4.Hadisə: Xosrov Şirini sevdiyi halda Məryəmi alır; Vəsilə: Çünki Xosrovun təbiəti yüngül idi, həm də Bizans imperatoruna minnətdar idi.

5.Hadisə: Fərhad öz sənəti ilə qəhrəmanlıqlar göstərirdi; Vəsilə: Çünki Fərhad Şirini sevirdi və s.

Nəticə: Psixoloji vəsilə - qəhrəmanların daxili aləmi, niyyətləri, arzuları, hissləri, bir sözlə psixoloji vəziyyətidir. Məsələn: Hadisə: Balas hər addımda Sevilə təhqir edir, alçalır; Psixoloji vəsilə: Sevilə isə heç bir şey başa düşmür, çünki Sevilə ürəyi saf, sadə, savadsız, aciz bir insandır. Yaxud: Hadisə: Hacı Qara qorxaq və sakit təbiətli tacir olduğu halda bəylərə qoşularaq qaçaqçılığa gedir; Psixoloji vəsilə: Çünki Hacı Qara pul hərisidir, xəsisdir.

Kompozision vəsilə-Yazıçı oxucunu maraqlandırmaq və oxucuda qüvvətli bir təsir yaratmaq üçün sükut adlanan kompozision vəsiləyə müraciət edir. Bu sükut mühüm bir hadisənin gizlədilməsidir. Belə ki, yazıçı bilərəkdən mühüm bir hadisəni örtülü saxlayır, sonra yazıçı bunu birdən-birə fəş etməklə əsərində böyük bir effekt yaratmış olur. Məsələn: Süleyman Saninin "Eşq və intiqam" draması belə bir sükut üzərində qurulmuşdur. Əsərin qəhrəmanları bir-birini sevir, bacı-qardaş olduqlarından xəbərləri yoxdur. Sırrın açılması ilə faciə kəskinləşir və çıxılmaz bir vəziyyət yaranmış olur. Kompozision tələblərə görə əsəri bir xatirə, məktublaşma, tarixcə şəklində də vermək mümkündür. Bəzən hadisələr birinin dilindən nəql edilir. Bu vəziyyətdə əsərin başında, bəzən də sonunda hekayə (nəql) edən şəxs haqqında məlumat verilir. Qəhrəmanın inandırıcılığı və həqiqiliyi üçün, onun hərəkət və xarakterlərini anlamaq üçün biz qəhrəmanın keçmiş həyatını da bilməliyik. Məsələn: "Ölülər" əsərində biz İskəndərin keçmişini görmürük, ancaq personajların və özünün sözlərindən məlum olur ki, o "uzaq yerdə kafirlər içində dərs oxumuş", Avropada təhsil almış, mədəniyyət sahibi olmuşdur. Lakin təhsildən sonra qayıdıb bu avam və cahil mühitin içində düşmüş, heç kəs onun dediklərini başa düşməmiş, xalq cəhalətdən ayılmağın nə qədər çətin olduğunu görmüş, araq içməyə başlamış, "Kefli İskəndər" olmuşdur. Biz əgər qəhrəmanın bu keçmiş həyatını bilməsəydik onun hərəkətlərini anlamaq bilməzdik.

Ədəbiyyat:

1. Cəlal Mir, Xəlilov Pənah, (2005) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı, Çapıoğlu
2. Əlimirzəyev Xəlil, (2008) "Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları", Bakı
3. Əliyev Məmməd, (2000) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları", Bakı
4. Əliyev Rafiq, (2001) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı
5. Hacıyev Abbas, (1999) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi", Bakı
6. Xəndan Cəfər, (1958) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi", Bakı
7. Rəfil Mikayıl, (1958) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi", Bakı
8. Şəmsizadə Nizaməddin, (2012) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi", Bakı

HYBRID WARFARE: THE INTERSECTION POINT OF TRADITIONAL AND MODERN CONFLICT**HİBRİT SAVAŞ: GELENEKSEL VE MODERN ÇATIŞMANIN KESİŞİM NOKTASI****Dr. Elvin ABDURAHMANLI****Uluslararası İlişkiler: Diplomasi ve İstihbarat Uzmanı, Azerbaycan Cumhuriyeti
Diaspora Bakanlığı Karabakh is Azerbaijan Milli Platformunun Türkiye Cumhuriyeti
Genel Koordinatörü, ORCID-0000-0002-0629-8317****Özet**

Bu araştırmada İngilizcede "Hybrid Warfare" olarak bilinen Geleneksel ve Modern Çatışmanın Kesişim Noktası olan Hibrit savaş ele alınmıştır. Bilindiği üzere Hibrit savaş, düşmanın geleneksel askeri stratejilere ve taktiklere ek olarak diğer alanlarda da etkili olduğu bir savaş biçimidir diye biliriz. Nitekim bu savaş türü, düşmanın klasik savaş kurallarını ihlal ettiği ve karmaşık bir tehdit ortamı oluşturduğu bir savaş türüdür. Makalede, hibrit savaşın özelliklerini, bu tür savaşın nasıl tanımlandığını ve modern dünya düzeninde nasıl bir tehdit oluşturduğu incelenecektir. Bu araştırma çerçevesinde Hibrit savaşların ortaya çıkış süreci ile birlikte, modern güvenlik tehditlerinin evrimi ve uluslararası ilişkileri etkileyen önemli bir faktörler ele alınarak araştırılmıştır. Araştırmada Hibrit Savaşın Temel Özellikleri olan Hedeflenen Etki, Esneklik ve Hızlı Adaptasyon, Sivil Halkın Manipülasyonu, Çok Boyutlu Karakter Gizlilik ve Karışıklık, Araç Çeşitliliği, Asimetrik Savaş, Bilgi Savaşı gibi özelliklerine yer verilmiştir. Makalede Hibrit savaşın 9 türü olan: Askeri Olmayan Unsurlar, Enerji ve Kaynak Manipülasyonu, Hukuk savaşı, Vekalet Savaşı, Ekonomik Savaş, Siyasi Savaş, Siber Savaş, Düzensiz Savaş, Konvansiyonel Savaş gibi türleri ele alınarak detaylı şekilde araştırılmıştır. Makalede hibrit savaşın ulusal ve uluslararası düzeyde geleneksel ve modern tekniklerle günümüzde kullanılma örneklerine de ayrıca yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hibrit savaş, Asimetrik Savaş, Vekalet Savaşı, Konvansiyonel Savaş, Güvenlik, Terör, İstihbarat, Propaganda, Enerji ve Kaynak Manipülasyonu, Ekonomik Ambargolar, Diplomatik Baskılar

Abstract

In this research, the Hybrid War, which is the Intersection of Traditional and Modern Conflict, known as "Hybrid Warfare" in English, is discussed. As it is known, Hybrid warfare is a form of warfare in which the enemy is effective in other areas in addition to traditional military strategies and tactics. As a matter of fact, this type of war is a type of war in which the enemy violates the classical rules of war and creates a complex threat environment. The article will examine the characteristics of hybrid warfare, how this type of warfare is defined, and what threat it poses to the modern world order. Within the framework of this research, the emergence of hybrid wars, the evolution of modern security threats, and important factors affecting international relations have been investigated. The research includes the Basic Features of Hybrid War, such as Targeted Effect, Flexibility and Rapid Adaptation, Manipulation of Civilian Population, Multidimensional Character, Secrecy and Confusion, Vehicle Diversity, Asymmetric Warfare, and Information Warfare. In the article, 9 types of Hybrid War: Non-Military Elements, Energy and Resource Manipulation, Legal War, Proxy War, Economic War,

Political War, Cyber War, Irregular War, and Conventional War are examined in detail. The article also includes examples of how hybrid warfare is used today with traditional and modern techniques at national and international levels.

Keywords: Hybrid war, Asymmetric War, Proxy War, Conventional War, Security, Terrorism, Intelligence, Propaganda, Energy and Resource Manipulation, Economic Embargoes, Diplomatic Pressures

**PROMOTING THE DEVELOPMENT OF MODERN SKILLS: INCORPORATING
AI FOR ADVANCING EDUCATION CREATIVELY**

Zohaib Hassan Sain

Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore-Pakistan

ORCID: 0000-0001-6567-5963

Abstract

Artificial intelligence (AI) educational systems are positioned to revolutionize how students prepare for the future job market. Their integration into education offers significant potential for nurturing essential skills for the 21st century, creating personalized, engaging, and inclusive learning environments. This paper critically evaluates the notion of 21st-century skills, examining current educational approaches and exploring AI's role in skill development. It employs a thorough review of literature to analyze existing AI educational tools, highlighting their benefits while acknowledging their inherent limitations. Through a detailed examination of the intersection between AI and education, this study aims to offer nuanced insights to guide the effective use of AI for skill enhancement. This approach seeks to address the evolving needs of learners in the rapidly changing landscape of work and technology, ensuring a comprehensive understanding of both the opportunities and challenges presented by AI in education. In conclusion, this research underscores the transformative potential of AI in shaping the future of education and workforce preparation.

Keywords: 21st Century Skills Development, Artificial Intelligence (AI) in Education, Future Work Readiness, Personalized Learning Environments.

**COMPREHENDING PAKISTAN'S EDUCATION SYSTEM: TACKLING ISSUES,
PROBLEMS, AND NEW CHALLENGES****Zohaib Hassan Sain****Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore-Pakistan****ORCID: 0000-0001-6567-5963****Abstract**

This research article aimed to investigate the prevalent issues, challenges, and emerging dynamics within Pakistan's educational system. Education plays a crucial role in society, with institutions responsible for the comprehensive development of individuals in physical, mental, psychological, social, and spiritual aspects. Its influence extends to enhancing the nation's economic, social, political, and cultural dimensions. Traditionally, secondary and college education in Pakistan has primarily been a preparatory stage for tertiary education, mainly university-level. Globally, universities collaborate with industrial and agricultural sectors, significantly contributing to economic development. However, in Pakistan, despite over five decades of educational efforts, development indicators remain suboptimal. The participation rate in higher education is notably lower than in regional counterparts. Challenges include issues related to staff quality, student performance, library and laboratory resources, relevance to societal needs, research capabilities, financial constraints, an imbalance between arts and sciences, examination flaws, governance inefficiencies, and academic outcomes not meeting international standards. Given the significant challenges within Pakistan's education system, the researcher selected this topic to gain a comprehensive understanding and explore potential solutions.

Keywords: Developmental Indicators, Educational Challenges, Governance Issues, Higher Education, Quality of Education.

TECHNOLOGICAL UTOPIANISM AND THE IRONY OF SURVEILLANCE:**A DYSTOPIAN ANALYSIS OF DAVE EGGERS' *THE CIRCLE*****Moufida BOUMOUS,****Mouhamed Cherif Mesaadia University, Souk Ahras****Abstract**

In contemporary literature, dystopian narratives often employ irony to underscore the divergence between societal ideals and the harsh realities that emerge from these aspirations. Dave Eggers' *The Circle* exemplifies this dynamic, presenting a world where the pursuit of transparency and connectivity devolves into a regime of pervasive surveillance and control. Published in 2013, the novel offers a prescient critique of the tech industry's impact on privacy and individuality. *The Circle*, a monolithic tech corporation, embodies the paradoxical nature of technological utopianism: promising a better world through innovation while simultaneously eroding the very freedoms it purports to enhance. This paper delves into the ironies embedded in Eggers' dystopian vision, illustrating how the novel serves as a cautionary tale about the consequences of allowing technology and corporate interests to dominate societal values. The narrative centers on a powerful tech company advocating for total transparency and connectivity, ideals that paradoxically lead to increased surveillance, loss of privacy, and diminished individuality. Through an ironic lens, this analysis examines how Eggers critiques contemporary society's obsession with technology and the potential dangers of sacrificing personal freedom for the illusion of security and connectedness. By juxtaposing the company's utopian rhetoric with its dystopian realities, the paper highlights the novel's commentary on the dehumanizing effects of unchecked technological advancement and corporate power.

128

In Dave Eggers' *The Circle*, surveillance dystopia is poignantly depicted through the company's pursuit of radical transparency. *The Circle* promotes the notion that complete visibility leads to honesty and security, encapsulated in slogans like "Privacy is Theft." Ironically, this quest for transparency results in a society where privacy is obliterated, and every aspect of individuals' lives is monitored. The protagonist, Mae Holland, becomes an emblem of this dystopia as she transitions from a naive newcomer to a staunch advocate of the company's invasive practices. This transformation illustrates the insidious nature of surveillance: what begins as a noble aim to connect people and eliminate deceit devolves into an omnipresent surveillance state that stifles individuality and autonomy. *The Circle's* technologies, initially portrayed as tools for empowerment and connectivity, ultimately create a panoptic on where citizens are under constant watch, undermining genuine human connections and personal freedom. Egger's novel serves as a cautionary tale about the dangers of allowing technological advancements and corporate interests to prioritize surveillance over privacy, highlighting the profound irony in the pursuit of a transparent utopia that results in a dystopian reality.

Keywords: Dystopia, Irony, Surveillance, Transparency, Technology, Privacy, Utopianism

Özet

Çağdaş edebiyatta, distopik anlatılar genellikle toplumsal idealler ile bu ideallerin gerçekleştirilmesi sonucu ortaya çıkan sert gerçeklikler arasındaki farklılığı vurgulamak için ironiyi kullanır. Dave Eggers'in "The Circle" adlı eseri bu dinamiği mükemmel bir şekilde temsil eder, şeffaflık ve bağlanma arayışının yaygın bir gözetim ve kontrol rejimine dönüşmesini anlatır. 2013 yılında yayınlanan roman, teknoloji endüstrisinin mahremiyet ve bireysellik üzerindeki etkisine dair ileri görüşlü bir eleştiri sunar. The Circle, daha iyi bir dünya vaat ederken aynı zamanda vaaz ettiği özgürlükleri ortadan kaldıran teknolojik ütopyacılığın paradoksal doğasını somutlaştıran devasa bir teknoloji şirketidir. Bu makale, Eggers'in distopik vizyonunda gömülü ironileri inceleyerek, teknolojinin ve kurumsal çıkarların toplumsal değerlere hakim olmasının sonuçlarına dair bir uyarı niteliğinde olduğunu gösterir. Anlatı, tam şeffaflık ve bağlanmayı savunan güçlü bir teknoloji şirketine odaklanır; bu idealler paradoksal olarak artan gözetim, mahremiyetin kaybı ve bireyselliğin azalmasına yol açar. İronik bir bakış açısıyla, bu analiz Eggers'in çağdaş toplumun teknolojiye olan saplantısını ve güvenlik ve bağlılık illüzyonu uğruna kişisel özgürlüğün feda edilmesinin potansiyel tehlikelerini nasıl eleştirdiğini inceler. Şirketin ütopyacı söylemi ile distopik gerçekliklerini yan yana getirerek, makale romandaki kontrolsüz teknolojik gelişme ve kurumsal gücün insanlığı yozlaştırıcı etkilerini vurgular.

Dave Eggers'in *The Circle* adlı eserinde, gözetim distopyası şirketin radikal şeffaflık arayışı üzerinden etkileyici bir şekilde tasvir edilir. *The Circle*, "Mahremiyet Hırsızlıktır" gibi sloganlarla tam görünürlüğüdürüstlük ve güvenlik sağladığı fikrini teşvik eder. İronik olarak, bu şeffaflık arayışı bireylerin yaşamlarının her yönünün izlendiği ve mahremiyetin yok edildiği bir topluma yol açar. Romanın başkahramanı Mae Holland, şirkete yeni katılan saf bir çalışan olmaktan çıkıp, şirketin istilacı uygulamalarının sadık bir savunucusu haline gelerek bu distopyanın bir sembolü olur. Bu dönüşüm, gözetimin sinsi doğasını ortaya koyar: insanları birbirine bağlama ve sahtekarlığı ortadan kaldırma amacıyla başlayan şeffaflık arayışı, sonunda bireyselliği ve özerkliği boğan her yerde mevcut bir gözetim devletine dönüşür. *The Circle*'in teknolojileri, başlangıçta güçlendirme ve bağlanma araçları olarak tasvir edilirken, sonunda vatandaşların sürekli gözetim altında olduğu bir panoptikona dönüşerek, gerçek insan bağlantılarını ve kişisel özgürlüğü baltalar. Eggers'in romanı, teknolojik ilerlemelerin ve kurumsal çıkarların gözetimi mahremiyete tercih etmesine izin vermenin tehlikelerine dair bir uyarı niteliği taşır ve şeffaf bir ütopya arayışının distopik bir gerçekliğe nasıl dönüştüğündeki derin ironiyi vurgular.

Anahtar Kelimeler: Distopya, İroni, Gözetim, Şeffaflık, Teknoloji, Mahremiyet, Ütopyacılık

PROXEMICS AT THE SERVICE OF THE TEACHER IN THE FLE CLASS

Tarik Gharmaoui¹, HASSAN ZARIOUH²

¹French language Department (CRMEF-Oujda), Oujda 60000, Morocco.

²Department of Mathematics (CRMEF-Oujda), Oujda 60000, Morocco.

ABSTR ACT

Teaching FLE requires the implementation of an effective communication strategy with the aim of improving the quality of exchange, transmission, and transfer of knowledge with skill and great ease.

In the same context, no one can deny the impact of non-verbal communication on the teaching-learning of FLE...

In this contribution, we are interested in proxemics as an aspect of non-verbal communication which plays a determining role in the learning of foreign languages.

We consider that the management of classroom space is a useful reading key to better understand the proxemic behaviors of the teacher and their professional practices as well as the challenges of implementing learning situations.

We are trying to develop an observation, analysis and evaluation grid linked to the teacher's proxemic practices based on concrete situations experienced in FLE classes.

Following what we have just developed, we ask ourselves the following questions:

What do we mean by proxemics?

To what extent can good space management be effective in teaching FLE?

**ZAKAT DISTRIBUTION AND POVERTY REDUCTION: A CROSS DISTRICT
EVIDENCE FROM ACEH PROVINCE, INDONESIA**

Tasya ALIFAH¹, Dinda AFRAKASTURI KASVI², Surya DARMA³, Khairul AMRI⁴

- ¹ Graduate student in Islamic Economics at Universitas Islam Negeri Ar-Raniry, Indonesia.**
- ² Graduate student in Islamic Economics at Universitas Islam Negeri Ar-Raniry, Indonesia.**
- ³ Graduate student in Islamic Economics at Universitas Islam Negeri Ar-Raniry, Indonesia.**
- ⁴ Lecturer in the Master's Program of Islamic Economics at Universitas Islam Negeri Ar-Raniry, Indonesia. Orchid: 0000-0001-6334-7245**

Abstract

In the perspective of Islamic economics, zakat is viewed as one of the Islamic fiscal policy instruments expected to reduce poverty levels. The institutionalization of zakat management through Baitul Mal in Aceh is anticipated to expedite poverty alleviation efforts in the region. However, the fact remains that the poverty rate in Aceh is relatively higher compared to other regions in western Indonesia. This study investigates the impact of zakat distribution on poverty reduction using panel data from 23 districts and cities in Aceh. The estimation model applied to test the functional relationship between the two variables is panel regression. The research proves that zakat distribution can significantly reduce poverty levels. These findings imply that zakat can be relied upon as a policy instrument to improve the standard of living, particularly in Aceh.

Keywords: Poverty reduction, Zakat Distribution

ZAKAT & WAKAF AS SOURCES FOR VENTURE CAPITAL FUNDING**Mohamed I. Muse¹, Khairul AMRI²****¹ Graduate student in Islamic Economics at Universitas Islam Negeri Ar-Raniry, Indonesia.****² Lecturer in the Master's Program of Islamic Economics at Universitas Islam Negeri Ar-Raniry, Indonesia Orchid: 0000-0001-6334-7245****Abstract**

Most founders of start-ups are fresh graduates or may be dropouts eager to create new businesses very early, and often they are not credit worthy or eligible for large scale funding to build their own business from scratch, and to try new novel ideas with high risk.

Most of Islamic economic institutions focus nowadays on debt-financing activities like *Murabaha* and *Tawaruq* with high margins and requires to start fulfilling instalments from the first day or month. In other hands equity-financing schemes like *Musharakah* and *modharabah*, are not suitable for the most of the entrepreneurs, which requires collateral assets in order to get funding, and mainly tends to avoid higher risks.

So this is where venture capital (VC) comes in hand, The founders can get funding based on the value and the uniqueness of their ideas, business plan, team and the relevance of their ideas to the current market. Later on, followed up and monitored until business can realize its business objectives. Finally, the decision depends on VC to get out of that business and sell the shares to owners or to the public, or just stay in and continue as a shareholder in that business.

The Wakaf funds can be used to fund new business. It can be just monetry funds (Wakaf uang), assets or business that their profit is allocated for this purpose. The *niyah* is upto the *wakif* (the performer of this deed), he/she can make the purpose of the wakaf anything as long it is not prohibited or haram activity.

The zakat is applicable to be given as funding capital for the *nine Asnaf*. The Zakat authority can allocate some funds as capital for one of the *Asnaf*, and this will contribute creating new jobs and can make them business owners/employees and zakat payers instead of takers; hence increasing zakat sources more.

Keywords: Venture Capital, Zakat, Wakaf

POOR GROUP'S WELFARE IMPACTS OF LOCAL GOVERNMENT HOUSING ASSISTANCE PROGRAMS IN MAQASHID SYARIAH PERSPECTIVE: AN EMPIRICAL EVIDENCE FROM ACEH PROVINCE, INDONESIA

Putri ZAHIRAH¹, Khairul AMRI², Nilam SARI³

¹ Graduate student in Islamic Economics at Universitas Islam Negeri Ar-Raniry, Indonesia.

² Lecturer in the Master's Program of Islamic Economics at Universitas Islam Negeri Ar-Raniry, Indonesia. Orchid: 0000-0001-6334-7245

³ Lecturer in the Master's Program of Islamic Economics at Universitas Islam Negeri Ar-Raniry, Indonesia

Abstract

Aceh is the one and only region in Indonesia that implements Islamic Sharia. In an effort to improve community welfare, the Aceh government has implemented a housing assistance program for poor groups (dhuafa group). This study aims to analyze the impact of local government housing assistance on poor group welfare from the Maqashid Sharia perspective. The research sample consists of poor households in Indrapuri subdistrict, Aceh Besar district. Data collection was carried out through documentation, observation, and guided interviews with aid recipients. Subsequently, the data was analyzed using qualitative methods. Our study reveals that the housing assistance program has successfully achieved the welfare of the dhuafa community, fulfilling the five aspects of Maqashid Sharia, namely: Hifdzu Din (preservation of religion), Hifdzu Nafs (preservation of life), Hifdzu Nasl (preservation of progeny), Hifdzu 'Aql (preservation of intellect), and Hifdzu Mal (preservation of wealth).

Keywords: Poor group's welfare, local government programs, maqashid Syariah

**EPIDEMIOLOGICAL ANATOMOPATHOLOGICAL AND
IMMUNOHISTOLOGICAL STUDY OF BREAST CANCER IN THE REGION OF
MEDEA (ALGERIA)**

Amina Zergoug ¹

¹ Faculty of Sciences, Yahia-Fares University, Ouzera, 26000 Medea, Algeria.

ORCID 0000-0002-2375-9728

Abstract

Breast cancer is a real public health problem with 1.38 million new cases each year. Breast cancer is the most common in the world in women, it is the leading cause of death.

Our work concerns a retrospective series of 130 cases of breast cancer carried out at the laboratory of pathological anatomo-pathology and cytology (ACP) in the region of Medea (Algeria), over a period from Feb 2023 to May 2023.

The purpose of our work is to describe the epidemiological, anatomopathological, clinical and immunohistochemical characteristics of breast cancer at the Laboratory of Pathological Anatomy and Cytology of Medea (Algeria), the histopathological study and finally the epidemiological study in this region we found the number of breast cancer confirmed that the histological type infiltrating ductal carcinoma is the most common in all of our cases studied. The most affected age group was 30 to 50 years old with a rate of 53.07%.

Clinically, elective involvement of the left breast (74.61%). The histological study showed that the majority of tumors were infiltrating ductal carcinomas (91%) with an often high SBR histoprognostic grade (II: 90%) The management of these patients is based directly on histopathological and notably those of molecular biology via immunohistochemistry

Key words: Breast Cancer – Tumor – epidemiology - anatomopathological – histopathological

**AN EXPERIMENTAL STUDY ON MECHANICAL PROPERTIES OF CONCRETE
PARTIALLY REPLACING FINE AGGREGATE WITH MARBLE POWDER AND
COARSE AGGREGATE WITH RECYCLED AGGREGATE**

SUBHASHISH DEY

**Civil Engineering Department, Gudlavalleru Engineering College, Gudlavalleru,
Andhra Pradesh, India**

Abstract

The main goal of this study is to check the properties of concrete when the recycled aggregate & marble sludge powder is used as a partial replacement of aggregates. It ultimately helps to evaluate recovery and reuse of byproducts coming from destroyed buildings & marble processing industries. This study aims to characterize the properties of concrete which is partially replaced by recycled aggregates and marble powder as coarse aggregate and fine aggregate respectively. In this study compressive strength, flexural strength and tensile strengths are evaluated. The percentage of Recycled aggregate as a partial replacement of coarse aggregate are 45%, 50% and 55% and fine aggregate are 10%, 20% and 30%. M30 grade of concrete is prepared to check mechanical properties of OPC concrete. The test on concrete cubes is compressive test, on cylinders is tensile test and on beams is flexure test. The curing of cubes, cylinders and beams is 7-days, 28-days and 90 days and durability for 28 days. Marble powder is a byproduct from marble processing industry; it has a good micro filling ability and recycled aggregates controls waste coming from demolished buildings. The strengths compared with different percentages of recycled aggregate and marble powder as a replacement of coarse aggregate and fine aggregate respectively for 7 days, 28 days and 90 days and durability conditions also.

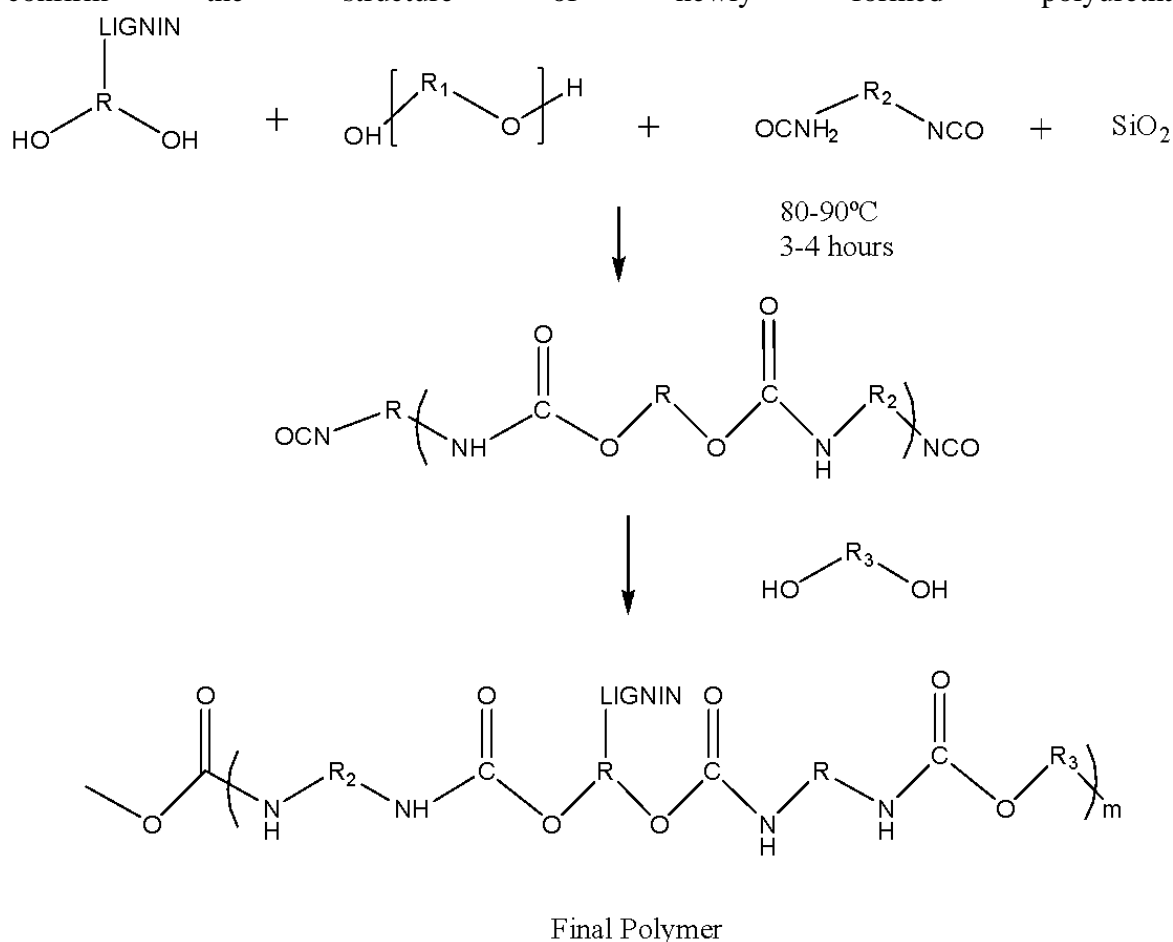
Key words: Concrete, Marble powder, Recycled aggregate, Sand, Coarse aggregate, Recycled concretes.

SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF POLYURETHANE ADHESIVE

Sadia Afsheen¹, Ayesha Amin², Ayesha Malik³

ABSTRACT

Polyurethane adhesives are extensively being used in industry. Hot melt polyurethane adhesives are solid at room temperature and melts at high temperature. The aim of this work was to use bio base waste material to extract lignin and to use lignin in synthesis of polyurethane adhesives as polyol. A series (HMPU-1, HMPU-2, HMPU-3, HMPU-4 and HMPU-5) of hot melt polyurethane adhesives were synthesized through pre-polymer formation through step growth polymerization reaction between toluene diisocyanate (TDI), polyethylene glycol (PEG). The structural characterization was done by Fourier Transform Infrared Spectroscopy (FTIR), to confirm the structure of newly formed polyurethane.

NONLINEAR PRESERVERS OF THE CONDITION SPECTRUM OF OPERATOR
SKEW SEMI-TRIPLE PRODUCTS

M. Bendaoud¹, M. Sarih², H. Zariouh³

¹Department of Mathematics, ENSAM, Moulay Ismail University, B.P.
15290 Al Mansour, Meknès, Morocco

²Department of Mathematics, ENSAM, Moulay Ismail University, B.P. 15290
Al Mansour, Meknès, Morocco

³Department of Mathematics, Faculty of Sciences, Mohammed First University,
Oujda, Morocco

Abstract

Let H be a complex Hilbert space and denote by LH the algebra of all bounded linear operators on H . For $0 < \varepsilon < 1$ and $T \in L(H)$, let $\sigma_\varepsilon(T)$ denote the ε -condition spectrum of T . Let S_1 and S_2 be subsets of LH containing all rank one operators. A characterization is obtained for nonlinear maps $\phi : S_1 \rightarrow S_2$ preserving the condition spectrum of skew semi-triple products of operators in a sense that

$$AB^*A = \phi(A)B^*\phi(A) \text{ for all } A, B \in LH.$$

Key words: condition spectrum, skew product of operators, nonlinear preservers.

References

- [1] Bendaoud M, Benyouness A, Sarih M. Condition spectra of special operators and condition spectra preservers. *J. Math. Anal. Appl.* 2017;449: 414--527.
- [2] Trefethen LN, Embree M. *Spectra and Pseudospectra, The Behavior of Nonnormal Matrices and Operators*. Princeton: Princeton University Press; 2005.

PRESERVERS OF THE CONDITION SPECTRAL RADIUS OF OPERATORS

M. Bendaoud¹, M. Sarih², H. Zariouh³

¹Department of Mathematics, ENSAM, Moulay Ismail University, B.P.
15290 Al Mansour, Meknès, Morocco

²Department of Mathematics, ENSAM, Moulay Ismail University, B.P. 15290
Al Mansour, Meknès, Morocco

³Department of Mathematics, Faculty of Sciences, Mohammed First University,
Oujda, Morocco

Abstract

Let LH be the algebra of all bounded linear operators on a complex Hilbert space H . We classify the condition spectra of some special classes of operators such as normal and square zero operators. For S_1 and S_2 be subsets of LH containing all rank one operators, the structure of surjections $\phi : S_1 \times S_2$ leaving invariant the condition spectral radius of skew semi-triple products of operators is determined.

Key words: operator, condition spectral radius, general preservers.

References

- [1] Bendaoud M, Benyouness A, Sarih M. Condition spectra of special operators and condition spectra preservers . J. Math. Anal. Appl. 2017;449: 414--527.
- [2] Kumar GK, Kulkarni SH. Linear maps preserving pseudospectrum and condition spectrum . Banach J. Math. Anal. 2012;6: 45--60.

**A COUPLED HYDROLOGICAL AND BIOGEOCHEMICAL MODEL FOR
SIMULATING RIVERINE CARBON AND NITROGEN DYNAMICS UNDER
DIFFERENT LAND USE SCENARIOS**

Vidya Padmakumar¹, Murugan Shanthakumar²

¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6132-6288>

²Department of Zoology, Bangalore University, Bangalore, India

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3830-4232>

Abstract

The impact of land use change on riverine carbon and nitrogen dynamics has become a significant concern in environmental research. This study presents a coupled hydrological and biogeochemical model designed to simulate the complex interactions between land use, hydrological processes, and biogeochemical cycling of carbon and nitrogen in river systems. The model integrates hydrological components, such as precipitation, evapotranspiration, and runoff, with biogeochemical processes, including carbon and nitrogen transformation, uptake, and release. By utilizing spatially explicit land use data, the model enables the assessment of riverine carbon and nitrogen dynamics under different land use scenarios. It accounts for variations in land cover types, such as agriculture, forest, urban areas, and natural vegetation, and their corresponding impacts on carbon and nitrogen inputs from terrestrial sources. The model also considers key hydrological factors, such as soil moisture, streamflow, and groundwater interactions, which influence nutrient transport and transformation within the river network. Through scenario-based simulations, the model provides insights into the potential effects of land use changes on riverine carbon and nitrogen dynamics. It assists in evaluating the impacts of land use decisions, such as deforestation, urban expansion, and agricultural intensification, on nutrient loading, water quality, and ecosystem health. Additionally, the model can aid in identifying potential mitigation strategies and guiding land management practices to achieve sustainable riverine ecosystems. Validation of the model against observed data from various river systems demonstrates its capability to accurately reproduce carbon and nitrogen dynamics under different land use conditions. The model's ability to capture temporal and spatial variations in nutrient concentrations and fluxes enhances our understanding of the complex interactions between land use, hydrology, and biogeochemistry in riverine environments. In conclusion, the coupled hydrological and biogeochemical model presented in this study provides a valuable tool for assessing the impacts of land use change on riverine carbon and nitrogen dynamics. Its integration of land use scenarios, hydrological processes, and biogeochemical cycling facilitates a comprehensive understanding of the complex relationships between human activities, nutrient dynamics, and river ecosystem functioning. The model holds great potential for informing land management decisions and supporting efforts towards sustainable riverine environments.

Keywords: Biogeochemical Model; Carbon; Nitrogen dynamics; Land use; Hydrology

**NEW NICKEL (II), COPPER (II) AND COBALT (II) COMPLEXES BASED
SALICYALDEHYDE SCHIFF BASE: SYNTHESIS AND THEIR
CHARACTERIZATION**

**Ayesha Amin¹, Hamna Nawaz¹, Iffat Almas¹, Tahira Khalid¹, Umm-e-habiba siddiqua¹,
Usama Khalid¹, Touqeer Nasir¹, Sumaira Zulfiqar¹, Muhammad Aown Hashmi¹,
Ayesha Malik^{1*}**

¹Department of Chemistry, Government College University Faisalabad ,38000, Pakistan

Abstract

Schiff bases are a vast group of compounds characterized by the presence of a double bond linking carbon and nitrogen atoms, the versatility of which is generated in many ways to combine a variety of alkyl or aryl substituents. They are called privileged ligands because these compounds can be synthesized simply by condensation. Schiff bases exhibit various pharmacological and biological activities such as antibacterial, cytotoxic effects, antifungal, and antimalarial. In this work we created imine linkage between heterocyclic amine ligands and different aldehydes under various reaction conditions. These imines based molecule undergo complexation reactions with variety of metal salts. The synthesized molecules were characterized through various spectroscopic techniques like ¹H-NMR, ¹³C-NMR, FT-IR and TGA. Various biological activities were also studied and reported.

**EXAMINING THE EFFECT OF NURSING PRACTICES ON THE INSULIN FEAR
OF DIABETIC PATIENTS: A SYSTEMATIC REVIEW****DİYABET HASTALARININ INSULİN KROKUSUNA YÖNELİK YAPILAN
HEMŞİRELİK UYGULAMALARININ ETKİSİNİN İNCELENMESİ:
SİSTEMATİK ÇALIŞMA**

Samineh ESMAEİLZADEH¹, Nazanin Gharaei Milani²

¹Dr. Öğretim Üyesi., Yakın Doğu Üniversitesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği,
0000-0001-7390-499X

²Yakın Doğu Üniversitesi, 0009-0001-6116-2308

Özet

Enjeksiyonların uygulanması sağlıklı olan bireyler için sorun teşkil etmemektedir. Ancak diyabetli bireyler için tekrarlı enjeksiyon tedavileri nedeniyle sorun haline gelebilmektedir. Bu sistematik derlemenin amacı İnsülin tedavisi alan diyabet hastalarında kendi kendine enjeksiyon yapma korkusu olarak isimlendirilen ‘psikolojik insülin direncini’ yenmeye yönelik yapılmış grişimsel uygulamaların etkinliğinin incelenmesidir. Literatür tarama aşamasında, PRISMA-P (Preferred Reporting Items for Systematic Review and Meta Analysis Protocols) akış şeması kullanılmıştır. Tarama yapılırken yıl sınırlamasına gidilmiştir. ‘‘Google Scholar, Scopus, PubMed, Science Direct, Web of Science, Medline, Ebscohost veCochrane Library’’ veri tabanlarındaki İngilizce çalışmalar taranmıştır. Araştırmaya 16 randomize kontrollü 1 yarı deneysel olmak üzere 17 çalışma dahil edilmiştir. İnsülin tedavisi alan Diyabetli bireylere enjeksiyon uygulaması, stres aşılama ve eğitim desteğinin etkili olduğu göstermiştir. Özellikle hastaların kendi kendilerine grişimsel tedavi gerektiren durumlarda uygulamalı olarak gösterimlerin önemli olduğu saptanmıştır. hastalığın yönetiminde davranış değişikliği gerektiren durumlarda ise eğitim içeriği tercihinin yararlı olacağından önerilmektedir. Diyabet hastalığının öz-yeterliliğın sürdürülmesine yardımcı olan yeni programlar, sonuçları iyileştirmek, hastaneye yatışları ve genel maliyetleri azaltmak için kuruluşlar tarafından araştırılmalıdır.

Anahtar kelimeler: Insulin Korkusu, Diyabet, Hemşirelik

Abstract

The administration of injections does not pose a problem for healthy individuals. However, it can become a problem for people with diabetes due to repeated injection treatments This systematic review aims to analyze the effectiveness of interventional practices to break ‘psychological resistance to insulin’, which is defined as the fear of self-injection in diabetic patients on insulin treatment. While searching the literature, the PRISMA-P (Preferred Reporting Items for Systematic Review and Meta-Analysis Protocols) flowchart was used. The year was limited during the searching process. The studies in English in the databases ‘‘Google Scholar, Scopus, PubMed, Science Direct, Web of Science, Medline, Ebscohost and Cochrane Library’’ were searched. Seventeen studies including 16 randomized controlled study and 1 quasi-experimental study were included in the review. It has been shown that injection administration, stress inoculation, and training support for individuals with diabetes on insulin treatment are effective. It was found that practical demonstrations are important, especially in

cases where patients require self-management interventional treatment. In cases where behavioral change is required in the management of the disease, it is recommended to prefer training content as it will be useful. New programs that help to maintain self-efficacy of the diabetic patients should be further investigated by organizations to improve outcomes and reduce hospitalizations and overall costs.

Keywords: Insulin Fear, Diabetes, Nursing

References

Meece J. Dispelling myths and removing barriers about insulin in type 2 diabetes. The Diabetes Educator. 2006 Jan;32(1_suppl):9S-18S. <https://doi.org/10.1177/0145721705285638>

Gherman A, Veresiu IA, Sassu RA, et al. Psychological insulin resistance: A critical review of the literature. Pract Diabetes. 2011;28:125-128. <https://doi.org/10.1002/pdi.1574>

stek N, Karakurt P. A global health problem: Type 2 diabetes and self-care management. Gaziosmanpasha Taksim Training and Research Hospital Journal. 2018;4:179-182.

<https://doi.org/10.5222/jaren.2018.63634>

Brod M, Alolga SL, Meneghini L. Barriers to initiating insulin in type 2 diabetes patients: Development of a new patient education tool to address myths, misconceptions and clinical realities. Patient. 2014;7:437-450. DOI 10.1007/s40271-014-0068-x

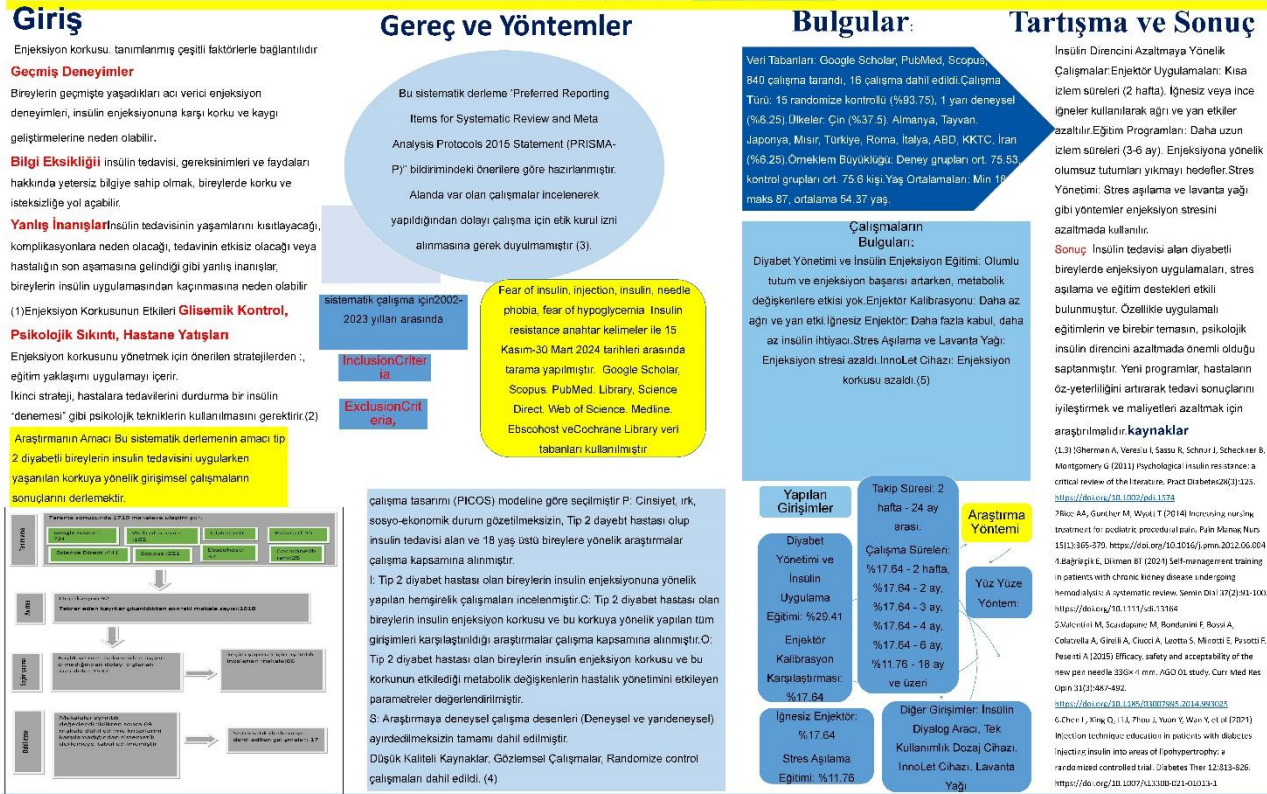

Diyabet Hastalarının İnsulin Krokusuna Yönelik Yapılan Hemşirelik Uygulamalarının Etkisinin İncelenmesi: Sistematik Çalışma

Samine Esmailzadeh1, Nazanin Gharaei Milani2

1 Hemşirelik Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, 2 Hemşirelik Fakültesi, İç Hastalıkları Anabilim Dalı, İç Hastalıkları Yüksek Lisans Öğrencisi, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

samin.esmailzadeh@neu.edu.tr 20234659@std.neu.edu.tr

MODERN EDUCATIONAL METHODS AND THEIR APPLICATION IN THE BIOLOGY CLASS**ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ӘДІСТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНУ****Гаухар Касимова****Ақмола облысы, Зеренді ауданы Қонысбай ауылы
«Қонысбай ауылының ЖОББМ» биология пәнінің мұғалімі****Түйіндеме**

Қазіргі білім беру жүйесіндегі әдістер оқыту процесін интерактивті, тиімді және қызықты етуге бағытталған. Бұл әдістер оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын, жаңа технологияларды қолдануын көздейді. Мақалада қазіргі білім беру саласындағы жаңа әдістер қарастырылады. Әр әдіс оқушылардың білім алуын жеңілдетіп, олардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту, жобалық оқыту, коллаборативтік оқыту, цифрлық технологияларды пайдалану, ойындық оқыту сияқты әдістердің ерекшеліктері мен артықшылықтарын талдап, оларды биология сабағында қалай тиімді қолдануға болатындығын жеткізуге тырысамын. Бұл методикалар білім беру жүйесін заманауи талаптарға сай дамытып, оқушылардың жан-жақты дамуына және олардың қоғамдағы орнын табуына ықпал етеді.

Тірек сөздер: әдіс, цифрлық технология, сыни ойлау, STEAM білім беру, жобалық оқыту, интерактивті оқыту.

Abstract

Methods in the modern education system are aimed at making the learning process interactive, effective and interesting. These methods require students to think critically and use new technologies. The article discusses new methods in the field of modern education. Each method facilitates students' learning and ensures their active participation in the learning process. I will try to analyze the features and advantages of such methods as individual-oriented learning, project learning, collaborative learning, use of digital technologies, game learning and how they can be effectively used in the biology class. These methods develop the educational system in accordance with modern requirements, promote comprehensive development of students and find their place in society.

Keywords: method, digital technology, critical thinking, STEAM education, project learning, interactive learning.

Кіріспе

Қазіргі білім беру жүйесі үнемі өзгерістер мен жаңашылдықты қажет етеді. Технологияның дамуы, қоғамның сұраныстары мен ғылыми зерттеулер, жаһандану жағдайы білім беру әдістерін жаңартуды көздейді. Қазіргі білім беру жүйесі төмендегідей талаптарды күтеді деуге болады. Олар:

XXI ғасыр дағдыларын дамыту: сын тұрғысынан ойлау, креативтілік, қарым-қатынас және ынтымақтастық дағдыларына ерекше мән беру. Бұл дағдылар оқушыларды қазіргі қоғамның талаптарына сай даярлауға көмектеседі.

Digital сауаттылық: оқушылардың технологияларды тиімді пайдалана алу қабілеін дамыту. Бұл компьютерлік дағдылар. Ғаламтордағы ақпаратты іздеу, бағалау және пайдалану, киберқауіпсіздік негіздері және бағдарламалау дағдыларын қамтиды.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) білім беру: ғылым, технология, инженерия, өнер, және математика пәндерін біріктіріп оқыту (Қ.Садықов, 2023). Бұл оқушылардың жан-жақты дамуына және әртүрлі салаларда интеграцияланған білім алуға мүмкіндік береді.

Құзыреттілікке негізделген білім беру: нақты білім мазмұнын меңгеруден гөрі, практикалық құзыреттіліктерді дамытуды мақсат ету. Бұл оқушылардың алған білімін шынайы өмірде қолдана білуіне көмектеседі.

Экологиялық білім беру: оқушыларға табиғатқа және қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарауды үйрету. Бұл тұрақты даму, экологиялық тепе-теңдік, және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану мәселелерін қамтиды.

Әлеуметтік және эмоционалдық оқыту: оқушылардың эмоционалдық интеллектін, өзін-өзі басқару, эмпатия, жауапкершілік және өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту (Н.А.Белесова, Г.А.Наби, 2020). Бұл олардың әлеуметтік және психологиялық әлауқатын жақсартады.

Қашықтықтан оқыту және онлайн білім беру: оқушылардың географиялық орналасуына қарамастан білім алуға қолжетімділігін қамтамасыз ету. Бұл әсіресе пандемия кезінде өзекті болды және болашақта да маңызды болмақ.

Үздіксіз кәсіби даму: мұғалімдердің және білім беру қызметкерлерінің біліктілігін үздіксіз арттыру. Бұл заманауи оқыту әдістерін, технологияларды және білім беру тәжірбиелерін тиімді қолдануға мүмкіндік береді. Аталған талаптар қазіргі білім беру жүйесін жаңғыртуға және оқушыларды болашаққа даярлауға бағытталған. Осы талаптарды ескере отырып мақалада қазіргі білім беру әдістерінің негізгі түрлеріне тоқталамыз және оларды биология сабағында қолдану арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру мен әдістемелердің маңыздылығын қарастырамыз.

Оқыту әдістері оқушылардың білім алуына, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, өзіндік пікір қалыптастыруына және өмір бойы білім алуға деген ынтымаққа көмектеседі. Сондықтан білім беру әдістерінің маңызы зор.

Сөзімізді бастамас бұрын ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының мына ойына назар аударғым келеді: «Әдіс – керекшіліктен шығатын нәрсе. Әдістің жақсы-жаман болмағы жұмсалатын орнының керек қылуына қарай» (А.Байтұрсынұлы, 2013: 384) деген екен өзінің осыдан бір ғасыр бұрын жазылған мақаласында. Демек балаларға білім берудегі әдістемелер туралы сөз қозғалғанда беріп жатқан білімнің «өлі білім» емес «тірі білім» екендігіне баса ден қоюымыз керек. Яғни мұғалімдер қолданып жатқан әдіс-тәсілдер қаншалықты «тірі білімді» бере алады деген сұрақтың туындауы.

Биология пәні – оқушыларға табиғат пен тіршілік туралы терең білім беретін маңызды пәндердің бірі. Ол тірі организмдерді және олардың құрылымын, функцияларын, өсуін, эволюциясын, таралуын жіктелуін зерттейтін ғылым саласы. Бұл пән өсімдіктер, жануарлар, микроорганизмдер және адамдар сияқты тірі организмдердің барлық

аспектілерін қамтиды. Биологиялық білім – жас ұрпаққа тіршілікті, қоршаған ортаны, жалпы өмірді зор құндылық деп түсінуді қалыптастырады. Қазіргі білім беру әдістерін тиімді қолдану биология сабағын қызықты, танымды және өнімді етудің кепілі болып табылады. Баланың жеке тұлға ретінде жан-жақты қалыптасуында да осы тірі табиғат туралы білімдер үлкен үлес қосары анық. Биологияны оқытуда мұғалім оқушыға білім беру мен тәрбиелеудің жан-жақты мүмкіндіктерін қолдана алады. Биологияны қалай оқыту керек, нені үйрету керек, биологияны не үшін оқу керек? – деген сияқты сұрақтарға біздің қарастыратын әдістеріміз жауап береді.

Жеке тұлғаға бағытталған оқыту. Бұл әдіст оқушылардың жеке қажеттіліктерін, қызығушылықтарын және қабілеттерін ескере отырып, оқу процесін ұйымдастыруға бағытталған. Мұнда әр оқушыға жеке оқу жоспары жасалады және бұл олардың материалды тиімді меңгеруіне көмектеседі. Биология сабағында бұл әдісті қолдану мынандай тәсілдермен жүзеге асады:

Дифференциалды тапсырмалар: әр оқушының деңгейіне сәйкес тапсырма беру.

Жеке жобалар: оқушыларға қызықты тақырыптар бойынша жеке зерттеу жобаларын ұсыну.

Тәлімгерлік: оқушылардың өздігінен оқып, материалды меңгеруіне көмек көрсету.

Жеке оқу жоспарлары: оқушыларға өзіндік оқу траекториясын құруға мүмкіндік беру.

Оқушылардың өзін-өзі бағалауы: өздерінің жетістіктері мен білім деңгейлерін бағалауға үйрету.

Жобалық оқыту. Жобалық оқыту оқушыларды шынайы өмірден алынған проблемаларды шешуге бағыттайды. Оқушылар топтарда жұмыс істеп, жобаларды әзірлейді және нәтижелерін сыныпқа ұсынады. Бұл әдіс оқушылардың аналитикалық және сыни ойлау қабілеттерін дамытады. Мысал ретінде төмендегідей тапсырмаларды ұсынуға болады:

Экологиялық жобалар: оқушыларға өз аймағындағы экологиялық мәселелерді зерттеу және шешімдер ұсыну.

Зерттеу жұмыстары: өсімдіктердің өсуіне әртүрлі факторлардың әсерін зерттеу.

Табиғи ортаны қорғау жобалары: оқушыларға табиғи ортаны қорғау шараларын ұйымдастыру.

Коллаборативтік оқыту. Коллаборативтік оқытуда оқушылар топтарда бірге жұмыс істеп, бір-бірімен білім алмасады. Бұл әдіс олардың коммуникациялық дағдыларын дамытуға, бір-бірінен үйренуге мүмкіндік береді. Мысалы:

Топтық зерттеулер: жасуша құрылымын зерттеу немесе экожүйелерді талдау.

Дискуссиялар: белгілі бір тақырып бойынша топтар арасында пікірталас ұйымдастыру.

Лабораториялық жұмыстар: оқушыларды топтарға бөліп, әр топқа әртүрлі тәжірибие жасау тапсырмаларын беру.

Ойындық оқыту. Ойындық оқыту әдістемесі білім беру процесін ойын элементтері арқылы ұйымдастыруға бағытталған. Ойындар оқушылардың мотивациясын арттырып, оларды оқу процесіне белсенді қатысуға ынталандырады. Бұл әдіс оқушылардың логикалық ойлауын, шығармашылық қабілеттерін және командалық жұмыс істеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Оқу ойындары: «Кім жылдам?» викториналарды шешу, кроссвордтар шешу.

Симуляциялар: жасушалардың жұмысын немесе экожүйелердің өзара байланысын модельдеу.

Рөлдік ойындар: генетикалық зерттеу жүргізетін ғалым рөлінде ойнау (А.Әлімов, 2014).

Цифрлық технологияларды пайдалану. Цифрлық технологияларды пайдалану қазіргі білім беру процесінің ажырамас бөлігіне айналды. Мұғалімдер интерактивті тақталар, онлайн платформалар, виртуалды зертханалар және басқа да цифрлық құралдарды қолданып, оқушыларға материалды қызықты және қолжетімді түрде ұсынады.

Биология сабағында қолдану: Виртуалды зертханалар. Биология сабағында виртуалды зертханаларды пайдалану оқушыларға қауіпсіз және ыңғайлы жағдайда тәжірбиелер жасауға мүмкіндік береді. Олар әртүрлі биологиялық процестерді модельдей алады, бұл оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытады.

Интербелсенді оқыту құралдары. Интерактивті тақталар мен арнайы бағдарламалар арқылы мұғалімдер биология тақырыптарын көрнекі түрде түсіндіре алады. Мысалы, адам ағзасының құрылысын, жасушалардың құрылымын және басқа да күрделі тақырыптарды визуалды түрде көрсетуге болады.

Жобалық жұмыстар. Биология сабағында оқушыларға әртүрлі жобаларды әзірлеу тапсырмалары берілуі мүмкін. Мысалы, экологиялық жобалар, өсімдіктер мен жануарлардың тіршілік ортасын зерттеу. Бұл олардың зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Жоғарыда айтылған әдіс-тәсілдер – оқушылардың ғылыми көзқарастарын қалыптастыруға, бәсекеге қабілетті болуларына жол ашатын оқытудың түрлері.

Біріншіден, қазіргі білім беру әдістері оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Интерактивті оқыту алынған теориялық білімді практикалық тапсырмалар арқылы меңгеруге мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушылардың сыни ойлау қабілеттерін дамытуға және олардың өздігінен оқу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

Екіншіден, қазіргі білім беру әдістері оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруді талап етеді. Дифференциалды оқыту әртүрлі қабілеттері мен қажеттіліктері бар оқушыларға қолайлы жағдай жасауға бағытталған. Бұл әдістер оқушының оқу мүмкіндіктерін максималды түрде пайдалануға және олардың оқу жетістіктерін арттыруға септігін тигізеді.

Үшіншіден, қазіргі білім беру әдістері ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді қолдануды көздейді. АКТ құралдары, мысалы, интерактивті тақталар, электронды оқулықтар, және виртуалды зертханалар оқушылардың білімді игеру процесін қызықты әрі түсінікті етеді. Бұл технологиялар оқушыларға биология пәнінің күрделі концептілерін визуалды түрде көруге мүмкіндік беріп олардың түсінуін жеңілдетеді.

Қазіргі білім беру әдістері оқытуды интерактивті, дербестендірілген және тиімді етеді, әсіресе биология сияқты жылдам қарқынмен жүретін пәндерде бұл әдістердің маңыздылығын бірден байқауға болады. Олар студенттерге сыни тұрғыдан ойлау, өздік және топтық жұмыс сияқты маңызды дағдыларды дамытуға көмектеседі, бұл олардың болашақ академиялық және кәсіби жетістіктері үшін маңызды.

Төртіншіден, ҚББӨ командалық жұмысты қолдайды. Биология сабағында топтық жобалар мен зерттеу жұмыстарын орындау арқылы оқушылар бір-бірімен ынтықмақтастықта жұмыс істеуді үйренеді. Бұл әдіс олардың әлеуметтік дағдыларын

дамытады және оларды шынайы өмірде кездесетін қиындықтарды бірлесе шешуді үйренеді.

Қорытынды

Қазіргі білім беру әдістерін биология сабағында қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, олардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға және оқу материалын тиімді меңгеруге көмектеседі. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту, жобалық оқыту, коллобративтік оқыту сияқты әдістемелер мұғалімдерге оқу процесін қызықты әрі мазмұнды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл әдістер оқушыларға тек білім алуға ғана емес, сонымен қатар өздерінің жеке қабілеттерін дамытуға және қоғамға пайдалы болуға көмектеседі. Әр мұғалім осы әдістемелерді өз сабағында қолдану арқылы оқушылардың жан-жақты дамуына және олардың биология пәнін терең түсінуіне үлес қоса алады. Мақаланың басында атап өткеніміздей аталған әдістер оқушылардың тірлік шарасына керек мәнісі мен әдісін қоса алар білімді беруге көмектесері анық.

ӘДЕБИЕТТЕР

Садықов Қ.С. (2023), «STEM-ғылымға ашар жол». Педагогикалық ғылым және практика журналы.

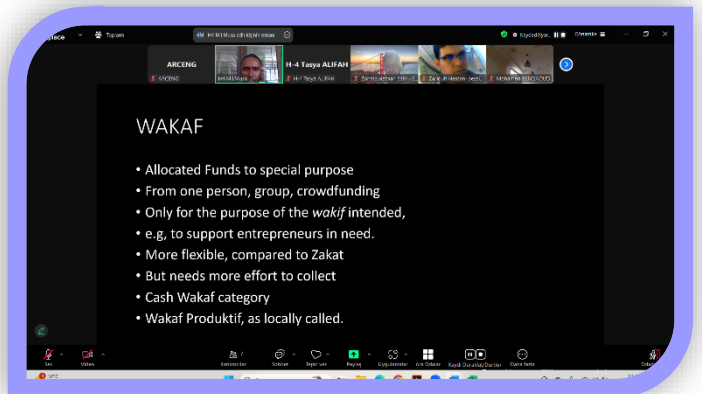
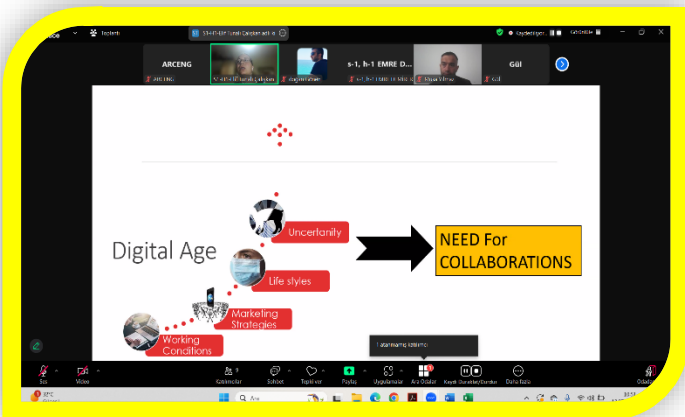
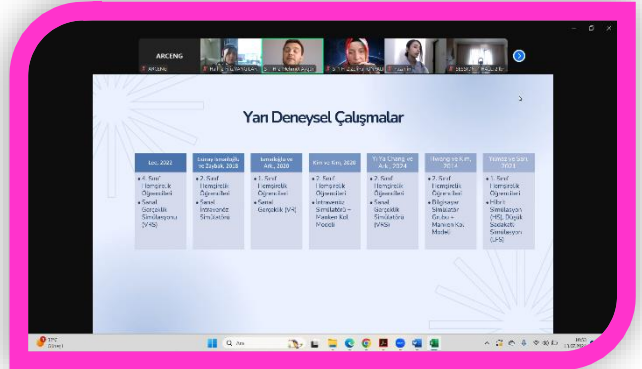
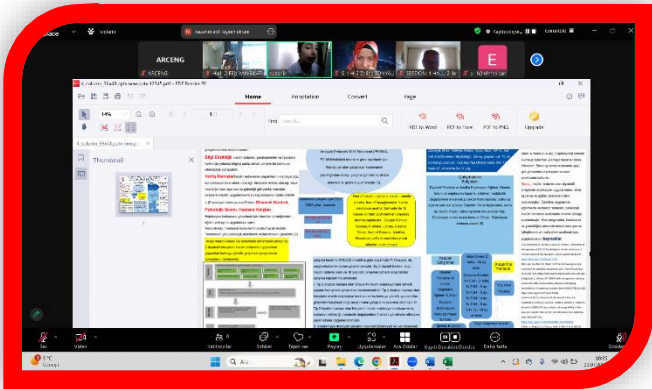
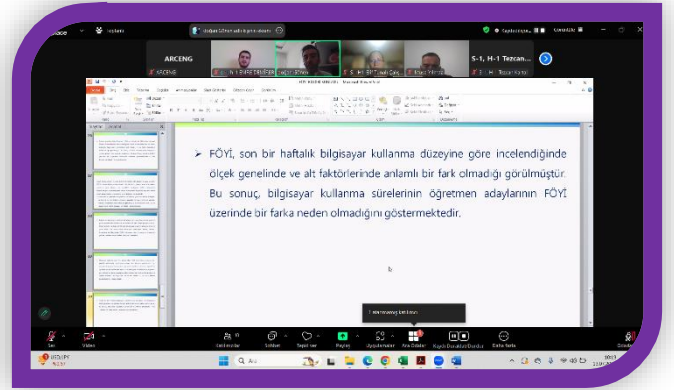
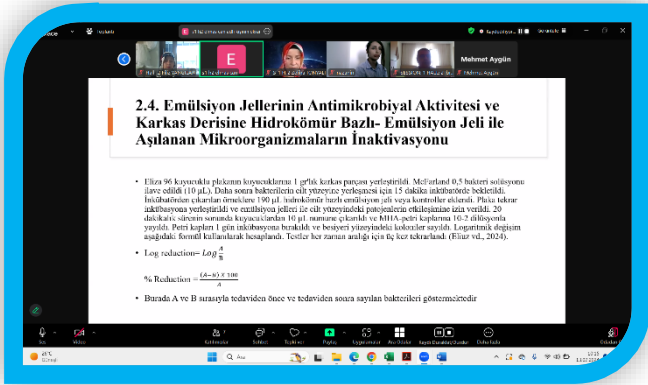
Белесова Н.А, Наби Г.А. (2020), «Әлеуметтік эмоционалды интеллект: студенттердің төтенше жағдай кезінде әзілқштікке икемділігі» ҚазҰУ Хабаршысы, Алматы.

Байтұрсынұлы, Ахмет (2013), Алты томдық шығармалар жинағы, Алматы.

Әлімов, Асхат (2014), Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер. Оқу құралы, Астана.

Тойбазарова, Н.А. (2019), Интербелсенді оқыту технологиясы (оқу құралы), Нұр-Сұлтан.

CONGRESS PHOTOS

CONGRESS POSTER

The poster features a dark purple background with a glowing DNA double helix and digital data points. At the top center is the ARCENG logo, which consists of a stylized blue and white triangle above the text 'ARCENG' and 'www.arcengkongre.com'. The main title 'INTERNATIONAL PERGE SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS' is written in large, white, sans-serif capital letters across the upper half. Below the title, on the right side, is a glowing, multi-colored DNA helix. On the left side, there is a vertical timeline with three items: a calendar icon for 'Final Summary Sending date 06 July, 2024', another calendar icon for 'Congress Dates 12-14 July 2024', and a location pin icon for 'Congress Venue Antalya'. At the bottom, there is a dark purple banner with white text providing the website 'www.arcengkongre.com', the email 'arcengperge@gmail.com', and phone numbers '0507 945 44 06 - 0506 588 56 06 - 0850 474 30 06'. The text 'ONLINE AND FACE-TO-FACE PARTICIPATION ALTERNATIVE.' is centered on the right side of the poster.

**INTERNATIONAL PERGE
SCIENTIFIC
STUDIES CONGRESS**

**ONLINE AND
FACE-TO-FACE
PARTICIPATION
ALTERNATIVE.**

**Final Summary
Sending date**
06 July, 2024

Congress Dates
12-14 July 2024

Congress Venue
Antalya

www.arcengkongre.com arcengperge@gmail.com
0507 945 44 06 - 0506 588 56 06 - 0850 474 30 06

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Spor Bilimleri Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-84965626-209.01-142241
Konu : Kongre Görevlendirilmesi

DEKANLIK MAKAMINA

Arceng Akademi olarak 12-14 Temmuz 2024 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenecek olan Uluslararası Perge Bilimsel Çalışmalar Kongresinin Düzenleme Kuruluna akademisyen temsilci olarak Üniversitemiz tarafından Antrenörlük Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ahmet KURTOĞLU' nun görevlendirilmesi hususunu,
Olurlarınıza arz ederim.

Prof. Dr. Serkan HACICAFEROĞLU
Dekan Yardımcısı

OLUR

Prof. Dr. Yağmur AKKOYUNLU
Dekan V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : BSD4TLFM74 Pin Kodu : 15752

Belge Takip Adresi :

<https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5658&eD=BSD4TLFM74&eS=142241>

Adres: Yeni Mah. Şehit Astsubay Mustafa Soner Varlık Cad. No:77 Bandırma/Balıkesir

Telefon: 02667170117 Faks: 0266 606 0715

e-Posta: sporbilimleri@bandirma.edu.tr

Kep Adresi: bandirmaonyedieylul@hs01.kep.tr

Bilgi için: Meray ÇOBAN

Sayı : T-100-87

29.07.2024

Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

İLGİLİ MAKAMA

Arceng Akademi tarafından 12-14 Temmuz 2024 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen International Perge Scientific Studies Congress’de sunulan bildiriler çift kör hakem tarafından değerlendirilmiş olup gerek bilim kurulu gerekse de düzenleme kurulu olarak uluslararası niteliktedir. Çalışmaların % 64’ü yurtdışından katılan akademisyen ve araştırmacılar tarafından sunulmuştur. Kongremiz akademik teşviğe uygundur. Kongre katılımcı ülke bilgileri ve katılımcı sayıları aşağıdaki gibidir.

Toplam bildiri sayısı: 42

Türkiyeden sunulan bildiri sayısı: 15

Türkiye dışından sunulan bildiri sayısı: 27

Katılımcı ülke sayısı: 9 ülke

Kongreye katılan ülkeler ve bildiri sayıları: Azerbaycan (10 bildiri), Pakistan (4 bildiri), Endonezya (3 bildiri), Fas (3 bildiri), Cezayir (2 bildiri), Hindistan (2 bildiri), Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (2 Bildiri), Kazakistan (1 bildiri),

Gereğini arz ederim.

Assoc. Prof. Lokman ZOR
Düzenleme Kurulu Başkanı

29.07.2024

ISBN: 978-625-94535-5-2

ARCENG PUBLICATIONS – 2024©